

ВОЛИНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI
UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 10 грудня 2021 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2021

УДК 341.96:342.7(062.552)

П 78

*Рекомендовано вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 12 від 23.11.2021 р.)*

Оргкомітет конференції:

Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; **Демчук А. М.** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; **Яцишин М. М.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; **Духневич А. В.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; **Фідря Ю. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; **Книш С. В.** – доктор юридичних наук, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; **Джурак Л. М.** – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78

Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 10 груд. 2021 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 3,43 Мб.

ISBN 978-966-940-388-9

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, які стали предметом обговорення на VIII Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 10 грудня 2021 року у місті Луцьку. Теоретичні положення та практичні рекомендації учасників конференції щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини створюють ефективне підґрунтя для подальшого дослідження означеної проблематики.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ISBN 978-966-940-388-9

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021

© Джурак Л. М. (укладання), 2021

ЗМІСТ

Андросюк І. О., Старко О. Л. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство як засіб захисту права на свободу та особисту недоторканість.....	9
Багинская А. С., Романова Е. А. К вопросу о влиянии деятельности транснациональных корпораций на права и свободы человека.....	11
Базилан Д. І. Правове регулювання права людини на свободу та особисту недоторканність.....	13
Балабаш С. В. Забезпечення права на працю неповнолітніх	16
Билиця І. О. Роль інституту адвокатури у процесі захисту прав людини.....	17
Богущька А. А., Герасимчук Л. О. Проблеми забезпечення трудових прав людини, їх захисту в країнах Європи.....	19
Бойчук О. П. Дактилоскопія: основні положення	21
Бондар І. І. Правове регулювання застосування евтаназії в Україні	23
Бублій Е. Н. О праве человека на благоприятную окружающую среду по законодательству Республики Беларусь.....	27
Булавіна С. Є. Історико-правові аспекти європейської системи захисту прав людини	29
Буцак В. В. Роль прокурора при організації досудового розслідування бюджетних правопорушень.....	33
Валянська Т. П. Право на позасудове врегулювання спадкового спору у світлі закону України «Про медіацію».....	35
Васильєв В. В. Табу: первісний засіб саморегулювання майнових відносин у суспільстві	37
Вишневська Д. Ю. Інститут омбудсмена з прав пацієнтів в Україні: впроваджувати чи ні?..	39
Вознюк Н. І., Колесниченко Н. О. Гіг-контракти: можливі загрози соціальним правам ІТ-спеціалістів	41
Войтович І. І., Сушик Ю. В. Юридичні факти у трудових відносинах як спосіб реалізації трудових прав.....	44
Войтюк Т. Р., Сацик Л. А. Відмова від виконання правового обов'язку у статтях про кримінальні правопорушення проти правосуддя.....	46
Волкова К. В. Правове регулювання права дитини на набуття громадянства.....	48
Герасимчук Л. О., Богущька А. А. Механізм забезпечення гендерної рівності в Україні	50
Герба О. О. Гендерний аспект правомочностей людини в суспільстві, що глобалізується	53

<i>Гламазда П. В.</i> Належний відповідач у справах про поширення недостовірної інформації в мережі інтернет	56
<i>Гордійчук А. М.</i> Механізми забезпечення принципу ґендерної рівності у сфері праці: міжнародний досвід	58
<i>Гороть А. М.</i> Особливості міжнародних зобов'язань держав у галузі прав людини.....	61
<i>Господарик І. В.</i> Право людини на гідну смерть	64
<i>Грчук В. С.</i> Забезпечення кращого доступу до правосуддя: врегулювання спору за участю судді та шляхом медіації	66
<i>Гусак А. П., Марчук В. Б.</i> Характеристика персоналу установ як суб'єкта соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими.....	68
<i>Дацюк В. О.</i> Цивільно-правове регулювання трансплантації органів в Україні.....	71
<i>Денісова Г. В.</i> Право на свободу та особисту недорканність у рішеннях Європейського суду з прав людини.....	74
<i>Дідицький К. Д.</i> Право особи на безпечне навколишнє середовище	76
<i>Долинська М. С.</i> Охорона спадкового майна як спосіб забезпечення прав та інтересів спадкоємців в Україні.....	78
<i>Загородня Г. А., Юхимчук С. М.</i> Трудовий договір як засіб реалізації права людини на працю.....	81
<i>Заїка Ю. О.</i> Захист права внутрішньо переміщених осіб на соціальні виплати	83
<i>Зембіцька Д. Ю., Поліщук В. С.</i> Щодо вирішення індивідуальних трудових спорів як способу забезпечення трудових прав	86
<i>Кандзюба І. М., Семенов Р. В.</i> Правова природа договору майнового найму.....	87
<i>Карпінська Н. В.</i> Особливості підготовки правоохоронців та юристів закладами вищої освіти в контексті забезпечення прав і свобод людини	89
<i>Карпюк Д. М.</i> Право на повагу гідності та честі.....	91
<i>Кеда А. Р.</i> Вакцинація від COVID-19 в контексті конституційних прав і обов'язків громадян України	94
<i>Кладій М. В.</i> Правове регулювання застосування евтаназії в Україні	96
<i>Кобернюк Н. П.</i> Право роботодавця на локаут за європейським законодавством	99
<i>Ковальчук І. С.</i> Роль органів прокуратури у захисті прав і свобод людини	101

Колесниченко Н. О. Право на страйк по італійському зразку	102
Кондратишина В. В. Роль особи винного у правовому механізмі призначення покарання за чинним законом України про кримінальну відповідальність	105
Конончук І. М. Право громадян Європейського Союзу на звернення до інституцій, органів та агенцій союзу	107
Коняшин Є. П. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні в частині виплати справедливої сатисфакції та шляхи їх вирішення	109
Копець І. О. Право особи на безпечне навколишнє природне середовище: міжнародне та національне правове регулювання	112
Корнієнко П. С. Утвердження прав і свобод людини в Україні.....	114
Кравчук В. М. Склад термінології у сфері прав людини в конституціях України та Польщі..	117
Кравчук М. А. Поняття та риси державної політики у сфері надання правової допомоги населенню	119
Кривко А. В. Захист прав неповнолітніх пацієнтів: проблеми та перспективи законодавчого регулювання.....	122
Кривош М. А. Концепція zero waste як шлях до збереження екосистеми планети	124
Крикунов О. В. Тримання під вартою як виняткова форма обмеження права на свободу ..	126
Кудиба М. М. Вплив людини на екосистему, екологічні кризи та техногенні катастрофи....	129
Курцеба Н. І. Конституційна скарга як засіб юридичного захисту прав людини в Україні та Польщі: компаративіський аспект	131
Лаговський І. Є. Механізми захисту прав військовополонених.....	134
Лобанова П. В. Правовий режим ембріону in vitro	136
Магновський І. Й. Інститут громадських об'єднань у системі забезпечення прав людини в Україні: загальнотеоретичний аспект.....	139
Малко Д. Г. Міжнародне та конституційне забезпечення права на свободу думки і слова ..	141
Маслакова Н. Н. О прекращении учебно-трудового (ученического) договора в связи с истечением срока его действия	144
Маслянка М. В. Утвердження і забезпечення свобод людини в сучасній національній державі.....	146

Музичук К. С. Гарантії дотримання права на свободу та особисту недоторканість під час судового розгляду кримінального провадження	148
Наконечна Г. Я. Адміністративно-правові засади захисту прав громадян в умовах децентралізації публічної влади.....	150
Нестерук Д. С. Право на працю неповнолітніх осіб.....	153
Новосад Т. І. Гарантування й захист прав пацієнтів при проведенні клінічних випробувань	155
Одіон І. А., Лукановська Т. С. Правовий аспект відсторонення від роботи у зв'язку з відмовою від вакцинації проти COVID-19	157
Октисюк С. В. Медіація – некорисдикційна форма захисту трудових прав.....	159
Олійник С. С. Конституційне регулювання права на людську гідність.....	162
Павловська В. А. Правовий статус сурогатної матері: вітчизняний та зарубіжний досвід... ..	164
Пальонка В. І. Гіг-контракт як особлива форма залучення спеціалістів в ІТ-сфері	166
Пеньшина С. О. Обмеження прав невакцинованих осіб в умовах пандемії COVID-19: законність vs перспективи врегулювання	168
Пирога І. С., Гомонай В. В. Інститут старост: український та зарубіжний досвід.	170
Пирога С. С. Конституційні принципи виконавчого провадження.....	173
Пододворний О. Б., Гусак А. П. Природа та зміст соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими.....	175
Правник В. О. Право на відмову від проведення профілактичних щеплень: особливості правового регулювання.....	177
Приступа І. В. Щодо правового регулювання криптовалюти в Україні	179
Рончко Т. М. Право на репродуктивний вибір.....	181
Рубльов Р. А. Право на фактичний захист як елемент суб'єктивного права особи.....	183
Самчук-Колодяжна З. Ф., Колодяжний Д. О. Проблеми захисту та реалізації права фізичної особи потерпілої від кримінального правопорушення на відшкодування шкоди.....	185
Саско О. І., Курцеба Н. І. Дотримання прав людини, що проходить перевірку (дослідження) на поліграфі у кримінальному процесі	189
Свіщевський А. О. Права людини як специфічна форма буття (існування) моралі.....	191

<i>Семенович В. С.</i> Кіберзлочинність та захист даних особи	193
<i>Сисоєнко Г. І.</i> Оцінка доказів на стадії досудового розслідування	196
<i>Систук А. А., Стасюк Ю. С.</i> Зміст конституційного права людини і громадянина на судовий захист	199
<i>Сімора Д. Р., Старчук О. В.</i> Щодо правового регулювання захисту прав споживачів, які здійснюють покупки через інтернет	201
<i>Скорук Д. А.</i> Права людини четвертого покоління: нові можливості vs нові виклики	202
<i>Сливко О. Я., Митько В. Г.</i> Изменения административно-деликтного законодательства Республики Беларусь в сфере ответственности нанимателей за нарушения трудового законодательства	205
<i>Слободян В. П.</i> Законодавче закріплення права на евтаназію: досвід європейських країн та України	208
<i>Сосновська Ю. П.</i> Право на зміну зовнішності	210
<i>Старко О. Л.</i> Кримінально-правова заборона незаконного розголошення лікарської таємниці як засіб забезпечення особистих прав людини і громадянина	211
<i>Старчук О. В.</i> Щодо забезпечення балансу інтересів працівника та роботодавця у трудових правовідносинах	213
<i>Степанов О. В.</i> К вопросу о роли рекламных мероприятий в обеспечении прав и свобод личности в белорусском обществе.....	215
<i>Стецюк О. О., Коваленко І. І.</i> Особливості припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку згідно законодавства України	218
<i>Ткачук А. С.</i> Реалізація і захист прав мирного населення на сході України.....	220
<i>Фідря Ю. О.</i> Право на звернення із дисциплінарною скаргою щодо судді: реалізація та зловживання.....	223
<i>Хлистік М. А.</i> Гарантії прав на землю, пов'язані з вирішенням земельних спорів	226
<i>Чечель Н. О.</i> Право на життя як елемент права на особисту безпеку жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні	228
<i>Чубай А. С.</i> Окремі питання забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу в умовах пандемії	230
<i>Чубоха Н. Ф.</i> Окремі аспекти цивільно-правового захисту	232

Чугунова Т. И. Понятие национальной безопасности в контексте обеспечения прав и свобод гражданина	235
Чупринський Б. О. Формування комунікативної компетентності у майбутніх правоохоронців.....	237
Швец А. В. Порухення права на недоторканність ділової репутації шляхом поширення недостовірної інформації.....	239
Шевчук А. Б. До питання захисту цивільних прав та інтересів.....	241
Щирба М. Ю., Войтович І. І. Особиста інформована згода пацієнта: винятки із загального принципу правового регулювання	243
Шнурко Я. В. Обмеження права на доступ до інформації, яка перебуває у розпорядженні Національної поліції.....	246
Юхимчук С. М. Забезпечення права людини на приватність у кіберпросторі	248
Юхимюк О. М. Особливості перекладу українською мовою закріплених у Конституції Республіки Польща термінів у сфері прав людини	251
Юшко А. В., Лук'янчук О. А. Захист прав жінок у трудових відносинах	253
Якушев І. М. Нормативне забезпечення нерівності трудових прав	256
Ярошук Н. С., Шевчук А. Б. Захист права на працевлаштування осіб з інвалідністю	258
Яценюк Ю. В. Обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю	260
Yatsyshyn N. Inclusive education policy and legislation: experience of Poland	262
Яцишин М. М. Питання ювенальної юстиції в історико-правових працях.....	265

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИТЬ

І. О. Андросюк, О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі кримінально-правового захисту права людини і громадянина на свободу та особисту недоторканість. Досліджується питання щодо тлумачення змісту ознаки складу домашнього насильства – «психологічне насильство».

Ключові слова: конституційне право на свободу та особисту недоторканість, домашнє насильство, психологічне насильство, кримінальна відповідальність.

Конституція України закріплює суб'єктивне право на особисту недоторканність людини та громадянина одним з перших в системі громадянських прав і свобод (стаття 29). Недоторканість людини як одна з соціальних цінностей, має природну основу людини бути вільною і недоторканною, незалежно від примусового свавілля іншої людини.

Зміст конституційного права на свободу і особисту недоторканість визначається як гарантована свобода: а) від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було; б) недопущення незаконних і безпідставних дій збоку посадових осіб державних органів і громадських організацій щодо особистої недоторканості при виконанні ними своїх обов'язків; в) відновлення порушеного права [1, с. 12-13].

Захист права людини і громадянина на свободу та особисту недоторканість здійснюється за допомогою кримінально-правових засобів. Так, у 2017 р. було криміналізоване домашнє насильство. У диспозиції ст. 126-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України домашнє насильство визначається як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Однією із ознак об'єктивної сторони домашнього насильства є діяння, яке виражається у формі є психологічного насильства. Законодавче визначення психологічного насильства дається у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Так, згідно, п. 14 ст. 1. цього закону, психологічне насильство це форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

У науці кримінального права тлумачення цієї ознаки є неоднозначним. Переважно науковці-криміналісти тлумачать цю ознаку спираючись на положення психологічної науки. Зарубіжні вчені розглядають дане поняття як одну із форм насильства, що характеризується станом людини, яка піддається сама або впливає на поведінку іншої особи, дії якої можуть призвести до психологічної травми, проявів тривоги, розвитку хронічної депресії або навіть посттравматичного стресового розладу [2]. Автори видання «Health Canada» запевняють, що психологічне насильство «базується на силі та контролі». А також визначають емоційне зловживання як таке, що включає відмову, приниження, тероризування, ізоляцію, корупцію чи експлуатацію та «заперечення емоційної реактивності» [3].

У науці психології, психологічне насильство розглядається як одна із форм соціально-психологічного впливу. Так, А. С. Артеменко вказує, що психологічне насильство це соціально психологічний вплив, який примушує іншу людину до вчинків або поведінки, що не входили в її наміри. Такий вплив порушує індивідуальні кордони особистості, він здійснюється без

інформованої згоди і без забезпечення соціальної та психологічної безпеки індивіда, що в результаті приводить до соціальної, психологічної, фізичної або матеріальної шкоди [4, с. 13].

І. А. Петін вважає, що психологічною основою насильства є те, що злочинець приписує жертві здатність задовольнити його власні потреби і поводити себе відповідно до його уявлень про те, якою саме повинна бути поведінка жертви. Після того у різних формах він вимагає від потерпілої особи вдоволення своїх потреб і відповідної поведінки співвідносно свої розуміння [5, с. 164].

У деяких кримінально-правових дослідженнях заперечується доцільність вживання терміну «психологічне насильство». Так, А. А. Запорожець зазначає, що саме «психічне насильство» є юридично визначеним терміном, у той час, коли «психологічне насильство» більше містить у собі медичну складову. Мішанина між різними термінами окремих наук може призвести до проблем у правозастосовній практиці. Виходячи з цього, більш логічною має бути заміна терміну «психологічне насильство» на «психічне насильство» [6, с. 151].

Інші вчені-криміналісти взагалі заперечують феномен психологічного насильства як окремої категорії у кримінальному праві. До прикладу, Л. Д. Гаухман запевняє, що під категорію «насильство» закон включає лише фізичне насильство. Якщо ж передбачається відповідальність за погрозу застосування насильства, то це спеціально вказано у диспозиції кримінально-правової норми [7, с. 97]. В. О. Навроцький, вважає, що в тих випадках, коли законодавець вважає за потрібне криміналізувати психічний вплив, він прямо вказує на це в диспозиціях статей Особливої частини КК [8, с. 153].

Психологічне насильство хоча і не залишає слідів на тілі, проте негативно впливає на весь організм у цілому. З цього приводу Р. В. Кифлюк зазначає, що психологічне насильство більш болюче ніж фізичне, адже воно майже завжди триває більш значний проміжок часу за фізичну шкоду. Сам по собі стрес від психологічної травми може викликає відчутніші несприятливі наслідки в порівнянні з фізичними [9, с. 56].

У зміст «психологічного насильства» законодавець включає погрозу. М. І. Хавронюк зазначає, що це можуть бути як погроза заподіяння фізичного насильства, так і шантаж, тобто погроза розголосити компрометуючі або інші відомості, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці, або викрити у поведінці, яка компрометує особу, або заподіяти іншої шкоди; залякування задля створення вигідної для себе обстановки, поставлення потерпілої особи в залежне становище. Для кваліфікації погрози вбивством потрібна ще й додаткова кваліфікація за статтею 129 КК України [10, с. 72-73].

Таким чином, поняття «психологічне насильство», вживане у диспозиції норми, передбаченої ст. 126-1 КК України може включати досить широке коло діянь, що утворюють об'єктивну сторону злочину, необґрунтовано при цьому, розширюючи обсяг кримінально-правової заборони. З метою усунення проблем, що можуть виникнути у процесі застосування даної норми, варто було б законодавцю конкретизувати зміст ознаки – «психологічне насильство».

Джерела та література:

1. Олійник А. Ю. Деякі питання забезпечення органами внутрішніх справ недоторканості особи. *Проблеми правознавства*. К., 1991. С. 12-15.
2. Anne E. Thompson, Carole A. Kaplan. Childhood Emotional Abuse. *The British Journal of Psychiatry*. Vol. 168. Issue 2 February 1996. P. 143-148. URL: <https://doi.org/10.1192/bjp.168.2.143>.
3. National Clearinghouse on Family Violence. *Emotional abuse*. Ottawa, Canada: Public Health Agency of Canada. 1996.
4. Артеменко А. С. Психологічне насильство над жінками як соціально-психологічний феномен. 2020. 94 с.
5. Петин И. Механизм преступного насилия.: Санкт-Петербург : 2004. 349 с.
6. Запорожець А. А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 148-154.
7. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступлений. М.: Юрид. лит., 1974. 167 с.

8. Навроцький В. О. Насильство за кримінальним правом України. Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола. Збірник наукових праць [Текст] / за заг. ред.: О. І. Шухинського. Львів: ЛДІНТУ (Юридичні науки). Вип. 2/2007. 2007. С. 149-167.

9. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї : дис. ... канд юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2020. 233 с

10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіте, 2019. 288 с.

Androsyuk I., Starko O. Criminal responsibility for domestic violence as a means of protection of the right to freedom and personal property. *The article is devoted to the problem of criminal law protection of human and civil rights to liberty and security of person. The question of interpretation of the content of the sign of domestic violence - "psychological violence" is investigated.*

Keywords: *constitutional right to liberty and security of person, domestic violence, psychological violence, criminal liability.*

К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ НА ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА

А. С. Багинская, Е. А. Романова

Научный руководитель: ассистент А. В. Истомина

Настоящее исследование посвящено институту транснациональных корпораций и их влияния на права и свободы человека. Целью работы является выявление отдельных групп прав, которые ограничиваются или нарушаются деятельностью транснациональных корпораций. Для достижения указанной цели необходимо выполнить следующие задачи: изучить институт транснациональных корпораций, рассмотреть критерии отнесения организации к транснациональной корпорации в современном международном частном праве, а также охарактеризовать группы прав человека, которые нарушаются.

Ключевые слова: *транснациональные корпорации, права человека, международное частное право, критерии транснациональных корпораций.*

В современных условиях глобализации транснациональные корпорации (далее – ТНК) приобретают все большее влияние на состояние мировой и национальной экономики отдельных стран. Кроме влияния на состояние экономики, ТНК также могут нарушать нормы международного и национального законодательства, что приводит к необходимости применять по отношению к ТНК различные виды ответственности. Важно отметить, что немалая правонарушений непосредственно связана с правами человека. Так, ТНК оказывают значительное влияние на состояние окружающей среды, а также же нарушают трудовое законодательство в процессе своей производственной деятельности.

Важно отметить, что еще в 1984 году из ста самых мощных экономических образований в мире, ТНК составляли 45, а государства – 55. На данный момент ситуация кардинально изменилась. Так, в современном мире насчитывается около 40 тысяч ТНК. Данная статистика свидетельствует о необходимости более детального изучения института ТНК, его сущности, содержания и критериев определения.

На международном уровне не выработано единого понятия «ТНК», а также вопрос об определении критериев отнесения юридического лица к ТНК остается дискуссионным. На Конференции ООН по торговле и развитию (UNCTAD) было сформулировано следующее

определение: «ТНК – это предприятие, которое объединяет юридических лиц любых организационно-правовых форм и видов деятельности в двух или более странах и проводит единую политику и общую стратегию благодаря одному или нескольким центрам принятия решений» [1].

Обратимся также к мнению Н. И. Рудовича и В. Г. Тихини, которые исходят из следующего понимания ТНК: «ТНК – это юридические лица разной национальности (государственной принадлежности), действующие как единое целое с экономической (хозяйственной) точки зрения» [2, с. 102]. Указанные лица связаны между собой договорами о совместной деятельности, пакетами акций и т.п.

ТНК возникают чаще всего путем объединения ряда компаний либо путем заключения предварительных договоров о совместной деятельности. В структуре ТНК имеется центр, который принимает решения, обязательные для других юридических лиц данных объединений.

Критерии, позволяющие относить фирмы к транснациональным корпорациям, видоизменялись в процессе эволюции и развития ТНК. Так, согласно новому подходу транснациональной считается корпорация, которая:

- 1) имеет производственные ячейки не менее чем в двух странах;
- 2) проводит согласованную экономическую политику под централизованным руководством;
- 3) в которой материнская компания контролирует активы других экономических единиц в государствах базирования путем участия в капитале.

Исходя из сущности ТНК можно говорить о том, что данные организации обладают определенной степенью властности и тотальности. Государства, чье национальное право достаточно развито, хорошо контролируют деятельность ТНК. Однако этот контроль ослабевает в развивающихся государствах со слабым управлением, высоким уровнем коррупции, чрезмерным политическим влиянием и низкой степенью обеспечения законности. Пропорционально тому, как ослабевает государственная власть, увеличивается частота нарушений прав человека, как со стороны государств, так и со стороны корпораций.

Так, можно отметить, что в процессе деятельности ТНК могут нарушаться такая группа прав человека, как экономические, социальные и культурные. Например, ТНК нарушают право на справедливые и благоприятные условия труда, такие как право на справедливую и равную оплату труда, безопасные и здоровые условия труда. Кроме этого, нарушениям подвергаются права, охраняемые международным гуманитарным правом. Так, ТНК могут производить запрещенные виды оружия, такие как биологическое оружие, а также могут прибегать к использованию рабского труда на производстве в военное время.

Стоит отметить, что некоторые области деятельности ТНК существенно влияют на здоровье населения. Например, компании, имеющие производства в табачной промышленности, вызывают опасения у Совета по правам человека Организации Объединенных Наций. Несмотря на то, что человек самостоятельно принимает решение о приобретении табака, ТНК удается подкупать лиц, принимающих решения, фальсифицировать результаты высококачественных научных исследований, а также извлекать пользу из физиологической зависимости людей.

Данный вопрос обсуждался на второй сессии Межправительственной рабочей группы открытого состава (МРГОС) по вопросу о транснациональных корпорациях и других предприятиях в аспекте прав человека. Руководитель Секретариата Рамочной конвенции ВОЗ по борьбе против табака д-р Вера Луиза да Коста-э-Силва отметила, что использование терминологии прав человека, подтверждающей право личности на свободный выбор, для отравления потребителей, было неправомерным: «Это и абсурдно, и опасно, и должно быть обжаловано. Долг правительств в том, чтобы укреплять общественное благо и принимать меры против высказываний, наносящих вред. Нигде не существует права на курение, но повсюду есть право на жизнь» [3].

В 2017 году Франция стала первой страной, которая приняла закон, обязывающий крупные ТНК проявлять должную осмотрительность в вопросах прав человека во всех своих глобальных операциях. В начале этого года Германия приняла аналогичный закон, который

вступит в силу в 2023 году, а Европейская комиссия разрабатывает директиву по данному вопросу. Если ответственность, установленная в проектах договора будет одобрена, она станет общемировой обязанностью, что поднимет планку для глобального бизнеса.

Таким образом, мировое сообщество озабочено возрастающим влиянием ТНК на мировую экономику и права человека. Так, нарушениям подвергаются экономические, политические, социальные, культурные права человека. Несмотря на то, что на данном этапе достаточно сложно привлечь ТНК к какой-либо ответственности, некоторые страны активно разрабатывают законопроекты, обязывающие ТНК соблюдать права человека в процессе своей деятельности. Принятие подобных законов является важным шагом к тому, чтобы бизнес играл одну из ключевых ролей в соблюдении прав человека, как на национальном, так и международном уровне.

Стоит отметить, что верное понимание сущности ТНК позволит более точно определять какие коммерческие организации можно отнести к ТНК, и, следовательно, какие меры ответственности необходимо вырабатывать для предупреждения нарушения прав человека со стороны ТНК.

Источники и литература:

1 Transnational corporations and world development. United Nations Conference on Trade and Development. Division on Transnational Corporations and Investment. London : Published by Routledge on behalf of the UNCTAD. – 1996. – 581p.

2 Тихиня, В. Г. Международное частное право : учебник / В. Г. Тихиня, Н. И. Рудович ; учреждения образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – 2-е изд., пересмотр. и доп. – Минск : Академия МВД, 2019. – 346 с.

3 Руководитель Секретариата Конвенции выступила перед экспертами по правам человека [Электронный ресурс]. – Рамочная конвенция ВОЗ по борьбе против табака. – Режим доступа: <https://www.who.int/fctc/mediacentre/news/2016/human-rights-and-tobacco-control/ru/>. – Дата доступа: 10.12.2021.

Baginskaya A., Romanova E. On the question of the impact of the activities of transnational corporations on human rights and freedoms. *This study is devoted to the institute of transnational corporations and their impact on human rights and freedoms. The purpose of the work is to identify individual groups of rights that are restricted or violated by the activities of transnational corporations. To achieve this goal, it is necessary to perform the following tasks: to study the institution of transnational corporations, to consider the criteria for classifying an organization as a transnational corporation in modern private international law, as well as to characterize the groups of human rights that are violated.*

Keywords: *transnational corporations, human rights, private international law, criteria of transnational corporations.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Д. І. Базилян

Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Здійснено аналіз змісту особистого (громадянського) права людини на свободу та особисту недоторканність, його нормативного закріплення. Охарактеризовано види особистої недоторканності особи та наведено випадки обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

Ключові слова: *права людини; право на особисту недоторканність; право на свободу; свобода.*

У системі невідчужуваних особистих прав людини і громадянина важливе місце займає право на свободу та особисту недоторканність. У найпростішому розумінні дане право означає, що людина за своєю природою завжди є вільною. Його обмеження є можливим тільки як виключення, якщо інші запобіжні заходи є недостатніми.

На нашу думку, право на свободу та особисту недоторканність, яке є природним, не можна вважати абсолютним. Наша думка ґрунтується на тому, що в окремих випадках захист прав та свобод інших людей, чи законних інтересів суспільства може потребувати певного обмеження. Тому іноді це є виправданою мірою, яка зазвичай стосується кримінального судочинства.

Свобода людини полягає у можливості вибору певного варіанту поведінки у межах права. Варто пам'ятати, що у здійснення цього права ніхто не може втручатися самоправно. У юридичному сенсі про свободу людини необхідно говорити, що вона передбачає саме неприпустимість свавільного вторгнення в особистий вибір особи пов'язаний з різноманітними аспектами недоторканності особистості.

Вважаємо, що свобода та особиста недоторканність є категоріями, які не слід ототожнювати. Право на свободу передбачає, що людина є вільною і незалежною ні від кого. У такої людини завжди є вибір застосування будь-якої поведінки, не забороненої законом. Особиста недоторканність означає те, що людина є захищеною від зовнішніх посягань з боку інших осіб.

Право на свободу та особисту недоторканність послідовно проголошується в багатьох міжнародних документах, а зокрема: у Загальній декларації прав людини 1948 року (ст. 3), Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року (ст. 5), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (ст. 9). Воно означає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою за винятком наявності вмотивованого рішення суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1, с. 112].

У контексті свободи людини варто проаналізувати положення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Розглянувши цей міжнародний документ, ми зробили висновок, що в окремих випадках позбавлення свободи є законним, а саме:

- 1) ув'язнення особи після засудження її повноправним судом;
- 2) арешт чи затримання особи через невиконаний законний припис суду;
- 3) випадки затримання та арешту, здійснені для допровадження особи до повноправного суду, коли є вмотивована підозра у вчиненні нею правопорушення;
- 4) затримання неповнолітньої особи, задля застосування заходів виховного характеру на підставі законного рішення, або ж для допровадження такої особи до компетентного органу;
- 5) законне затримання осіб з метою запобігання розповсюдження інфекційних захворювань, а також затримання психічнохворих, алкозалежних і наркозалежних;
- 6) випадки законного арешту чи затримання особи, для того, щоб запобігти недозволеному в'їзду в країну [2].

Проаналізувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, слід додати, що кожна людина яку затримано або заарештовано повинна бути поінформована про причини такого арешту чи затримання, і про висунуті обвинувачення проти неї.

Право на свободу і особисту недоторканність є важливим елементом конституційного статусу людини і громадянина, а також належить до особистих прав і свобод. Відповідно до ст. 29 Конституції України: «У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перегинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання» [3]. Якщо сталася така ситуація, як затримання чи арешт особи, то про це повідомляється близьким чи родичам даної людини. Отож, звідси випливає, що затриманій особі повинно бути повідомлено чому її затримано або заарештовано, а також доступно пояснено її права. Варто зазначити, що з моменту коли особу затримали, вона може скористатися допомогою правозахисника або ж захищати себе особисто.

При визначенні різновидів особистої недоторканності людини вчені змогли виділити індивідуальну, фізіологічну, статеву та психічну свободу людини.

Індивідуальна недоторканність особи полягає у недопущенні існування рабства та аналогічних суспільних інститутів. Адже в такому випадку виникає ризик втрати соціальних зв'язків та небезпека втрати балансу цілісності суспільства [4, с. 343]. На наш погляд, це означає, що воля людини не може бути залежною від волі іншої особи чи групи таких осіб. Людина є найважливішою частиною суспільства, тому кожен з нас повинен відчувати себе захищеним та незалежним.

Коли над особою проводяться наукові, медикаментозні дослідження без її згоди, то під цим варто розуміти проблематику фізіологічної недоторканності людини. При здійсненні лікування завжди необхідне вільне волевиявлення особи на випадок проведення певних дослідів, імплантації донорських органів або ж вирішення питання про те як будуть розпоряджатися органами померлої людини. Втручання держави у цю сферу повинне здійснюватися в інтересах суспільства. [4, с. 344].

На нашу думку, коли проти особи застосовується фізична сила, здійснюється жорстоке чи навіть нелюдське поводження, це теж стосується фізіологічної недоторканності. Для запобігання таких випадків, потрібно завжди застосовувати покарання для осіб, які таким чином посягають на особу.

Статева недоторканність полягає у вільному статевому дозріванні особистості, захисті особи від довільної зміни статі, штучного переривання вагітності та запліднення. Держава певними заходами забезпечує нормальне розуміння процесу статевого дозрівання і статевої недоторканності. Наприклад, створює освітні заходи – про гендерні ролі та інші, або ж проводить періодичні медичні огляди задля профілактики захворювань [4, с. 345]. Вважаємо, що статева свобода означає право вільно вибирати собі партнера для статевих відносин. Статева недоторканність передбачає заборону вступати у статеві стосунки з особою, яка не бажає цього, тобто вона не є носієм статевої свободи.

Вважаємо, що найважливішою є психічна недоторканність. Вона означає, що особа повинна бути захищена від різних впливів на свідомість людини, наприклад шантажування. Психічна недоторканність зазвичай передбачає заборону застосування таких методів встановлення правди від особи як: сироватка правди, наркотичних засобів і в окремих випадках детекторів брехні. Адже в такому разі особа примушується до здійснення дій, які вчиняються проти власної волі.

Отже, право людини на свободу та право на особисту недоторканність нормативно закріплене і гарантується як конституційним законодавством, так і міжнародно-правовими нормами. Варто підсумувати, що дане право не є абсолютним і може бути обмежене з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, а також лише у випадках наявності вмотивованого рішення суду.

Джерела та література:

1. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, ратифікована Україною із застереженнями 17.07.1997 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М. О. Баймуратов. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.

Bazylian D. Legal regulation of the human right to freedom and personal inviolability. *The analysis of the content of the personal (civil) human right to freedom and personal inviolability, its normative consolidation is carried out. The types of personal inviolability of a person are described and the cases of restriction of the right to freedom and personal inviolability are given.*

Keywords: *human rights, the right to personal inviolability, the right to freedom, freedom.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ НЕПОВНОЛІТНІХ**С. В. Балабаш***Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев*

Стаття присвячена дослідженню забезпечення права на працю особливої категорії населення – неповнолітніх осіб, висвітленню проблемних питань у цій сфері. Визначено основні напрямки встановлення пільг та гарантій для таких працівників. Проаналізовано стан проблеми щодо забезпечення права на працю неповнолітніх на сьогодні і запропоновано деякі способи їх усунення.

Ключові слова: *неповнолітня особа, праця, пільги, роботодавець, законодавство.*

Конвенція Міжнародної Організації Праці «Про мінімальний вік для прийому на роботу» [1], Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996р. [2], а також Кодекс законів про працю України, що ґрунтується на них, встановлюють загальне право прийому на роботу неповнолітніх – з 16 (вільно) та з 15 років (за згодою одного з батьків або особи, що її замінює), проте є виняток – 14 років (для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю, моралі дитини) [3].

Держава в нормативному порядку закріплює гарантії та пільги неповнолітнього у сфері праці через заборони та обов'язки роботодавця, зокрема за такими основними напрямками:

- працевлаштування неповнолітньої особи (надання першого робочого місяця на 2 чи 3 роки; заборона встановлення випробування при прийнятті на роботу [1])

- правовий захист від незаконного звільнення неповнолітнього працівника (лише з дозволу районної(міської) служби у справах дітей і обмеження звільнення певних випадках за виняткових обставин і з працевлаштуванням – стаття 198 КЗпП) [1]

- умови та робочий час неповнолітнього працівника (можливість встановлення скороченої тривалості робочого часу, заборона праці неповнолітніх на важких роботах та роботах з шкідливими або небезпечними умовами та залучення до роботи у нічний час, до надурочних робіт і роботи у вихідні дні)

- забезпечення пільг в сфері відпочинку, оплати праці, (щорічні відпустки у зручний час, щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день, заробітна плата при скороченій тривалості робочого часу є такою ж як при повній тривалості) [1]

- відповідальність працівника (заборона укладення письмового договору про повну матеріальну відповідальність неповнолітнього особою). [1]

- відповідальність за порушення законодавства про працю неповнолітніх.

Перелік є невичерпним та підлягає подальшому розширенню.

Першою проблемою з якою стикається неповнолітня особа при працевлаштуванні є небажання роботодавців приймати на роботу неповнолітніх через:

- по-перше, відсутність стажу та життєвого досвіду,

- по-друге, додаткові обов'язки, які на нього покладаються у зв'язку з прийняттям на роботу неповнолітнього,

- по-третє, недостатність знань та відсутність освіти в неповнолітнього.

Наступним підводним каменем є фактичне недотримання роботодавцем вимог законодавства, зокрема щодо укладання письмового договору з працівником.

Трудові відносини без підписання трудового договору породжують масу негативних наслідків для неповнолітніх і позбавляє їх основних трудових прав, гарантій та права на їх захист, передбачених для тих, хто має статус працівника. Укладення трудового договору є юридичним фактом для виникнення трудових правовідносин, а його відсутність ускладнює забезпечення державою мінімальних гарантій для них, а тим більше і додаткових пільг [5].

Це трапляється через бажання роботодавців заощадити на працівниках, уникнути додаткових витрат, пов'язаних з податками, соціальним страхуванням і виплати заробітної

плати таким працівникам і небажання виконувати додаткові обов'язки пов'язані з пільгами неповнолітніх працівників [4, с. 44].

Одним із способом вирішення цієї проблеми може бути доповнення норм додатковими (детальними) вимогами щодо посилення відповідальності роботодавця за неукладання трудового договору з неповнолітнім працівником. [4, с. 44]

Іншою проблемою є відсутність реальних, діючих механізмів контролю за забезпеченням неповнолітніх працівників відповідними пільгами, що є одночасно проблемою в нормативній та в правозастосовчій сфері. Для усунення цього необхідно зобов'язати здійснювати контроль та нагляд за виконанням вимог закону щодо праці неповнолітніх, осіб що представляють їх – батьків, опікунів, піклувальників та усиновителів, а також представників держави – органи та посадові особи.

Отже, неповнолітні працівники – це окрема та особлива категорія працівників, яка в силу своїх фізіологічних та психологічних особливостей, потребує додаткової охорони трудових прав. Проте, на сьогоднішній день маємо ряд невідкладних проблем як у законодавстві, так і на практиці. Вирішити їх можливо лише шляхом роботи над ними на державному рівні.

Джерела та література:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. 17 груд. Ст. 187-200
2. Конвенція Міжнародної Організації Праці «Про мінімальний вік для прийому на роботу»: Міжнародний документ від 26.06.1973 р. №138. 1973. Ст. 2
3. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ від 03.05.1996. № 994_062 . 1996. Ст. 7
4. Хімченко С. В. Проблемні аспекти працевлаштування та роботи неповнолітніх. *Проблеми трудового права та права соціального забезпечення*. 2018. С. 42-45
5. Черкаські прокурори виявили порушення законодавства під час працевлаштування неповнолітніх. *Газета Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр»*. 2014. URL:<https://ukurier.gov.ua/uk/articles/cherkaski-prokurori-viyavili-porushennya-zakonodav/>

Balabash S. Ensuring the right to minors. *The article is devoted to the study of ensuring the right to work of a special category of the population - minors, highlighting problematic issues in this area. The main directions of establishing benefits and guarantees for such employees are identified. The state of the problem of ensuring the right to work of minors today is analyzed and some ways to eliminate them are proposed.*

Keywords: minor, work, benefits, employer, legislation.

РОЛЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ У ПРОЦЕСІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

І. О. Билиця

Захист прав людини це основний обов'язок держави. В Україні він покладається на представників інституту адвокатури – адвокатів, які наділені відповідними правами та механізмами їх реалізації задля надання правової допомоги особам, які цього потребують.

Ключові слова: інститут адвокатури, права людини, адвокат, відновлення порушених прав.

Відповідно до частини 1 статті 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у нашій країні адвокатура, яка являє собою недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Тобто

інститут адвокатури є відокремленим від системи органів державної влади, основоположним завданням якого є надання кваліфікованої правової допомоги для відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина. Той факт, що даний правовий інститут є відокремлений від державних органів, забезпечує його відносну самостійність та незалежність адвокатури. Це в свою чергу дає можливість адвокату реально протистояти інтересам державних органів в особі їх посадових осіб. Також незалежність та самостійність інституту адвокатури дає можливість гарантує, що адвокатом буде надано професійну і висококваліфіковану правову допомогу в рамках цивільного, кримінального, господарського та адміністративного процесу. Незалежність інституту адвокатури від державного апарату позбавляє представників органів державної влади можливості впливати на професійну діяльність адвоката, що гарантує йому можливість реального виконання завдань, які стоять перед інститутом адвокатури у сфері захисту прав та свобод людини та громадянина.

Інститут адвокатури забезпечує захист прав людини шляхом надання правової допомоги адвокатом, яка у свою чергу може здійснюватися у таких основних формах, як захист і представництво, або і в інших формах передбачених чинним законодавством.

Слід врахувати, що переважна більшість громадян нашої країни не орієнтуються на достатньому рівні у своїх правах або не розуміють їх суть, а тим більше не можуть їх реалізувати із-за великого бюрократизму, який наявний у механізмі реалізації їхніх права. Також це спричинене тим, що наше законодавство дуже швидко змінюється та містить великий масив нормативно-правових актів, які є досить важким для сприйняття пересічної людини і правильного праворозуміння. Саме тому лише професійний адвокат зможе на належному рівні захистити або відновити вже порушені права людини, адже у своїй діяльності він діє від імені та в інтересах свого клієнта. Також слід відмітити, що у адвоката наявні правові засоби та відповідні навички, які дозволяють йому у повній мірі здійснити захист прав людини.

Коли людина потрапляє у тяжкі життєві обставини, наприклад підчас кримінального кримінального переслідування щодо неї, вона перебуває у тяжкому психологічному стані, що унеможлиблює тверезе мислення і вибір правильної поведінки. Адже в рамках кримінального переслідування з боку правоохоронних органів можуть застосовуватися засоби психологічного та фізичного тиску, обман та інші механізми впливу для отримання потрібної інформації для представників правоохоронних органів або навіть зізнання. Також у переважній більшості випадків посадові особи правоохоронних органів не виконують на належному рівні свій обов'язок щодо ознайомлення та роз'яснення прав, які наявні у особи підчас кримінального переслідування, що у свою чергу обмежує права цієї особи. Тому лише юрист-професіонал, яким і є адвокат, може визначити необхідний вектор поведінки для неї задля досягнення позитивного вирішення справи. Саме адвокат зможе, як розтлумачити так і допомогти особі реалізувати усі права, які в неї наявні на конкретній стадії кримінального переслідування, зафіксувати порушення її прав у встановленому законом порядку, для того щоб дані факти можливо було використати, як докази на майбутніх стадіях кримінального переслідування і вони могли стати основою для виправдання людини або припинення кримінального переслідування щодо неї.

В іншому випадку, якщо в людини виник спір з іншою людиною, який не може бути врегульований у досудовому порядку і виникає необхідність звернення до суду, в такому разі лише адвокат зможе відновити порушені права. Адже позитивне вирішення спору безпосередньо залежить від, якості складення процесуальних документів та правильності зібрання доказів необхідних для вирішення справи. В такому разі лише виключно адвокат зможе правильно скласти позовну заяву, визначити і добути необхідні докази, які стануть основою позовної заяви, переставляти особу у судових засіданнях і як наслідок досягти необхідного результату, а саме позитивно вирішити спір на користь особи.

Виходячи з цього визначення можна стверджувати, що саме даний правовий інститут є основоположним в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина, які закріплені у діючих нормативно-правових актах.

Bylytsia I. The role of the Institute of the Bar in the human rights process.

Protection of the rights of the people of the basic rules of the state. In Ukraine, we have to rely on representatives of the bar - lawyers who have disclosed the rights and mechanisms for their implementation to provide legal assistance to those who need it.

Keywords: *institute of advocacy, human rights, lawyer, restoration of violated rights.*

**ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ,
ЇХ ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ**

А. А. Богуцька, Л. О. Герасимчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Тези присвячені забезпеченню трудових прав і свобод адже їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень розвитку будь-якої держави і суспільства вцілому. У сучасному світі забезпечення і захист прав людини визнається не лише конституційним, а й міжнародно-правовим обов'язком держав тому країни дотримуються міжнародних стандартів у сфері прав людини, які розкривають і конкретизують зміст принципу поваги до прав людини.

Ключові слова: *забезпечення трудових прав, захист трудових прав, гармонізація правових систем, законодавство про працю.*

Забезпечення трудових прав являє собою соціально обумовлену систему наднаціональних і внутрішньодержавних юридичних засобів і процедур, спрямованих на створення умов для їх реалізації, охорони і захисту. Саме норми Європейської соціальної хартії використовуються в правовому регулюванні трудових відносин на наднаціональному рівні, в ній закріплені основні трудові права працівників. Жоден інший правовий акт на загальноєвропейському рівні не може забезпечити такий широкий і повний захист соціальних прав, як той, що передбачений Хартією.

Хартія заснована на системі ратифікації, що дозволяє державам обирати положення, які вони готові прийняти як обов'язкові міжнародно-правові зобов'язання. Саме Хартія є головним документом Ради Європи у сфері забезпечення економічних і соціальних прав людини. Це показує той факт, що 43 із 47 держав-членів Ради Європи є учасниками або Хартії 1961 року, або Переглянутої Хартії 1999 р. Лише Ліхтенштейн, Монако, Сан-Марино та Швейцарія не ратифікували жодного з цих договорів. Що стосується держав-членів ЄС, на даний момент 28 країн затвердили цей міжнародний документ. Франція та Португалія ратифікували всі пункти Переглянутої Хартії, інші країни ратифікували лише частину положень. До прикладу, тільки 14 країн прийняли Протокол 1995 року про встановлення системи колективних скарг. Таким чином, неоднорідність прийняття положень Хартії призводить до неоднакового забезпечення та захисту трудових прав в країнах Європи. Також слід зазначити, що деякі держави-члени Європейського Союзу не прийняли положень Хартії, які встановлюють гарантії трудових прав. Яскравим прикладом є колективна скарга подана на розгляд Європейського Комітету соціальних прав проти Греції щодо введення заходів жорсткої економії на соціальних правах громадян. Зокрема, у скарзі йшлося про те, що «економічна криза не повинна мати наслідком зменшення захисту прав, визнаних Хартією. Отже, уряди зобов'язані вжити всіх необхідних заходів для забезпечення ефективної гарантії прав, передбачених Хартією, протягом встановленого періоду. Комітет також зазначив, що відмова від таких гарантій буде величезним ударом по системі соціального забезпечення, а відповідно і економіці країни...» [3].

У ст.149 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що інститути ЄС вживають заходів для сприяння співпраці між країнами-членами, а також ухвалюють

директиви щодо мінімальних вимог у сфері найманої праці з метою їхньої наступної імплементації. Водночас варто зауважити, що існує низка обмежень щодо запровадження правового регулювання трудових відносин на рівні ЄС. А саме, відповідні норми права ЄС не повинні порушувати право держав самостійно визначати основи національної системи соціального забезпечення; держави можуть встановлювати більш жорсткі заходи захисного характеру, сумісні з положеннями установчих договорів; ухвалені норми не поширюються на питання, котрі пов'язані з оплатою праці, свободою об'єднання, правом на страйк і локаут [2, с. 120-121].

У зв'язку із цим потребує вирішення питання способів та правил поєднання трудового права ЄС та країн членів. Адже часто рішення про те, чи варто виконувати отримані рекомендації, залишається на розсуд самих держав. У багатьох випадках реальні гарантії прав окремої особи або групи осіб залежать від тиску міжнародного співтовариства і значною мірою – від роботи неурядових організацій, а в такому випадку може сплинути надто багато часу від скоєння порушення прав людини до звернення до Ради Європи. Що ж можна зробити, щоб змінити такий стан? Перш за все, необхідно допомогти того, щоб держави гарантували права людини на національному рівні і розробили належний механізм усунення будь-яких порушень. Одночасно потрібно чинити тиск на держави, щоб вони визнавали ті механізми, які передбачають застосування правової санкції. Проте гармонізація систем національного і європейського права не може здійснюватися механічно. Адже, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни. Також варто взяти до уваги те, що різні країни мають багато особливостей, які не хотіли б втратити в ході інтеграційних процесів. Та ще не вироблено універсальних організаційних механізмів гармонізації відповідних правових систем. По-четверте, мають місце суттєві недоліки в теоретичному вирішенні відповідних проблем, що стримує і їх практичне вирішення [1, с. 146].

Світовий досвід показує, що в більшості випадків саме національні бар'єри перешкоджають повноцінній реалізації прав і свобод людини і громадянина. Отже, можна дійти висновку, що права людини все ще далекі від того, аби послабити державний суверенітет, оскільки існують у його межах. [4]. Таким чином, потрібно вживати заходів, спрямованих на гармонізацію охорони праці в масштабах ЄС.

Джерела та література:

1. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 698 с.
2. Егорова К. Н. Основы трудового права Европейского Союза. Дисс. канд. юр. наук: спец. 12.00.10 Международное право; Европейское право // К. Н. Егорова. – Москва, 2013. – 174 с.
3. GENOP-DEI і ADEDY проти Греції, скарга № 65/2011 , op.cit., §18
4. Tomuschat C. International Law: Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a New Century, General Course on Public International Law, in 281 Recueil des Cours 42 (1999).

Bohutska A., Gerasimchuk L. Problems of ensuring human rights, their protection in European countries. *The issue of human rights and freedoms today is the most important problem of domestic and foreign policy of all states of the world community. The article is devoted to ensuring labor rights and freedoms, because their practical implementation is the criterion by which the level of development of any state and society as a whole is assessed. In today's world, the provision and protection of human rights is recognized not only as a constitutional but also an international legal obligation of states, so countries adhere to international human rights standards, which disclose and specify the content of the principle of respect for human rights.*

Keywords: *provision of labor rights, protection of labor rights, harmonization of legal systems, labor legislation.*

ДАКТИЛОСКОПІЯ: ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ**О. П. Бойчук***Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак*

Стаття присвячена дослідженню слідів дактилоскопічного походження. Проаналізовано значення слідів пальців рук, етапи виявлення цих слідів, а також надані рекомендації для вирішення проблематики криміналістичного дослідження пальцевих відбитків.

Ключові слова: *дактилоскопія, сліди дактилоскопічного походження, шкіра рук, фіксація.*

В сучасному світі серед криміналістичних досліджень дуже ефективно використовується дактилоскопічне дослідження. Воно є одним з найпоширеніших і найефективніших досліджень, адже серед різноманітних слідів, що вилучаються з місць вчинення злочинів, більше 50 відсотків складають саме сліди рук.

Дактилоскопія – це галузь криміналістики, що вивчає будову шкірних узорів на пальцях рук людини для використання її слідів з метою ідентифікації та реєстрації злочинців. Дактилоскопія стала першим криміналістичним методом, що дозволив побудувати систему реєстрації злочинців, а також відкрив нову сторінку у науково-технічному оснащенні підрозділів, які розслідують злочини та встановлюють особу правопорушника.

Історія запровадження дактилоскопії у правоохоронну діяльність пов'язана з іменами Б. Альбінуса, Є. Буринського, Х. Вучетича, Ф. Гальтона, І. Гана, Е. Генрі, В. Гершеля, Г. Гросса, М. Жабчинського, А. Квачевського, А. Левенстіма, В. Лебедева, М. Лучинського, Е. Локара, М. Мальпігі, С. Познишева, Ж. Пуркіньє, Р. Рейсса, Г. Рудого, В. Русецького, С. Трегубова, Г. Фолдса та ін.

У криміналістиці важливе значення приділяється слідам рук, оскільки:

- 1) контактування руки з яким-небудь об'єктом відбувається переважно долонною поверхнею кисті;
- 2) на пальцях і долонях рук є потожирові виділення, які залишають сліди нашарування;
- 3) шкіра руки має специфічні властивості [2, 63].

Процесуальний порядок отримання зразків для експертизи залежить від того, які саме зразки потрібно отримати. Якщо відносити дактилоскопічні зразки до біологічних, то відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 245 КПК України, відбирання добровільно в особи дактилоскопічних зразків здійснюється на підставі постанови прокурора, а у разі відмови, тобто у примусовому порядку, - на підставі ухвали слідчого судді [1].

На даному етапі розвитку криміналістики, враховуючи нинішні можливості й здобутки медицини, науки та техніки, способи фальсифікації об'єктів дактилоскопічного дослідження можна умовно розподілити на декілька груп:

- способи, пов'язані зі змінами папілярного узору безпосередньо на шкірі рук людини;
- способи, пов'язані з виготовленням штучних папілярних узорів у вигляді муляжів або пласких копій;
- способи, пов'язані із підкиданням об'єктів із слідами іншої людини або з переносом слідів папілярних узорів з одних об'єктів на інші [7].

Криміналістичне дослідження слідів пальців рук людини, залишених на місці злочину складається з двох частин.

Перший етап – виявлення, фіксація та вилучення слідів рук. Огляд об'єктів проводиться у косопадячому освітленні, у світлі що проходить крізь прозорі об'єкти, а якщо сліди є невидимими, то за допомогою спеціальних порошоків, парів йоду, розчинів азотно-кислого срібла або ж інших фізичних, хімічних, радіографічних методів. Фіксація слідів відбувається шляхом їх описування у протоколі, фотографування та копіювання. Слід вилучається за рахунок того, що забарвлений дактилоскопічними порошками потожировий відбиток копіюється на спеціальну слідокопіювальну плівку (темну або світлу) та переноситься

на білій папір. Якщо є можливість, то об'єкт на якому виявлено відбитки, разом із слідами, вилучається. Друга стадія – безпосереднє лабораторне дослідження відбитків рук людини з метою встановлення їх придатності для ідентифікації, та встановлення особи за наявними порівняльними зразками. Експерт за допомогою збільшувальних приладів та комп'ютерної техніки розглядає фотографії відбитків нігтьової частини пальця та визначає: тип, вид візерунка, напрямок, ступінь крутизни потоків папілярних ліній, величину візерунка та аналізує приватні ознаки.

Друга частина лабораторного дослідження полягає у порівнянні відбитка із іншими, взятими у підозрюваних, та тими, які містяться в базі дактилокартотек. Ідентифікація особи проводиться шляхом виявлення і більше тотожних ознак між двома відбитками рук людини [3, 101].

На долонній поверхні кінцевих (нігтьових) фаланг пальців рук є рельєфні лінії – так звані папілярні, будова яких обумовлена рядами гребешкових виступів шкіри, розділених борозенками. Ці лінії утворюють складні шкірні узорі (дугові, петлеві і завиткові), які володіють наступними властивостями: індивідуальність (сукупність папілярних ліній утворюють малюнок узору по їх конфігурації, місцю розташування, взаєморозташування, і як наслідок, неповторність в іншому узорі); відносна стійкість (незмінність зовнішньої будови узору, що виникає в період внутріутробного розвитку людини і зберігається протягом всього її життя, після смерті, аж до розкладання трупу); відновлюваність (при поверхневому порушенні шкірного покриву папілярні лінії відновлюються в колишньому вигляді) [4, 56].

Результати дактилоскопії мають часом не вирішальне, то, поза сумнівом, істотне значення. Вони допомагають вибору основної версії серед інших, притримуючись якої вдається з'ясувати дійсні обставини справи, а також сприяють усуненню істотних суперечностей в свідченнях допитаних раніше осіб. Існують певні проблеми у збиранні, використанні та застосуванні дактилоскопічної інформації під час досудового розслідування. Однією з основних проблем є відсутність досконалих алгоритмів виявлення слідів рук на певній поверхні із послідовним застосуванням різних хімічних речовин та їх сумішей, враховуючи їх дію на багаточисленні складові потожирової речовини [5, 175].

Варто відмітити, що для вирішення проблематики криміналістичного дослідження пальцевих відбитків доцільно було б врахувати такі рекомендації: 1) проводити характеристику кожного елемента папілярного візерунка; 2) аналізувати відбиток у цілому, беручи до уваги його місце розташування, форму, існування або відсутність інших відбитків та слідів; 3) при дослідженні зображення папілярного візерунка сліду використовувати механізми максимального збільшення зображення, що дозволить більш детально проаналізувати неприродне походження певних елементів візерунку; 4) проводити дії для виявлення та аналізу характеру та форми рельєфності відбитка, що може свідчити про його штучне утворення; 5) приділення особливої уваги залишкам речовин на місці відбитка та проведення їх хімічного аналізу; 6) визначення особливостей слідсприймаючої поверхні (її фізико-хімічні особливості) та часу, коли були залишені відбитки, (наприклад, на скляній поверхні залишаються яскраво виражені потожирові речовини людини, якщо слід залишений нещодавно, що є абсолютно не можливо у випадку, якщо слід підміняють) [6].

Отже, в Україні дактилоскопія поступово розвивається маленькими, але впевненими кроками. У перспективі при сумлінному розвитку дактилоскопії рівень злочинності знизиться. Дактилоскопічні дослідження повинні розвиватись на базі сучасної науково обґрунтованої методичної бази, адаптованої до можливостей прогресивного розвитку технічного і правового забезпечення усіх етапів дослідження слідів рук. Окрім того, прогнозується вдосконалення сучасних методів криміналістичного дослідження та розробка методики проведення криміналістичного дослідження націленого на виявлення підробки слідів людини.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
2. Криміналістика / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

3. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров, С. В. Гончаренко, В. О. Попелюшко]. – К. : Юрінком Інтер, 2011.– 504 с.

4. Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «ІнЮре», 2001. 684с.

5. Логвиненко, А. О. (2017). Проблеми використання інформації відбитків пальців при розслідуванні злочинів. Наукові праці Національного авіаційного університету/Юридичний журнал «Повітряне та космічне право» 1(42), 174–178.

6. Лендел, Анна. Дактилоскопічне дослідження сфальсифікованих відбитків пальців рук людини: зміст, проблематика та шляхи подолання труднощів. Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua/2016/%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5>

7. Щодо способів фальсифікації слідів папілярних узорів рук людини та можливостей їх виявлення при проведенні дактилоскопічної експертизи / Р. В. Якименко // Криміналістика і судова експертиза. – 2019. – Вип. 64. – С. 464-480. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_46

Boychuk O. Dactyloscopy: basic provisions. *The article is devoted to the study of traces of dactyloscopic origin. The significance of fingerprints, stages of detection of these traces, as well as recommendations for solving the problem of forensic examination of fingerprints are analyzed.*

Keywords: *dactyloscopy, traces of dactyloscopic origin, skin of hands, fixation.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

І. І. Бондар

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Цирба

Дослідження присвячено питанню доцільності легалізації евтаназії в Україні. На прикладі Сполучених Штатів Америки здійснено аналіз явища евтаназії, його впливу на законодавство та суспільство. Обґрунтовано неоднозначність та ризики, які можуть виникнути у результаті легалізації евтаназії в Україні.

Ключові слова: *евтаназія, активна евтаназія, пасивна евтаназія, суспільство, закон, легалізація.*

Право на життя людини є однією з основних гарантованих Конституцією цінностей нашого суспільства. У роздумах про нього рідко залишається місце питанням якості життя та гідного його закінчення. Ігнорування цього важливого аспекту проблеми призводить до абсолютизації будь-якого життя, у тому числі й незносного через певні причини і тому небажаного, а також до фактичного перетворення права на життя в обов'язок жити. Тоді постають питання: благом чи тягарем є незносне, не гідне людини «життя»; чи допустиме усвідомлене припинення такого «життя» його носієм; як розцінювати з точки зору моралі й права допомогу інших осіб у припиненні чужого життя на прохання його носія тощо.

Кожна людина незалежно від віку, статі, кольору шкіри, політичних, культурних, релігійних та інших переконань має відповідні права та обов'язки. Серед особистих прав найголовнішим визначають право на життя. Офіційного закріплення право на життя здобуло в таких міжнародних документах як :

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. Стаття 3: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність».

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 16.12.1966 р. Стаття 6: «Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя...».

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. Стаття 2: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання...».

4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. Стаття 6: «Держави визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя...».

В конституції практично всіх держав існує стаття, яка передбачає право на життя. А що ж стосується евтаназії?

Евтаназією є умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть [3, ст. 328].

Розрізняють пасивну та активну евтаназію.

Пасивна евтаназія передбачає припинення надання лікування, допомоги, що прискорює смерть пацієнта.

Активна евтаназія передбачає введення пацієнту певних лікарських препаратів, які викликають швидку і безболісну смерть, така евтаназія реалізується через різні форми:

- Евтаназію без згоди пацієнта, коли через страждання він не може погодитись на це, але родичі чи лікар дають на це самотійну згоду;
- Евтаназія за допомогою лікаря;
- Без кінцевої допомоги лікаря, коли сам пацієнт включає певний пристрій, запускає механізм, який ніби допомагає скоїти самогубство [4].

Деякі науковці вважають, що лише активна евтаназія може бути розцінена, власне, як справжня евтаназія, а пасивна взагалі не може розглядатись як різновид евтаназії, оскільки за своєю природою такі дії медичного працівника спрямовані безпосередньо не на завдання смерті невиліковно хворій особі, а лише на позбавлення її від страждань. Однак існують категоричні позиції стосовно пасивної евтаназії. Польський державний консультант у галузі паліативної медицини Яцек Ючак вважає, що найголовнішим є мотив такої діяльності, а не використання чи припинення такої діяльності. Негативне своє ставлення щодо пасивної евтаназії висловлював і Тадеуш Бжезінський, який писав: «Пасивна евтаназія - це необґрунтоване медичне припинення лікування з метою прискорення смерті, мотивоване співчуттям до того, хто страждає» [5, с. 219].

Перша у світі спроба легалізації евтаназії була здійснена в 1906 р. у штаті Огайо (США). Але законодавчі збори проголосували проти законопроекту. Із 1998 р. у штаті Орегон (США) діє Закон, який дозволяє активну евтаназію, однак здійснення евтаназії ускладнено деякими юридичними формальностями [6, с. 25].

Перший у світі закон «Про право людини на смерть» прийнято в 1977р. у штаті Каліфорнія (США). У разі дотримання переліку визначених обов'язкових умов і суворого контролю самогубство за лікарського сприяння не переслідується та не є караним за законодавством штатів Північної Кароліни, Юти, Вайомінгу. У штаті Індіана діє так званий прижиттєвий заповіт, у якому пацієнт офіційно підтверджує своє бажання на те, щоб його життя не підтримувалося штучним шляхом за певних обставин [7].

В Нідерландах евтаназія з 1 квітня 2002 р. стала легальною. Лікарі більше не піддаються переслідуванню за допомогу в добровільному відході з життя за умови, що процедура буде дотримуватися з належною точністю. Верхня палата парламенту Нідерландів схвалила відповідний закон. Ця країна першою у світі закріпила за смертельно хворими пацієнтами право на евтаназію.

У Великобританії передумов для закріплення евтаназії на законодавчому рівні не помічається. Після довгих обговорень було прийнято закон про безумовну заборону будь-якої евтаназії, але пасивна евтаназія використовується на практиці британськими медиками як у

випадках з новонародженими, так і з людьми похилого віку. У березні 2002 р. виник прецедент, коли пацієнткою було виграно судовий процес про дозвіл застосувати відносно неї процедуру евтаназії, оскільки позивачка була важко хвора та повільно помирала, рішення було вкрай негативно оцінено британськими медиками.

У Фінляндії та Швеції пасивна евтаназія не вважається протизаконною, проте підставою для її застосування є вільне і свідоме волевиявлення пацієнта, причому аналогічні прохання навіть від найближчих родичів визнаються юридично недійсними. [2, с. 161-162]

Щодо законодавства України, то в нашій державі евтаназія заборонена законом. Так, в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ч. 3 ст. 52 вказано, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [8]. Такі дії за кримінальним кодексом України кваліфікуються як умисне вбивство (без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин) за ч. 1 ст. 115 КК України. У той же час в ст. 43 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що, якщо пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Аналогічне застереження знаходиться і в «клятві Гіппократа», але офіційно прийнятої «клятви Гіппократа» в законодавстві України немає. На сьогодні існує Указ Президента України «Про клятву лікаря», в якій ні слова не сказано про евтаназію [9].

Звичайно, в Україні, як і в багатьох інших цивілізованих країнах світу були спроби частково узаконити евтаназію. Проте жодна з цих спроб не закінчилась безпосередньо її легалізацією. Пригадаємо, що у процесі підготовки Цивільного кодексу України у 2003 році було здійснено спробу легалізації добровільної пасивної евтаназії у нашій країні. Однак, в остаточному варіанті дана пропозиція не знайшла свого відображення; за неофіційними даними, найвагомим аргументом проти евтаназії у той час стала можливість лікарської помилки. З точки зору медиків, більшість українських лікарів однозначно відкидають евтаназію, вважаючи дану практику морально неприпустимою. Хоча невідомо, чи справді ці лікарі розуміють суть даної проблеми. Особливо негативно ставляться до евтаназії лікарі анестезіологи та реаніматологи. Лікарі-реаніматологи роблять усе можливе для порятунку людського життя. Вони заявляють, що борються за життя людини до моменту настання смерті головного мозку, коли зрозуміло, що врятувати пацієнта неможливо – лише тоді приймають остаточне рішення припинити спроби порятунку. Лікарі також зазначають, що рівень розвитку медицини ніколи не стоїть на місці. Він постійно удосконалюється, що може дати змогу лікарям рятувати так званих невиліковних на сьогодні хворих. Запровадження евтаназії може пригальмувати цей розвиток, адже ні у лікарів, ні у хворих не буде мотивації продовжувати лікування, використовуючи дедалі новіші методи. Також, слід зазначити, що у випадку, коли евтаназію проводить лікар, це є грубим порушенням клятви Гіппократа, а саме положення: «я не дам нікому просимого у мене смертельного засобу і не покажу шляху для подібного замислу».

Серед українських лікарів є і прихильники евтаназії. Частина лікарів поділяє думку, що людина за своєю волею може відходити з життя, якщо таке право вибору буде прийняте медичною спільнотою. Вони запевняють, що при вирішенні подібного питання обов'язковою є участь психіатра. Лікарі наголошують, що у випадку вибору добровільної смерті до кожного пацієнта потрібен індивідуальний підхід, зважаючи на психічний та фізичний стан такого пацієнта.

Як бачимо, серед лікарів є як прихильники легалізації даного явища в нашій державі, так і ті, хто її не підтримує.

З точки зору звичайних пересічних громадян, також є певні протиріччя. Противники мотивують свою думку морально-етичними та релігійними переконаннями. Маємо зазначити, що більшості прихильників евтаназії важко обґрунтувати своє позитивне ставлення до неї. На нашу думку, найвагомим поясненням прихильників є те, що вони знаходяться під впливом своїх матеріалістичних поглядів на життя і переконані, що доки людина дієздатна, вона

потрібна суспільству, а невиліковно хворі створюють так звані «труднощі» різного характеру і еутаназія необхідна, щоб уникнути цих труднощів [1].

На думку Грищенка О., легалізація еутаназії лише збільшить кількість проблем, пов'язаних із цим явищем. Серед них: 1) проблема правильності встановлення діагнозу і прогнозу подальшого розвитку захворювання; 2) проблема одержання згоди пацієнта, що знаходиться в коматозному стані; 3) проблема встановлення і доведення добровільності відходу з життя; 4) медико-етичні проблеми [10, с. 77].

Спираючись на вищезазначене, питання щодо доцільності легалізації еутаназії в Україні є неоднозначним. Ми спостерігаємо дві протилежні точки зору, що утворилися у суспільній думці: прихильників і противників легкої смерті. Перші переконані, що еутаназія є «гідним виходом з життя», у той час, як інші будь-який вид еутаназії сприймають не інакше як вбивство чи самогубство. Проте, якщо лікар легально буде здатний вбити людину, реалізуючи її право на смерть, чи не породить таке право низку нових проблем, ще страшніших та глобальніших? [1].

Проаналізувавши досвід іноземних держав, які на законодавчому рівні уже закріпили еутаназію, спостерігаємо певні тенденції.

По-перше, до легалізації легкої смерті законодавство цих країн мало певне нормативне підґрунтя або історичні передумови.

По-друге, суспільство даних держав переважно позитивно ставиться до даного явища і це вже унормовано.

По-третє, у наведених країнах питання щодо еутаназії регулюються чіткими, деталізованими нормативно-правовими актами та створюються спеціальні служби та комісії до компетенції яких відносяться виключно питання, пов'язані з еутаназією.

Таким чином, спираючись на іноземний досвід, варто все ж визнати, що ні українське законодавство, ні українське суспільство поки що не готові до такого великого кроку, як легалізація еутаназії. Дана проблема в Україні потребує, насамперед, кримінально-правової регламентації. Від вирішення цієї проблеми залежить доля великої кількості безнадійно хворих людей, які останні роки перебувають у лікарнях, фізичний стан яких діагностується як проміжний – між життям та смертю, а психічний – це безпорадність та стан глибокого відчаю. На даний момент питання еутаназії є неоднозначним і не має достатнього підґрунтя для легалізації в Україні, але це лише питання часу. З удосконаленням і демократизацією правової системи цілком можливо, що законодавець закріпить право на життя і смерть. Легалізація еутаназії повинна пройти низку наукових, законодавчих фільтрів, які встановлять правила, конкретні критерії та випадки, коли таке право може бути реалізоване. Право на життя є основним правом людини, від якого залежить реалізація інших прав, тому актуальність розгляду даного питання і його обговорення є досить нагальним в сучасних умовах в Україні.

Джерела та література:

1. Гуцал І. Ю. Питання легалізації еутаназії в Україні: іноземний досвід. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). 6 с.
2. Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи : зб. Матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11 груд. 2015 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк. 203 с.
3. Стеценко С. Г. (С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюта) Медичне право України: [підручник / за заг. ред. С. Г. Стеценка]. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 507 с.
4. Еутаназія – право на смерть: за чи проти. URL : <http://www.pravoconsult.com.ua/evtanaziya-pravo-na-smert-za-chi-proti/>
5. Brzezicki T., Etyka lekarska, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002. P. 219.
6. Капинус О. С. Эвтаназия как социально-правовое явление : дисс. ... докт. юрид. наук / О. С. Капинус. М. 2006. 344 с.
7. Нідерланди можуть легалізувати еутаназію для людей, які не мають смертельних захворювань. URL <http://www.unian.ua/world/1569942-niderlandi-mojut-legalizuvati-evtanaziyu-dlya-lyudey-yaki-ne-mayut-smertelnih-zahvoryuvan.html>.

8. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р.

9. Указ Президента України «Про Клятву лікаря». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/349/92>.

10. Грищенко О. Проблема державного забезпечення права людини на застосування евтаназії / Грищенко О. // *Юридичний журнал: Правове видання*. МОН України, НПУ імені М. П. Драгоманова. 2005. № 6. С. 76 – 78.

Bondar I. Regulation the Usage of euthanasia in Ukraine. *Article is devoted to the issue of euthanasia legalization expediency in Ukraine. On the example of Unated States of America an analysis was made of the phenomenon of euthanasia, its impact on legislation and society. Substantiated the ambiguity of this issue and drewed attention to the risks that may arise as a result of the legalization of euthanasia in Ukraine.*

Keywords: *euthanasia, active euthanasia, passive euthanasia, society, law, legalization.*

О ПРАВЕ ЧЕЛОВЕКА НА БЛАГОПРИЯТНУЮ ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ ПО ЗАКОНАДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Е. Н. Бублий

Научный руководитель: преподаватель-стажер А. И. Дудчик

Конституционное право человека на благоприятную окружающую среду – институт права, который появился относительно недавно. Право человека на благоприятную окружающую среду в Конституции не получает раскрытия, эта задача адресуется отраслевому законодательству. Однако экологическое право также не может дать точное определение праву на благоприятную окружающую среду. До сих пор остаётся не решенным вопрос о правовой сущности понятия «прав на благоприятную окружающую среду» и его соотношении с одноименными определениями в других отраслях права, что обуславливает проблему в его дальнейшем применении.

Ключевые слова: *право человека, благоприятная окружающая среда, экологическое право, экологические требования.*

Право граждан на благоприятную окружающую среду является одним из стремительно развивающихся институтов права. Так впервые оно было признано как международный принцип в 1972 г. и закреплено в Стокгольмской декларации по окружающей среде и ее развитию: «Человек имеет основное право на свободу, равенство и благоприятные условия жизни в окружающей среде, качество которой позволяет вести достойную и процветающую жизнь, и несет главную ответственность за охрану и улучшение окружающей среды на благо нынешнего и будущих поколений».

Под влиянием эволюции права Республика Беларусь посчитала необходимым признать защиту прав человека в области его взаимодействия с окружающей средой, ввиду чего Конституцией Республики Беларусь, в ст.46 было закреплено право на благоприятную окружающую среду, что означало признание указанного права одним из основополагающих прав каждого человека, гарантированного и обеспечивающегося государством.

Следует обратить внимание, что законодатель не указал, что понимается под «благоприятной» окружающей средой, что входит в понятие «окружающая среда» и по каким критериям она определяется, не было указано. Данная задача была адресована отраслевому законодательству.

Для защиты права человека на благоприятную окружающую среду нужно было понимать, на какие объекты распространяется понятие «окружающая среда». В статье 1 Закона Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII "Об охране окружающей среды"

в содержание понятия "окружающая среда" включаются не только природные комплексы, но и природно-антропогенные и антропогенные объекты, что спутывает понимание окружающей среды, поскольку к ним, например, могут быть отнесены строительные сооружения и другие объекты, созданные человеком. Законодательством не определен круг объектов, относящихся к понятию «окружающая среда» в рамках экологического права, ввиду чего может происходить злоупотребление правом на благоприятную окружающую среду или же, наоборот, исключение его из применения ввиду неопределенности объекта права.

Несмотря на это в отраслевых законодательных актах существуют определения «благоприятной окружающей среды». Например, в Законе Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII "Об охране окружающей среды" благоприятная окружающая среда – окружающая среда, качество которой обеспечивает экологическую безопасность, устойчивое функционирование естественных экологических систем, иных природных и природно-антропогенных объектов. Данные определения объединяет понимание благоприятной среды, как той, что соответствует установленным законами критериям, которые определяют допустимую степень влияния негативных факторов окружающей среды на человека.

В науке экологического права рассматривается более широкое понятие благоприятной окружающей среды, чем в Законе Республики Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII, которое может послужить отправной точкой в определении «права на благоприятную среду» в рамках конституционного права. Данная точка зрения заключается в том, что оценка окружающей среды как благоприятной не может сводиться только к использованию такого показателя, как стандарты качества. Окружающая среда не может считаться благоприятной, если «ее характеристики соответствуют установленным стандартам, но проживание в которой сопряжено с высокой степенью экологического и антропогенного риска, который определяется методами, отличными от тех, в соответствии с которыми рассматриваются нормы и стандарты. Необходимо разработать еще более широкий спектр критериев понятия «благоприятной окружающей среды», которые будут выражаться в следующих требованиях:

- чистота (не загрязненность)
- ресурсоемкость (неистощимость)
- экологическая устойчивость, сохранение естественных экологических систем
- видовое разнообразие, эстетическое богатство
- сохранение уникальных объектов природы
- использование природы с учетом допустимого экологического и техногенного риска

[1, с. 37].

При оценке состояния окружающей среды должны использоваться не только качественные, но и количественные показатели состояния природы.

Необходимо понимать, что право каждого на благоприятную окружающую среду является конституционным, а потому должно быть единым и универсальным в толковании для всех отраслей права, должно отражать интересы общества, гарантировать реализацию и защиту публичных интересов в сфере взаимодействия общества и природы, а также «сохранение чистоты, ресурсоемкости (неистощимости), экологической устойчивости, видового разнообразия и эстетического богатства», и оно не может сводиться лишь к состоянию среды, определяемой физическими, химическими и другими естественнонаучными нормативами.

Источники и литература:

1. Крассов О. И. Экологическое право: Учебник. 4-е изд. М.: Норма; Инфра-М. 2016. С. 72.

Bubliy L. On the human right environment, under the legislation of the Republic of Belarus. *The constitutional human right to a favorable environment is an institution of law that has appeared relatively recently. This right is not disclosed in the Constitution; this task is addressed to sectoral legislation. However, environmental law can also not give an accurate definition of the right to a favorable environment. The question of the legal essence of the concept of "the right to a favorable environment" and its relationship with the same definitions in other branches of law remains unresolved, which determines its further applied value.*

Keywords: *human right, favorable living conditions, environmental law, environmental legislation.*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**С. Є. Булавіна**

Дослідження присвячено визначенню історико-правових аспектів європейської системи захисту прав людини; здійснене узагальнення наукових поглядів, що на європейському континенті існує багато демократичних інституцій, які опікуються проблемами демократії та прав людини.

Ключові слова: історико-правові аспекти, європейська система захисту прав людини.

Питання прав і свобод людини на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Забезпечення прав і свобод, їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. З набуттям незалежності Україна почала розбудовуватися як демократична правова держава, зорієнтована на побудову громадянського суспільства, в центрі якого є людина, а захист її законних інтересів та потреб – пріоритетний напрямок державної діяльності. Всебічне забезпечення прав і свобод людини визнано найвищою соціальною цінністю у Конституції нашої держави, а одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України є міжнародне співробітництво у сфері заохочення та захисту прав людини.

Права і свободи людини – це ті універсальні правові цінності, для яких характерне встановлення міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав особи. На даний час у світі існує чимало засобів, спрямованих на захист прав і свобод людини. Однак ці права і до сьогодні доволі часто порушуються, а способи їхнього захисту не завжди є в достатній мірі ефективними. Саме тому виникає проблема не тільки удосконалення вже наявних методів і засобів, але й створення нових інститутів, в тому числі на міжнародному рівні, що гарантують і охороняють права особи, і чим більше буде таких інститутів, тим ефективнішим стане забезпечення прав людини в сучасному світі [3].

Загальновизнано, що забезпечення прав і свобод громадян є не тільки справою кожної окремої держави, це – ціль всього світового співтовариства. Каталізатором розвитку та формування міжнародного захисту прав людини виявилися наслідки Другої світової війни. Жахи війни та необхідність в адекватній міжнародній системі підтримки миру та захисту прав людини стали об'єктивно наочними для представників всіх держав. Створення ООН та прийняття її Статуту, Загальної декларації прав людини поклали початок нового етапу міждержавних відносин в цієї галузі.

Проблема міжнародного захисту прав людини є як на універсальному, так і на регіональному рівні, що зумовлює наявність відповідних механізмів захисту в різних регіонах земної кулі. Регіональне співробітництво держав у сфері захисту прав людини може суттєво доповнити універсальну систему захисту прав людини, дати можливість заповнити її прогалини, врахувати особливості регіону, піти далі від загального мінімального рівня забезпечення прав і свобод.

Майже водночас з формуванням універсальної системи, почали прийматися та створюватися в Європі та інших регіонах відповідні документи та механізми захисту прав людини, надав поштовх для міжнародного регіонального розвитку прав людини. Були створені міжнародні регіональні механізми, які надали людині можливість подати скаргу проти порушень її прав власною державою.

Дійсно, поряд з захистом прав людини в ООН, важливою частиною всієї міжнародної системи захисту прав людини є регіональні системи, які функціонують в рамках регіональних міжнародних організацій. На сьогоднішній день в світі існує 3 основні регіональні системи захисту прав людини: Європейська, Міжамериканська та Африканська, відбувається розбудова арабської системи захисту прав людини та системи в рамках країн СНД. Регіональні системи відрізняються не тільки складом учасників, але і принципами функціонування, ефективністю, кількісним складом членів, характером рішень, які приймаються моніторинговими органами,

впливом на розвиток міжнародних регіональних стандартів прав людини тощо. В рамках регіональних систем можуть бути запроваджені реальні механізми захисту прав людини та створено ефективні контрольні органи з урахуванням культури, традицій відповідного регіону[6].

Тобто, сучасний етап розвитку прав людини нерозривно пов'язаний з міжнародним правом, з прийняттям різноманітних міжнародних інструментів захисту прав людини, заснуванням міжнародних організацій, діяльність яких присвячена реалізації прав людини, створенням відповідних універсальних та регіональних механізмів.

Майже загальною думкою є думка про те, що найбільш вдалою та ефективною регіональною системою норм міжнародного права з ефективною формою політичної і юридичної процедури їх гарантування є європейська система захисту прав та основних свобод людини.

Європейська система захисту прав людини є старішою та найефективнішою регіональною системою захисту прав людини. Низка європейських інституцій розробляють та приймають стандарти в сфері захисту прав людини, які згодом відображаються в універсальних конвенціях та угодах.

В цілому, європейська система захисту прав людини складається з механізмів та процедур захисту прав людини, які запроваджені на європейському континенті. Правами людини займаються всі основні європейські інституції: Рада Європи, Європейський Союз та Організація з Безпеки та Співробітництва в Європі. Водночас, ці організації відводять захисту прав людини різне місце у своїй діяльності. Специфіка цілей, завдань, членства та структури зазначених міжнародних європейських інституцій визначає якість і силу їхнього впливу на врегулювання проблем в сфері прав людини. Окрім розв'язання проблем за допомогою політичних, економічних та дипломатичних засобів, в рамках деяких організацій створюються умови для переговорів та прийняття юридично обов'язкових для її членів документів, також мова може йти про формування потужних контрольних механізмів за виконанням державами взятих на себе зобов'язань з захисту прав людини.

Європейський Союз було засновано з метою виключно економічної інтеграції, що вплинуло на відсутність власних механізмів захисту прав людини впродовж тривалого періоду. Заохочення розвитку економіки, розвиток здорової конкуренції, вільне переміщення людей і товарів були об'єктами уваги співтовариств. Питаннями прав людини займалася Рада Європи, а всі члени Співтовариств були водночас і членами Ради Європи. Тому, необхідності дублювати функції не виникло. З поглибленням інтеграції, заснуванням Європейського Союзу, права людини поступово стали важливим елементом євроінтеграційної політики.

Вперше, посилання на права людини було зроблено у преамбулі Єдиного Європейського Акту. Маастрихтський договір 1992 року та Амстердамський договір 1997 року визначили у статті 6, що Союз базується на спільних для всіх держав – членів демократичних засадах верховенства права, визнання основних прав та свобод людини”, а частина 2 цієї статті містить досить важливе конкретне посилання на місце Європейської Конвенції з прав людини : «Союз поважає права та свободи людини, що були гарантовані підписаною в Римі 4 листопада 1950 року Європейською конвенцією про захист прав та основних свобод людини, і передбачені конституційними традиціями, спільними для всіх держав-членів, які утворюють загальні принципи права Співтовариства» [7].

На сьогоднішній день, основоположним фундаментальним документом Європейського Союзу у сфері захисту прав людини є Хартія основних прав Європейського Союзу, яка набула юридично обов'язкової сили як самостійне джерело права тільки зі вступом в силу Лісабонського договору 1 грудня 2009 р. Сьогодні, кожен основний орган ЄС тією чи іншою мірою приділяє увагу правам людини. У 2005 році було запроваджено посаду Європейського омбудсмена, у 2007 році розпочало свою роботу незалежне Агентство ЄС з основних прав, у 2010 році було запроваджено посаду Комісара з питань юстиції, основних прав та громадянства.

Втім, всі держави ЄС є водночас членами Ради Європи, основні стандарти прав людини Ради Європи імплементовано у їх національне законодавство. Європейська конвенція з прав людини має спеціальний статус в системі джерел Європейського Союзу, а переговори про приєднання останнього до Конвенції, знаходяться вже на завершальному етапі.

Таким чином, незважаючи на приділення Європейським Союзом останніми роками все більшої уваги питанням прав та свобод людини та формування самостійної системи їх захисту, надзвичайно велика кількість інших питань знаходиться в пріоритетній сфері його діяльності.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі, приділяючи правам людини значну увагу як невід'ємній складовій нової системи безпеки Європи у XXI столітті, залишає, забезпечення безпеки основним пріоритетом своєї діяльності.

Значне місце в діяльності ОБСЄ займає захист прав людини. Ця міжнародна інституція почала свою роботу у 70-х роках минулого століття як НБСЄ, основною метою поставив співпрацю між західними країнами та країнами Варшавського договору. У 1975 році керівники всіх держав Європи, а також США і Канади зібралися в Гельсінкі, щоб прийняти Заключний Акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі. Цей Акт містив надзвичайно важливий виклад основних принципів, якими мали керуватися зазначені держави у своїх стосунках [1].

Визначення напрямів співробітництва щодо захисту прав людини не було головним завданням зустрічі глав держав та урядів. Однак, у цей документ було включено принцип «Поваги прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань». Крім того, один з розділів Гельсінського Заключного акту 1975 року, в якому закріплювалися спільні домовленості між державами-учасницями, стосувався гуманітарного співробітництва європейських держав та прав людини. У 1989 році держави прийняли рішення щодо необхідності обмінюватися інформацією у сфері прав людини та відповідати на запити про ситуації з забезпеченням прав людини на їх території. Держави домовилися проводити двосторонні зустрічі з метою вивчення людського виміру ОБСЄ, включаючи не тільки загальні ситуації, а і конкретні випадки, пов'язанні з порушенням прав окремих людей.

Подальший розвиток захисту прав людини було визначено у Паризькій хартії для нової Європи 1990 року. Хартія проголосила спільні цінності Європейського дому: права людини та головні свободи, демократія та правова держава, економічна свобода, соціальна справедливість, чисте довкілля.

У 1991 році було запроваджено Московський механізм, який встановив можливість створення надзвичайних місій з 3 доповідачів у випадках серйозних порушень прав людини. Перша така місія була направлена за ініціативи 10 держав ОБСЄ до колишньої Югославії, причому без її дозволу. Однак, така міждержавна процедура не знайшла значної підтримки та сьогодні практично не використовується [5].

Важливе значення має й робота Верховного комісару у справах національних меншин, який функціонує з 1992 році як дієвий механізм захисту прав національних меншин.

Враховуючи зміни, що відбулися на континенті, та конфлікти, які виникли, ОБСЄ почала запроваджувати довгострокові місії, підтримуючи, зокрема, миротворчі операції в Косово, Боснії та Герцеговині. В цілому, різноманітні довгострокові операції ОБСЄ проводилися не тільки на території колишньої Югославії, а і на Кавказі, у Центральній Азії. У кінці

90-х років минулого століття було визнано, що захист прав людини є невід'ємною складовою нової системи безпеки Європи у 21 столітті.

Однак, ОБСЄ залишається форумом для політичних переговорів і прийняття рішень в області раннього попередження, запобігання конфліктам, регулювання криз і постконфліктного відновлення, має комплексний підхід до безпеки, яке охоплює військово-політичного, економіко-екологічного та людського аспекту.

Головною інституцією, діяльність якої присвячена захисту прав людини з моменту свого заснування у 1949 році, є Рада Європи. В Раді Європи захист прав людини виступає одним з головних принципів діяльності, поряд з захистом плюралістичної демократії та верховенства права, та основним завданням організації [6].

Захист прав людини виступає не тільки одним з основних трьох принципів діяльності організації, але і важливим напрямом її діяльності та розвитку. Завжди, з моменту свого заснування, Рада Європи відстоювала точку зору стосовно того, що права людини універсальні, неподільні та складають основу будь-якого демократичного суспільства. Для захисту цих прав Рада Європи створювала та створює ефективні контрольні та захисні механізми, виявляє нові фактори, що мають загрозу для прав та свобод людини, проводить роз'яснювальну роботу, сприяє поширенню знань про права людини тощо.

В рамках Ради Європи було розроблено та прийнято чисельні загальноєвропейські документи з прав людини, розроблено стандарти прав людини, які враховуються всіма

європейськими державами, імплементуються на національному рівні та закріплюються в документах Європейського Союзу. Радою Європи було запроваджено унікальну систему захисту прав людини, яка складається з низки правових інструментів та механізмів. Основою європейської системи захисту прав людини вважається Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року, яка була розроблена та прийнята в рамках Ради Європи. Європейською конвенцією було засновано Європейський Суд з прав людини, що є на сьогоднішній день найефективнішим механізмом захисту прав людини та єдиним ефективним міжнародним судовим органом, діяльність якого присвячена виключно захисту прав людини. Окремі договори присвячено захисту соціально-економічних прав, культурних прав, прав меншин, дітей, жінок, мігрантів, забороні катувань тощо [7].

Такий внесок Ради Європи до захисту прав людини визначає її пріоритетне місце в європейській системі захисту прав людини, а створені в її рамках механізми та інструменти захисту прав людини складають основу всієї європейської системи.

Таким чином, на європейському континенті існує багато демократичних інституцій, які опікуються проблемами демократії та прав людини. Однак, провідною серед цих організацій виступає Рада Європи, що за роки своєї діяльності довела ефективність і дієвість механізмів, які забезпечують визначені Статутом Ради Європи цілі щодо захисту прав людини.

Джерела та література:

1. Ільченко І. М. Імплементация конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав // Науковий вісник дипломатичної академії наук. – 2010. – № 15. С. 311-318
2. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту. Підручник. – Київ: Промінь, 2010. – 722 с.
3. Мармазов В. Є. Піляєв І. С. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми. – Київ: Вентурі, 1999, – 400 с.
4. Муравйов В. І. Право Європейського Союзу. Підручник – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – С. 437-441
5. Онопенко В. Механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення // Право України. – 2011. – № 7. – С. 64-68
6. Права людини в Україні: історія і сучасність.: зб. ст. за матеріалами Всеукр. студ. наук. конф. / Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини; [упоряд. А. О. Карасевич, В. Священко, Ж. Б. Кукураза] – Умань: Софія, 2009. – 170 с.
7. Супрун Д. М. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського Суду з прав людини: Автореф.дис.канд..юрид.наук:12.00.11 // Київський національний університет імені Т. Шевченка. – Київ, 2002. – 22 с.
8. Федорова А. Л. Венеціанська комісія та Україна: правові аспекти співпраці // Право України. – 2011, № 7. – С. 128-138.
9. Organization for Security and Co-operation in Europe. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.osce.org/what>
10. The Council of Europe. Official web-portal. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=nosObjectifs&l=ru>
11. OSCE Human Dimension Commitments. A reference guide. – OSCE, ODIYR – Warsaw, 2001. – P.29.

Bulavina S. Historical and legal aspects of the European Human Rights System.

The research is made to define a historical and legal aspects of the European system of human rights protection; a generalization of scientific views has been conducted, was found out that there are many democratic institutions on the European continent that concern for democracy and human rights.

Keywords: *historical and legal aspects, European Human Rights System.*

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В. В. Буцак

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

Останнім часом серед суспільства вкоренилась теза, що корупційні злочини є найбільш небезпечними для нормального функціонування та розвитку держави. Жодним чином не намагаючись применшити таке твердження, необхідно звернути на іншу «сторону медалі» – бюджетні злочини.

Саме кримінальні правопорушення у сфері бюджетних відносин перебувають в прямому причинно-наслідковому зв'язку з економічним, а отже і загальним добробутом, є детермінантами для розвитку корупційних ризиків та становлять сутність службових злочинів, особливо на найвищих щаблях влади.

Ключові слова: прокуратура; організація діяльності; предметний принцип; кримінальні правопорушення у бюджетній сфері; організація досудового розслідування.

Бюджетна сфера (державного або ж місцевого бюджету) становить основу матеріальних відносин та визначає подальший розвиток держави, суспільства та, найголовніше, людини, яка його фінансує та має цілком природне бажання отримання в подальшому дивідендів. Такі відносини необхідні для забезпечення соціальних потреб, розвитку інфраструктури, справедливого розподілу суспільного доходу тощо.

Сутність бюджетних правопорушень характеризується високим рівнем шкоди, специфічним суб'єктним складом, серйозними негативними наслідками, які часто усуваються через перерозподіл витрат шляхом залучення коштів з інших джерел і, як наслідок, спричиняють відсутність достатнього фінансування для державних програм.

Упущення в роботі правоохоронних та контролюючих органів, суб'єктів первинного фінансового моніторингу, відсутність належної координації їхньої роботи є причиною низького рівня розкриття кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. Для цього і потрібно створити ефективний базис для виявлення та розкриття кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. Важливу роль у цьому процесі на стадії досудового розслідування відіграє прокурор.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) вказує на дві сторони у кримінальному провадженні, одна з яких – сторона обвинувачення. Хоча згідно п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК сторону обвинувачення представляє слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, потерпілий та його представник, законний представник, але саме діяльність прокурора ототожнюється з обвинуваченням.

Зазначена обставина є цілком логічною, оскільки прокурор є тією процесуальною особою, яка фактично керує досудовим розслідуванням та є основною фігурою під час підтримання публічного обвинувачення у суді.

Так, п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України вказує, що прокурор – це особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень. Таке визначення є доволі загальним та не дає повного уявлення, хто ж такий прокурор у кримінальному процесі, тому його статус необхідно розглядати через його права та обов'язки.

Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, наділений широким спектром повноважень, правильна реалізація яких визначає фаховість та компетентність процесуального керівника.

Поряд з тим, необхідно врахувати, що через динамічні зміни у суспільстві, розвиток технологій, відсутність правової визначеності у деяких нормативно-правових актах, вдосконалюються методи та способи вчинення кримінальних правопорушень. Такі фактори

стимулюють державу створювати нові правоохоронні органи, як то Державне бюро розслідувань чи Бюро економічної безпеки України, або ж реформувати діючу систему, для прикладу – зміна предметних повноважень Служби безпеки України.

Такий функціональний (предметний) принцип також існує при розподілі обов'язків серед прокурорів під час організації здійснення досудового розслідування. Він закріплений Наказом Генерального прокурора від 07 серпня 2020 року №365 «Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України».

Взагалі, питання організації діяльності прокурорів неодноразово були предметом досліджень багатьох науковців, серед яких Ю. Грошевий, В. Долежан, І. Європіна, М. Косюта, В. Маляренко, В. Нор, М. Руденко, А. Столітній, В. Сухонос, та інші. Однак, на думку автора, саме А. Столітній зумів вибудувати сучасний підхід до організації роботи прокурора та інших правоохоронних органів під час здійснення досудового розслідування, який ідеально вписується у модель розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері.

Так, на його думку, для ефективної роботи прокурорів необхідно розробити основні напрями (профілі) діяльності прокурорів відповідно до категорій кримінальних проваджень; створити структурні підрозділи у обласних прокуратурах із закріпленням за ними конкретних категорій кримінальних проваджень; збільшити кількість процесуальних керівників до понад 80% від загального числа; закріпити за кожним прокурором окремий вид кримінальних правопорушень, за якими він здійснюватиме процесуальне керівництво, із врахуванням професійної підготовки, досвіду та інших особистих якостей працівника.

Погоджуючись в цілому з висвітленою пропозицією, вважаю за необхідне звернути увагу на досить значну деталь в кінці такого алгоритму – у ньому упущено роль працівників органу досудового розслідування, які безпосередньо здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, проводять слідчі (процесуальні) дії та збирають докази. Щоб це виправити, потрібно видати окремий нормативно-правовий акт, яким визначити порядок взаємодії правоохоронних органів під час кримінального провадження через створення спільних груп в складі прокурорів, слідчих (дiзнавачів, детективів), оперативних працівників. Видається, що такі нововведення є цілком виправданими, оскільки розкриття кримінальних правопорушень у сфері бюджету потребує спеціальних знань та навиків, якими не завжди володіє один працівник.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України: наказ Генерального прокурора від 07 серпня 2020 року № 365. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=214846.
3. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 71-83.
4. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури. *Вісник прокуратури*. 2014. № 2. С. 33-42.
5. Столітній А., Мазурик Р. Модифікація предметного принципу організації діяльності органів прокуратури. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1. С. 21-34.

Bushchak V. Role of the prosecutor in organizing the pre-trial investigation of budget offenses. *Corruption crimes are the most dangerous for the normal development of the state but it is necessary to turn the other "side of the coin" - budget crimes. Criminal offenses in the budget sphere related to economic and determined the development of corruption risks.*

Keywords: *prosecutor's office; organization of activities; subject principle; organization of pre-trial investigation.*

ПРАВО НА ПОЗАСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВОГО СПОРУ У СВІТЛІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МЕДІАЦІЮ»

Т. П. Валянська

Тези доповіді присвячені питанню правової регламентації та практики врегулювання спадкового спору нотаріусом шляхом медіації. Обґрунтовано основні переваги медіації у спадкових спорах, актуалізовано увагу на тому, що медіація є кращою альтернативою судовому розгляду цієї категорії спорів. Проаналізовано ЗУ «Про медіацію» та зроблено висновок про те, що характер професійної діяльності медіатора узгоджується з концепцією медіації.

Ключові слова: медіація, нотаріус, спадкові спори, законодавство.

16 листопада 2021 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про медіацію», яким визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Варто зазначити, що дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому, або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

У самому законі передбачено, що медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

Медіація є основним видом альтернативного вирішення спорів. Відповідно до міжнародно-правових актів, зокрема, Типового закону Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ) 2002 р. медіація є процедурою, яка може називатися погоджувальною, посередницькою або позначатися терміном аналогічного змісту, в межах якої сторони просять третю сторону особу надати їм допомогу у спробі досягти мирного врегулювання їхнього спору, який виник з договірних чи інших правовідносин або у зв'язку із ними [1, с. 148].

Варто зазначити, що до прийняття вище зазначеного закону, медіація в Україні розвивається уже близько двадцяти років. На сьогодні успішно функціонують професійні об'єднання медіаторів, зокрема Національна асоціація медіаторів України (м. Київ), Український центр медіації (м. Київ), Волинський центр медіації (м. Луцьк), Українська академія медіації (м. Одеса), тощо, активно проводиться навчання медіаторів, та вирішуються конфлікти (спори) шляхом медіації.

Не зважаючи на відсутність чіткого законодавчого закріплення проведення процедури медіації на сучасному етапі найбільш затребуваною та такою, яка себе ефективно зарекомендувала є медіація у спадкових спорах.

Основними перевагами медіації у спадкових спорах перед судовим процесом є: 1) економія фінансів: витрати на медіацію є меншими, ніж судові витрати, медіація також може здійснюватися і на безоплатній основі; 2) економія часу: медіація є швидшою за судовий процес; 3) збереження відносин: медіація відновлює повагу один до одного та сприяє збереженню відносин і сім'ї чи нормальному спілкуванню між подружжям, яке розлучилося, родичами чи спадкоємцями; 4) гнучкість: порядок і час проведення медіації встановлюється за домовленістю між сторонами та медіатором і не залежить від розкладу роботи суду; 5) ефективність: рішення за взаємною згодою приймають самі учасники конфлікту, що зумовлює високий ступінь їх добровільного виконання 6) конфіденційність: інформація, отримана під час медіації, не розголошується, що має важливе значення саме у спадкових

спорах; 7) добровільність: учасники дають згоду на участь у медіації та можуть вийти з процесу у будь-який момент; 8) задоволення інтересів обох сторін: ніхто не програє [2].

Не підлягає сумніву той факт, що спадкові спори є складними з огляду на характерну для них наявність психологічної, емоційної напруги, агресії та відкритої ворожнечі між сторонами, оскільки виникають між близькими та рідними людьми. У більшості випадків предметом спору є визнання заповіту недійсним. Досить часто трапляються спори про поновлення строку для прийняття спадщини, спори, які впливають із реалізації права на обов'язкову частку, і суперечки про визнання права власності на спадкове майно. Найчастіше об'єктом конфлікту виступає нерухомість. Окремим предметом спору може виступати приватне підприємство як об'єкт спадкової маси. Проблеми медіації в спадкових спорах також пов'язані із суб'єктами конфлікту. Ці люди, як правило, давно і добре знають один одного, нерідко мають один до одного претензії не тільки майнового, а й особистого характеру, які зумовлені давніми взаємними конфліктами й образами [3, с. 57-60]. Як правило у такій ситуації, рішення суду – це продовження існуючого конфлікту, або зародження нового, це невиконання цього ж рішення суду, продовження ворожнечі, що у цілому має негативний вплив на інститут сім'ї та українське суспільство загалом.

Національний законодавець гарантує кожній особі право на захист цивільних прав та інтересів у разі їх порушення, невизнання чи оспорювання в тому числі й у сфері спадкових правовідносин (ст. 16 ЦКУ). Відповідно до ст. 20 ЦКУ право на захист особа здійснює на свій розсуд [4]. Медіація – один із таких способів, який являє собою добровільний процес спільної роботи, в якому особи, котрі конфліктують одна з одною, визначають проблеми, розробляють варіанти та укладають угоду щодо вирішення конфлікту [3, с. 57-60].

У прийнятому Законі України «Про медіацію» у Прикінцевих та перехідних положеннях передбачено внесення ряду змін до законодавчих актів України, у тому числі, до Закону України «Про нотаріат» [5], закріплюючи право нотаріусів проводити медіацію за умови проходження ними базової підготовки медіатора.

Нотаріус, на відміну від інших правових фахівців, повинен брати до уваги всі правові та соціально-економічні аспекти справи, інтереси усіх без винятку її учасників та суспільства в цілому. У спадкових, майнових, аліментних правовідносинах чи розподілі майна подружжя нотаріус виступає незалежною третьою особою (медіатором), що надає допомогу сторонам у вирішенні конфлікту шляхом роз'яснення сторонам прав та обов'язків, які надані їм законодавством України, сприяє веденню переговорів сторін, тощо [3, с. 57-60].

Поділяючи думку президента Нотаріальної палати України Володимира Марченка про те, що нотаріус при вчиненні нотаріальної дії виконує певні функції медіатора [6], а характер професії узгоджується з концепцією медіації, вбачаємо, що закріплення цього положення в Законі України «Про медіацію» у найближчому часі викличе живі дискусії серед медіаторів та науковців, і потребуватиме наукових розвідок у даному напрямі.

Джерела та література:

1. Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів : підручник за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса.: Фенікс, 2021. 344 с.
2. Врегулювання сімейних та спадкових спорів за допомогою медіації. URL: <http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/mediation.pdf>.
3. Наталія Процьків. Особливості практичного застосування медіації в спадкових спорах. Підприємництво, господарство і право. №12. 2018. С. 57 – 60.
4. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
6. Нотаріальна палата України. Володимир Марченко. URL: <https://npu.ua/news/mediacia2021/>

Valianska T. The right to out-of-court settlement of inheritance dispute in the light of the law of Ukraine «On Mediation». *These reports are devoted to the issues of legal regulation and practice of notarial inheritance dispute settlement through mediation. The main advantages of mediation in inheritance disputes are substantiated, attention is drawn to the fact that mediation is the best alternative to litigation in this category of disputes. The Law «On Mediation» was analyzed and it was concluded that the nature of the mediator's professional activity is consistent with the concept of mediation.*

Keywords: mediation, notary, inheritance disputes, legislation.

ТАБУ: ПЕРВІСНИЙ ЗАСІБ САМОРЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У СУСПІЛЬСТВІ

В. В. Васильєв

Матеріал присвячений розгляду сутності табу як засобу упорядкування суспільних зв'язків майнового характеру на ранніх стадіях розвитку людства і характеру участі людей в цьому процесі.

Обґрунтовується висновок, що з урахуванням специфіки формування табу має ознаки засобу саморегулювання в тому числі майнових відносин в первісній і примітивній відносно сучасності, формі.

Ключові слова: табу, первісне суспільство, майнові відносини, самоорганізація, саморегулювання.

Аналіз сучасних цивілістичних досліджень дає змогу прослідкувати тренди наукових пошуків, які в умовах сьогодення можна охарактеризувати як зосередження уваги на теоретичному вирішенні окремих цивільно-правових проблем переважно практичного характеру. Не применшуючи значення відповідних наукових досліджень, слід відмітити, що проблематика фундаментальних аспектів упорядкування цивільних відносин наразі залишається більше ніж актуальною. Звернення до її розгляду здатне заповнити існуючі прогалини в розумінні сутності основоположних юридичних явищ і процесів, їх еволюції, а також факторів, що обумовлюють в тому числі сучасний стан їх розвитку.

Однією з малодосліджених в цивілістичному ключі проблем є первісні засоби упорядкування майнових відносин у суспільстві до яких відноситься табу.

Сутність табу розкривається в науковій літературі через три компоненти: 1) переконання людей в приналежності до певного колективу, що відбивається у розгляді особи, яка порушила заборону, як такої, яка одночасно перебуває в небезпеці і становить небезпеку для інших членів колективу; 2) відчуття страху перед невідомою небезпекою, яку накликають відповідні дії; 3) власне заборона, норма [1, с. 315]. На переконання С. С. Алексєєва, хоча табу не зводиться до однієї лише норми-заборони, в його основі все таки лежить безумовна заборона. При цьому вчений припускає, що всі перші норми поведінки скоріш за все мали форму табу, навіть у випадку, коли вони мали позитивний зміст. Це пов'язувалось з тим, що в первісному суспільстві, зокрема в прасуспільстві, нові соціальні потреби виступали одночасно і потребами й обмеженнями біологічних інстинктів [2, с. 39].

Одним з прикладів первісних заборон виступає правило не перешкоджати доступу жодного з членів прасуспільства до здобичі (м'яса) [1, с. 313]. Це теоретичне положення підлягає більш глибокому осмисленню в декількох ключах.

По-перше, вбачається, що на доправовій стадії розвитку людства вже окреслюється майновий елемент людських відносин, а по суті первісна форма відносин власності у вигляді спільного присвоєння майнового блага у вигляді здобичі. На цій стадії з одного боку реалізується первісна форма привласнення у вигляді здобуття засобів до виживання, зокрема

харчів, а з іншого – умови доступу до них кожного члена колективу. Це свого роду праобраз сучасної спільної власності.

По-друге, на стадії прасуспільства відбувається самоорганізація груп основою метою якої виступає виживання. Забезпечення доступу всіх до мисливської здобичі, а по суті до засобів виживання, є необхідною умовою продовження існування. В цій ситуації відповідне благо являє собою власність всього прасуспільства. Як результат, запроваджене правило є засобом самоорганізації груп індивідуумів відносно майнового блага, тобто власності. В контексті табу тут же складеться певна особливість упорядкування суспільних відносин. Як зазначає В. Я. Погребняк в аспекті екстраполяції положень синергетики у сферу правового регулювання суспільних відносин організація має місце в тому випадку, якщо певний процес упорядковується регулятором, під яким ми розуміємо суб'єкта нормотворчості. У свою чергу для самоорганізації характерне упорядкування відносин їх учасниками самостійно [3, с. 71]. Поряд із цим, табу, відповідно до наведеної вище і підтримуваної вченими думки, як ми зазначали, виступає фактором «ззовні нав'язаним» первісній людині [1, с. 316; 4, с. 22]. Однак, очевидним є те, що ця «зовнішність» не має цілеспрямованого впливу. Абстрагуючись від теологічних концепцій ми отримуємо ситуацію в якій важливою складовою загрози, є внутрішнє сприйняття колективом оточуючого середовища, реагування на зовнішні фактори, неможливість розуміння їх сутності і їх контролю. Ці загрози існують самі по собі і не використовуються кимось цілеспрямовано як засіб упорядкування зв'язків між індивідуумами. Поряд із цим, загроза, будучи зовнішнім фактором по відношенню до колективу виступає водночас фактором, що стимулює його самоорганізацію. Звідси слідує, що в доправовому суспільстві табу, безумовно, є реакцією колективу на зовнішні фактори, загрози, однак, при цьому, воно не є засобом зовнішньої цілеспрямованої організації відносин.

По-третє, можна припустити, що для табу характерний не лише зовнішній вплив, але і внутрішній елемент. Вважаємо, що з конструкції табу не слід виключати і суб'єктивне (колективне) ставлення до відповідних обставин. Групи в рамках прасуспільства склалися в тому числі з осіб, пов'язаних між собою кровним зв'язком. У зв'язку з цим, на нашу думку, в правилі доступу до засобів виживання, зокрема до мисливської здобичі можна вбачати не лише страх перед невідомим, але і елемент самоорганізації, єднання для збереження існування кожного члена колективу. Зменшення кількості таких членів пов'язувалося в тому числі із загрозою повного вимирання всього колективу у випадку зустрічі з більш небезпечним супротивником. У свою чергу збільшення членів колективу могло сприяти отриманню здобичі більшого розміру. Крім того, важко припустити, що в ситуації існування норми, яка забороняла чинити перешкоди іншим членам колективу в доступі до здобичі, могла існувати можливість одного члена суспільства безпідставно позбавити життя іншого. Вбачається, що в цій нормі знаходить відображення набагато ширше за обсягом правило, а окреслене табу є лише одним з його ракурсів. Вважаємо, що в цьому знаходить прояв як страх перед зовнішніми факторами, так і внутрішня самоорганізація первісних груп, усвідомлення недоцільності роз'єднання.

Таким чином, наведене дозволяє стверджувати, що з точки зору самоорганізації прасуспільство характеризувалося, зокрема такими ознаками як: 1) існування первісних форм майнових відносин, зокрема відносин привласнення – власності; 2) існування первісних форм самоорганізації як реакції на зовнішні загрози; 3) в контексті існуючого на той час укладу майнові відносини виступають умовою існування відносин немайнового характеру. Життя членів колективу також підпадає «під охорону», адже рівний доступ до здобичі як майновий елемент організації прасуспільства виступає фактором забезпечення їх існування.

Формування первісних форм відносин власності і їх розвиток в подальшому стають важливими факторами змін в економічному і політичному житті суспільства.

Проведений вище аналіз демонструє, що саморегулювання майнових відносин має досить тривалу історію свого розвитку. Поряд із цим феномен табу і його вплив на процес упорядкування відносин всередині первісного суспільства, в тому числі прасуспільства, досить складно осмислювати з позицій сучасних уявлень про механізм правового регулювання. Проте, застосування сучасної методології і наукових положень, для аналізу піднятої проблеми дозволяє дійти висновку, що табу має ознаки засобу саморегулювання в тому числі майнових відносин у їх первісній і примітивній відносно сучасності формі.

Джерела та література:

1. История первобытного общества: в 3 т. / отв. ред. Ю. В. Бромлей. Москва: Изд-во «Наука», 1983. Т. 1: Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. 432 с.
2. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Изд-во БЕК, 1995. 320 с.
3. Погребняк В. Я. Синергетичний підхід у методології досліджень механізму переходу цивільних прав і обов'язків. *Акт. проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6, т. 1. С. 70-73.
4. Сильченко Н. В. Зарождение первичных закономерностей нормативного регулирования общественных отношений. *Государство и право: теория и практика*. Вып. 3. Калининград: Изд-во КГУ, 2004. С. 22–35.

Vasilyev V. Taboo: primary mean of self-regulation of proprietary relationships in societies. *The article is devoted to consideration the essence of taboo as mean of organization proprietary social relationships at early stages of humanity development as well as character of people's participation in appropriate process.*

The author justifies that paying attention to the specificity of evolution the taboo is the primary and primitive in point of view of modern means mean of self-regulation of material relationships.

Keywords: *taboo, primitive societies, proprietary relationships, self-organization, self-regulation.*

ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА З ПРАВ ПАЦІЄНТІВ В УКРАЇНІ: ВПРОВАДЖУВАТИ ЧИ НІ?

Д. Ю. Вишневська

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

На сьогоднішній день в Україні відбувається реформування медичної системи і надзвичайно важливого значення в процесі цієї діяльності набуває контрольна функція. В нашій державі відсутній єдиний орган, до сфери повноважень якого віднесено контроль за реалізацією права на охорону здоров'я, за реалізацією прав пацієнтів та медичних працівників. Таким контролюючим органом повинен стати Омбудсмен з прав пацієнтів.

Ключові слова: *Уповноважений з медичних питань, права пацієнтів, медичний омбудсмен, контроль.*

Права пацієнтів як специфічної групи прав людини визнаються на міжнародному рівні та закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про права людини та біомедицину тощо.

В Україні право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу гарантовані статтею 49 Конституції України. Відповідно до цього конституційного положення, держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Правові механізми та соціальні, економічні засади забезпечення цього конституційного права встановлені Основами законодавства України про охорону здоров'я, прийнятими Верховною Радою України 19 листопада 1992 року.

В умовах реформування медичної системи України, розвитку системи приватних закладів охорони здоров'я, функція контролю (особливо державного) набуває важливого значення для зміцнення системи охорони здоров'я і забезпечення її належного управління .

Варто зауважити, що в нашій державі на сьогоднішній день відсутній єдиний орган державної влади, до сфери повноважень якого віднесено контроль за реалізацією права на охорону здоров'я, за реалізацією прав пацієнтів та медичних працівників, посередництво в конфлікті між пацієнтом та закладом охорони здоров'я. Такою посадовою особою в Україні міг би стати уповноважений з медичних питань, або ж так званий омбудсмен з прав пацієнтів.

У тій чи іншій формі інститут омбудсмена з прав пацієнтів функціонує в Австрії, Фінляндії, Греції, Великій Британії, Норвегії, Хорватії, Польщі, Угорщині тощо.

Так, наприклад, у Австрії діє Палата омбудсмена та Інститут представників пацієнтів. Палата омбудсмена є колегіальним парламентським органом, що займається питаннями захисту прав та інтересів людини. Представники пацієнтів є незалежними органами, основне завдання яких – забезпечення прав та інтересів пацієнтів і, в деяких провінціях, людей, що потребують допомоги [2].

У Норвегії функції з контролю захисту прав пацієнтів виконує Парламентський омбудсмен з прав людини та 19 регіональних омбудсменів.

Для захисту прав пацієнтів у Великій Британії одночасно функціонують наступні інституції: Парламентський уповноважений по справах охорони здоров'я та на недержавному рівні – Громадські консули з питань громадського здоров'я і Рух на захист потерпілих від медичних помилок. Уповноважений по справах охорони здоров'я є представником Парламентського Уповноваженого з прав людини, що спеціалізується на задоволенні скарг у національній системі охорони здоров'я. Він підзвітний Парламенту та незалежний від національної системи охорони здоров'я [2].

Дуже цікавий досвід у питанні захисту прав пацієнта та створення Інституту омбудсмена має Португалія. В цій країні при кожній клініці, державній чи то приватній існує так званий «клієнтський офіс», до якого пацієнти, незадоволені медичним обслуговуванням мають право подати скаргу, яка в подальшому розглядається контролюючим органом.

Аналізуючи діяльність медичного омбудсмена в зарубіжних країнах, можна зробити висновок, що запровадження такого інституту посилило контроль за функціонуванням медичних установ, що сприяло значному зменшенню кількості скарг громадян на ці служби і поліпшенню медичного обслуговування.

07.05.2021 року до Верховної ради України надійшов проект Закону України «Про уповноваженого з медичних питань», який передбачає запровадження інституту Уповноваженого, визначає основні засади та гарантії його діяльності, порядок та спосіб реалізації державного контролю за додержанням законодавства про охорону здоров'я, державних стандартів, нормативів професійної діяльності в сфері охорони здоров'я, стандартів медичного обслуговування, медичних матеріалів і технологій та протоколів надання реабілітаційної допомоги на всій території України.

Так, згідно зі ст. 1 проекту Закону № 5475 основними завданнями Уповноваженого є:

- 1) контроль за реалізацією права на охорону здоров'я;
- 2) контроль за реалізацією прав пацієнтів;
- 3) контроль за реалізацією прав медичних працівників;
- 4) посередництво в конфлікті між пацієнтом та об'єктом державного контролю [1].

З метою реалізації визначених завдань Уповноважений може приймати нормативно-правові та організаційно-розпорядчі акти з питань забезпечення та організації діяльності Уповноваженого та Апарату Уповноваженого; здійснювати моніторинг дотримання права на охорону здоров'я; відкривати провадження за скаргами пацієнтів, їх законних представників, родичів пацієнтів та медичних працівників у встановленому Уповноваженим порядку; надавати консультативні висновки щодо дотримання стандартів медичної допомоги за результатами проведеного провадження Уповноваженого; розглядати скарги щодо порушення права на охорону здоров'я, в разі об'ґрунтованості скарги в установленому Уповноваженим порядку відкривати провадження щодо порушення права на охорону здоров'я, в рамках якого співпрацювати із об'єктами державного контролю, отримувати всю необхідну для перевірки скарги інформацію, в тому числі щодо отриманої медичної допомоги, медичної послуги або медичного забезпечення, та повідомляти скаржника про результати такого провадження тощо [1].

Аналізуючи дану статтю бачимо, що, фактично, Уповноважений може відкрити два види проваджень: провадження за скаргами пацієнтів і провадження щодо порушення права на охорону здоров'я. Не розумілим залишається те, якими будуть наслідки відкриття таких проваджень, які документи прийматимуться за наслідками їх розгляду, чим взагалі відрізняються ці провадження одне від одного.

Крім цього, проект Закону не містить вказівки на те, які види рішень може приймати Уповноважений за результатами своєї діяльності. Це, в свою чергу, створює додаткову невизначеність із колом повноважень вказаної особи і нашою метою є питання: які наслідки для пацієнтів та медичних працівників матимуть відповідні звернення і перевірки.

Відповідно до ст. 7 проекту Закону Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 30 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, вищу юридичну або вищу медичну освіту, досвід діяльності за фахом та протягом останніх п'яти років проживає в Україні [1].

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Кабінетом Міністрів України. Призначення Уповноваженого здійснюється за результатами конкурсу, що проводиться Конкурсною комісією з обрання Уповноваженого з медичних питань.

Процедура відбору медичного омбудсмена закріплена у ст. 8 проекту Закону. Проте, проаналізувавши згадану статтю, можна знайти ряд важливих недоліків. Так, закріплено, що двоє кандидатів до складу Конкурсної комісії з визначення кандидатури на посаду Уповноваженого мають бути обрані на спільному засіданні громадських організацій, які мають досвід роботи у сфері захисту прав пацієнтів. При цьому, не конкретизовано, хто саме має призначати такі збори та який порядок їх проведення.

Згідно з ч. 2 ст. 8 проекту Закону Конкурсна комісія складається із 6 осіб, а її рішення вважається прийнятним, якщо за нього проголосувало не менше 4 осіб. Однак, не зрозуміло, що робити у випадку, якщо ні за одного кандидата на посаду Уповноваженого не набереться 4 голоси.

Отже, розуміємо, що в сьогоденних реаліях запровадження інституту Омбудсмена з прав пацієнтів повинно сприяти комплексній реалізації медичної реформи в Україні, ефективному реагуванню на виявлені законодавчі прогалини при її впровадженні та сприятиме належному дотриманню прав громадян у сфері охорони здоров'я. Проте правове регулювання діяльності такої особи має бути чітким та системним. Наразі, з огляду на положення проекту ЗУ «Про Уповноваженого з медичних питань», потрібен аналіз та доопрацювання його положень.

Джерела та література:

1. Проект Закону України «Про уповноваженого з медичних питань» № 5475 від 07.05.2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71858
2. Омбудсмен з прав пацієнта. URL: <https://www.vz.kiev.ua/ombudsmen-z-prav-paciyenta/>

Vyshnevskia D. Institute of the Ombudsman for Patients' Rights in Ukraine: to implement or not? *Today in Ukraine the medical system is being reformed and the control function is becoming extremely important in the process of this activity. There is no single body in our country which is responsible for monitoring the exercise of the right to health care, the exercise of the rights of patients and health professionals. The Ombudsman for Patients' Rights should be the oversight body.*

Keywords: *Commissioner of Medical Affairs, patients' rights, medical ombudsman, control.*

ГІГ-КОНТРАКТИ: МОЖЛИВІ ЗАГРОЗИ СОЦІАЛЬНИМ ПРАВАМ ІТ-СПЕЦІАЛІСТІВ

Н. І. Вознюк, Н. О. Колесниченко

Стаття присвячена дослідженню правових гарантій соціальних прав гіг-спеціалістів. Автори аналізують поняття, природу гіг-контракту, потенційні загрози соціальним правам гіг-спеціалістів, а також пропонують можливі шляхи їх запобігання.

Ключові слова: *соціальні права, гіг-контракти, гіг-спеціалісти, Дія Сіті.*

14 серпня 2021 року набрав чинності Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – ЗУ), яким врегульовано організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, введено поняття «гіг-контракт», «гіг-спеціаліст». Слід зазначити, що далеко не всі представники ІТ-сфери підтримували прийняття цього законопроекту: 79% виступали проти впровадження закону [1]. Необхідність подальшого вдосконалення законодавства з метою посилення правових гарантій соціальних прав гіг-спеціалістів обумовлює актуальність дослідження.

Гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V Закону (п. 1 ч. 1 ст. 1 ЗУ) [2].

Критика гіг-контрактів лунала ще коли відповідний закон був проектом. Юристи ГО «Трудові ініціативи» Г. Сандул та І. Кудінська зазначали, що «законопроект № 4303 містить низку неоднозначних та розгрозливих положень. Крім того, «цивілізований світ рухається шляхом вирішення проблеми гіг-економіки через проби надати гіг-працівникам повноцінного статусу працівників в класичному розумінні цього слова, втім український парламент всупереч найкращим міжнародним практикам вважає за потрібне виокремити окрему категорію «гіг-працівники», мотивуючи це міркуваннями інвестиційної привабливості та розвитку технологій. Втім, у довгостроковій перспективі погіршення базових трудових гарантій працівників, що зайняті у цифровій сфері, напевно чи сприятиме як добробуту даних осіб, так і розвитку української економіки в цілому» [3].

Дослідниця В. І. Гніденко вказує, що гіг-контракти виступають договорами цивільно-правового характеру, що ставить виконавців у загрозоване становище, не дає можливості вважати таких осіб учасниками трудових правовідносин та виводить їх із області регулювання нормами трудового законодавства [4, с. 134].

Підтримуємо думку, що регулювання відносин за гіг-контрактом здебільшого лише в рамках домовленостей між сторонами має істотні ризики дисбалансу у трудових відносинах, адже роботодавець є більш управненою стороною і може нав'язувати гіг-спеціалісту вкрай не вигідні для нього умови [3; 2].

За ч. 1 ст. 18 ЗУ «гіг-контракт укладається на невизначений строк, якщо інший строк не встановлений сторонами». Вважаємо, що ця норма містить ризик безконтрольного встановлення короткострокових трудових відносин, гарантією від чого, згідно із Рекомендацією МОП № 166 має стати обмеження їх застосування випадками, коли, враховуючи рід роботи або умови її виконання, а також інтереси працівників, ці трудові відносини не можуть встановлюватися безстроково. Масове використання строкових трудових договорів суперечить також, зокрема директиві ЄС 1999/70/ЄС (пріоритет стабільних відносин) та Конвенції МОП №158 [3; 2].

Згідно ч. 3 ст. 18 ЗУ допускається одностороння відмова резидента Дія Сіті від гіг-контракту, що також порушує приписи Конвенції МОП № 158 (неможливість припинення трудових відносин без обґрунтування) [3; 2].

Крім того, в ч. 5 ст. 18 ЗУ також встановлено дискримінаційні норми по відношенню до осіб, що працюють короткий проміжок часу – «протягом перших трьох місяців строку дії гіг-контракту будь-яка його сторона має право повідомити іншу сторону про односторонню відмову від гіг-контракту в письмовій (електронній) формі не пізніше як за три календарні дні до запланованої дати припинення, якщо більший строк повідомлення не встановлений гіг-контрактом» [3; 2].

У ч. 3 ст. 20 ЗУ містяться загрозові положення, що потенційно можуть порушувати фундаментальні особисті права працівника: «резидент Дія Сіті та його представники можуть контролювати виконання робіт (надання послуг) гіг-спеціалістом за допомогою засобів моніторингу, засобів відеоспостереження у місцях загального користування та інших засобів, передбачених гіг-контрактом». Втім, другий абзац частково нівелює такий ризик, забороняючи використовувати засоби контролю у разі, якщо це призведе до втручання в особисте і сімейне життя гіг-спеціаліста [2].

Проте виникає питання доцільності існування ч. 3 ст. 20 ЗУ, оскільки гіг-контракт визначається ЗУ як цивільно-правовий договір, а цілло такого договору є не процес роботи, а її результат. Відповідно, замовнику немає сенсу контролювати виконання робіт чи надання послуг, адже його цікавить конкретний результат. Тому доцільно або виключити цю частину ст. 20 ЗУ, або прописати, що засоби моніторингу стосовно гіг-спеціаліста можуть застосовуватись лише у випадку, якщо є обґрунтовані підстави сумніватися у тому, що гіг-спеціаліст виконає завдання чи надасть послугу належно і в обумовлені строки та за умов, що гіг-спеціаліст не заперечує проти моніторингу.

Крім того, із проханням ветоувати законопроект, до Президента зверталася ГО «Соціальний рух», яка вказала, що застосування гіг-контрактів несе такі загрози:

1) спрощення звільнення: резиденти Дія Сіті вправі відмовитись від гіг-контракту в односторонньому порядку або з будь-яких погоджених в ньому підстав (ст. 18), звільнити гіг-спеціаліста, якщо його хвороба триває понад місяць (ст. 22);

2) позбавлення права на гідну працю: гіг-спеціалістів можна схилити у договірному порядку до необмеженої тривалості часу роботи без перерв (ст. 21). Компанії зможуть впровадити за працюючими тотальний контроль (ст. 20). Закони про охорону праці не поширюватиметься на виконання робіт у цій сфері;

3) поширення неформальної зайнятості: резиденти Дія Сіті зможуть укласти цивільно-правові договори замість трудових, що внесе плутанину при їх розмежуванні. Суд не визнає такі цивільно-правові договори трудовими в силу поправок до ст.ст. 232, 235 Кодексу законів про працю України [5]. Тому вважаємо, що доцільно внести зміни до ЗУ «Про зайнятість населення», зокрема у ст. 4, включивши до зайнятого населення осіб, що працюють на умовах гіг-контракту.

Науковиця А. С. Колісник вказує, що наразі правова природа гіг-контрактів залишається остаточно не визначеною. На її погляд, вони становлять собою змішану форму ФОПу (мобільність) та «класичного» трудового договору (соціальні гарантії). При цьому така форма регулювання не створюватиме стимулів та переваг для регулювання відносин з суб'єктами ІТ-індустрії. Логічним є стимулювання розвитку галузі закріпленням базових принципів і гарантій діяльності в сфері ІТ [6, с. 72-73].

На думку В. І. Гніденко, виділення надмірної кількості видів договорів для виконання робіт/надання послуг не є обґрунтованим, особливо враховуючи, що гіг-контракти передбачені лише для ІТ індустрії. Тому слід виділити 2 типи трудових договорів: а) стандартний; б) гібридний, який враховуватиме особливості конкретної форми зайнятості, може мати підвиди та покликаний заповнити прогалини з приводу використання гнучких форм зайнятості шляхом запозичення необхідних норм із цивільного законодавства [4, с. 135].

Отже, гіг-контракт є цивільно-правовим договором, який має певні ознаки трудового (деякі соціальні гарантії). Гіг-контракти несуть ряд загроз для соціальних прав гіг-спеціалістів, а саме: безконтрольне встановлення короткострокових трудових відносин; можливість одностороннього припинення резидентом Дія Сіті гіг-контракту без обґрунтувань; дискримінаційні норми до осіб, що працюють короткий проміжок часу; потенційний ризик стегнення за працівником; невстановлення мінімального розміру оплати винагороди тощо.

Враховуючи, що гіг-контракти застосовуються у відносно вузькій сфері, їх існування видається спірним. Однак гіг-контракти вже введені в правове поле і основна пропозиція, яка наразі найбільш актуальна – це посилення гарантій захисту прав гіг-спеціалістів з метою мінімізації негативних наслідків застосування гіг-контрактів.

Джерела та література:

1. 80% ІТ-спеціалістів проти. Результати опитування щодо Дія City. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/what-devs-think-about-diia-city/>

2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 року № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

3. Діджиталізація урізання трудових прав? Законопроект про «гіг-працівників». URL: <http://trudovi.org/show-news/Trudovi-prava/digitalization>

4. Гніденко В. І. Визначення ролі трудового договору в умовах гнучкої зайнятості. Соціальне право. 2020. № 1. С. 131-137.

5. Ветувати законопроект № 4303 про гіг-контракти! URL: <https://rev.org.ua/vetuvati-zakonoprojekt-4303-pro-gig-kontrakti/>

6. Колісник А. С. Оподаткування в умовах цифровізації економіки: до питання правового регулювання. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 4 за матеріалами круглого столу (м. Харків, 21 травня 2021 року) / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН. С. 68-75.

Vozniuk N., Kolesnychenko N. Gig-contracts: possible threats to social rights of IT specialists. *The article examines legal guarantees of social rights for gig-specialists under gig-contracts. The authors analyze the concept, the nature of the gig-contract and potential threats to the social rights of gig-specialists, as well as suggest possible ways to prevent these threats.*

Keywords: social rights, gig-contracts, gig-specialists, Diia City.

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ

І. І. Войтович, Ю. В. Сушик

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук

В статті визначено поняття юридичних фактів, які є підставою виникнення трудових правовідносин. З'ясовано, що підставою виникнення трудових відносин є визначений законом юридичний факт – пряме волевиявлення працівника та роботодавця, яке оформлене трудовим договором або іншими юридичними фактами, необхідними для виникнення трудових відносин, юридичними умовами яких є: вік, освіта, трудовий стаж тощо.

Ключові слова: юридичні факти, трудові відносини.

З моменту виникнення людини праця стає не тільки основою її життєдіяльності, але і основною сферою її розвитку. Праця – першооснова виникнення людського суспільства, головна засада його існування і прогресу.

Специфіка трудових відносин полягає в тому, що для виконання трудової функції працівник не може замінити себе іншим працівником без згоди роботодавця. Трудовий договір і відносини, що виникають на його підставі, мають індивідуальний і двосторонній характер.

Підстави виникнення, зміни й припинення трудових відносин – це певні юридичні факти, передбачені трудовим законодавством України.

В. Ісаков розробив загальну структуру фактичних обставин, пов'язаних з настанням правових наслідків і включає три кола фактів [1, с. 23-24]. Для точного визначення юридичних фактів, що є підставами виникнення трудових правовідносин, необхідно чітко розуміти відмінності між двома близькими фактичними групами – фактами-умовами та юридичними фактами [2, 67]. Поділ фактів на юридичні умови та юридичні факти проводиться за критерієм значимості для правових наслідків.

Під час встановлення юридичних фактів, що спричиняють виникнення зазначених правовідносин, необхідно пам'ятати про значну кількість юридичних умов, що їх супроводжують. Останні поділяють на загальні та спеціальні, виділяють суб'єктні умови (вік, освіта, трудовий стаж, стать, громадянство тощо).

Необхідно зазначити, що при виникненні трудових правовідносин юридичні умови не виступають як юридичні факти і до юридичного складу не входять. Підставами виникнення трудових правовідносин є передбачені нормами права, спрямовані на встановлення конкретних трудових відносин, свідомі, узгоджені дії роботодавця і особи, яка приймається на

роботу. До них належать: трудовий договір (контракт), акти (обрання, призначення, погодження, конкурсу, направлення тощо). Всі вони належать до групи юридичних актів та відповідають основним теоретичним ознакам вказаної групи юридичних фактів.

Ми поділяємо позицію В. А. Андронові, що переважною підставою виникнення трудових правовідносин є укладання трудового договору [3, с. 272].

В. І. Прокопенко вказує на те, що трудовий договір є основним юридичним фактом, з яким пов'язано виникнення трудових відносин. До інших юридичних фактів, необхідних для виникнення трудових відносин з позиції волевиявлення роботодавця чи інших органів держави, належать [4, с. 13-14]:

- обрання на посаду, за якою виконується робота. Як правило, ця підстава виникнення трудових відносин визначена в законі, нормативно-правових актах, а також може бути передбачена й засновницькими (установчими) документами організації. Для працівників, які займають виборні посади, підставою виникнення трудових відносин є факт обрання на посаду й укладання трудового договору;

- заміщення відповідної посади за конкурсом. Для окремих категорій працівників як підстава виникнення трудових відносин необхідні й інші юридичні факти. Наприклад, для осіб, які приймаються на роботу за конкурсом, укладанню трудового договору передують обрання на посаду за конкурсом;

- призначення на посаду;

- направлення на роботу згідно з установленою квотою уповноваженими органами;

- судові рішення, пов'язані з укладанням трудового договору при необґрунтованій відмові укласти трудовий договір (ст. 232 КЗпП) [5];

- фактичний допуск до роботи з відома або за дорученням роботодавця, його представника і незалежно від того, чи був трудовий договір належним чином оформлений. Трудові відносини виникають між працівником і роботодавцем на підставі трудового договору, що укладається ними. Доказом наявності трудових правовідносин є фактичне допущення працівника до роботи навіть тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані (ст. 24 КЗпП) [5].

У випадках і в порядку, встановлених законом, іншим нормативним правовим актом трудові відносини виникають на підставі трудового договору та інших актів, що передують укладанню договору.

Підставою виникнення трудових правовідносин з неповнолітніми, які не досягли п'ятнадцяти років, є згода одного із батьків або особи, яка його замінює, та трудовий договір (ст. 188 КЗпП) [5].

В. А. Андронova найбільш типовими формами волевиявлення з боку працівника та роботодавця називає такі: заява працівника про прийняття на роботу, фактичний початок роботи працівником [3, с. 270].

Отже, підставою для виникнення трудових відносин є визначений законом юридичний факт – пряме волевиявлення працівника та роботодавця, яке оформлене трудовим договором або іншими юридичними фактами, необхідними для виникнення трудових відносин, юридичними умовами яких є: вік, освіта, трудовий стаж тощо.

Джерела та література:

1. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. М. : Юрид. лит., 1984. 144 с.
2. Матюхин А. А. Нормативные условия осуществления норм советского права. *Вестник МГУ. Сер. «Право»*. 1982. № 6. С. 65-69.
3. Андронova В. А. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 39. С. 268-275.
4. Прокопенко В. І. Практикум з трудового права України: навч. посіб. Харків : Консум, 2019.
5. Кодекс законів про працю України. Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. *ВВР УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.

Voytovuch I., Sushyk J. Legal facts in labor relations as a way to implement labor and citizen labor rights. *The article defines the concept of legal facts that are the basis for the employment relationship. It is found out that the basis of employment is a certain legal fact - the direct will of the employee and the employer, which is formalized in the employment contract or other legal facts necessary for the employment relationship, legal conditions such as age, education, seniority, etc.*

Keywords: *legal facts, labor relations.*

ВІДМОВА ВІД ВИКОНАННЯ ПРАВОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ У СТАТТЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Т. Р. Войтюк, Л. А. Сацик

В тезах охарактеризовано відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Запропоновано шляхи вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за злісне ухилення особи від відбування стягнення у виді суспільно корисних робіт.

Ключові слова: *відмова від виконання правового обов'язку, ухилення, невиконання, відмову свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.*

Відмова від виконання правових обов'язків передбачена у двох статтях розділу XVIII Особливої частини КК України та представлена у таких формах: відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385) та відмова від виконання роботи, вид якої визначений підприємством, установою, організацією, більше двох разів протягом місяця без поважних причин як форма ухилення особи від відбування стягнення у виді суспільно корисних робіт (ст. 389-2).

Проблему кримінально-правової характеристики відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків вивчали такі науковці: П. Андрушко, Е. Байсалуєва, Л. Брич, В. Векленко, А. Галахова, А. Горелик, І. Дворянсков, С. Денисов, С. Дідик, Н. Ємеєва, О. Кваша, В. Кончаковська, О. Костенко, Я. Кульберг, Л. Лобанова, А. Мартиросян, М. Мельніченко, А. Музика, В. Навроцький, О. Ольховенко, Ш. Рашковська, М. Хавронюк та ін. Проте у їхніх працях приділяється недостатньо уваги змісту поняття відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.

При цьому у теорії кримінального права відсутня єдина позиція з приводу розуміння відмови як ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.385 КК України.

Перша група науковців вважає, що відмова може вчинятися шляхом бездіяльності [7, с. 879].

Другий підхід полягає у тому, що відмова у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 385 КК України, може бути вчинена як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності [10, с. 79-80].

Третя позиція зводиться до того, що відмова у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 385 КК, може бути вчинена шляхом активної поведінки (дії) суб'єкта кримінального правопорушення. [9, с. 38].

У судовій практиці не повною мірою визначено ознаки відмови як суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 385 КК України. З метою вивчення цієї практики та виявлення правозастосовних помилок було проаналізовано 19 вироків, у яких свідку інкримінувалася відмова від давання показань. Зауважимо, що суб'єктом злочинів у всіх випадках були свідки, а експерти та перекладачі – ні. Тому буде досліджуватися така форма суспільно небезпечного діяння, передбаченого у

ст. 385 КК України, як відмова свідка від давання показань. Окрім того, згідно з усіма проаналізованими вироками свідки притягалися до кримінальної відповідальності у випадку відмови давати показання у кримінальному провадженні (під час досудового розслідування та/або у суді).

Як бачається з проаналізованих вироків, у більшості випадків суди не зазначають, у чому саме проявилася відмова свідка від давання показань. У судових рішеннях лише описується діяння відповідно до формулювання диспозиції ст. 385 КК України та вказується, що факт відмови свідка від давання показань зафіксовано у відповідних процесуальних протоколах [5; 4].

Водночас у деяких судових рішеннях міститься вказівка на окремі ознаки відмови як суспільно небезпечного діяння, зокрема: категоричність [3; 5; 6]; відкрита, явно виражена форма [2]; явність [3]; доведення відмови до відома суду [1]; відсутність поважних причин, які перешкождали б виконанню цього її обов'язку [3; 6].

Таким чином, суди, які у вирокх прописують ознаки відмови, зазвичай називають ті ознаки відповідного поняття, що були нами розглянуті. Зауважимо, що у вирокх недоречно вказувати, що свідок без поважних причин відмовився давати показання, оскільки поважні причини відмови підлягають установленню лише у випадку відмови від виконання процесуальних обов'язків перекладача та експерта. Окрім того, законодавство України передбачає єдиний випадок, коли свідок може відмовитися давати показання. Згідно з ч. 1 ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [106]. Відповідне конституційне положення знайшло відображення і в процесуальних кодексах України. Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України свідок має право: відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню [8].

Вважаємо за доцільне запропонувати такі шляхи вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за злісне ухилення особи від відбування стягнення у виді суспільно корисних робіт, а саме: вилучити з КК України ст. 389-2, ураховуючи хибність законодавчого рішення про криміналізацію з огляду на відсутність підстав виокремлення спеціального складу кримінального правопорушення, яке повністю охоплюється ст. 382 КК України, що свідчить про надмірність криміналізації; проте, якщо відповідна стаття залишиться у КК України, то вважаємо за доцільне вилучити примітку ст. 389-2 КК України, а поняття злісного ухилення роз'яснити у Порядку № 474/5. Те саме стосується ст. 183-1 КУпАП, необхідно закріпити у Порядку № 474/5 обов'язки осіб, до яких застосовується стягнення у виді суспільно корисних робіт; не передбачати таку форму злісного ухилення від відбування стягнення у виді суспільно корисних робіт, як відмова від виконання роботи, вид якої визначений підприємством, установою, організацією, більше двох разів протягом місяця без поважних причин. Те саме стосується ст. 183-1 КУпАП, треба привести у відповідність поняття «злісне ухилення від відбування стягнення у виді суспільно корисних робіт» з іншими поняттями, що відображають таке явище, як ухилення від відбування кримінальних покарань (наприклад, «ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт»), зміст якого визначається у кримінально-виконавчому законодавстві України.

Джерела та література:

1. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 05 грудня 2019 року у справі № 699/399/19. URL: <https://cutt.lv/6Q6iNeV> (дата відвідув. 15.07.2021).
2. Вирок Гусятинського районного суду Тернопільської області від 21 серпня 2014 року у справі № 596/1765/14-к. URL: <https://cutt.lv/cQ6i0Xz> (дата відвідув. 15.07.2021).
3. Вирок Кремінського районного суду Луганської області від 02 березня 2016 року у справі № 414/1350/15-к. URL: <https://cutt.lv/1Q6FFyh> (дата відвідув. 15.07.2021).

4. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 24 листопада 2020 року у справі № 554/2818/20 (провадження № 1кп/554/316/2020). URL: <https://cutt.lv/a06F35t> (дата відвідув. 15.07.2021).

5. Вирок Теребовлянського районного суду Тернопільської області від 28 березня 2018 року у справі № 606/2029/17. URL: <https://cutt.lv/fQ6GHJi> (дата відвідув. 15.07.2021).

6. Вирок Тиврівського районного суду Вінницької області від 01 жовтня 2019 року у справі № 145/100/19. URL: <https://cutt.lv/MQ6GCLi> (дата відвідув. 15.07.2021).

7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон, Кодекс від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://cutt.lv/JQ6KR5b> (дата відвідування 15.07.2021).

9. Рашковская Ш. С. Преступления против правосудия: учеб. пособ. Москва : ВЮЗИ, 1978. 104 с.

10. Тютюгін В. І., Борисов В. І., Гродецький Ю. В., Козак В. А., Орловський Р. С., Радутний О. Е., Шевченко Е. В. Злочини проти правосуддя: Навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. Харків: Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. - 160 с.

Voytiuk T., Satsik L. Disclaimer of performance of legal obligation in articles on criminal offenses against justice. *The abstracts describe a witness's refusal to testify or an expert or translator refusing to perform his or her duties. Ways to improve the basis of criminal liability for malicious evasion of a person from serving a penalty in the form of community service are proposed.*

Keywords: *refusal to perform a legal duty, evasion, non-performance, refusal of a witness to testify or refusal of an expert or translator to perform the duties assigned to them.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА

К. В. Волкова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Громадянство є основоположною гарантією реалізації прав та свобод людини. На міжнародному рівні зроблено акцент на тому, що громадянство має бути забезпечене кожній дитині в найкоротші терміни. Запропоновано аналіз становлення інституту «громадянства дитини» у міжнародному і національному правовому регулюванні.

Ключові слова: *громадянство, права дитини, набуття дитиною громадянства.*

Актуальність теми дослідження. Питання громадянства є актуальним протягом усього часу розвитку будь якої держави. На сьогодні це питання для України є досить обговорюваним на законодавчому рівні у зв'язку із євроінтеграцією держави та розбудовою її як правової, демократичної та соціальної країни.

Виклад основного матеріалу. Кожна людина має право на громадянство з моменту свого народження. У сучасно світі була проведена робота над закріпленням права кожної людини, яка недосягла 18 років, права на громадянство.

Резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року прийнято Декларацію з прав дитини, метою якої стало забезпеченням дітям щасливого дитинства та користування передбаченими нею правами і свободами для їхнього особистого блага та блага суспільства [1]. Конвенція з прав дитини є першим і основним міжнародно-правовим документом обов'язкового характеру, що присвячений широкому спектру прав дитини.

Також, не менш важливим документом вважається Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 року (ратифікована Україною 20 вересня 2006 року) в якій закріплено визначення поняття «громадянство» як правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи; «дитина» означає будь-яку особу, що не досягла 18 років, якщо за законодавством, яке застосовується до дітей, повноліття не настає раніше [2]. Цією ж Конвенцією встановлено правила, які стосуються набуття громадянства.

Так, кожна держава-учасниця передбачає у своєму внутрішньодержавному праві, що її громадянство *ex lege* набувають такі особи: а) діти, один із батьків яких на час народження цих дітей має громадянство цієї держави-учасниці, за винятком будь-яких випадків, що можуть бути передбачені у її внутрішньодержавному праві для дітей, які народилися за межами держави. Стосовно дітей, батьківство яких встановлюється шляхом визнання, у судовому порядку або шляхом подібних процедур, кожна держава-учасниця може передбачити, що дитина набуває її громадянства за процедурою, яка визначається її внутрішньодержавним правом; б) знайдені на її території немовлята, які інакше стали б особами без громадянства.

Кожна держава-учасниця передбачає у своєму внутрішньодержавному праві, що її громадянства набувають народжені на її території діти, які при народженні не набувають іншого громадянства. Таке громадянство надається: а) *ex lege* при народженні; б) або в подальшому дітям, які є особами без громадянства, на заяву, що подається до відповідного органу безпосередньо дитиною чи від її імені у спосіб, встановлений внутрішньодержавним правом держави-учасниці. Така заява може бути подана за умови законного та постійного проживання заявника на її території упродовж періоду, який не перевищує п'яти років і безпосередньо передує поданню заяви.

Кожна держава-учасниця шляхом ратифікації конвенції зобов'язалась спростити процедуру набуття громадянства для таких осіб: діти одного з її громадян, стосовно яких передбачені винятки; діти, один із батьків яких набуває чи вже набув її громадянства; діти, усиновлені одним із її громадян; особи, що законно і постійно проживають на її території упродовж певного періоду, який розпочався до досягнення ними 18 років, причому тривалість цього періоду визначається внутрішньодержавним правом відповідної держави-учасниці [2].

Визначення «*ex lege*» (у перекладі - відповідно до права, по закону) латинського походження; у контексті статті 6 Конвенції вживається у розумінні «на підставі внутрішньодержавного закону держави-учасниці». На національному рівні врегулювання набуття дитиною громадянства упорядковується статтею 25 Конституції України, яка гарантує, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство [3]. Найбільш поширеним для дитини є набуття громадянства за народженням (стаття 7 Закону України «Про громадянство України» [4], так звана «філіація». Зміст філіації пов'язаний з двома принципами – «права ґрунту» та «права крові». Громадянство за принципом «права ґрунту», означає, що дитина стає громадянином України, якщо народилась на її території. При цьому громадянство його батьків не має значення. Громадянство за принципом «права крові» - дитина набуває громадянства батьків незалежно від місця народження.

Однак, у сучасних умовах суспільно-політичного розвитку Україні необхідно відшукувати шляхи вирішення питань щодо набуття громадянства на тимчасово окупованих територіях.

Значним кроком вперед є доступ жителів анексованих територій до сервісу «Малютко із червня 2021 року, через який можна отримати українське свідоцтво про народження, якщо дитина народилася на території Автономної Республіки Крим або окупованих районів Донецької чи Луганської областей. Реалізація проєкту дає змогу здійснювати державну реєстрацію народження дитини, яка народилася на тимчасово окупованій території на підставі електронного примірника судового рішення про встановлення факту народження дитини шляхом інформаційної взаємодії Єдиного державного реєстру судових рішень та Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія».

Висновки. Україна є молодою та незалежною державою, яка на підставі позитивного та успішного міжнародного досвіду формує свої конституційно-правові засади, власні принципи законодавства та інститути, серед яких провідне місце посідає інститут громадянства. Українське законодавство на сьогодні достатньо гарантує невід'ємність права на набуття громадянства дитиною.

Однак, в умовах воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності держави шляхом анексії територій, глобальної міграційної кризи, українське законодавство, яке регламентує питання громадянства, містить суттєві прогалини.

Динамічність соціальних, політичних і економічних процесів зумовлює необхідність запровадження більш сучасних, можливо – електронних, цифрових, віртуальних способів реалізації права на набуття громадянства.

Джерела та література:

1. Резолюція 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
2. Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року № 2235-III // ВВР. 2001. № 13. Ст. 65.

Volkova K. Legal regulation of the right of the child to acquire citizenship. *Citizenship is a fundamental guarantee of the realization of human rights and freedoms. Internationally, the emphasis is placed on the fact that citizenship should be ensured for each child as soon as possible. This study proposes an analysis of the formation of a modern institute of "citizenship" in the international and national aspects.*

Keywords: *citizenship, rights of the child, acquisition of citizenship by a child.*

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Л. О. Герасимчук, А. А. Богуцька

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодяжна

Принцип рівності має декілька проявів, одним із яких є принцип гендерної рівності, що означає рівний підхід до всього незалежно від статі. У сучасному світі жінки борються за однакові права із чоловіками, і великою мірою ця боротьба має успіх. На сьогодні реалії вказують на те, що відбувається зловживання цим принципом, що несе в собі прямі загрози людству загалом та нашій державі зокрема.

Ключові слова: *гендерна рівність, механізм забезпечення.*

Постановка проблеми. Еволюція іпостасей громадського життя на вітчизняному та світовому просторі, категоричні перетворення, що знаходять своє відображення у сьогодишньому лабіринті політичного становища жінки, вказують у сьогоденні проблематику статевої рівноправності, рішення якої потребує конкретних заходів для відображення гендерної політики, націленої на створення нового погляду на роль жінки у соціумі та методичного поділу ролей у системі державного управління. Позитивне впровадження гендерної політики, зокрема у системі державних органів, є одним із ключових моментів демократичних реформ, задля рівноправного входження України, до світового співтовариства.

Мета статті: проаналізувати розвиток гендерної рівності в суспільстві; розглянути сучасний стан національного механізму забезпечення прав і можливостей жінок і чоловіків. Надати пропозиції щодо ефективної діяльності національного механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Виклад основного матеріалу дослідження. На шляху демократичного розвитку Україна прагне до створення громадянського суспільства на гуманітарних засадах. В Україні на сьогоднішній день доволі мало вітчизняних наукових робіт, в яких висвітлювались би проблеми гендерства в органах державної влади та місцевого самоврядування, механізми формування та реалізації гендерної політики. Доцільно зауважити, що вивчення зарубіжного гендерного досвіду є недостатнім та потребує ґрунтовного порівняльного аналізу, зокрема питання динаміки гендерної політики, подолання негативних гендерних стереотипів, запровадження спеціальних та вдосконалення існуючих механізмів у процесі реалізації гендерної політики. Останніми роками Україна більше просунулася у вивченні та осмисленні гендерної проблематики. Ухвалення Конституції України створило нові правові гарантії формування громадянського суспільства. Вона закріпила нові засади громадянської організації суспільства та, зокрема, принцип рівності жінки і чоловіка. Стаття 24 Конституції України визначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [3]. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Розвиток українського суспільства на демократичних засадах потребує нового змісту правових норм, як важливого чинника регулювання взаємин між жінкою і чоловіком у суспільстві. Однією з проблем на сьогоднішній день є прийняття правових норм, які б забезпечили розвиток статей як рівних, та гендерних відносин, як рівноправних, оскільки правове становище жінки на рівні суспільства і сім'ї є показником розвинутості політичного, соціального і правового державного устрою.

О. Кисельова вважає, що головною причиною того, що проблема гендерної рівності все ще не набула політичного значення є те, що вона не усвідомлена як складова процесу демократизації та реалізації прав людини. В зв'язку з цим прийняття та реалізація європейських цінностей є необхідним моментом на шляху до європейської інтеграції. Цінності людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і поваги до людських прав, включаючи права меншин, є засадничими для Європейського Союзу. «Ці цінності є спільними для суспільств держав-членів, в яких превалюють плюралізм, відсутність дискримінації, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками» [1].

Ідея рівноправності найширше можуть бути втілені з допомогою державного механізму реалізації та забезпечення гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства через систему державних структур. Державна політика сьогодні дедалі більше орієнтується на створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, при цьому вона проводиться з урахуванням міжнародних документів, підписаних Україною. Сюди відноситься: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інші. Сильна законодавча база, це є найважливіший крок роботи інституційних механізмів, які діють в Україні. Розробка щодо поліпшення становища жінок, проведена гендерна експертиза законів України, визначення гендерних цілей тисячоліття та показників, за якими в Україні оцінюватиметься гендерний процес, співпраця з неурядовими жіночими і молодіжними організаціями – все це показує певний успіх на шляху реалізації ідеї гендерної рівності.

До перешкод на шляху діяльності інституційних механізмів можна також віднести відсутність розуміння сутності інтеграційної стратегії, а також відсутність інструментів оцінки та показників успіху у сфері гендерної рівності. Значними перепонами є також нечіткі мандати, брак як фінансових ресурсів, так і високопрофесійних фахівців, які були б залучені до діяльності інституційних механізмів.

В Україні існують об'єктивні умови для розвитку демократії саме через активізацію жіночого руху. За короткий термін у світі створилось безліч громадських феміністичних об'єднань, діяльність яких відображається у будь-яких сферах публічного життя, переважна більшість з яких знаходить своє відображення в соціальній сфері та у благойдності і майже не впливають на політичне життя держави. Це ще раз доводить, що місце жінки у владі в сучасному українському суспільстві ще досить незначне. Це пояснюється в першу чергу відсутністю впливової політичної «жіночої партії» із чітко продуманою програмою. Гальмує реалізацію жінки у політичній сфері також відсутність політичної програми, де було б задекларовано гендерну рівність та ідеї подолання гендерних стереотипів [2, с. 209].

Гендерна рівність може існувати тільки в суспільстві, де втілюються у повсякденних діях і поведінці людей відповідні правові, моральні та етичні норми. Проте реалізація законодавства, що об'єктивує принцип гендерної рівності, має підкріплюватись гарантіями з боку держави через покладення відповідних обов'язків на її інституції.

Ю. Тодика зазначає, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя [4, с. 336-337].

Висновки. Покращення сучасного становища жінки, подолання гендерного розриву, вироблення ефективного механізму забезпечення принципу гендерної рівності можливе через його наукову розробку з подальшим впровадженням наукових висновків у нормотворчий та правозастосовний процес.

В порівнянні з країнами заходу відсоток жінок в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, політичних партіях та будь-яких інших структурних підрозділах, які відіграють роль в керівництві держави є значно менший. Тривалий спад України у світових рейтингах поділу ролей залежності від статі не вказує на стрімке погіршення гендерної рівності в країні. Натомість, результати міжнародних досліджень яскраво демонструють відставання України від загальносвітових тенденцій і відсутність результативної гендерної політики, на відміну від інших держав.

Запровадження посади Урядового уповноваженого з питань гендерної політики є позитивним кроком, проте воно не призводить до збільшення кількості гендерно-орієнтованих державних програм та не збільшує фінансування або ресурсів відповідних проектів. Дуже низьким є рівень представленості жінок у суспільному та політичному житті. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на процес прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни.

Джерела та література:

1. Кисельова О. Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті європейської інтеграції http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9933/Kyseljova_Instytucijni_mekhanizmy_zabezpechennja.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Клименко І. Як народжуються, живуть і вмирають «жіночі партії». – 2003. – № 27
3. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики: монография. Харьков: Фолио, 2000.

Herasyrchuk L., Bohutska A. Mechanism for ensuring gender equality in Ukraine.

The principle of equality has several manifestations, one of which is the principle of gender equality, which means an equal approach to everything regardless of gender. In today's world, women are fighting for equal rights with men, and to a large extent this fight is successful. Today, realities point to the abuse of this principle, which poses direct threats to humanity in general and our state in particular.

Keywords: *gender equality, provision mechanism.*

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПРАВОМОЧНОСТЕЙ ЛЮДИНИ В СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ГЛОБАЛІЗУЄТЬСЯ

О. О. Герба

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Досліджено гендерну належність людини як специфічну характеристику, що безпосередньо впливає на життя як на приватному, так і на загальносуспільному рівні. Розглянуто окремі існуючі проблеми на гендерну тематику.

На основі аналізу вказаних і переглянутих джерел і по завершенню викладу основних моментів зроблено висновки та подано список використаних при написанні джерел.

Ключові слова: гендер, стать, гендерна рівність, рівність, дискримінація, правовий статус, міжнародне право, принципи права.

Публікація розкриває зміст проблеми, що полягає в гендерному аспекті правомочностей людини в суспільстві, що глобалізується. Здійснено дослідження та аналіз головних причин виникнення дискусій на цю та подібні тематики.

Актуальність дослідження зумовлена існуючими дискусіями на тему рівності/нерівності прав людей різних гендерів та можливостей/неможливостей користуватися ними.

Мета роботи полягає в тому, щоб у контексті питання, що розглядається, звернути увагу на існування різних факторів у житті суспільства, які певним чином впливають на правомочності людини в залежності від її гендеру, а також проаналізувати найгостріші моменти й дослідити труднощі, що виникають у житті людини залежно від її статі.

Поняття «гендер» було введено в словообіг в 70-ті роки ХХ століття науковицею Енн Оклей. Воно походить від грецького «генос», що означає рід, походження. Під цим поняттям розуміють певну організовану суспільством модель поведінки, система цінностей, норм і характеристик жіночої та чоловічої поведінки, стилю й способу життя та мислення, соціальних ролей і відносин жінок і чоловіків, що підтримуються соціальними інститутами й фіксують уявлення про жінку та чоловіка, їх поведінку й прояв залежно від статі. Простіше кажучи, гендер – це сукупність соціальних і культурних норм, що їх суспільство приписує виконувати людям у залежності від їхньої біологічної статі.

Також пояснюється, що гендер – це один із базових моментів соціальної стратифікації (соціальна стратифікація – факт соціальної нерівності в суспільстві, його розшарування, з чого виводиться соціальна структура суспільства). Поняття гендеру слід розглядати як складний соціокультурний процес у суспільстві. Воно розкриває соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сексуальності, а також сімейні ролі та репродуктивну поведінку. Таким чином, гендер стосується не лише жінок та чоловіків, а й взаємовідносин між ними, пояснює яким чином реалізуються соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків, а також соціальне конструювання між ними [1, с. 466]. Тож гендер можна назвати також соціальною статтю особи.

Право як регулятор суспільних відносин є відповідною мірою свободи й рівності членів суспільства та залежить від особливостей економічних, політичних, соціальних та інших відносин, притаманних суспільству. Узаємні обмеження свободи індивідів є однією з передумов досягнення всезагальної юридичної рівності. На відміну від фактичної рівності формальна рівність полягає передусім у закріпленні рівності всіх перед законом. У її межах передбачаються різні права та обов'язки в різних за правовим статусом суб'єктів права, тобто встановлення певної міри рівності.

На відміну від юридичної рівності фактична рівність полягає не в однаковому становищі чоловіка та жінки, не в їх зрівнялівці, а в створенні дійсно рівних умов для учасників відповідних правовідносин, у наявності й використанні певних матеріальних або нематеріальних благ та цінностей, які є об'єктами відповідних правовідносин.

У сфері гендерних відносин існує багато напрямів, у яких жінки мають менші можливості використання рівних з чоловіками прав. Отже, гендерна рівність як один із видів рівності має бути побудована з урахуванням усіх можливих вимірів, що здатні компенсувати недоліки формального характеру правової рівності [2, с. 78].

Існують різні визначення поняття «гендерна рівність». Наприклад, деякі науковці подають таке: гендерна рівність – це принцип правового статусу (становища) людини в державі, його складовими є рівні права, свободи та обов'язки жінки й чоловіка; урахування особливостей (фізіологічних, психологічних тощо) статей у правовому регулюванні; система засобів гарантування рівності статей у державі. Проте, у зв'язку із тим, що право все ж повинно бути гендерно-нейтральним та забезпечувати рівність прав та їх використання представникам усіх тендерів, більш доречним є визначення, що подається, наприклад, в українському законодавстві: гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [3].

Гендерна рівність належить до фундаментальних засад прав особи. Норми будь-якої галузі права повинні відповідати загальним принципам права, у тому числі принципу гендерної рівності. Таким чином, норми всіх без винятку галузей права мають певний гендерний вимір.

Категорія гендерної рівності містить множину імплікацій, а саме:

- рівність прав – це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя;
- рівність можливостей – забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження;
- забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей;
- «гендерна симетрія» – стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці [1, с. 469].

Світовим співтовариством на основі гендерного підходу прийнято низку нормативно-правових актів, які містять міжнародні стандарти реалізації та захисту прав жінки, і є обов'язковими до виконання державами-учасницями. До того ж у процесі міжнародного співтовариства сформувався та діє міжнародно-правовий механізм захисту прав жінки, який складається з міжнародних норм, принципів і спеціальних міжнародних інституцій, якій здійснюють контрольні функції, що є важливим компонентом міжнародного захисту прав людини. Оскільки питання про роль жінки та чоловіка в різних державах тисячоліттями регламентувалося й багато в чому регулюється нині релігійними й традиційними нормами, неминуче постає питання про співвідношення принципу універсальності захисту прав людини та самобутності національно культурної спадщини рівних народів світу. Це питання є особливо актуальним щодо рівноправності статей [2, с. 84].

Цілком звично, що міжнародне право, яке базується переважно на домовленостях держав, повинне враховувати самобутність культур різних держав світу, у тому числі й релігійні моменти. Багато світових культур та більшість світових релігій можуть бути витлумачені як такі, які йдуть на користь та захист концепцій прав людини, і кожне звернення до релігійного й культурного боку суспільного життя повинне сприяти зміцненню міжнародних норм, а не обмеженню їх дії.

Колізії між нормами міжнародного права з питань рівноправності статей і національними звичаями та традиціями окремих держав є найбільш помітними у сфері сімейних відносин, планування родини та репродуктивних прав. Часто дискримінаційні утиски продовжують застосовуватися навіть після того, як держава помітить їх прояви, адже вона не бажає, не бачить потреби втручатися в ті аспекти суспільного життя, які вважаються «приватною сферою», яка регулюється звичаями та традиціями.

Усунення розбіжностей між нормами національного законодавства окремих держав, що базуються на звичаях, традиціях і релігійних догмах, і міжнародними нормами про права жінки – завдання надзвичайно важливе. Його реалізація потребує об'єднання зусиль світового

співтовариства й національних правозахисних організацій. При цьому міжнародні документи про права людини, у тому числі Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, можуть і повинні служити відправними для демократичних і соціальних змін [2, с. 85].

Якщо говорити про країни, у яких менталітет дещо збігається із нашим, ситуація видається дещо кращою, проте це не відміння її проблематичності. Згідно статистики, яку надає Міністерство юстиції України, серед клієнтів місцевих центрів з надання безоплатної вторинної допомоги 62% - це жінки, який найчастіше хвилюють питання в галузі сімейного права. Система безоплатної правової допомоги є гендерно чутливою і жінки стабільно становлять більшість клієнтів, які звертаються за нею, у тому числі у зв'язку з гендерною дискримінацією та гендерно обумовленим насильством. Саме жінки є частіше потерпілими від домашнього насильства; саме жінки опікуються питаннями, що пов'язані з правами дітей, соціальними та житловими питаннями в сім'ях.

Частіше жінок цікавить саме сімейне право (близько 20% звернень), адже вони беруть на себе більше сімейних зобов'язань. Також вони звертаються з питань, що відносяться до цивільного (17%), житлового (11%), спадкового (10%), а також земельного (6%) та пенсійного (4%) прав.

Також досить гостро стоїть питання нерівності оплати праці жінок і чоловіків. У всьому світі в середньому жінкам платять приблизно на 20 відсотків менше, ніж чоловікам. Разом з тим, має місце значна варіативність між країнами: середній погодинний гендерний розрив в оплаті праці коливається, приміром, від 34 відсотків у Пакистані до - 10,3 відсотків на Філіппінах (цю цифру слід тлумачити так: у цій країні жінки в середньому заробляють на 10,3 відсотка більше, ніж чоловіки) [4, с. 34].

Серед явищ, які спостерігаються на ринку праці зокрема України, можна виділити:

- 1) праця жінок знаходиться в низькооплачуваному секторі;
- 2) жінки займають лише 23% керівних посад;
- 3) розмір середньомісячної оплати праці жінок у 2020 році був на 20,4% нижчий, ніж у чоловіків;
- 4) серед найбільших гендерних розривів в окремих видах економічної діяльності можна спостерігати розриви у сферах діяльності, не пов'язаних із шкідливими умовами праці (наприклад, поштова та кур'єрська діяльність (35,1%), фінансова та страхова діяльність (33,3%), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (29,9%).

У Кодексі законів про працю не закріплено права на рівну оплату праці жінок і чоловіків. Позитивним аспектом є те, що Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» було внесено зміни до КЗпП, які закріпили принцип рівності трудових прав громадян України, а саме: заборона будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав та можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників у тому числі й залежно від статі, проте на практиці не передбачено механізму його реалізації у сфері забезпечення рівного підходу до оплати праці жінок і чоловіків. Глава VII КЗпП «Оплата праці» не враховує гендерного аспекту», так само, як і Закон України «Про оплату праці».

Безсумнівно гендерна рівність стосується як чоловіків, так і жінок. Разом із тим чоловіки набагато рідше зіштовхуються із проявами нерівності, адже якщо подивитися на макрорівень – на планету й суспільство в цілому, - то масштаби тієї ж дискримінації є абсолютно неспівмірними і доступ до ресурсів, що захищають від її проявів теж є різним. В умовах патріархату, того устрою, де ми існуємо, чоловіки як група мають певні привілеї лише за факт належності до такої, тоді як жінки дискримінуються лише за факт приналежності до цієї групи.

Натомість патріархат, який і є причиною існування гендерної нерівності, дискримінує чоловіків, які не є «справжніми», тобто такими, які не досягають соціального успіху й не прагнуть цього, є фізично слабкими, не мають матеріальних ресурсів, влади, є неактивними, здаються фемінними тощо.

Гендерна рівність стосується як жінок, так і чоловіків; надання привілеїв або переваг одній статі одразу ж позначається на становищі іншої, а в результаті – на розвитку суспільства. Сьогодні спільним для всіх держав світу є процес глобалізації гендерної рівноправності, яка з

правової точки зору виявляється в переміщенні прав людини в цілому й прав жінки зокрема за національного рівня на рівень міжнародного права. Перед світовим товариством постає завдання вироблення багатогалуздової стратегії забезпечення гендерної рівноправності осіб на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Досягнення гендерної рівності – це не про відбирання влади в однієї статі та передача іншій, а про рівну участь у процесах прийняття рішень та розподілі ресурсів незалежно від статі, це співпраця та партнерство між жінками та чоловіками.

Сьогодні гендерна рівність є фундаментальною цінністю третього тисячоліття на рівні із свободою, справедливістю й толерантністю.

Джерела та література:

1. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності / М. І. Крочук // *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2011. URL : https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2011/11kmizpr.pdf.

2. Дашковська О. Значення принципу гендерної рівності в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина (міжнародно-правовий аспект) / О. Дашковська // *Наукове життя*. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5655/1/Dashkovska_78.pdf.

3. Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, ст. 561. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

4. Заробітна плата у світі в 2018 - 2019 рр.: що ховається за гендерними розривами в оплаті праці // Міжнародне бюро праці. Женева: МБП. 2018. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_783734.pdf.

Gerba O. Gender aspect of human rights in a globalizing society. *The paper examines a person's gender affiliation as a specific characteristic that directly affects life at both the private and public levels. Some existing problems on gender issues are considered.*

Based on the analysis of these and revised sources and at the end of the presentation of the main points, conclusions are drawn and a list of sources used in writing.

Keywords: *gender, gender, gender equality, equality, discrimination, legal status, international law, principles of law.*

НАЛЕЖНИЙ ВІДПОВІДАЧ У СПРАВАХ ПРО ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

П. В. Гламазда

У статті проаналізовано хто є належним відповідачем у справах про поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет. Встановлено, що на сьогоднішній день судовою практикою сформована презумпція щодо власника веб-сайту, яким вважається реєстрант доменного імені, за яким адресується веб-сайт, та (або) отримувач послуг хостингу. Також з'ясовано, що якщо доменні імена, за якими зареєстровано веб-сайти, не належать до українського сегменту мережі Інтернет, встановити факт недостовірності інформації можна в окремому провадженні, без встановлення відповідача по справі.

Ключові слова: *недостовірна інформація, належний відповідач, Інтернет, власник, реєстрант.*

Відповідно до ст. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» належним відповідачем у разі поширення оспорюваної

інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві. Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайта – вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації [1].

Згідно ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» власник веб-сайту – це особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання веб-сайту. За відсутності доказів іншого власником веб-сайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до веб-сайту, і (або) отримувач послуг хостингу [2].

Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет. Проте, дана інформація може бути витребувана лише в процесі судового розгляду справи або через подання клопотання про забезпечення доказів, що, в свою чергу, не дозволяє своєчасно визначитись із суб'єктивним складом учасників судового процесу.

В той же час, якщо Інтернет сайт зареєстровано не в Україні та відомості про його власника встановити неможливо, то, відповідно до постанови пленуму Верховного Суду України, у такому випадку суд вправі за заявою заінтересованої особи встановити факт неправдивості цієї інформації та спростувати її в порядку окремого провадження [1]. В даному випадку у разі доведеності обставин, на які посилається заявник, суд лише констатує факт, що поширена інформація є неправдивою, та спростовує її. Так, Луцький міськрайонний суд Волинської області в рішенні від 15 лютого 2021 по справі № 161/16472/20 з'ясувавши, що доменні імена, за якими зареєстровано веб-сайти, не належать до українського сегменту мережі Інтернет, встановив факт недостовірності інформації в окремому провадженні, без встановлення відповідача по справі [5].

В контексті визначення належного відповідача по даній категорії справ цікавою є постанова Верховного Суду від 25 листопада 2020 року по справі № 753/7666/19-ц, якою було визнані помилковими висновки судів першої та апеляційної інстанції стосовно того, що неможливо вважати реєстранта доменного імені власником веб-сайту. Відповідач стверджував, що він є реєстрантом доменного імені, однак не має жодного відношення до веб-сайту зі спірним контентом, та наголошував, що поняття «доменне ім'я» та «веб-сайт» не є тотожними за змістом, а тому вважав безпідставним звернення до нього як до належного відповідача. Верховний Суд відмітив, що відповідач вказуючи, що він є реєстрантом доменного імені, а не власником веб-сайту, не зазначив хто ж є власником відповідного веб-сайту доступ до якого здійснюється через адресу мережі Інтернет, яка складається із зареєстрованого ним доменного імені, чи передавав він повністю або частково іншим особам право користування доменним іменем [3].

Аналогічна правова позиція міститься у постанові Верховного Суду від 26 лютого 2020 року по справі № 742/3812/18, в якій Верховний Суд зазначив, що відповідач не спростував дані, що підтверджуються письмовими доказами, зокрема довідкою Центру компетенції адресного простору мережі Інтернет, про те, що відповідач на час поширення спірної інформації був реєстрантом веб-ресурсу, на якому ця інформація була розміщена. Відповідач не надав належних і допустимих доказів того, що власник доменного імені на час зазначеної публікації передав це доменне ім'я у власність або користування іншій особі [4].

Отже, на сьогоднішній день судовою практикою сформована презумпція щодо власника веб-сайту, яким вважається реєстрант доменного імені, за яким адресується веб-сайт, та (або) отримувач послуг хостингу. Доводити зворотну інформацію має саме відповідач по справі. Доводи про те, що особа реєстранта доменного імені, отримувача послуг хостингу та володільця облікового запису може як співпадати, так і не співпадати, а також на те, що реєстрація доменного імені не потребує жодної ідентифікації і додаткових перевірок даних особи реєстранта судами визнаються безпідставними.

Джерела та література:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1 / Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
2. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р. / Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
3. Постанова Верховного Суду від 25 листопада 2020 року по справі № 753/7666/19-ц . / Режим доступу – <https://verdictum.ligazakon.net/document/93373639>
4. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 року по справі № 742/3812/18 / Режим доступу – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88016263>
5. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 лютого 2021 по справі № 161/16472/20 / Режим доступу – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95060247>

Hlamazda P. Proper defendant in cases of dissemination of inaccurate information on the Internet. *The article analyzes who is the appropriate defendant in cases of dissemination of inaccurate information on the Internet. It has been established that to date, the case law has established a presumption against the owner of the website, who is considered to be the registrant of the domain name to which the website is addressed, and (or) the recipient of hosting services. It was also found that if the domain names for which the websites are registered do not belong to the Ukrainian segment of the Internet, the fact of inaccuracy of information can be established in a separate proceeding, without identifying the defendant in the case.*

Keywords: *unreliable information, proper defendant, Internet, owner, registrant.*

**МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

А. М. Гордійчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. І. Саско

У статті висвітлені питання ґендерної рівності, проблеми дискримінації у сфері трудових правовідносин. Проаналізовано міжнародний досвід щодо механізмів забезпечення принципу ґендерної рівності у сфері праці.

Ключові слова: *ґендерна рівність, трудові правовідносини, міжнародний досвід, дискримінація, принцип ґендерної рівності.*

На сучасному етапі розвитку суспільства поряд з питаннями економічної стабілізації не менш актуальним стає забезпечення переходу України до сталого соціального розвитку, що потребує формування державної політики з урахуванням ґендерного компонента.

Принципи рівності громадян перед законом і судом та заборони дискримінації людини й громадянина є основою в міжнародному на національному трудовому праві, пов'язаний із рівністю трудових прав чоловіка та жінки, оскільки рівність унеможлиблює будь-яку дискримінацію.

Для вирішення правових і законодавчих питань реалізації ґендерної рівності з урахуванням міжнародного досвіду в цілому присвятили свої праці Н. Болотіна, О. Дашковська, В. Карлова, Н. Карпачова, Д. Карпенко, Л. Копиленко, Л. Кормич, І. Котюк, К. Левченко, Л. Лобанова, О. Матвієнко, Т. Мельник, Н. Оніщенко та ін. Серед зарубіжних учених, які займалися ґендерною проблематикою, слід виділити М. Вільдт, А. ван дер Влютен, С. Бонні, А. Борхорст, М. Стратіаґакі, С. Пелетчек та ін.

Важливими показниками та основними стандартами демократичного розвитку є утвердження ґендерної рівності. Рівність прав є однією з ознак правової держави. Остання, в свою чергу, зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених національним та міжнародним законодавством.

ґендерна рівність передбачає справедливе ставлення та рівноправність осіб різних статей, зокрема однаковий статус для чоловіків та жінок, однакові умови для реалізації ними всіх прав і свобод людини, можливість кожного з них зробити свій внесок у розвиток суспільства загалом та окремих сфер його життя (політичної, економічної, культурної тощо). Для забезпечення такої рівності необхідно подолати історичні та соціальні перепони, що перешкоджають існуванню жінкам і чоловікам в рівних умовах.

Відповідно до Конституції України (ч. 2 ст. 24) встановлюється загальна заборона дискримінації людини й громадянина: не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Заборона дискримінації у сфері праці визначається й міжнародним співтовариством та закріплюється в міжнародних актах: Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р., Декларації МОП про основоположні принципи і права у світі праці 1998 р., у конвенціях і рекомендаціях МОП: № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» 1958 р., № 156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками» 1981 р., № 100 «Про рівну оплату чоловіків і жінок за рівноцінну працю» 1951 р., а також Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.

Під час визначення механізмів забезпечення ґендерної рівності у сфері праці доцільно використати і значний досвід зарубіжних країн із врахуванням національних особливостей.

Поява антидискримінаційного законодавства у сфері трудових відносин належить до другої половини 40-х років, коли держави, які приєдналися до Загальної декларації прав людини 1948 р., стали включати у свої конституції положення, що забороняли дискримінацію. У 60–70 рр. в багатьох країнах почали приймати спеціальні закони. Так, Канадське законодавство встановлює найширший перелік ознак, за якими заборонена дискримінація, зокрема раса, колір шкіри, стать, релігія, профспілкова належність, політичні погляди, етнічне або національне походження, вік, інвалідність, сексуальна орієнтація [3, с. 3].

Дискримінація на ринку праці – це нерівні можливості групи працівників, виділених за певною ознакою, які мають однакову продуктивність з іншими працівниками (групова дискримінація), або нерівні можливості окремих працівників порівняно з працівниками, які мають аналогічні характеристики робочої сили (індивідуальна дискримінація) [2, с. 111].

Так, у Федеративній Республіці Німеччина існує п'ять основних сфер юстиції, одна з яких трудова. До її компетенції відносяться справи, що стосуються питань ґендерної дискримінації. Суди у трудових справах історично виділилися в самостійну галузь західнонімецької юриспруденції з цивільного судочинства. Перший закон про трудові суди був прийнятий у Німеччині в 1926 р.

Сьогодні діє закон 1958 р. (в редакції від 2 липня 1979 р.). Компетенція трудових судів докладно визначена законом. До неї належать, насамперед, спори між профспілками й союзами роботодавців, включаючи протиріччя, які виникли в результаті страйків, у тому числі й питання відшкодування шкоди. До трудових судів надходить велика кількість спорів між окремими підприємцями, з одного боку, і робітниками та службовцями – з іншого. Вони стосуються розмірів заробітної плати; відпусток і звільнень; матеріального відшкодування збитків, заподіяних робітником; спорів між учасниками спільно виконаної роботи, а особливо що виникають у зв'язку із застосуванням Закону про участь в управлінні підприємством, який регулює відносини робітників із власниками підприємства, а особливо межі їхнього втручання в організацію виробництва. Система судів по трудових спорах – триступенева: дільничі суди по трудовим спорам, суд землі по трудових спорах, Верховний суд по трудових спорах

(Федеральний трудовий суд). Рішення, що стосуються його організації, управління та службового нагляду за його діяльністю, приймає Федеральний міністр праці та соціального порядку за узгодженням з міністром юстиції ФРН [4].

У Франції вирішення трудових спорів, пов'язаних з гендерною дискримінацією в органах управління, розглядається наступними судовими інстанціями: радою прюдомів (бездоганно чесних людей), Апеляційним Судом у судовому окрузі Франції (палата із соціальних питань), Касаційним Судом Франції (палата із соціальних питань).

В цій системі особлива роль відведена раді прюдомів, яка покликана примирювати сторони, або вирішувати конфлікти, пов'язані з укладанням, виконанням і розірванням індивідуальних трудових договорів. В апеляційних судах загальної юстиції є палата з соціальних питань, яка розглядає в порядку апеляції також і гендерні спори. У Касаційному суді, що очолює систему загальних судів, утворена палата з соціальних питань, яка теж розглядає трудові спори, що включають і гендерні спори, у порядку нагляду [1].

Звідси, забезпечення гендерної рівності в процесі трудової діяльності чоловіка й жінки шляхом заборони дискримінації за ознакою статі не означає, що жінка повинна виконувати роботу, яка заборонена законодавством. Адже законодавець враховує фізіологічні особливості організму жінки та виконання нею материнської функції. Тому жінкам унаслідок цих обставин повинні бути надані найбільш сприятливі умови в процесі трудової діяльності.

Таким чином, одним із шляхів вирішення проблеми гендерної диспропорції в системі державного управління є створення науково обґрунтованої інклюзивної інституційно-правової, децентралізованої моделі консолідації гендерно-чутливого українського суспільства на принципі кооперативної взаємодії суспільства, держави і людини (громадянина). Остання одноосібно має брати на себе відповідальність щодо контролю над власним життям – планування, набуття необхідних умінь та навичок, досягнення упевненості у собі, вирішення проблем тощо. Завдання держави полягає в створенні умов для реалізації цих життєвих перспектив, зокрема через створення системи справедливого судочинства.

Отже, враховуючи позитивний міжнародний досвід боротьби із гендерною дискримінацією ця проблема повинна обов'язково бути врахована у стратегіях та програмах сталого розвитку, зокрема тих, що стосуються судової гілки влади. Гендерна проблематика має знайти відображення в Стратегії розвитку судової системи України в третьому тисячолітті, як наскрізна проблема, що пронизує усі сфери життя суспільства та прямо пов'язана із здійсненням справедливого судочинства.

Джерела та література:

1. Судова система Франції та її особливості // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fas-ust.com/pres-tsentr/sudova-sistema-frantsii-ta-ii-osoblivosti.html>
2. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. [вид. 2-ге, випр.]. Київ: ВАІТЕ, 2016. 180 с.
3. Киселев И. Я. Зарубежное трудовое право: учеб. [для вузов]. Москва : НОРМА ИНФРА-М, 1998. 263 с.
4. Шишкін В. Федеральний суд Німеччини з трудових спорів. Охорона праці. 1996. № 10. С. 10–23.

Hordiychuk A. Mechanisms for ensuring the principle of gender equality in the workplace: international experience. *The article covers issues of gender equality, discrimination in the field of labor relations. The international experience on the mechanisms of ensuring the principle of gender equality in the sphere of labor is analyzed.*

Keywords: *gender equality, labor relations, international experience, discrimination, the principle of gender equality.*

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ**А. М. Гороть**

Кожна держава стаючи на демократичний шлях розвитку і проголошуючи, що забезпечення прав людини є головним конституційним обов'язком держави, бере на себе зобов'язання яких вона повинна дотримуватися і порушення яких має для неї негативні наслідки.

Ключові слова: звичаєво-правова норма, міжнародні зобов'язання, міжнародні норми, права індивіда, прав людини.

Мета полягає в тому, щоб на основі аналізу дослідити особливості міжнародних зобов'язань держав у галузі прав людини з виявленням їх специфічної природи й особливого призначення у міжнародному нормативному масиві.

Історично міжнародне право виникло і розвивалося з урахуванням соціальної потреби правового регулювання міждержавних відносин. Тому довгий час держави були єдиними суб'єктами міжнародних правовідносин.

Міжнародне право не регулює внутрішньодержавні суспільні відносини, оскільки це сфера виняткової компетенції кожної держави. У той же час держави через дійсність для них звичаєво-правових або конвенційних норм міжнародного права приймають на себе, як правило, на взаємній основі міжнародні зобов'язання дотримуватися певних права, щодо іноземних фізичних і юридичних осіб, ті або інші основних прав і свободи всіх індивідів, що знаходяться на їх території, а також діючих на їх території суспільних організацій [7, с. 153].

Щодо міжнародних зобов'язань держави, то слід зазначити, що міжнародні зобов'язання держав у галузі прав людини мають специфічну природу, не властиву іншим категоріям міжнародно-правових зобов'язань. Специфіка цих зобов'язань насамперед виявляється в їхньому об'єктивному характері. Міжнародні норми захисту прав людини не засновані на принципі взаємності, що становить основу традиційного міжнародного права, і не діють стосовно «контрагента» на суто корелятивній основі. Ці норми спрямовані на захист загального інтересу, універсально визнаної цінності (основні права і свободи людини), породжують об'єктивні зобов'язання, тобто зобов'язання «кожного і всіх перед кожним і всіма», на відміну від обов'язків між договірними державами. Об'єктивний характер цих зобов'язань обумовлений також неприпустимістю застосування до міжнародних договорів у галузі прав людини принципу *inadimplenti non est adimplendum* (ст. 60(5) Віденської конвенції про право міжнародних договорів), оскільки кожне призупинення або припинення подібного договору могло б торкнутися не тільки держави, що порушила його, але також і всіх інших учасників договору [1].

Зобов'язання в галузі прав людини діють не стосовно світового співтовариства, а відносно всього «договірного складу» держав, відносно певного кола, що складається в даному випадку з усіх інших держав-учасників [6, с. 98].

Особлива природа міжнародних норм про права людини виявляється також в тому, що при тлумаченні вирішальне значення, як правило, надається їх об'єкту і меті, з можливим ігноруванням інших засобів і прийомів тлумачення. Досягнення саме ефективного захисту прав індивіда стає головним мірилом для найбільш адекватної реалізації державою цих прав.

Правам людини в міжнародному праві на відміну від інших норм не властиво засновуватися на принципі взаємності. Взаємне незастосування будь-якою іншою державою-учасницею міжнародного припису, до якого зроблено застереження, не тільки було б абсурдним, але й юридично неприпустимим. В даний час, особливо під впливом рішення Європейського суду з прав людини, у теорії та практиці застережень все більшого значення набуває так звана «доктрина відокремлення», суть якої полягає в тому, що міжнародний

контрольний орган відокремлює недійсне застереження від відповідного договірного положення, «відновлюючи» тим самим згоду держави на обов'язковість для неї даного положення; і держава, що не зняла це застереження, вважається порушницею відповідного міжнародного зобов'язання. Як зазначає більшість дослідників сьогодні в умовах інертності і толерантності держав щодо численних, явно неприпустимих застережень, зроблених до універсальних договорів про права людини, було б доцільним надати контрольним правозахисним органам ООН право виносити рішення щодо сумісності застережень з об'єктом і метою відповідної угоди, а також відокремлювати неприпустимі застереження від тих договірних положень, до яких вони зроблені [5, с. 113].

Слід зазначити, що міжнародні зобов'язання держав у галузі прав людини мають в основному договірно-правове походження. Перевага договірного нормоутворення в галузі прав людини є незаперечною, але слід зазначити що і міжнародні звичаєві норми зберігають певну значимість у галузі прав людини. Це пов'язано з тим, що:

1) далеко не всі держави світу стали учасниками основних «правозахисних» угод, і у випадках, коли відсутня договірна основа для встановлення міжнародної відповідальності держави-неучасниці, міжнародно-правовий звичай може стати важливим чинником;

2) більшість договірних механізмів за своєю природою і порядком функціонування не придатні для швидкого й ефективного реагування на грубі і систематичні порушення прав людини, і міжнародний звичай становить саме ту необхідну правову базу, на основі якої можуть діяти відповідні міжнародні інституції;

3) саме порушення зобов'язань, що випливають, як правило, з норм звичаєвого міжнародного права, дає підставу всім державам застосовувати контрзаходи проти держави-порушника [2, с. 92].

Також слід зазначити, що кожна держава, стаючи учасницею того або іншого міжнародного договору, бере на себе також і зобов'язання загального характеру, що стосуються не окремо взятих, а всіх закріплених у ньому прав людини в сукупності (наприклад, поважати права людини, домагатися поступового забезпечення реалізації прав людини, забезпечувати права людини, приймати законодавчі та інші імплементаційні заходи). Ці загальні положення, у різних міжнародних угодах мають різний зміст, і це накладає свій відбиток на характер відповідних зобов'язань держав-учасниць стосовно того або іншого права індивіда [7, с. 160].

Що стосується конкретних зобов'язань держав, які виступають як комплекс окремих прав і свобод людини, то їх, у свою чергу, можна підрозділити на основні і похідні. Основне зобов'язання безпосередньо закладене в самому змісті права людини, і тому порушення права людини – це насамперед порушення основного зобов'язання. Наприклад, порушення права на життя насамперед виявляється у свавільному позбавленні державою життя індивіда. Похідні зобов'язання прямо або посередньо впливають із змісту основних зобов'язань і доповнюють їх. Проте їм не повинна відводитися другорядна роль. Вони – невід'ємний компонент того або іншого права людини і, відповідно, невиконання їх також становить порушення даного права людини. Так, право на життя цілком може вважатися порушеним у тих випадках, коли, наприклад, у державі відсутні або явно недостатні законодавчі акти, спрямовані на охорону життя людини, або держава не забезпечила ефективне розслідування акта вбивства [4, с. 200].

Також, доктрина міжнародного права поділяє міжнародні зобов'язання у галузі прав людини на позитивні і негативні. Сьогодні держави набагато більше, ніж будь-коли раніше, обтяжені зобов'язаннями щодо гарантування індивідуальних прав. У більшості випадків ці позитивні зобов'язання не прямо впливають із формулювань відповідних положень, а є результатом їхнього розширювального тлумачення, заснованого на принципі ефективного захисту прав людини. Проблема в тому, що у даний час не існує жодного права людини, яке, при відсутності будь-яких позитивних дій з боку держави, можна було б вважати цілком гарантованим. Тому, усі права людини поділяють на дві групи: до першої входять б права, з

яких випливають тільки позитивні зобов'язання, а до другої — ті, що потребують як негативних, так і позитивних зобов'язань [2, с. 120].

Розмежує зобов'язання прав людини здійснюють і виходячи з різних формулювань, що містяться у відповідних загальних положеннях Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, на зобов'язання які здійснюються поступово, і зобов'язання, що здійснюються негайно. У першому випадку в держав немає прямого і такого, що підлягає негайному виконанню, юридичного зобов'язання гарантувати визнані права. Наприклад, незабезпечення в короткий строк індивіду права на працю або права на достатній життєвий рівень не кваліфікується як міжнародно-протиправне діяння. Що стосується міжнародних зобов'язань у галузі громадянських і політичних прав, то вони мають негайну юридичну дію: загальне зобов'язання держав в усіх відповідних договорах сформульовано цілком чітко й однозначно і полягає в повазі, забезпеченні або гарантуванні цих прав. Виконання даного зобов'язання не можна відкладати за своїм розсудом, посилаючись, зокрема, на відсутність фінансів або політичну або економічну нестабільність у країні [6, с. 170].

За порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини держава несе міжнародну відповідальність. З точки зору доктрини міжнародного права відповідальність держави в галузі прав людини не існує доти, поки не вичерпані усі внутрішні засоби правового захисту [3, с. 105]. Крім того інститут відповідальності держави перед особою – це нове правове явище, і одна з головних гарантій прав і свобод людини, закріплених у чинному законодавстві. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною її для громадян. Цим досягається послаблення тиску держави на суспільство і водночас підвищується можливість його контролю за діями держави, за рішеннями її органів та посадових осіб.

Джерела та література:

1. Віденська конвенції про право міжнародних договорів 23.05.1969р., ратифікована указом Президії Верховної Ради УРСР від 14.04.1986 // Інтернет видання «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=995_118
2. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право / М. О. Баймуратов. – Х.: Одисей, 2008. – 704 с.
3. Блажевич Ю. Ю. Концепції поділу відповідальності держав: міжнародно-правовий аспект / Ю. Ю. Блажевич // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 2. – С. 105-108.
4. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право навч. посіб. / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов/ – К.: «Юрінком Інтер» 2000, – 638 с.
5. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-прак. посіб. / Т. І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013. – 368 с.
6. Міжнародне право: навч. посібник / За ред. М. В. Буроменьського – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
7. Оніщенко Н. Юридична відповідальність держави перед особою / Проблеми реалізації прав людини та громадянина в Україні: Монографія / Н. Оніщенко. – К.: Юрид. думка, 2007. – 322 с.

Horot A. Features of international obligations of states in the field of human rights. *Every state is embarking on a democratic path of development and proclaiming that the protection of human rights is the main constitutional duty of the state, the obligations of which it must adhere to and the violation of which has negative consequences for it.*

Keywords: *customary law, international obligations, international norms, individual rights, human rights.*

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ГІДНУ СМЕРТЬ**І. В. Господарик***Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба*

Досліджено поняття евтаназії, проаналізовано особливості правового регулювання евтаназії у світі, позитивні аспекти та значення терміну «права на гідну смерть».

Ключові слова: *гідність, глобалізація, гуманність, евтаназія, життя, право на гідну смерть, смерть.*

Смерть – таке ж природне явище як і народження. На сьогоднішній день з розвитком суспільства і глобалізаційних процесів, підвищується рівень правосвідомості людей та усвідомлення необхідності забезпечення природного права людини на смерть. Тому мета статті полягає в з'ясуванні значення терміну «права на смерть» та виробленні раціонального підходу щодо його сприйняття.

Фундаментальним правом людини, яке посідає особливе місце серед природніх прав людини є право на життя, від якого відштовхуються усі можливі нормативно правові акти. Право на життя реалізується людиною індивідуально, без участі інших осіб, на власний розсуд. Тому постає логічне питання щодо юридичного закріплення права на смерть [1].

На сьогодні багато людей все частіше йдуть з життя не вдома чи в колі рідних та близьких, а саме в медичних закладах. Будучи до цього вільним у виборі того, як слід розпоряджатися своїм життям, у фінальній стадії людина виявляється невільною, а іноді й повністю позбавлена права голосу, вимушена приймати той стиль поведінки, який вважається «суспільно прийнятним» [2].

Право на гідну смерть – це природне право кожної людини, таке ж, як право на гідне життя, оскільки смерть – завершальний етап життєдіяльності людини і невід'ємна складова кожного [1].

Ми вважаємо доцільним розглянути проблематику права на гідну смерть в позитивному ключі щодо його запровадження на міжнародній арені. Для цього наводимо низку аргументів на користь права на гідну смерть:

1) По-перше, право на смерть, ґрунтується на моральному виборі людини вільно, на свій розсуд розпоряджатися собою, своїм життям і тілом, в тому числі щодо відмови від лікування у тих випадках, коли воно нестримно болісне, безперспективне та веде до втрати людської честі та гідності [3].

2) По-друге, у праві на гідну смерть проявляється природна сутність людини, а саме прагнення уникнути болю, фізичних і духовних страждань, що загрожують людській честі та гідності. Право на гідну смерть включає в себе моральні аспекти гідності, що гармонізують життя кожного індивіда та суспільства в цілому.

При цьому смерть з гідністю передбачає не лише гідне оформлення природного процесу відходу людини з життя і моральну турботу про нього. Але ще й визнання права хворого на рішення піти з життя, зроблене ним обдуманно, з урахуванням свого психічного та фізичного стану. А не в хвилину глибокого розпачу, коли може бути прийняте поспішне необдумане рішення. Тому право на гідну смерть має бути розглянуте як самоповагу і розуміння оточуючих. Тяжко хвора помираюча людина сама повинна визначитися, що важливіше: зберегти себе як особистість чи просто біологічно існувати, ще якийсь проміжок часу, не отримуючи задоволення від такого «життя». Тому, визнання права на гідну смерть як невід'ємного права кожної людини передбачає і визнання її права на рішення добровільно піти з життя. Найгуманнішим способом застосування права на гідну смерть на сьогодні можна вважати – евтаназію [1].

На сьогодні евтаназія застосовується в багатьох розвинутих країнах світу. Першопрохідцем законодавчого закріплення права на евтаназію є штат Каліфорнія в США, де в 1977 році було прийнято Закон «Про право людини на смерть». Наслідуючи приклад

Каліфорнії, евтаназію було дозволено в інших штатах та країнах, до прикладу: у Люксембурзі, Бельгії, Нідерландах, Португалії, Швейцарії, Німеччині, Канаді, Колумбії та ін. [5].

3) Чому саме евтаназія? Чому людина, яка бажає покінчити зі своїм життям, не може використати своє право на смерть самостійно й потребує його законодавчого закріплення та сторонньої допомоги у скоєнні самогубства?

Це пояснюється тим, що евтаназія слугує втіленням не просто права на смерть, а права на гідну й достойну смерть. Легалізація евтаназії демонструє, що захист і добробут особи є найвищою цінністю, а сама особа є самостійною й незалежною у своєму виборі стосовно власного життя, здоров'я та стану організму, а також те, що держава турбується про забезпечення гідності цієї особи й не буде змушувати важкохвору людину, що страждає, власними силами шукати альтернативні шляхи припинення свого життя [1].

4) Евтаназія це не самогубство! Професор Ковальов М. І. пояснює самогубство як: «власноручне, свідоме і добровільне позбавлення себе життя за будь-яких причин, крім випадків свідомого впливу на людину з боку інших осіб, під впливом якого він приймає рішення піти з життя не добровільно, а в силу безвихідній ситуації, що склалася з волі цих осіб» [3].

Розглядати самогубство як аналог евтаназії (особливо активної форми), є недоцільно, оскільки це не завжди може бути безболісно та ефективно, тоді як порядок медичного втручання передбачає гарантовану та безболісну смерть. Також з морально-релігійної точки зору самогубство вважається тяжким гріхом і супроводжується значним суспільним осудом.

5) Заборона евтаназії порушує одразу декілька основоположних конституційних прав людини: право на повагу до гідності, на захист від катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводження або покарання, права не бути підданим медичним, науковим чи іншим дослідям тощо, а також суперечить принципу гуманізму й перетворює право на життя на обов'язок [5].

6) Ще одним аргументом на користь гідного права на смерть, є те що воно має бути визнане для тих людей чи частини суспільства, якій воно потрібне. Людина, яка з будь-яких причин є противником евтаназії, може просто не скористатися цим правом. В той час як для людини, яка має об'єктивні причини й бажання застосувати евтаназію, це право є необхідним. В даному контексті, коли мова йде про евтаназію та право на смерть, йдеться саме про право, а в жодному разі не про обов'язок. Проте, для нормального функціонування це право має бути забезпечено і врегульовано державою [4].

7) Легалізація евтаназії дозволить запровадити жорстку систему регулювання цієї процедури, виробити певні медичні норми, критерії ухвалення рішення про евтаназію, офіційно розмежувати її від самогубства та забезпечити захист від зловживання правом на смерть та нехтування медичним персоналом своїми обов'язками. Тим самим зменшивши випадки проведення пасивної евтаназії та самогубства за допомогою лікаря. Також це потягне розширення медичних прав людини та зміни у законодавстві тієї країни, де буде запроваджено евтаназію як найгуманніший спосіб права на смерть [5].

Виходячи з вищесказаного, варто зазначити в яких випадках можна застосовувати евтаназію. Для цього мають бути наявні певні умови, а саме:

- людина повинна бути тяжко хворою/вмирати в тяжких муках;
- надання повної інформації про стан здоров'я хворого;
- чітка та беззаперечна доведеність неможливості врятувати життя, встановлена колегією лікарів-спеціалістів у цій галузі при обов'язковій одностайності;
- вільне, усвідомлене бажання хворої людини померти (воно повинно мати письмову форму та включати в себе інтелектуальний та вольовий аспект);
- бажання хворого повинно бути виконано незацікавленою особою, а саме спеціальним суб'єктом (медичним працівником);
- дія медичного працівника повинна бути усвідомленою;
- наявність згоди близьких родичів хворого (в певних випадках);
- попереднє повідомлення в правоохоронні органи [3].

Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що термін «право на смерть» звучить досить парадоксально. Оскільки, в суспільстві, основою всіх людських прав було право на

життя. В даному контексті мається на увазі, що право людини на життя передбачає право, а не обов'язок жити. Тому якщо виходити з права людини самостійно розпоряджатися своїм життям, аж до відмови від нього, то евтаназія є просто засобом здійснення цього права. Але в будь-якому випадку акцент завжди має ставитися на життя: оскільки, саме життя потрібно захищати, а не смерть. Але право померти гідно, по-людськи, без зайвих страждань повинне мати місце на існування. Тут в першу чергу йде мова про повагу до людської гідності.

Джерела та література:

1. Біоетичні аспекти правового регулювання евтаназії та суміжних з нею явищ в Україні: *матеріали круглого столу з міжнародною участю*, м. Київ, 18 грудня 2018 року / за редакцією Я. О. Триньової. Київ, 2018. 105 с.
2. Домбровська О. Щодо правових аспектів легалізації евтаназії / О. Домбровська // *Право України*. 2008. № 10. С. 20 – 23.
3. Запороженко А. О. «Право померти гідно», «евтаназія»: поняття та їх співвідношення. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2014/03.pdf
4. Ковалев М. И. Право на жизнь и право на смерть / М. И. Ковалев // *Государство и право*. 1992. № 7. С. 68 – 75.
5. Трушкіна А. Д. Право на евтаназію: конституційно-правовий аспект URL : <https://hdl.handle.net/11300/15034>

Hospodaryk I. The right to a dignified death. *The research describes concept of euthanasia, the legal acts regulating the euthanasia procedure in the world, the positive aspects and meaning of the term "right to a dignified death" are analyzed.*

Keywords: *dignity, globalization, humanity, euthanasia, life, the right to a dignified death, death.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЩОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ: ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ТА ШЛЯХОМ МЕДІАЦІЇ

В. С. Грачук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

Тези доповіді присвячені питанню співвідношення медіації та врегулювання спору за участю судді. Автором актуалізовано увагу на існуванні різноманітних наукових підходів у правовій доктрині: від ототожнення та розуміння врегулювання спору за участю судді як одного із видів медіації (судова медіація) до розмежування цих понять та розуміння самостійними процедурами. Констатовано, що інститут врегулювання спору за участю судді в українській практиці є новою гібридною примирною процедурою.

Ключові слова: *медіація, врегулювання спору за участю судді, альтернативні способи вирішення спорів.*

Питання мирного врегулювання спорів сьогодні набуває актуальності в Україні як ніколи раніше. Примірні процедури є реальною альтернативою судам, позаяк є більш ефективними з точки зору вичерпання конфліктів та повернення людяності у спірні стосунки.

На превеликий жаль, сьогодні в Україні домінує культура претензій, позовів та звинувачень, а культура злагоди знаходиться на низькому рівні. Держава має сприяти встановленню миру в суспільстві, зняттю емоційної напруги, тому необхідно підтримувати ініціативи, орієнтовані на вирішення конфліктів мирним шляхом та використання альтернативних засобів розв'язання спорів [1].

Особливої актуальності досліджуване питання набуває у світлі прийняття 17 листопада 2021 року ЗУ «Про медіацію», який передбачає, що медіація може бути проведена на етапі до

звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

Медіація є основним видом альтернативного вирішення спорів. Формальне визначення медіації наведене у ст. 1. Типового закону Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ) 2002 р. щодо міжнародних комерційних погоджувальних процедур, відповідно до якого – медіація є процедурою, яка може називатися погоджувальною, посередницькою або позначатися терміном аналогічного змісту, в межах якої сторони просять третю сторону особу надати їм допомогу у спробі досягти мирного врегулювання їхнього спору, який виник з договірних чи інших правовідносин або у зв'язку із ними [2, с. 148].

У вузькому значенні – медіація це процес вирішення суперечок, в ході якого сторони ведуть переговори щодо спірних питань для досягнення згоди за допомогою посередника.

Оскільки медіація це процес, то варто зазначити, що цей процес є структурованим та складається з окремих стадій. Загально прийнято, що класичний процес медіації (існує декілька видів медіації, кожен медіатор має право виробити власний стиль медіації) складається з п'яти стадій: 1) підготовка до медіації (попередні зустрічі зі сторонами); 2) вступ; 3) вислуховування сторін, формування питань для обговорення; 4) розв'язання проблеми; 5) складання та підписання угоди [2, с. 162].

Медіація має численні переваги перед судовим процесом, і загалом, судовий процес не завжди найкращий спосіб вирішення суперечок. Судовий процес є змагальним, і для однієї зі сторін є програвим у підсумку.

Вбачається, що найбільшою перевагою медіації є те, що вона сприяє співробітництву та взаєморозумінню, оскільки передбачає вивчення причин конфлікту, переходу від позицій до інтересів та потреб сторін, генерування варіантів рішень сторонами, які б їх задовольнили.

Ще однією перевагою медіації є зниження градусу психологічної напруги, створення умов за яких сторонам вдається успішно налагодити комунікацію, завдяки застосуванню різноманітних технік медіатором: активного слухання, віддзеркалення, резюмування, перефразування та переформулювання, техніки постановки запитань, тощо.

Наступною перевагою медіації є надання конфіденційного майданчику для вирішення спорів. Приватна інформація, яка може бути розкрита для громадськості, судді, присяжних під час судового розгляду, є конфіденційною під час медіації, що є вкрай необхідним щодо питань пов'язаних із розлученням подружжя, поділом спадщини, якщо в основі спору лежать факти інтимного характеру, щодо бізнес-спорів та інших.

Цікавою є позиції науковців щодо співвідношення медіації із врегулюванням спору за участю судді.

Прихильники одного підходу розглядають інститут врегулювання спору за участю судді як присудову медіацію, яка виступає самостійною моделлю медіації інтегрованою в судову систему. У свою чергу, деякі науковці інститут врегулювання спору за участю судді кваліфікують як судову медіацію, яка служить містком між судовим процесом та приватною медіацією [3].

Представники протилежного підходу, зокрема Романадзе Л. Д. пояснює співвідношення інституту врегулювання спору за участі судді та медіації наступним чином: процедура врегулювання спору за участю судді є самостійною процедурою, яка не має нічого спільного з класичною моделлю медіації, котра понад 20 років поширюється в Україні. Більш слушним для медіаторів є розгляд інституту врегулювання спору за участю судді як нової в українській практиці гібридної примірної процедури, що не є медіацією [3].

Законодавець дотримується позиції, що врегулювання спору за участю судді є самостійною процедурою, де посередником виступає суддя-доповідач, який є безпосереднім повноважним представником судової гілки влади. Саме в цьому полягає основна відмінність даної процедури від медіації. Також, медіатору необхідно пройти відповідне навчання, водночас, для судді не встановлено обов'язку щодо підвищення професійного рівня задля можливості участі у ролі посередника та примирення сторін [4, с. 31-33].

Якщо звернутися до міжнародної практики, то констатуємо відсутність закріплення терміну «врегулювання спорів за участю судді» у міжнародно-правових актах, разом з тим,

його використовують у правовій доктрині для позначення самостійного способу альтернативного вирішення спорів, що передбачає врегулювання спору за участю судді як третьої незалежної особи.

Національне законодавство не містить визначення даного терміну, проте, ЦПК України містить главу 4 «Врегулювання спору за участю судді», відповідно розуміючи під цією процедурою – проведення протягом розумного строку процедуру примирення за участю судді (у формі спільних та / або закритих нарад) за згодою сторін до початку розгляду справи по суті задля досягнення врегулювання спору [5].

На основі вище викладено, вбачаємо, що врегулювання спору за участю судді та медіація є окремими самостійними способами вирішення спорів, яким притаманні як загальні ознаки ADR (практика альтернативного вирішення цивільно-правових спорів), так і власні.

Джерела та література:

1. Романадзе Луїза Джумберовна. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf>

2. Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів : підручник за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса.: Фенікс, 2021. 344 с.

3. Романадзе Л. Д. Сдерживающие недостатки: какие пробелы в проектах новых ХПК, ГПК и КАС будут мешать примирению сторон судьей или медиатором. URL: https://zib.com.ua/ru/128584-kakie_probely_v_proektah_novih_hpk_gpk_i_kas_budut_meshat_pr.html

4. Ясиновський І. Г. Историчний аспект розвитку інститут медіації та сучасні тенденції його розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2014. № 10-2. Том 1. С. 31–33

5. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Hrachuk V. Ensuring better access to justice: dispute resolution with the participation of a judge and through mediation. *Theses of the report are devoted to the relationship between mediation and dispute resolution with the participation of a judge. The author actualizes the existence of various scientific approaches in legal doctrine: from the identification and understanding of dispute resolution with the participation of the court as one of the types of mediation (judicial mediation) to the delimitation and understanding of independent procedures. It is stated that the institute of dispute resolution with the participation of a judge in Ukrainian practice is a new hybrid conciliation procedure.*

Keywords: mediation, dispute resolution with the participation of a judge, alternative ways of resolving disputes.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

А. П. Гусак, В. Б. Марчук

В тезах охарактеризовано персонал, що безпосередньо виконує соціально-виховні функції у виховній колонії. Розглянуто значущі професійні компетентності соціального педагога, необхідні і достатні для створення професійного портрету соціального педагога пенітенціарного закладу для неповнолітніх засуджених, а саме: науково-теоретичні знання та практичні вміння.

Ключові слова: соціально-виховна робота, соціальний педагог, пенітенціарні заклади, ресоціалізація неповнолітніх засуджених.

Об'єктом соціально-виховної роботи є неповнолітні засуджені, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а *практичним суб'єктом*, який здійснює соціально-виховну роботу в пенітенціарному закладі, виступає персонал, що безпосередньо виконує соціально-виховні функції та персонал виховної колонії, що безпосередньо не пов'язаний з соціально-виховною роботою.

Важливим є огляд характеристики *професійного портрету соціального педагога пенітенціарного закладу для неповнолітніх* як суб'єкта соціально-виховної роботи, функції якого виконує весь персонал пенітенціарного закладу.

Базою для визначення професійно-важливих якостей соціального педагога для роботи в пенітенціарних закладах стали наукові праці О. Безпалько [1], М. Галагузової [2], Л. Завацької [3], С. Харченка [8], М. Шевандрина [8] та ін., які присвячені опису професійної компетентності та змісту підготовки соціальних педагогів узагалі; освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма стандарту підготовки соціальних педагогів у ВНЗ; кодекс етики соціального педагога/соціального працівника в Україні; власне розуміння гуманістичної та соціокультурної місії соціально-виховної діяльності.

Значущі професійні компетентності соціального педагога, описані в науковій літературі та освітніх стандартах, необхідні і достатні для створення професійного портрету соціального педагога пенітенціарного закладу для неповнолітніх засуджених, згруповано в чотири блоки: 1) науково-теоретичні знання, 2) практичні вміння, 3) психофізіологічні якості, 4) психологічні якості.

Смислова характеристика кожного з компонентів професійного портрету допоможе сформулювати зміст підготовки персоналу пенітенціарних закладів до соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими.

Розглянемо коло *науково-теоретичних знань* соціального педагога пенітенціарного закладу та груп умінь, якими він повинен володіти для досягнення ефективності соціально-виховної роботи в ресоціалізації неповнолітніх засуджених

До науково-теоретичних знань соціального педагога пенітенціарного закладу дослідники пенітенціарного процесу включають знання з історії, нормативно-правових основ, теорії, технології та практики управління й організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими, а саме: історія розвитку вітчизняної та зарубіжної пенітенціарних систем та соціально-виховної роботи із засудженими [6]; міжнародна й вітчизняна нормативно-правова база соціально-виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками [6]; теоретичні засади соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими; соціально-демографічні, кримінально-правові й психолого-педагогічні особливості неповнолітніх засуджених; ресоціалізація засуджених як мета, процес і результат соціально-виховної роботи із засудженими; професійний портрет соціального педагога пенітенціарного закладу; соціально-виховний зміст основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених [6]; технології соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими; поняття, класифікація та характеристика основних форм та методів освітньої, психологічної та соціально-виховної роботи із засудженими; технології вивчення особистості засудженого на різних етапах ресоціалізації та соціально-виховної роботи з ним; технологія планування соціально-виховної роботи із засудженими; інформаційне та методичне забезпечення роботи соціального педагога пенітенціарного закладу; технологічне забезпечення напрямів соціально-виховної роботи із засудженими; порядок реалізації програм диференційованого виховного впливу на засуджених; технології організації вільного часу засуджених; технології встановлення взаємодії з персоналом, засудженими та громадськістю в соціально-педагогічній роботі; технологія підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі [6]; організаційно-управлінська система соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими на державному, регіональному та локальному рівнях; система установ (пенітенціарних закладів) для неповнолітніх засуджених, що здійснюють соціально-виховну роботу з неповнолітніми засудженими; система державних і недержавних органів, установ і організацій, що взаємодіють з пенітенціарними закладами у здійсненні соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими [6].

Далі дамо характеристику дефініції змісту *практичних умінь* соціального педагога пенітенціарного закладу.

Детальний аналіз завдань і функцій соціального педагога сучасного пенітенціарного закладу дозволив виділити п'ять основних груп умінь, якими він повинен володіти для досягнення ефективності соціально-виховної роботи в ресоціалізації неповнолітніх засуджених [4; 5; 7]. До них належать: *гностичні вміння*: усвідомлювати значення соціально-виховної роботи для досягнення мети ресоціалізації неповнолітніх засуджених та реформування пенітенціарної системи в Україні; осмислювати ціль, основні завдання та способи їх досягнення в соціально-виховній роботі з неповнолітніми засудженими; бути інтегрованим в інформаційний простір та орієнтуватися в існуючих на сьогодні стратегіях і напрацюваннях у галузі освіти, виховання і розвитку особистості; передбачати ефективність тієї чи іншої методики соціально-виховної роботи тощо; 2) *проектувальні вміння*: передбачати соціально-виховну роботу та розвиток особистості неповнолітнього на основі аналізу соціальної та педагогічної ситуації; розкривати перспективні цілі соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими, стратегії та способи їх досягнення; намічати соціально-виховну роботу на основі взаємодії пенітенціарного закладу з суб'єктами соціального середовища тощо; 3) *конструктивні вміння*: виводити конструктивні моделі власної діяльності незалежно від ситуації, віднаходити автентичні рішення; налагоджувати взаємозв'язки в системі «особистість - пенітенціарний заклад - соціальне середовище»; відтворювати ситуації розвитку особистості та колективу в умовах відносної ізоляції; виконувати профілактику та вирішення конфліктів між засудженими та між засудженими та персоналом та ін.; 4) *організаторські вміння*: влаштовувати життєдіяльність неповнолітніх засуджених у специфічних умовах ізоляції від суспільства, організовувати виховуюче середовище; поглиблювати ініціативу й самодіяльність неповнолітніх засуджених; творчо вживати різноманітні форм і методів соціально-виховної роботи та ін.; 5) *комунікативні вміння*: додержуватися чіткості, логіки, точності, логічності у висловленні думок; привертати увагу слухачів до потрібної інформації та утримувати інтерес до неї; агітувати, спонукати до дії, виробляти корекцію певної позиції тощо.

Отже, структурною суттю професійного портрету соціального педагога пенітенціарного закладу є розглянуті нами: науково-теоретичні знання з історії, нормативно-правових основ, теорії, технології та практики управління й організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими; практичні (гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні) уміння та психофізіологічні якості (сформованість психічних процесів, дисципліна емоційно-вольових проявів, нервово-психічна рухливість та фізична активність); психологічні якості (розвиненість потенціалів особистості на всіх сферах).

Джерела та література:

1. Безпалько О.В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: дис. ... доктора пед.наук: 13.00.05. Луганськ, 2006. 537 с.
2. Галагузова М. А. Категориально-понятійные проблемы социальной педагогики. Понятийный аппарат педагогики и образования сб. науч. тр. Екатеринбург : Изд-во «СВ-6», 1998. Вип. 3. С.168-184.
3. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для ВНЗ. К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с
4. Методы системного педагогического исследования. Рред. Н. В. Кузьмина. Л.: ЛГУ, 1980. 180 с.
5. Реан А. А. Социальная педагогическая психология. Коломинский. СПб.: Питер ком, 1999. 416 с.
6. Соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими : навч.-метод. посіб. О. Л. Караман; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 378 с
7. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія та практика : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 320 с

8. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н. И. Шевандрин. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. 512 с.

Gusak A., Marchuk M. Characteristics of the personnel of institutions as a subject of social and educational work with juvenile convicted. *The abstracts describe the staff that directly performs social and educational functions in the educational colony. Significant professional competencies of a social pedagogue, necessary and sufficient for creating a professional portrait of a social pedagogue of a penitentiary institution for juvenile convicts, namely: scientific and theoretical knowledge and practical skills are considered.*

Keywords: social and educational work, social pedagogue, penitentiary institutions, resocialization of juvenile convicts.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

В. О. Дацюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

В даній статті проаналізовано сучасний стан правового регулювання трансплантації органів. Звернено увагу на юридичні моделі вилучення органів: «презумпцію згоди» та «презумпцію незгоди», а також інші положення, передбачені законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Ключові слова: трансплантація, юридична модель вилучення органів, презумпція згоди, презумпція незгоди, правове регулювання, донорство.

Актуальність теми дослідження. Трансплантація органів та інших анатомічних матеріалів - актуальна тема сьогодення. Дана процедура є одним з найпоширеніших видів медичних послуг, що надає можливість врятувати сотні тисяч життів та значно покращити якість життя хворих. Законодавство країн Європи у сфері трансплантації розвинуто значно краще, ніж у нашій державі, що відображається на рівні життя та здоров'я населення цих країн. Проте, важливо зазначити, що процедура трансплантації органів в Україні знаходиться на шляху до її широкого практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» визначає термін трансплантації, як спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини [2].

Відповідно до статей 27 та 29 Конституції України кожній людині гарантується невід'ємне право на життя і встановлюється взаємокореспондуючий обов'язок держави захищати життя кожного, а також визначає право людини на фізичну недоторканість в аспекті згоди чи відмови від будь-якого медичного втручання [1; 4].

У Основах законодавства України про охорону здоров'я у статтях 46, 47 та 48 передбачено донорство крові та її компонентів, трансплантація органів та інших анатомічних матеріалів, штучне запліднення та імплантація ембріона [3].

У практиці зарубіжних країн існують дві основні юридичні моделі надання згоди на вилучення органів – «презумпція згоди» та «презумпція незгоди». «Презумпція згоди» полягає в тому, що кожна особа після смерті автоматично погоджується стати донором анатомічних матеріалів. Тобто, вилучення і використання органів від померлого здійснюється у тому випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього, чи відсутня заява, про те, що донор був проти пересадки органа або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники. Даний тип презумпції застосовується в Бельгії, Білорусі, Росії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Австрії та Великій Британії.

«Презумпція незгоди» означає те, що анатомічний матеріал для трансплантації може бути вилучений з тіла померлої особи тільки тоді, якщо особа ще за життя дала згоду на донорство її органів. Тобто, якщо дана згода відсутня, то вважається, що особа відмовилася від трансплантації своїх органів реципієнту. Тому, така правова модель робить неможливим наділення лікарям правом на розпорядження тілом померлого без отримання окремого дозволу. Дана презумпція діє в Україні, США, Данії, Канаді, Німеччині, Норвегії та Греції.

Нині презумпція незгоди діє у 64%, а презумпція згоди – у 36% держав, де виконуються трансплантаційні втручання. Проте, середня кількість вилучень органів від донора-трупа у країнах із презумпцією незгоди і презумпцією згоди фактично не відрізняється – 28,9 і 32,8 на 1 млн населення [5].

Відповідно до частин 1, 2 та пункту 1 частини 3 статті 290 Цивільного кодексу України передбачено право на донорство, зокрема, повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин. Взяття органів та інших анатомічних матеріалів з тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом. Фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його [6].

При трансплантації виділяють дві сторони: донор - особа, у якій вилучаються анатомічні матеріали для трансплантації або для виготовлення біоімплантатів за життя або ж після смерті; реципієнт – особа, яка потребує застосування трансплантації, отримує анатомічні матеріали від донора.

Відповідно до статей 16 та 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» трансплантація анатомічних матеріалів з тіла мертвої особи не допускається, проте є випадки, зокрема, якщо особа надала письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок смерті. Якщо ж така заява відсутня, то анатомічні матеріали у померлої повнолітньої дієздатної особи можуть бути взяті за згодою другого з подружжя або одного з близьких родичів, які проживали з нею до смерті, проте, у разі відсутності другого з подружжя або близьких родичів, згода на вилучення органів запитується у особи, яка зобов'язалася поховати померлого. Щодо померлих обмежено дієздатних, недієздатних та неповнолітніх осіб, анатомічні матеріали можуть бути вилучені за згодою їх законних представників. Окрім того, згідно з пунктом 2 частини 3 статті 290 Цивільного кодексу України донор не повинен бути відомий реципієнту, а реципієнт – родині донора, крім випадків, коли реципієнт і донор перебувають у шлюбі або є близькими родичами. Якщо ж за життя особа заявила про незгоду бути донором анатомічних матеріалів, то в такому випадку їх вилучення забороняється [2; 6].

Згідно з даними Global Observatory on Donation and Transplantation (Глобальна обсерваторія з питань донорства та трансплантації) у 2019 році у світі проведено 100 097 операцій з трансплантації донорських нирок, 35 784 - печінки, 8 722 - серця, 6 800 - легень, 2 323 – підшлункової залози, 137 – тонкої кишки. Найактивніше операції проводяться в США, Іспанії, Франції та країнах Західної Європи [7].

Що ж до України, то станом на 1 жовтня 2021 року здійснено 200 трансплантацій органів, зокрема: 151 – трансплантацію нирки, 32 – трансплантації печінки та 17 трансплантацій серця. Порівняно з даними за 2020 рік, загалом було проведено 119 трансплантацій, з них: 91 – нирки, 19 – печінки, 8 – серця та 1 підшлункової залози [8]. Отже, можна зробити висновок, що українська медицина не стоїть на місці, а з кожним роком покращується, роблячи успіхи у сфері трансплантації та рятуючи сотні життів.

Важливим принципом, на якому ґрунтується розвиток цивільно-правових відносин в сфері трансплантації є безоплатність, окрім випадків встановлених законом. Купівля-продаж або пропозиція купівлі-продажу анатомічних матеріалів для трансплантації заборонена відповідно до статті 20 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» [2].

Для того, щоб не допустити зловживань у сфері трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів в Україні забороняється укладати правочини, які передбачають купівлю-продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком

гемопоетичних стовбурових клітин. Згідно з частиною 2 статті 15 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» вилучення гемопоетичних стовбурових клітин може проводитись безоплатно або за умови грошової компенсації за рахунок бюджетних коштів донору гемопоетичних стовбурових клітин витрат, які пов'язані безпосередньо зі здійсненням донорства, окрім витрат пов'язаних з вилучення анатомічних матеріалів. Проте, в разі незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини настає кримінальна відповідальність відповідно до Кримінального Кодексу України [2; 9].

У галузі міжнародного права в сфері трансплантації, акт донорства розглядається як дар одній особі іншій. Дарування органів є анатомічною пожертвою, тобто безоплатною передачею органів від донора до реципієнта.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» важливим є надання можливості здійснювати трансплантацію закладами охорони здоров'я та науковим установам всіх форм власності, за умови отримання ліцензії для зайняття даною діяльністю [2]. Внаслідок цього, особа не потребуватиме тривалого та важкого транспортування, адже зможе звернутися у заклад охорони здоров'я, який має дану ліцензію на проведення трансплантації у своїй місцевості.

Також, згідно зі статтею 9 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» встановлюється введення такої посади як трансплант-координатор, який здійснює діяльність, пов'язану з трансплантацією та до посадових обов'язків якого належить здійснення трансплант-координації [2]. Трансплант-координатор вносить реципієнтів у лист очікування в Єдину інформаційну систему трансплантації органів та тканин, тобто наповнює базу даними про пацієнтів, які потребують трансплантації органів, також веде безпосередньо розмову з родичами особи, яка померла і потенційно може стати донором. До прикладу, коли у людини констатують смерть мозку, трансплант-координатор повинен розповісти рідним цієї особи про важливість донорства. Адже, попри смерть рідної людини, деякі органи можуть жити далі, даючи шанс на життя хворим українцям. Проблеми у цих питаннях в Україні пов'язані з відсутністю необхідної координації інформації серед суб'єктів, які беруть участь у наданні згоди чи незгоди на вилучення анатомічних матеріалів людини та неналежною підготовкою координаторів для повноцінного здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» в Україні діє Єдина державна інформаційна система трансплантації органів та тканин, метою якої є здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією та можливістю забезпечення інформацією донорів анатомічних матеріалів людини [2].

Висновки. Таким чином, законодавство України з питань трансплантації є недосконалим у порівнянні з країнами Європи. На нашу думку, для вирішення проблем насамперед потрібно удосконалити чинне законодавство у сфері трансплантології, покращити систему захисту Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин, підвищити обізнаність населення щодо трансплантації та донорства, збільшити видатки на трансплантацію органів та тканин. І навіть такі незначні кроки у такій вагомій сфері відносин врятовують тисячі людських життів, підтверджують статус України як держави, в якій право людини на життя і здоров'я є найвищою соціальною цінністю.

Джерела та література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96ВР. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України.
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 р. № 2427–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 28. Ст. 232.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 3370–IV. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
4. Герц А. А. Особливості цивільно-правового регулювання трансплантології в Україні / А. А. Герц // Право і суспільство. – 2015. – № 4(3). – С. 80-85.
5. Городецька А. Трансплантація в Україні: хто стоїть на шляху розвитку та успіху? / А. Городецька // Український медичний часопис. – 2012. – 3 с.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

7. Global Observatory on Donation and Transplantation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transplant-observatory.org/>. (дата звернення 07.12.2021).

8. Лист Міністерства охорони здоров'я України №25-05/17/2208/ЗПІ-20/2721 від 05.08.2020

9. Кримінальний кодекс України № 25-26, ст.131 від 05.04.2001

Datsyuk V. Civil law regulation of organ transplantation in Ukraine. *This article analyzes the current state of legal regulation of organ transplantation. Particular attention is paid to the legal models of organ removal: "presumption of consent" and "presumption of disagreement", as well as other provisions of the Law of Ukraine "On the use of transplantation of anatomical materials to humans."*

Keywords: *transplantation, legal model of organ removal, presumption of consent, presumption of disagreement, legal regulation, donation.*

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Г. В. Денісова

З'ясовано зміст права на свободу та особисту недоторканність, визначені основні риси обмеження цього права відповідно до п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод в рішеннях ЄСПЛ.

Ключові слова: *свобода, особиста недоторканність, Конвенція про захист прав та основоположних свобод, рішення.*

Право на свободу та особисту недоторканність займає особливе місце в системі прав і свобод людини. Воно пов'язане з віковичним прагненням особи до волі, до безпечного проживання на всіх етапах розвитку людського суспільства. Людина і свобода – невіддільні одне від одного.

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини [1, с. 101; 2, с. 286]. Одним із таких документів і є конвенція про захист прав і основоположних свобод Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.12.1950 р. [3].

Найбільша кількість звернень, які щороку надходять на адресу Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) – це скарги на порушення ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тобто, очевидно, що порушення саме цих прав найбільше турбують громадян Європи, і саме ці права вони готові відстоювати на всіх рівнях, включаючи Європейський суд з прав людини, чим і пояснюється актуальність дослідження.

Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) передбачає, що:

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею

правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [3].

«При розв'язанні питання про дотримання норм Конвенції вирішальною буде все ж практика їх застосування. Розуміння механізмів тлумачення та застосування норм Конвенції ЄСПЛ в конкретних випадках може слугувати дороговказом національним судам при тлумаченні та застосуванні кримінального процесуального законодавства, забезпечуючи тим самим дотримання загалом вимог ст. 1 Конвенції, яка гарантує забезпечення державами визначених у ній прав і свобод» [4, с. 13].

Обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм різних галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою ЄСПЛ, що відповідає євроатлантичному спрямуванню розвитку України та ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [5], у якому зазначається, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [6, с. 45; 7, с. 648].

Стандарт права на свободу і особисту недоторканність є сукупністю заснованих на вимогах міжнародно-правових актів та встановлених державою правових положень, відповідно до яких безпідставне і незаконне обмеження права на свободу і особисту недоторканність учасників кримінального провадження заборонене, передбачена можливість захисту від порушення цього права, а у випадку обмеження вказаних прав особи гарантована можливість звернутися за їх судовим захистом [8, с. 18-19].

В пункті 1 статті 5 Конвенції кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність. Винятками з цього права є шість типів обставин, які сформульовані в наступних положеннях і які є завершеним переліком виключень із загального правила.

У пункті 1 статті 5 також вимагається, щоб держава позбавляла свободи особу тільки «відповідно до процедури, встановленої законом». Загалом у статті 5 розглядається питання захисту фізичної свободи а також захисту від довільного арешту або затримання [9].

За змістом ст. 5 Конвенції право на свободу та особисту недоторканність містить у собі такі елементи: свобода від свавільного арешту та затримання; позбавлення волі тільки на підставі «закону»; право бути повідомленим про причини арешту; право на судовий контроль за арештом та затриманням; право та можливість оспорити законність арешту та затримання; право на компенсацію за незаконність арешту та затримання.

Варто зазначити, що особа не може відмовитись від прав, які гарантовані їй у статті 5. Іншими словами, навіть якщо особа сама здається на ласку властей і висловлює згоду на подальше ув'язнення, таке ув'язнення може бути незаконним та порушувати статтю 5. Суд довів це у справі Де Вільде, Оомс та Версіп проти Бельгії (1971), вказавши наступне: право на свободу в «демократичному суспільстві» за змістом Конвенції є настільки важливим, що особа не може бути позбавленою захисту з боку Конвенції на єдиній підставі – якщо вона добровільно зголосилася на позбавлення волі [9].

Правомірність тримання під вартою, згідно із національним законодавством, хоча і суттєвий, але не вирішальний критерій. Як зазначає ЄСПЛ, він повинен бути впевнений у тому, що тримання підозрюваного під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідає меті п. 1 ст. 5 Конвенції, а саме: захисту особи від будь-якого незаконного позбавлення свободи.

Європейський суд у своїй практиці наголошує, що у справі, в якій йдеться про позбавлення свободи, особливо важливим аспектом є дотримання принципу юридичної

визначеності. Отже, неодмінною вимогою є наявність у національному законі чітко сформульованих умов, за яких здійснюється позбавлення свободи, та забезпечення передбачуваності застосування самого цього закону, тобто відповідності його до встановленої Конвенцією вимоги «законності» (справа «Стіл та інші проти Сполученого Королівства») [10].

Джерела та література:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
2. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білзьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.12.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Джерми МакБрайд. Права человека и уголовный процесс. Практика Европейского суда по правам человека. Москва, 2011. 296 с.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 02.12.2012 № 3477-IV. Дата оновлення: 16.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (Дата звернення: 18.04.2021).
6. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 42-46.
7. Адашис Л. І., Візір І. І. Право на свободу та особисту недоторканність: шляхи забезпечення та захисту. Науковий журнал «Молодий вчений». 2018. № 10 (62). С. 648-652.
8. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. ... док. юрид. Наук : 12.00.09. Харків, 2017. 42 с.
9. Урок 23: Особливості застосування статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/urok-23-osoblyvosti-zastosuvannya-statti-5-pravo-na-svobodu-ta-osobystu-nedotorkannist-konvenciyi-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopolozhnyh-svobod/> (дата звернення 17.04.2021).
10. Льошенко О.Ю. Проблема застосування строків тримання особи під вартою в контексті практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9480.

Denisova G. The right to liberty and personal security in the decisions of the European Court of Human Rights. *The content of the rights to liberty and personal security were clarified, the main features of the restriction of this right were defined in accordance with paragraph 1 of Article 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the Decisions of the ECHR.*

Keywords: *freedom, personal security, The European Convention on Human Rights, decision.*

ПРАВО ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

К. Д. Дідицький

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Досліджено питання безпеки навколишнього середовища та чому воно є настільки актуальним. Адже в умовах постійного розвитку суспільства та наукового прогресу не потрібно забувати про право людини на безпечне довкілля. Законодавчі ідеали чи реалії сьогодення?

Ключові слова: *навколишнє середовище, довкілля, належний рівень життя, життєдіяльність, природа.*

Сьогодні терміни «довкілля», «навколишнє середовище» все частіше лунають у засобах масової інформації та у нашому повсякденному житті. Сьогодні ми теж не раз будемо вживати дані вирази, тому пропонуємо витлумачити дані поняття. Навколишнє середовище або ж довкілля – це оточення, у якому функціонує об'єкт (повітря, вода, земля, флора, фауна тощо) [5]. Буквально, цей термін означає все те, що оточує людину, а тому може інтерпретуватися як простір та об'єкти навколишнього середовища (природного навколишнього середовища, соціального навколишнього середовища, виробничого навколишнього середовища, антропогенного навколишнього середовища).

Українське законодавство містить норми, яка прямо регулюють дане питання. Мова йде про статтю 293 Цивільного кодексу України, де в ч. 1 зазначено, що фізична особа має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення [6]. До того ж, наше законодавство захищає дане право і в частині другій вищезгаданої статті, сказано, що законодавець визнає незаконною діяльність фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля та кожна особа має право вимагати припинення такої діяльності у судовому порядку. На додачу, Конституція України у ст. 50 вказує нам на зазначені вище права. [3]

Крім зазначених прав у цій сфері, варто виділити право на медико-генетичну допомогу. В інтересах збереження генофонду держава здійснює комплекс заходів, спрямованих на усунення факторів, що негативно впливають на генетичний апарат людини. Забороняється медичне втручання, яке може викликати розлад генетичного апарата людини. З метою запобігання інфекційних захворювань, державою забезпечуються науково обґрунтовані профілактика, лікування, локалізація і ліквідація масових інфекційних захворювань.

Для підтримки здоров'я населення необхідний відповідний життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичне і соціальне обслуговування і забезпечення. З цією метою на основі науково обґрунтованих медичних, фізіологічних і санітарно-гігієнічних вимог встановлюються єдині мінімальні норми заробітної плати, пенсій, стипендій і інших доходів населення [4]. Хоча, якщо бути чесними, то даний мінімум є настільки «мінімальним», що більшість населення (особливо це стосується людей пенсійного віку) ледве зводить кінці з кінцями.

Відповідно до закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. держава забезпечує громадянам як споживачам захист їхніх прав, вибір і придбання товарів в обсязі, який забезпечує рівень споживання, достатній для підтримки здоров'я і життєдіяльності [1]. До прав, наданих фізичним особам цим законом відносяться: державний захист прав, належна якість товарів і їх безпека, гарантований рівень споживання, відшкодування збитків заподіяних товарами неналежної якості, моральної і матеріальної шкоди, заподіяної небезпечними для життя і здоров'я товарами.

Складовою частиною права на безпечне довкілля є право на інформацію про стан цього навколишнього середовища. Це право включає вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища (екологічна інформація), її вільне одержання, використання, поширення і збереження. Щодо державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, то це здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища. Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан

навколишнього природного середовища, а також дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів навколишнього природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритій системі. Варто зазначити, що і тут є деякі відступи від ідеалів, зазначених законодавцем, в силу специфіки природного середовища або ж діяльності людини [2].

Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку суспільства, постійного наукового прогресу, питання безпеки навколишнього середовища є як ніколи актуальним. Вважаємо, що дане право людини є настільки ж важливим як і право особи на життя, повагу до своєї гідності, адже саме воно є одним з тих, що забезпечує не тільки нас, але й наше майбутнє покоління гідним рівнем життя та безпечним навколишнім природним середовищем. Тому в умовах глобалізації суспільства варто приділяти значну увагу питанню безпеки навколишнього середовища, поки воно є проблемним, а не безнадійним.

Джерела та література:

1. Закон України «Про захист прав споживачів» (Відомості Верховної Ради УРСР (БВР), 1991, № 30, ст. 379). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
2. Безоплатна правова допомога «Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля». URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD_%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%96_%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F
3. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (БВР), 1996, № 30, ст. 141). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4329>
4. Науково-практичний коментар ЦК Цивільного кодексу України ТОМ 1 «Право на безпечне життя та здорове довкілля». URL : <http://mego.info/>
5. Платформа Ліга:Закон «Науково-практичний коментар до ст 293 Цивільного кодексу України». URL : <https://ips.ligazakon.net/document/KK000388>
6. Цивільний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (БВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1601>

Didytskiy K. The human right for a safe environment. *Environmental safety and why it is so relevant explores. After all, in the conditions of constant development of society and scientific progress, we must not forget about the human right to a safe environment. Legislative ideals or nowadays realities?*

Keywords: *environment, proper standard of living, vital activity, nature.*

ОХОРОНА СПАДКОВОГО МАЙНА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СПАДКОЄМЦІВ В УКРАЇНІ

М. С. Долинська

Дослідження присвячено проблемам забезпечення прав та інтересів суб'єктів спадкових правовідносин в Україні. Охорона спадкового майна є одним із важливих способів забезпечення прав та інтересів спадкоємців. Особливо це стосується неповнолітніх та непрацездатних спадкоємців померлого.

Ключові слова: *законодавство, охорона спадкового майна, охоронні нотаріальні провадження.*

Загальновідомо, що охоронні нотаріальні провадження здійснюються органами нотаріату як з метою захисту майна спадкодавця, так і щодо захисту прав та законних інтересів його спадкоємців.

Охоронні нотаріальні провадження щодо оформлення спадкових прав громадян поділяються на дві великі групи.

До першої групи відносяться нотаріальні провадження, згідно з якими органи нотаріату здійснюють заходи щодо охорони спадкового майна спадкодавця.

Видача свідоцтва виконавцю заповіту складає другу групу охоронних нотаріальних проваджень, та які органічно впливають з першої групи вищевказаних проваджень.

Вжиття заходів до охорони спадкового майна здійснюється нотаріусами відповідно до чинного законодавства, в тому числі Книги шостої «Спадкове право» Цивільного кодексу України [1] та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Державний чи приватний нотаріус за місцем відкриття спадщини, як за заявою заінтересованих осіб так і з власної ініціативи, має право вжити заходи щодо охорони спадкового майна.

Вищевказані заходи щодо охорони спадкового майна вживаються нотаріусом, який завів спадкову справу або іншим державним чи приватним нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, що веде спадкову справу, надіслав відповідне доручення.

Варто зауважити, що вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом лише після отримання документів, які підтверджують: факт смерті спадкодавця, час та місце відкриття спадщини, але це повинно відбутися не пізніше наступного дня з дати надходження вищевказаних документів [2, с. 274].

Опис спадкового майна проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків. Однак, присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою.

Нотаріус складаючи акт опису, повинен зазначити наступні відомості:

1. дату та час складання акту опису,
2. прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який проводить опис; найменування державної нотаріальної контори або нотаріального округу, в якому зареєстрований приватний нотаріус;
3. дата одержання заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (повідомлення про орієнтовний склад спадкового майна) або доручення нотаріуса, яким заведено спадкову справу, про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
4. прізвище, ім'я, по батькові, адреса, за потреби – місце роботи та посади осіб, які беруть участь в описі;
5. прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця, дата його смерті, місце відкриття спадщини та місцезнаходження спадкового майна;
6. відомості про спадкоємців;
7. відомості про те, чи було опечатано приміщення (де проводиться опис майна) до прибуття нотаріуса та ким, стан пломб та печаток, якщо приміщення опечатано;
8. опис спадкового майна з детальною характеристикою кожної речі окремо та визначення їх вартості з урахуванням відсотка зносу.

Наголосуємо, що у кінці акту опису нотаріус зобов'язаний зазначити прізвище, ім'я, по батькові та рік народження охоронця, якому передається майно спадкодавця на зберігання, найменування документу, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, а також місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках, які підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. При цьому один примірник акту опису видається нотаріусом охоронцю спадкового майна.

Не менш важливою особою у захисті майна спадкодавця є охоронець спадкового майна. Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, або інших осіб, визначених спадкоємцями. У випадку призначення спадкодавцем виконавця заповіту, тоді нотаріус призначає його охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого,

так і не заповіданого. Однак, за бажанням спадкоємців за законом та у випадку наявності виконавця заповіту, нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, іншу особу - із-поміж інших осіб.

Дуже важливим є попередження нотаріусом охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрата або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду майну, що знаходиться під охороною.

Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна з'ясується, що у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані, тому нотаріус у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту та на підставі заяви заінтересованої особи, укладає договір на управління спадщиною з цією особою. Договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог частини другої статті 212 Цивільного кодексу України [3, с. 571].

Нотаріус видає свідоцтво виконавцю заповіту за заявою особи, яка заповідачем або спадкоємцями заповідача призначена виконавцем заповіту, а також у разі призначення виконавця заповіту нотаріусом.

Вчиняючи цю нотаріальну дію, нотаріуси перевіряють: підстави призначення виконавця заповіту (відповідно до статті 1286–1288 ЦК України), наявність письмової згоди всіх спадкоємців на призначення виконавця заповіту, а також письмову згоду самого виконавця заповіту на його призначення.

У тексті свідоцтва виконавця заповіту нотаріус обов'язково зазначає всі повноваження виконавця заповіту, передбачені цивільним законодавством. Зокрема, відповідно до статті 1290 ЦК, виконавець заповіту зобов'язаний: вжити заходів щодо охорони спадкового майна; вжити відповідних заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини; вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань; управляти спадщиною; забезпечити одержання кожним зі спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті, а також частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині [1].

Наголошуємо, що виконавець заповіту зобов'язаний забезпечити виконання спадкоємцями дій, до яких вони були зобов'язані заповітом.

У випадку якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, про видачу свідоцтва виконавця заповіту нотаріус повідомляє відповідні органи опіки та піклування.

Слід наголосити, що повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена у заповіті.

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями, на підставі частини третьої статті 1270 Цивільного кодексу України та якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

Заходи щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріуса за місцем відкриття спадщини, який в свою чергу повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту.

Таким чином, охорона спадкового майна є одним із важливих способів забезпечення прав та інтересів спадкоємців.

На нашу думку, надзвичайно значущим це є для захисту прав та інтересів неповнолітніх та непрацездатних спадкоємців померлого.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 02.12.2021)
2. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
3. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: ЛьвДУВС. 2019. 652 с.

Dolynska M. Protection of inheritance property as a way to ensure the rights and interests of inheritants in Ukaina. *The research is devoted to the problems of ensuring the rights and interests of the subjects of hereditary legal relations in Ukraine. Protection of hereditary property is one of the important ways to ensure the rights and interests of heirs. This is especially true of minors and incapacitated heirs of the deceased.*

Keywords: *legislation, protection of hereditary property, protective notarial proceedings.*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ

Г. А. Загородня, С. М. Юхимчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

Публікація актуалізує питання щодо форм реалізації права на працю у трудовому праві, зокрема укладання трудового договору. Обґрунтовується думка щодо важливості існування даного інституту в контексті забезпечення соціального та економічного захисту. Визначається поняття «трудоий договір» та наводяться ознаки, які характеризують його як один з основоположних інститутів трудового права.

Ключові слова: *трудоий договір, форми реалізації права на працю, виникнення трудових правовідносин, законодавче закріплення, характерні ознаки, ринкова економіка, соціальний захист.*

Діяльність людини в сфері трудових відносин є першочерговою в аспекті забезпечення матеріального добробуту існування людини в суспільств та розвитку соціального становища. Зміна економічної ситуації, ринкових відносин, розвиток юридичної доктрини та виокремлення нових понять дають розуміння необхідності досліджень тенденцій, що стосуються практики та новацій у законодавчих процесах. Особливо важливим місцем, що займає і продовжує займати є інститут трудового договору у регулюванні трудових відносин, оскільки одним із основних трудових прав людини є право на працю, яке реалізується саме за допомогою укладання трудового договору. Концепція трудового договору в нових ринкових відносинах — це складова частина національної моделі регулювання праці в умовах ринкової економіки [1, с. 5].

Наукова актуальність цієї теми обумовлюється тим, що у процесі розвитку вчення про суть та роль правової держави в забезпеченні соціально-економічних прав, значення чіткої правової регламентації у процедурі укладання трудового договору має особливе значення у сучасних соціально-економічних умовах. Часто трапляється ситуація, коли трудовий договір взагалі не укладається або укладаються договори, пов'язані з працею, незважаючи на наявність правових ознак трудового договору. Сьогодні складно знайти питання, яке би приваблювало стільки вчених і отримало настільки широке висвітлення в практичній літературі.

Практичні проблеми укладання трудового договору досліджуються у наукових працях багатьох вчених, зокрема О. І. Процевського, Н. Б. Болотіної, П. Д. Пилипенка тощо.

На рівні законодавчого закріплення термін «трудоий договір» було вперше зазначено у КЗпП УРСР 1922 року. Дане поняття має законодавче закріплення, відповідно до частини першої ст. 21 КЗпП України трудоий договір визначається як угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною

особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а в свою чергу власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [2, ст. 375].

Поняття трудового договору є глибшим і масштабнішим, ніж його визначення у законодавстві. Для розуміння терміну трудовий договір необхідно враховувати його визначення не лише як угоди між працівником і роботодавцем, а також брати до уваги функції, значення і правову роль. Тому в науці трудового права трудовий договір розглядається у багатьох аспектах, оскільки є одним з найбільш важливих інститутів трудового права, що посідає центральне місце в системі законодавства про працю.

До характерних ознак трудового договору автор концепції трудового права Л. С. Таль відносив певні особливості, зокрема він вказував на те, що встановленим господарем, наймач повинен огороджувати особистість працівника від небезпек, які пов'язані з фактичним перебуванням його в чужій господарській сфері; найманий має право на винагороду за свою працю; від найманого потрібне особисте виконання роботи; найманий за трудовим договором обіцяє надання своєї робочої сили на користь чужого господарства; із трудового договору випливає обов'язок найманого узгоджувати свою поведінку з порядком, [3, с. 16].

Ще однією ознакою трудового договору є його предмет. Згідно з трудовим договором працівник виконує трудову функцію в колективній праці певного підприємства. Особливості та характер конкурсних трудових операцій, що виконує кожен член колективу, може мінятися в залежності від виробничих умов і специфіки ринку. Роботодавець має змогу делегувати будь-яке завдання, яке знаходиться в межах його функцій, зазначених в трудовому договорі.

В. Соловйов уважає, що «договір є мотором ефективних вільних господарських зав'язків», а також «інструментом вільного самовизначення громадянина» [4, с. 91]. К. Гусов зазначає, що поняття «трудоий договір» має багатоаспектне значення, бо вживається у різних значеннях, як у законодавстві, так і у практиці, а також у правознавстві. Саме цю особливість не можна не враховувати під час обґрунтування терміну трудового договору. На думку К. Гусова, трудовий договір є найважливішим інститутом трудового права, що посідає центральне місце в його системі і актах кодифікаційного значення — кодексах законів про працю [5, с. 20-24].

На переконання Н. Б. Болотіної, якщо в контексті даного питання давати визначення трудовому договору як інституту трудового права, то під трудовим договором слід розуміти сукупність правових норм, що визначають поняття, зміст, термін дії трудового договору, та регулюють взаємовідносини між працівником та роботодавцем за цим договором [6, ст. 120].

Варто зазначити, що сучасний період характеризується становленням ринкових відносин. Україна прямує у напрямку євроінтеграції, відповідно актуальні умови визначили нові тенденції в трудовому договорі. Фахівці виділяють два основні напрями. Відповідно до першого напрямку, економічний зміст трудового договору не є імперативною адміністративною конструкцією, а тому є гнучким і з часом втратить стабільність. Дана ситуація виникає по причині невідгідних для працівника умов праці, що відповідно суперечить чинному законодавству. Другий напрям пов'язаний з ринковим сектором. Деяка частина трудових відносин відбувається без їх юридичного оформлення, що призводить до розширення прав роботодавця та обмеження трудових прав працівника [7, с. 39-40].

Говорячи про роль трудового договору, варто також врахувати те, що сутність трудового договору в умовах ринкової економіки реалізується шляхом його укладення. Право на працю, яке відповідно до ст. 43 Конституції України визнається за кожною людиною і являє собою можливість заробляти на життя працею, яку людина обирає або на яку погоджується, дане твердження є ключовим для розуміння цього питання [8].

Чинним законодавством України закріплено низку гарантій для працівників у межах процедури укладення трудового договору. Говорячи про окремі категорії працівників, відзначимо, що для них закон встановлює додаткові гарантії на ринку праці, обмеження свободи вибору роботодавцем контрагента є можливим.

Трудовий договір можна розглядати і як перехідний етап між правовідносинами, що виникають з приводу працевлаштування та трудовими правовідносинами, що вже безпосередньо існують. За причини відсутності обов'язку роботодавця повідомити причини відмови в прийнятті на роботу у письмовій формі, механізм захисту ускладнює всебічне дослідження обставин відмови і правильну їх оцінку судом у процесі оскарження таких дій.

Отже, трудовий договір слугує правовою формою взаємодії учасників правовідносин. Даний інститут дозволяє забезпечити працівника пільгами та гарантіями, що передбачені трудовим законодавством, та сприяти професійному розвитку працівника, а також трудовий договір слугує гарним механізмом, в контексті соціальних гарантій працівника, з моменту укладання договору. На основі трудового договору виникають такі відносини між суб'єктами ринку праці, що першочергово сприяють включенню цих суб'єктів у систему відносин, які регулюються трудовим правом.

Джерела та література:

1. Лазор В. В. Юридичні і соціальні аспекти сутності трудового договору в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05, Харків, 2001. 22 с.
2. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верховної Ради УРСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375.
3. Таль Л.С. Трудовой договор. Цивілістичне дослідження. Москва: Вид-во Статут, 2006. 539 с.
4. Соловьев В. С., Поляков А. В., Козлихин И. Ю Попереднє зауваження про право загалом Санкт-Петербург : Вид-во . Дом С.-Петербург, 1990. 319 с.
5. Гусов К. Н. Трудові договори в трудовому праві при формуванні ринкової економіки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 Москва, 1993. 277 с.
6. Болотіна Н. Б. Трудовой договор за законодавством України. Київ: Вид-во Пливода А. В., 2002.120 с.
7. Коваленко-Кужольна З. Поняття та зміст трудового договору у проекті Трудового кодексу України. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 4. С. 39-42.
8. Конституція України: офіц. текст. Київ: Відомості ВРУ, 1996. № 30. 141 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2021 року).

Zahorodnya H., Yukhymchuk S. Employment contract as a means of realizing the human right to work. *The publication raises the issue of forms of realization the right to work in labor law, in particular the conclusion of an employment contract. The opinion on the importance of the existence of this institution in the context of social and economic protection is substantiated. The concept of "employment contract" is defined and the features that characterize it as one of the fundamental institutions of labor law.*

Keywords: *employment contract, forms of realization of the right to work, emergence of labor legal relations, legislative consolidation, characteristic features, market economy, social protection.*

ЗАХИСТ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ

Ю. О. Заїка

Досліджується питання щодо правової природи та видів соціальних виплат, їх отримання внутрішньо переміщеними особами, особливості правонаступництва.

Ключові слова: *соціальні виплати, види соціальних виплат, механізм соціальних виплат, спадкування соціальних виплат.*

Важливим кроком у розвитку суспільства є розробка та створення офіційних систем соціального забезпечення з метою підтримки належного рівня доходу громадян. У ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) задекларовано право кожної людини та її сім'ї на достатній життєвий рівень [3].

Для розуміння поняття «достатній життєвий рівень» необхідно звернутися до термінів «мінімальний соціальний стандарт» або «мінімальний рівень соціального захисту», які використовуються для опису базового набору соціальних прав та послуг та об'єктів соціальної сфери, якими має користуватися кожна людина. Саме соціальні стандарти переводять абстрактне поняття «достатній життєвий рівень» як мету суспільного розвитку, зрозумілою для всіх мову цифр і конкретних економічних показників.

У ст. 1 Закону України «Про державні стандарти та соціальні гарантії» законодавець визначає державні соціальні гарантії як – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [1].

З метою забезпечення громадянину мінімального прожиткового рівня підстави призначення соціальних виплат передбачені низкою законів : «Про загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про державну соціальну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», «Про державну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» та інші.

Наведені нормативні акти свідчать, що держава намагається виконати свої зобов'язання перед своїми громадянами у сфері соціального права, визначає види соціальних виплат, регулює механізм їх виплат, порядок розрахунку, що в якісь мірі є певною гарантією забезпечення соціальних прав громадян.

У ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, зазначено, що Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [2], включаючи і отримання належних соціальних виплат.

Особливості виплати матеріального забезпечення за соціальним страхуванням внутрішньо переміщеним особам регулюється і низкою підзаконних нормативних актів, зокрема, Порядком оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою КМ України від 1 жовтня 2014 р. № 509, Постановою правління Фонду соціального страхування України «Про затвердження Порядку надання страхових ви плат на медичну та соціальну допомогу, передбачених загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасних випадку на виробництві та професійного захворювання для осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території і районів проведення антитерористичної операції» від 1 жовтня 2014 р. № 531. Відповідно до положень наведених нормативних актах соціальні виплати проводяться протягом всього строку дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Проте ст. 27 «Підстави припинення виплат і надання соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 [4], імперативно визначає, що виплати та надання соціальних послуг, на які має право застрахована особа за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, може бути припинено: а) якщо виплати призначено на підставі документів, що містять неправдиві відомості; б) якщо страховий випадок стався внаслідок дії особи, за яку настає кримінальна відповідальність; в) якщо страховий випадок стався внаслідок умисної дії особи; г) внаслідок невиконання

застрахованою особою своїх обов'язків щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування; д) в інших випадках, передбачених законами.

Підзаконні нормативні акти не можуть звужувати права громадян які встановлені законами. Протиправне припинення страхових виплат не позбавляє особу суб'єктивного права на їх отримання.

Соціальні виплати, які передбачені ст. 1227 ЦК України, за загальним правилом, не включаються у склад спадщини і не успадковуються, оскільки право на їх отримання має спеціальна категорія осіб – члени сім'ї померлого, і лише за їх відсутності ці суми входять до складу спадщини.

Залежно від характеру суми, визначеної у ст. 1227 ЦК України (заробітна плата, пенсія, стипендія, аліменти, допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодування у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат) визначається і момент виникнення такого права. Право на ці суми виникає у спадкодавця за його життя, проте якщо з незалежних від нього причин він не зміг реалізувати його особисто, це право повинно переходити до його правонаступників..

Ці суми повинні включатися до загальних виплат членам сім'ї померлого, а за відсутності таких осіб, включатися до складу спадщини в тому обсягу, в якому виникло право померлої особи на ці виплати, незалежно від наявності чи відсутності спору із зобов'язаною до їх виплат особою.

Відповідно до ч. 4. Ст. 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» виплати, призначені, але не одержані своєчасно потерпілим або особою, яка має право на одержання виплат, провадяться за весь минулий час, але не більш як за три роки з дня звернення за їх одержанням.

Страхові виплати, які отримувала особа, мають виключно соціальний характер, оскільки призначені для споживання в якості засобів існування і задоволення звичайних повсякденних потреб. Той факт, що померла особа, не звернулася до суду за захистом порушеного права, не позбавляє її права на захист і захисту порушеного права в межах загальноновстановленого законом строку.

Джерела та література:

1. Про державні стандарти та соціальні гарантії» Закон України від 5 жовтня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14#Text>
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнято 16 грудня 1966 р. (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.73 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>

ЗаикаYu. Protection of the right of internally displaced persons to social benefits.

The issues of legal nature and types of social benefits, receiving benefits by internally displaced persons, features of succession are explored.

Keywords: *social benefits, types of social benefits, mechanism of social benefits, inheritance of social benefits*

ЩОДО ВИРІШЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ

Д. Ю. Зембіцька, В. С. Поліщук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук

У статті аналізуються проблемні аспекти визначення поняття та порядку вирішення індивідуального трудового спору як способу забезпечення трудових прав. Акцентується увага на закріпленні у новому Трудовому кодексі України медіації як обов'язкового етапу вирішення індивідуального трудового спору між працівником і роботодавцем, з точки зору дотримання прав кожного учасника трудових відносин.

Ключові слова: працівник, роботодавець, індивідуальний трудовий спір, конфлікт, медіація.

Вступ. Найбільш актуальною і одночасно складною проблемою для України є захист прав і свобод людини і громадянина у сфері праці. Трудове законодавство України передбачає, перш за все захист прав працівників і роботодавців як у суді, так і за допомогою особливих органів, які були спеціально створені для вирішення індивідуальних трудових спорів на підприємстві, установі, чи організації, а саме: комісії по трудових спорах.

В чинному трудовому законодавстві України визначення поняття індивідуального трудового спору немає. В загальному розумінні, індивідуальний трудовий спір – це неврегульовані розбіжності та протиріччя між працівником та власником підприємства, установи чи організації, які виникли в процесі трудових і пов'язаних з ними правовідносин та/або з питань застосування трудового законодавства України та інших нормативних правових актів.

Найбільш поширеним видом трудових спорів є індивідуальні трудові спори. Відповідно до ст. ст. 55, 124 Конституції України передбачено право працівника звернутися із заявою до комісії з трудових спорів або до суду для вирішення трудового спору [1].

Відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» трудові спори – це неврегульовані внаслідок безпосередніх переговорів розбіжності між працівником (трудовим колективом) і роботодавцем з приводу застосування норм трудового законодавства, а також встановлення нових або зміни існуючих умов праці [2].

Згідно з ст. 224 КЗпП України трудовий спір підлягає розгляду в комісії по трудових спорах, якщо працівник самостійно або з участю профспілкової організації, що представляє його інтереси, не врегулював розбіжності при безпосередніх переговорах з власником або уповноваженим ним органом. Якщо комісія не зможе вирішити проблему, тоді сторони можуть звернутися до суду [3].

Керуючись п. 2 ч. 4 ст. 19 ЦПК України трудові спори розглядатимуться у порядку спрощеного позовного провадження [4].

Як свідчить судова практика, для захисту своїх порушених прав в суді працівнику необхідно чітко сформулювати свої претензії і не пропустити строки подачі заяви до суду [5, с. 65].

Зазвичай, при вирішенні трудових спорів роботодавця вважають сильнішою стороною трудових відносин порівняно з працівником. Адже, на працівників, здійснюється тиск роботодавцем, і це негативно впливає на його психологічний стан [5, с. 102].

Інколи бувають випадки, зауважує В. М. Толкунова, коли працівники намагаються маніпулювати роботодавцем, наприклад, зробити «чорний піар» підприємству як поганому роботодавцю, якщо роботодавець, не підвищить заробітну плату чи не задовольнить іншу вимогу працівника [6, с. 55].

Саме на стадії зародження конфлікту доцільно звернутися до медіації як інструменту вирішення спору між сторонами. Для подолання конфлікту та вирішення його поза судом необхідне бажання обох сторін.

Ми поділяємо позицію Г. І. Давиденко, що медіація є ефективним механізмом вирішення трудових спорів, адже вона дозволить сторонам спору швидко вирішити конфлікт

та досягти прийняттого для обох сторін рішення. Водночас запровадження такої процедури дозволить розвантажити судову систему. Однак, законодавцю необхідно розглянути доцільність існування комісій та передбачити кращий порядок досудового розгляду, передбачивши медіацію як обов'язковий перший етап вирішення трудового конфлікту [7, с. 134].

Висновок. Отже, інтереси роботодавця і найманого працівника не завжди збігаються, виникає конфлікт інтересів. Досліджуючи судову практику за останні роки, можна зробити висновок, що в Україні збільшилася кількість трудових спорів.

В умовах сьогодення в Україні відбувається діджиталізація, активно розвивається робота в різних сферах за допомогою електронних носіїв інформації тощо. Працівники удосконалюються з кожним днем, а КЗпП залишається незмінним, а тому діють застарілі умови праці, які не включають в себе новітні технології.

Тому, актуальним, як ніколи, є прийняття нового Трудового кодексу України, в якому доцільно передбачивши медіацію як обов'язковий етап вирішення індивідуального трудового спору між працівником і роботодавцем, з точки зору дотримання прав кожного учасника трудових відносин.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 березня 1998 р. із змінами і доп. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98>
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. із змінами і доп. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. із змінами і доп. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Колективні трудові спори (конфлікти) // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2001. Т. 3. С. 792.
6. Толкунова В. Н. Трудовые споры и порядок их разрешения. М. : Юристь, 1996. № 5. С. 302.
7. Давиденко Г. І. Розгляд судами спорів, пов'язаних з укладенням, зміною і припиненням трудового договору. *Вісник Верховного Суду України*. 1997. № 3. С. 235.

Zembitska D., Polishchuk V. On the resolution of individual labor disputes as a way to ensure labor rights. *The article analyzes the problematic aspects of defining the concept and procedure for resolving individual labor disputes as a way to ensure labor rights. Emphasis is placed on enshrining in the new Labor Code of Ukraine mediation as a mandatory stage of resolving an individual labor dispute between an employee and an employer, in terms of respect for the rights of each participant in labor relations.*

Keywords: *employee, employer, individual labor dispute, conflict, mediation.*

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ МАЙНОВОГО НАЙМУ

І. М. Кандзюба, Р. В. Семенов

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. Ф. Самчук-Колодяжна

В статті розглядається загальна характеристика договору майнового найму. Акцентована увага на правах та обов'язках сторін за договором.

Ключові слова: *договір майнового найму, наймодавець, наймач, індивідуально визначені речі.*

Договір майнового найму – це цивільно-правовий договір, за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування на за плату певний строк (ст. 759 ЦК України) [5]. Важливою особливістю договору майнового найму є те, що на його підставі майно переходить до наймача у користування, а не у власність, повне господарське відання чи оперативне управління, як це має місце за договором купівлі-продажу, поставки, позики тощо.

Фундаментальні дослідження в цій сфері належать М. І. Брагінському, В. В. Вітрянському, В. Ф. Яковлев, І. Б. Новіцькому, Л. О. Лунц, Ф. І. Гавзе, О. А. Красавчикову, Р. О. Халфіна в межах їхньої правосуб'єктності.

В. Ф. Яковлев [1, с. 136], Р. О. Халфіна [3, с. 74], зазначають що права і обов'язки, які приймаються кожною із сторін, як правило, різні, але вони взаємопов'язані і в сукупності дають єдиний результат.

Здійснення права користування пов'язане з необхідністю володіння майном. Тому слід визнати, що наймач набуває також право володіння набутим майном і, крім того, в силу договору наймач набуває деякі права по розпорядженню найнятим майном. Наприклад, наймач, виконуючи свій обов'язок підтримувати найняте ним майно у справному стані [2, с. 138], може передавати річ у ремонт, а у випадках, передбачених законом або договором, наймач може здавати найняте майно в піднайм, тобто він має і право розпорядження. Проте права наймача по володінню, користуванню і розпорядженню обмежені законом і договором.

Предметом договору можуть бути лише індивідуально визначені речі, споживна вартість яких передається поступово і які в цивільному праві називаються не споживними, а також майнові права (ст. 779 ЦК України). Це зумовлено змістом самого договору майнового найму, за яким наймач після закінчення строку договору або його припинення достроково зобов'язується повернути те саме майно в натурі.

Об'єктом договору не може бути індивідуально визначене майно, вилучене або обмежене у цивільному обороті (лише суб'єктам, які мають відповідні повноваження), а також те майно, яке не може перебувати у власності того чи іншого суб'єкта права власності [5].

Сторонами в договорі майнового найму є наймодавець і наймач (орендодавець та орендар). Наймодавець надає майно, яке належить йому на праві власності (праві повного господарського відання чи оперативного управління), а наймач одержує майно в тимчасове сплатне користування. Наймодавцями і наймачами можуть бути як громадяни, так і організації (в тому числі).

Основним обов'язком наймодавця є своєчасне надання наймачеві майна у стані, що відповідає умовам договору і призначенню майна. Незалежно від того, чи є договір найму реальним або консенсуальним, наймодавець зобов'язаний передати річ наймачеві у стані та у комплекті, що відповідають умовам договору найму та призначенню речі (ч. 1 ст. 767 ЦК України). У разі порушення наймодавцем цього обов'язку Цивільний кодекс України передбачає право наймача витребувати від нього майно і вимагати відшкодування збитків, завданих затримкою виконання або із свого боку відмовитись від договору і стягнути збитки, завдані його невиконанням (ст. 766) [5].

Оскільки договір майнового найму є платним, наймач зобов'язаний своєчасно вносити плату за користування майном. Плата, визначена при укладенні договору, може бути зменшена в ході виконання договору.

Наймач вправі вимагати відповідного зменшення найомної плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування найнятим майном істотно зменшилася [4, с. 187]. Наймач зобов'язаний користуватися майном відповідно до договору і призначення майна, підтримувати найняте майно у справному стані, проводити за свій рахунок поточний і капітальний ремонт, якщо за законом або за договором ці обов'язки покладаються на наймача.

Порушення наймачем зазначених обов'язків дає право наймодавцеві вимагати дострокового розірвання договору [4, с. 188]. З припиненням договору наймач зобов'язаний повернути майно у тому стані, в якому він його одержав, з урахуванням нормального зносу, або у стані, обумовленому договором. Цей обов'язок наймача зазначений у пункті 1 статті 785

ЦК України, а також впливає із суті самого договору, за яким майно передається у тимчасове користування [5].

Інколи наймач робить поліпшення найманого майна. Питання про долю поліпшення вирішується залежно від того, з дозволу чи без дозволу наймодавця проведено поліпшення, а також від того, можливо чи неможливо відокремити поліпшення без шкоди для майна. У разі проведеного з дозволу наймодавця поліпшення майна наймач має право на відшкодування зроблених необхідних витрат, якщо інше не передбачено законом або договором. За відсутності такого дозволу зроблені наймачем поліпшення, якщо їх можна відокремити без шкоди для майна і якщо наймодавець не погодиться відшкодувати вартість їх можуть бути вилучені наймачем. Поліпшення, які зроблені наймачем без дозволу наймодавця і які не можна відокремити без шкоди для майна, відшкодуванню не підлягають (ст. 778 ЦК України) [5].

Отже, здійснення права користування пов'язане з необхідністю володіння майном. Тому слід визнати, що в силу договору наймач набуває деякі права по розпорядженню найманого майна. Права та обов'язки наймача та наймодавця і їх юридичне закріплення мають важливе науково-практичне значення, оскільки відсутність законодавстві деяких положень перешкоджає можливості належного захисту прав сторін.

Джерела та література:

1. Розвиток радянського громадянського права на етапі / [відп. ред. В. П. Мозолін]. – М.: Наука, 1986 – 268 с.
2. Українське цивільне право, авт. Зорислава Ромовська: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, – К. : Атіка, 2009. – С. 521
3. Халфіна Р. О. Право та госпрозрахунок / Р. О. Халфіна. – М.: Юрид. літ., 1975. – 110 с.
4. Цивільне право: навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів авт. О. А. Підпригора – К. : Вентурі, 2007. – С. 509
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України 18.12.2016 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page/>

Kandziuba I., Semenov R. Legal nature of the property lease agreement. *The article considers the general characteristics of the property lease agreement. Emphasis is placed on the rights and obligations of the parties to the contract.*

Keywords: *property lease agreement, landlord, tenant, individually determined things.*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ТА ЮРИСТІВ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Н. В. Карпінська

У тезах висвітлено питання ролі та значення конфліктологічної компетентності при підготовці правоохоронців та юристів закладами вищої освіти в Україні. Акцентовано увагу на необхідності формування у студентів практичних навичок вирішення конфліктів. Аргументовано, що використання ситуативного аналізу (кейс-методу) є найбільш ефективним.

Ключові слова: *конфліктологічна компетентність, навчання, юрист, правоохоронець, освітня програма.*

Аналіз освітніх програм підготовки майбутніх правоохоронців та правників закладами вищої освіти передбачають формування переліку певних компетентностей, зокрема, таких

такі як конфліктологічна та здатність застосовувати медіацію як правовий інструмент альтернативного позасудового розгляду та вирішення правових спорів.

С. Філь, провівши ґрунтовне дослідження різноманітних позицій науковців щодо поняття конфліктологічної компетентності, вчена у своєму дослідженні зробила висновок про те, що до складу конфліктологічної компетентності входять: 1) здатність індивіда ефективно взаємодіяти із оточенням у системі міжособистісних стосунків; розуміння природи суперечностей і конфліктів між людьми; формування конструктивного ставлення до конфліктів, володіння навичками неконфліктного спілкування у важких ситуаціях; вміння оцінювати і пояснювати проблемні ситуації, що виникли; наявність навичок керування конфліктними явищами; вміння розвивати конструктивний початок конфліктів, що виникають; вміння передбачати можливі наслідки конфліктів; уміння конструктивно регулювати суперечності та конфлікти; наявність навичок усунення негативних наслідків конфліктів; 2) уміння орієнтуватися у соціальних ситуаціях; уміння правильно визначати особистісні особливості й емоційні стани інших людей; уміння обирати адекватні способи поведінки з ними і реалізовувати їх у процесі взаємодії; розуміння природи суперечностей і конфліктів між людьми; формування конструктивного ставлення до конфліктів; 3) здатність людини (або групи): переводити деструктивні процеси в конфлікті в конструктивне русло; розвиватися самостійно, підсилюючи свій інтелектуальний і емоційно-психологічний потенціал у конфлікті; створювати умови для виходу ситуації на якісно новий рівень розвитку; виробляти нові норми взаємодії у конфліктах, яких поки ще немає в суспільстві; 4) «засвоєння позиції партнерства на тлі володіння й іншими стратегіями поведінки»; 5) конфліктостійкість як основа конфліктологічної компетентності – містить діяльнісний і особистісний компоненти, що сприяє розширенню просторово-часових меж сприйняття конфліктної проблеми, тобто вихід за межі ситуації; уміння ефективно використовувати технології запобігання конфлікту та подолання його. Конфліктологічна компетентність дає змогу знайти закономірності виникнення та розвитку конфлікту, щоб ліквідувати його або сприяти його конструктивному розв'язанню; навчитися критично аналізувати власні можливості і перспективи; оволодіти технологіями запобігання конфліктам, прогнозування й конструктивного розв'язання конфліктів, які передбачають знання прийомів аналізу ситуації; 6) гностичний, просторовий, конструктивний (регулятивний), комунікативний, нормативний та рефлексивно-статусний компоненти (автори підкреслюють провідну роль гностичного компоненту, тобто знання про суттєві характеристики конфлікту, які є основою для запобігання дій конфліктуючих осіб, формування вмінь керувати конфліктом та виступати у ролі третьої особи); 7) здатність спеціаліста конструктивно усвідомити всі основні цінності, які взаємодіють у конфлікті, а також елементи конфлікту як цілісного об'єкта, знати всі необхідні умови, закономірності переходу одного етапу конфліктної ситуації у іншої; 8) конфліктологічна компетентність охоплює вміння спрогнозувати майбутню конфліктну ситуацію, конструктивно змінити ситуацію конфлікту і скористатися конфліктом для досягнення мети.

Формування конфліктологічної компетентності передбачає першочергово, поряд із засвоєнням теоретичних знань та володіння нормативно-правовою базою, володіння практичними навичками.

Ситуативний аналіз (кейс-метод) є найбільш затребуваним, при формуванні конфліктологічної компетентності майбутніх правоохоронців та правників. У ситуативному аналізі фігурує реальна чи уявна ситуація, що ілюструє поняття або навички. Цей метод може сприяти досягненню прикладних цілей, а також тих, що пов'язані з аналізом, синтезом та оцінкою. Ситуативний аналіз можна застосовувати при роботі у великих або малих групах, а також індивідуально. Зазвичай викладачеві/тренерові простіше, коли він здійснюється в письмовій формі, однак, найефективніші результати – коли він проводиться усно. Ситуативний аналіз є більш ефективним, коли в основі його ситуативного завдання лежить реальна проблема, з якою учасники мають справу в своїй професійній діяльності [2, с. 10-12].

Джерела та література:

1. С. С. Філь. Визначення, зміст та структура конфліктологічної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічних професій. Наукові записки. Том 123. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 21-24. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149241731.pdf>.
2. Практичне застосування медіації. Практично-методичний посібник викладача. Київ. 2016. С. 10-12 URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Curriculum_Mediation_print.pdf.

Karpinska N. The right to food security through the prism of application of sanitary and phytosanitary measures in agriculture. *The abstracts cover the role and importance of conflict competence in the training of law enforcement officers and lawyers by higher education institutions in Ukraine. Emphasis is placed on the need to form students' practical skills of conflict resolution. It is argued that the use of situational analysis (case method) is the most effective.*

Keywords: conflict competence, training, lawyer, law enforcement officer, educational program.

ПРАВО НА ПОВАГУ ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ

Д. М. Карпюк

Науковий керівник: к. ю. н., доц. Н. Ф. Чубоха

У статті охарактеризовано сутність понять гідність та честь, юридичне оформлення права на повагу гідності та честі. Проаналізовано правові механізми його захисту та найхарактерніші особливості їх практичного застосування.

Ключові слова: особистість, гідність, честь, право на повагу гідності та честі, особисте немайнове право, найвища соціальна цінність.

Актуальність теми дослідження. Право на гідність та честь особи займає важливе місце особистих немайнових прав вони є невідчужуваними і непорушними правами, які забезпечують соціальне буття фізичної особи. Чинне законодавство не містить визначення понять гідності та честі, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Виклад основного матеріалу. Сутність понять «гідність» та «честь» отримала своє вираження у моральних нормах та в філософських традиціях багатьох народів світу. Дані поняття є доволі близькими, взаємозалежними, однак не тотожними. «Честь» є категорією етики, що разом з категорією «гідності» розкриває історичні форми відношення людини до себе самої і відношення до неї з боку суспільства. Категорія честі характеризує диференційовану суспільну оцінку індивіда, визнання його гідності. Саме честь, як форма моральної самосвідомості санкціонує певний моральний статус людини, усталену шкалу її оцінки, враховуючи належність до тієї чи іншої конкретної групи – соціальної, національної, професійної, статево-вікової тощо [1, с. 711]. Тобто в загальному розумінні під названими поняттями розуміється, що кожна фізична особа має право на самоповагу та на повагу з боку суспільства її індивідуальної особистості. При чому, це право не отримується людиною від держави. Воно, як частина особистих немайнових благ, з'являється у людини в момент її народження і нерозривно пов'язане з нею протягом всього її життя [2, с. 149-150].

Повага до гідності та честі кожної людини з боку держави забезпечує повноцінний її розвиток та функціонування в соціумі саме як особистості. На цьому ґрунтуються основні положення статті 3 Конституції України, що визнає честь та гідність людини вищими соціальними цінностями, тобто такими, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава зобов'язана діяти задля всеосяжного забезпечення цього права. Відповідно ж до ст. 28 Конституції України ніхто не може бути підданий поведженню чи покаранню, що принижує його гідність. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням. Конкретизує ці положення ст. 297 Цивільного Кодексу України (Далі ЦК України). В ній зазначено, що складовими частинами зазначених прав є недоторканість гідності та честі, право на їх повагу та на їх судовий захист.

Вибір способу захисту своїх прав належить позивачеві. Відповідно до ст. 32, 56, 62 Конституції України фізичні особи мають право на відшкодування моральної шкоди, заподіяної внаслідок порушення їхніх прав і свобод та законних інтересів. Загальний же перелік способів судового захисту цивільних прав наведено в ст. 16 ЦК України. До них належать: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Одним способом правового захисту власне особистого немайнового права, в тому числі права на повагу гідності та честі, конкретизуються саме у статтях 275-280 ЦК України. Так, ст. 275 ЦК України встановлює право на їх захист від протиправних посягань інших осіб. Ст. 276 ЦК України передбачає, що юридичні та фізичні особи, що порушили ці права, зобов'язані вчинити всі необхідні дії для їх негайного поновлення. Якщо дії, необхідні для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням.

Ст. 277 ЦК України регламентує два доволі поширених способи захисту особистих немайнових прав: право на спростування неправдивої інформації та право на відповідь. Під правом на спростування мається на увазі право вимагати від особи, яка порушила особисте немайнове право фізичних осіб шляхом поширення недостовірної інформації, визнання цієї інформації неправдивою у формі, яка є ідентичною чи адекватною до форми поширення неправдивої інформації. Право ж на відповідь є правом на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права.

Ст. 278 ЦК України забороняє поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, телепередачі тощо, які готуються до випуску у світ, суд може заборонити їх випуск до усунення порушення цього права. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі, телепередачі тощо, які уже випущені, суд може заборонити їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення.

Ст. 279 ЦК України забезпечує правові наслідки невиконання рішення суду про захист особистого немайнового права. Якщо особа, яку суд зобов'язав вчинити відповідні дії для усунення порушення особистого немайнового права, ухиляється від виконання судового рішення, на неї може бути накладено штраф відповідно до Цивільного процесуального кодексу України. Сплата штрафу не звільняє особу від обов'язку виконати рішення суду.

Ст. 280 ЦК України забезпечує право фізичної особи, особисте немайнове право якої порушено, на відшкодування шкоди. Якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню.

Усі ці статті були деталізовані та роз'яснені в Постанові пленуму ВСУ у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи

від 18 червня 2005 року [3]. Таким чином, в Україні був сформований охоронний норми юридичного захисту права поваги гідності та честі. Як бачимо, вони є доволі конкретизованими, однак не завжди досить дієвими, бо немає санкцій. Так, наприклад, використання такого способу захисту, як відновлення становища, яке існувало до порушення права, має обмежене застосування, оскільки відновити стан, що існував до порушення права на повагу честі та гідності не завжди є можливим – подібну шкоду можливо відновити лише у двох формах: у формі відшкодування витрат у майновій сфері та у формі компенсації моральної шкоди. Причому йдеться саме про компенсацію витрат, а не про відшкодування витрат [4, с. 29-30].

Станом на сьогодні найчастішими причинами подачі позовів до ЄСПЛ досі залишаються порушення прав затриманих, або ж засуджених пов'язаних із різними аспектами недотримання належних умов утримання під вартою, прикладом може бути справа «Заслонов проти України» [5], або ж у справі № 442/791/18 поширення недостовірної інформації, такої, що не відповідає дійсності, що принижує честь та гідність особи [6].

Висновки. Таким чином, невід'ємним правом кожної людини є право на повагу гідності та честі. Це право зумовлює можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не може бути ні обмеженим, ні скасованим. Воно гарантується законодавством держави. Його захист здійснюються судами різних інстанцій, та попри це на сьогодні практика їх захисту виявляє значні прогалини в національному законодавстві, особливо в частині захисту прав ув'язнених та затриманих. Тому дана тематика потребує подальшої наукової розробки.

Джерела та література:

1. Єфименко В. Честь // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2009 № 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-/v_001700-09.
4. Попов Ю. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи / Ю. В. Попов, К. Р. Федонюк // Юридична наука. 2012. № 2. С. 27-31.
5. Рішення ЄСПЛ по справі «Заслонов проти України» від 14 жовтня 2021 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-#%7B%22languageisocode%22:%5B%22UKR%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-214070%22%5D%7D>.
6. Рішення ЄСПЛ по справі №442/791/18 від 10 грудня 2018 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78587065>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
8. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Karpiuk D. The right to respect for dignity and honor. *The article describes the essence of understanding dignity and honor, the legal registration of the right to respect for dignity and honor. The legal mechanisms of its protection and the most characteristic features of their practical application are analyzed.*

Keywords: *personality, respect, dignity, the right to respect for dignity, personal intangible rights, the highest social value.*

ВАКЦИНАЦІЯ ВІД COVID-19 В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

А. Р. Кеда

Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Сьогодні в Україні, як і в усьому світі створюються умови, аби заохотити громадян до щеплень від COVID-19. В деяких країнах вакцинація стає обов'язковою для реалізації своїх прав. Також слід ураховувати, що відмова від вакцинації є правом громадянина. Але, як будь-яке право, в деяких ситуаціях це право може бути обмежене.

Ключові слова: вакцинація, обов'язки людини, права людини, Covid-19.

За змістом ст. 49 Конституції України, кожен має право на медичну допомогу, що включає в себе те, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Тобто, обов'язком держави під час пандемії є захист своїх громадян будь-яким способом.

Тому, актуальними є питання відповідності нормам Основного Закону України, способів агітування та спонукання до проведення вакцинації, обмеження прав громадян вільно пересуватися (заборона відвідувати громадські місця без наявності сертифікату про вакцинацію).

Будь-яка вакцинація може бути обов'язковою. Є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), відповідно до якої карта вакцинації обов'язкових щеплень була виправданою. На розгляд держави залишалось, які саме щеплення вносити до обов'язкової карти. В нашій державі є чинним Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб», який передбачає обов'язкову вакцинацію з покаранням за відмову від неї, якщо є реальна загроза життю і здоров'ю людей. Однак, положення Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» мають конкретизуватися у Постановах Кабінету Міністрів України. На сьогодні Кабінет Міністрів України не визначив, що щеплення від Covid-19 є обов'язковим.

Тобто людина може обирати: або вакцинуватися, або ні. Якщо вона обрала не вакцинуватися, то повинна погодитися з певними обмеженнями [2].

Відповідно до ст. 33 Конституції України кожному гарантується свобода пересування. Однак, в сучасних умовах, це право громадян активно обмежується. Дане право особи може бути обмежене відповідно до ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (обмеження свободи пересування за територіальною ознакою – на окремих територіях і в населених пунктах, де у разі небезпеки поширення інфекційних захворювань і отруєнь людей введені особливі умови і режим проживання населення та господарської діяльності, а також за суб'єктивним складом – осіб, які згідно із законодавством про інфекційні захворювання та психіатричну допомогу підлягають примусовій госпіталізації та лікуванню). Тобто дане право може бути обмежене, якщо певні групи населення (лікарі, вчителі, військові) становлять загрозу для інших.

Незважаючи на те, що багато людей скептично ставляться до даного обмеження вважаю, що воно є доцільним. Адже, з метою запобігання поширенню більшої кількості захворювань серед населення, яке виступає проти вакцинації, слід обмежити в такому праві, що б не наражати на небезпеку інших громадян, особливо уразливих груп.

Міністерство охорони здоров'я України активно агітує на користь щеплення від COVID-19 на тлі доволі кволої кампанії з вакцинації. «Якщо ви хочете вберегти себе від важкого перебігу, госпіталізації та смерті – зробіть щеплення вже сьогодні», – цитує 21 вересня заяву

головного санітарного лікаря країни Ігоря Кузіна сайт Міністерства охорони здоров'я України [3].

Відповідно до ст. 34 Конституції України кожен має право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань. Зміст свободи думки і слова полягає в тому, що ніхто не може заборонити людині дотримуватися своїх думок, певним чином відображати об'єктивну дійсність у своїх уявленнях та публічно висловлювати ці матеріалізовані в мові відображення, в тому числі, погляди та переконання.

Необхідність і порядок проведення вакцинації викликають запеклі дебати в усьому світі. Вакцинацію розглядають як один з видів медичної допомоги, а самі профілактичні щеплення – різновидом медичного втручання, яке за загальним правилом вимагає згоди пацієнта [4].

В даному контексті заслуговує на увагу рішення ЄСПЛ у справі «Вавржичка проти Чехії». На це рішення посилаються противники вакцинації. Суд визнав наявність втручання у права заявників. А також і те, що таке втручання було законним, пропорційним та необхідним в демократичному суспільстві (про цю другу тезу експерти-антивакцинатори рідко згадують) [5].

Також Верховний Суд у справі № 682/1692/17 дійшов до висновку, що вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою. Тобто, в даному питанні превалює принцип важливості суспільних інтересів над особистими, однак лише у тому випадку, коли таке втручання має об'єктивні підстави – тобто було виправдано [6].

Конституція України надає право вибору щодо свого здоров'я. Це принцип демократичного суспільства, але чи надає це право ставити під загрозу життя інших? Тому й однозначної відповіді на питання: правом людини чи її обов'язком є вакцинація, немає [4].

Підсумовуючи вище сказане можна зазначити, що вакцинацію можна вважати втручанням в особисте життя осіб, але таке втручання для певних груп населення є виправданим. Судами при розгляді справ, які стосуються вакцинації, слід дотримуватись правових позицій, викладених у рішеннях ЄСПЛ та Верховного суду.

Джерела та література:

1. Конституція України, від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>
2. В. Карп'як Чи законна обов'язкова вакцинація від Covid – 19
3. Євген Тейзе Добровільно чи примусом? Як країни ЄС стимулюють вакцинуватися від Covid 19
4. Юлія Кривенко "Вакцинація від Covid – 19: добровільно чи примусово"
5. CASE OF VAVŘIČKA AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/ES069824>
6. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 682/1692/17. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81652333>

Keda A. Vaccination from Covid – 19 in the context of constitutional rights and duties of citizens of Ukraine. *Today in Ukraine, as well as terms are created in the whole world, if to encourage citizens to the inoculations from COVID - 19. In some countries a vaccination becomes obligatory for realization of the rights. Also it follows to take into account, that abandonment from a vaccination is a right for a citizen. But, as any right, in some situations this right can limit.*

Keywords: *human rights, duties, vaccination, Covid – 19*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ**М. В. Кладій***Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба*

У дослідженні розглянуто основні питання пов'язані із регулюванням евтаназії в Україні. Проаналізовано підхід кримінально-правової практики України щодо ставлення до евтаназії. Розглянуто види евтаназії які виділяють медики. Висвітлено питання застосування евтаназії в Україні з релігійної точки зору.

Ключові слова: право на життя, евтаназія, самогубство, право на гідну смерть, вбивство, право на відмову від медичного втручання.

Основоположним правом людини, відповідно до ст. 27 Конституції України, є право на життя, що гарантує недоторканість її фізичного існування. Відповідно до ст. 3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що зазначається Конституцією України.

Ніхто не може позбавити людину життя, яке повинно підтримуватись у всіх випадках до природного завершення, проте в деяких країнах сучасного світу відбуваються кардинальні зміни, на тлі яких ця теза спростовується. Йдеться про евтаназію – практику припинення лікарем життя людини, яка має невиліковне захворювання, на задоволення її прохання в безболісній або мінімально болісній формі припинити страждання.

Евтаназія є феноменом сучасного суспільства, тому останні дослідження і публікації з її практичної реалізації тільки починають накопичуватись у науковій літературі. Досліджувана проблематика цікавить не тільки правників, а й соціологів, філософів, медичних працівників, оскільки вона є явищем медичної практики. Теоретичними розробками проблем евтаназії для медичної практики певною мірою займається наука суїцидологія, дослідження якої складають роботи багатьох науковців, а саме: О. Безарова, Г. Старшенбаума та ін. Евтаназія в контексті міжнародної медичної практики досліджується Н. Brody, J. Rachels, A. Verghese та ін. Правові аспекти евтаназії у міжнародній і національній медичній практиці ґрунтовно розглядають С. Антонов, А. Alpers, Н. Є. Блажівська, В. Lo, Р. О Стефанчук, С. В. Серeda, С. Хімченко, А. О. Янчук та ін. Необхідність вивчення правових проблем евтаназії в ракурсі медичного права обґрунтовується складною природою самої евтаназії, де тісно переплелися питання медицини і права.

У світі накопичено чималий досвід правового регулювання відповідальності за евтаназію. Кожна держава закладає свої тенденції і традиції щодо охорони життя людини. Держави або легалізують евтаназію і надалі регулюють її нормативно-правовими актами, або заперечують

Оксфордський словник англійської мови дає три визначення слова «евтаназія»: перше – «спокійна і легка смерть», друге – «кошти для цього», третє – «дії щодо її здійснення» [2].

В енциклопедії «EvangeliumVitae» («Євангеліє життя») папи Івана Павла II йдеться про те, що евтаназія – це дія чи бездіяльність, що за своєю природою і наміром означає вбивство особи, щоб запобігти стражданням [3].

Під поняттям «евтаназії» Р. О. Стефанчук розуміє вид поведінки медичного працівника (дія, бездіяльність чи рішення), який учиняється свідомо та умисно, а також спрямований на припинення нестерпних страждань (фізичного, психічного, морального характеру тощо), здійснюється неодноразовим та однозначним проханням пацієнта (а у випадках, що передбачені законом, його законного представника), за умови його повної, своєчасної та об'єктивної інформованості про наслідки такого втручання, що має результатом смерть [6].

Аналізуючи наведені вище визначення поняття «евтаназія», можна виокремити її основні складові: дії (активні дії, пасивна бездіяльність), намір (припинення життя), суб'єкт (медичний працівник), наслідок (смерть пацієнта).

Серед наукових праць зустрічається різноманітна класифікація евтаназії. Розмежуємо її відповідно до таких критеріїв:

- за видами надання послуг: активна, пасивна;
- за способом здійснення: позитивна, негативна;
- за волевиявленням суб'єкта: добровільна, примусова;
- за суб'єктом отримання послуг: щодо повнолітніх, неповнолітніх осіб;
- за видами хвороби: для тяжкохворих, що перебувають у термальній стадії, психічно хворих осіб.

Зокрема, активна евтаназія – це проведення будь-яких дій, введення лікарських засобів, які прискорюють смертельний результат. Активна медична евтаназія може мати три форми [7] і проводиться: без згоди пацієнта (наприклад, якщо хворий перебуває в комі), коли замість нього схвалюють процедуру близькі родичі або лікар;

за допомогою лікаря; самостійна евтаназія, при якій пацієнт сам вводить собі засіб або включає апарат, що допомагає йому вчинити самогубство.

Пасивна евтаназія – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя тяжкохворого пацієнта. З цією точкою зору важко погодитися, оскільки право на відмову від медичного втручання – суб'єктивне законне право пацієнта, може бути реалізовано шляхом відсутності згоди на медичне втручання, натомість евтаназія – це поєднання індивідуальної свободи однієї людини й обов'язки іншої. Тим самим для здійснення пасивної евтаназії потрібні певні дії з боку медичного працівника, що визначає наявність соціального компонента [6].

Позитивну евтаназію (або «метод наповненого шприца»), розуміють як застосування до невиліковно хворого спеціальних засобів або інших дій, що тягнуть за собою швидке і безболісне настання смерті. Негативну евтаназію (або «метод відкладеного шприца»), розуміють як відмову від заходів, що сприяють підтриманню життя, зміст її полягає у припиненні надання спрямованої на продовження життя медичної допомоги, що прискорює настання природної смерті [6].

За іншим критерієм – волевиявленням суб'єкта – евтаназію поділяють на добровільну, тобто застосування до невиліковно хворого лікарських чи інших засобів, що призводить до легкої і спокійної смерті на вимогу хворого, усвідомлює свої дії і може ними керувати, і примусову, яка означає заподіяння легкої смерті за допомогою відповідних засобів і дій у невиліковно хворого, але за рішенням членів сім'ї, законних представників або громадських інститутів [3].

Щодо законодавства України, то в нашій державі евтаназія заборонена законом. Так, в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ч. 3 ст. 52 вказано, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [8]. Такі дії за кримінальним кодексом України кваліфікуються як умисне вбивство (умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині) за ч. 1 ст. 115 КК України. У той же час в ст. 43 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що, якщо пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Аналогічне застереження знаходиться і в «клятві Гіппократа», але офіційно прийнятої «клятви Гіппократа» в законодавстві України немає. На сьогодні існує Указ Президента України «Про клятву лікаря», в якій ні слова не сказано про евтаназію.

У християнській, юдейській чи ісламській релігіях немає жодних розбіжностей щодо того, що власником життя людини є Бог. Атеїсти можуть говорити, що евтаназія – це добре. Однак чимало лікарів, які практикували її, згодом поставали перед проблемою власної совісті,

запитуючи себе: чи правильно вчинили, чи не було бодай якоїсь надії на якісне закінчення останньої фази життя тієї чи іншої людини? Це не означає, що хворого могли вилікувати. Питання лише в тому, як померти: зі стражданнями чи, можливо, полегшити їх анестезією. Водночас абсолютне позбавлення людини відчуттів страждання та болю – це також позбавлення її людськості, адже особа, яка не відчуває ні душевного, ні фізичного болю, не є повноцінною істотою.

Відомо, що Папа Римський Іван Павло II був боронителем права на життя від першої хвилини існування людини й до останнього її подиху. І категорично виступав проти евтаназії, зокрема, зазначаючи, що це є серйозним порушенням закону Божого як морально неприпустиме вбивство людської особи. В останні хвилини перед смертю, коли людина прощається з навколишнім світом, вона повинна мати час, аби переосмислити своє життя. А це приривнює до шляху Ісуса Христа до Царства Божого.

Митрополит Бориспільський і Броварський Антоній розповів, що будь-яке вбивство людиною людини є страшним гріхом, але і в ньому можна покаятися. І тільки для самогубців шлях покаяння закритий, адже, вбиваючи себе, людина йде у вічність нерозкаяною вбивцею, «тому нас не може не турбувати сама можливість узаконення самогубства в християнській країні».

Архієрей відзначив, що зараз приймається багато дивних законів, як, наприклад, легалізація використання «легких наркотиків» формально «в медичних цілях», але «ми прекрасно розуміємо, скільки лазівок для зловживань дають багато непродуманих законів».

Тому церква висловлює стурбованість можливими зловживаннями і беззаконнями, які можуть статися при формальній легалізації «асистованого самогубства», а з урахуванням того, що «зараз народ переживає не найкращі економічні часи, такі проекти виглядають просто зухвало».

На даний момент все більше наукових досліджень по цій темі доводять до висновку, що евтаназія потребує законодавчого закріплення на національному рівні, тому що евтаназія на їх думку – це позбавлення особи від страждань які вона нестерпно переживає наприкінці свого життєвого шляху. Враховуючи викладене перед нами постає питання: чим тоді евтаназія відрізняється від умисного заповідання смерті іншій особі?

На нашу думку людині не під силу відповісти на це запитання.

Джерела та література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Oxford English Dictionary : second edition / Edited by John Simpson and Edmund Weiner. Clarendon Press, 1989. URL : <https://global.oup.com/academic/product/the-oxford-english-dictionary-9780198611868?cc=ua&lang=en&>
3. Евтаназія в контексті біоетики. URL : <https://lektsii.com/1-98384.html>
4. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
5. Указ Президента України «Про Клятву лікаря». URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/349/92>.
6. Право на евтаназію: за чи проти? / Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О., Блажівська Н. Є. // Патологія. 2018. № 3 (44), т. 15. С. 390–391.

Kladii M. Legal regulation of euthanasia in Ukraine. *The research considers the main issues related to the regulation of euthanasia in Ukraine. The approach of criminal law practice of Ukraine in relation to euthanasia is analyzed. Types of euthanasia distinguished by physicians are considered. The issue of the use of euthanasia in Ukraine from a religious point of view is covered.*

Keywords: *right to life, euthanasia, suicide, right to a dignified death, murder, right to refuse medical intervention.*

ПРАВО РОБОТОДАВЦЯ НА ЛОКАУТ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ**Н. П. Кобернюк***Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол*

Стаття присвячена дослідженню права на локаут, наведено різні точки зору щодо визначення поняття «локаут», розглянуто ставлення до права на локаут у різних європейських державах.

Ключові слова: *трудове право, локаут, працівник, роботодавець, європейське законодавство.*

В українському законодавстві залишається неврегульованим питання, яким чином роботодавець може захистити свої інтереси у випадку проведення працівниками незаконного страйку, на відміну від законодавства зарубіжних країн.

У таких державах як Франція, Туреччина, Іспанія, Швейцарія, Мексика, Швеція та Нова Зеландія, право роботодавця на локаут як контрзахід страйку є законодавчо закріплене [1, с. 41].

У «Юридичній енциклопедії» визначено, що локаут (у перекладі з англ. lock-out — замикати двері, не впускати, від lock — замикати і out — зовні, геть) — це тимчасове зупинення роботодавцем виконання своїх основних обов'язків щодо трудових правовідносин (тобто останній не надає роботу, не сплачує заробітної плати) з наступним поновленням виконання цих обов'язків після досягнення власником поставленої мети. Локаут застосовується у зв'язку з економічними труднощами або у відповідь на страйк. Він визнається крайнім заходом захисту інтересів роботодавця [2, с. 519].

Дещо іншої точки зору дотримується Н. М. Швець, яка тлумачить локаут як тимчасове зупинення роботодавцем виконання своїх основних обов'язків щодо трудових правовідносин з наступним поновленням виконання цих обов'язків після досягнення власником мети локауту, який застосовується у зв'язку з економічними труднощами або у відповідь на страйк працівників [3, с. 174].

В свою чергу В. Я. Бурак зазначає, що під локаутом слід розуміти тимчасове зупинення діяльності підприємства, яке супроводжується масовим вивільненням працівників [4, с. 139].

Право роботодавців на колективні дії передбачає право на локаут, що проголошене в ч. 4 ст. 6 Європейської соціальної хартії.

Дещо подібними є поняття «локаут» і «страйк» (як тимчасове припинення роботи працівниками з метою вирішення колективного трудового спору), проте за юридичними наслідками що вони створюють, локаут є жорсткішим за страйк, бо страйк лише призупиняє трудові відносини, а локаут, як правило, взагалі призводить до їх припинення [5, с. 492].

М. Сокол зазначає, що у країнах Європи розрізняються два види локауту: перший — наступальний, другий — оборонний. Наступальний локаут використовується роботодавцями для нав'язування своїх умов праці працівникам (наприклад, при зміні умов праці), навіть якщо профспілки не вдавалися до страйку. Оборонний локаут розглядається як реакція роботодавця на страйк, що проявляється у діях, пов'язаних із призупиненням виробничого процесу та невиплатою заробітної плати [8, с. 188].

Важливо зазначити, що Європейський комітет із соціальних прав у одній зі своїх справ прийшов до висновку, що захисні локаути, які оголошуються роботодавцями у відповідь на застосування страйкуючими незаконних страйкових засобів, що створюють небезпеку для виробництва, визнаються законними «роботодавець може законно прийняти рішення про закриття фірми під час колективного спору, якщо дії страйкуючих набувають насильницьких або крайніх форм (саботаж, втручання в право на роботу співробітників, які не беруть участь у страйку, насильства), у таких випадках дії роботодавця спрямовані на збереження засобів виробництва і запобігання порушенню процесу роботи» [6].

У різних державах різне ставлення до права на локаут: у Португалії локаути заборонені Конституцією, у Франції переважно також незаконні, проте судові прецеденти створили невелику можливість для оборонних локаутів або локаутів з метою забезпечення безпеки, у Греції локаути заборонені законодавчо. В Італії стара фашистська заборона на локаути все ще включена в звід законів і застосовується у всіх випадках наступальних локаутів. Хоча у країнах прецедентного права традиційно вважається, що оборонні локаути — легальні [9, с. 24].

Право на локаут у практиці європейських країн є врегульованим, має певні встановлені обмеження. Так у Іспанії дозволяється лише оборонний локаут у разі страйку або нерегулярної роботи при виникненні загрози насильства по відношенню до персоналу [7, с. 55]. Виключно оборонні локаути дозволені також у Німеччині, Японії та Ізраїлі. У цих країнах роботодавцям надається право на звернення до суду із позовом на профспілку у випадку проведення страйку, оскільки на профспілку як сторону договору покладено обов'язок утримувати своїх членів від страйку [1, с. 44].

Право роботодавців на локаут не є необмеженим за своєю суттю. На практичному рівні його прийнято поділяти на законний (організований та проведений відповідно до закону) та незаконний (регламентація та порядок якого не відповідає чинному законодавству) [8, с. 188].

Отже, право роботодавця на локаут, як тимчасове зупинення ним виконання своїх основних обов'язків щодо трудових правовідносин з наступним поновленням виконання цих обов'язків після досягнення власником поставленої мети, є основною формою дій, до яких можуть вдаватися роботодавці для захисту своїх прав та інтересів. Підсумовуючи ставлення європейських країн до права роботодавця на локаут можна відмітити, що ряд країн заборонили його законодавчо, деякі легалізували, інші дозволили лише один з його видів, адже локаут є небажаним фактором для працівника так само як страйк для роботодавця, тому він має застосовуватись лише як крайній захід за певних умов які мають бути чітко визначені у законодавстві.

Джерела та література:

1. Авескулов В. Д. Право на локаут та перспективи його правового врегулювання в Українському законодавстві / Авескулов В. Д., Дереш Ю. В., Романчук А. О. // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2020. – №12. – С. 41–48.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. — К. : Українська енциклопедія, 2003. — Т. 3. — 736 с.
3. Швець Н. М. Право на страйк та умови його реалізації : монографія /Н. М. Швець. — Х. : Право, 2009. — 224 с.
4. Бурак В. Я. Трудові спори: порядок їх вирішення в Україні / В. Я. Бурак – К. : Т-во «Знання»; КОО, 2003. – 383 с.
5. Фоменко Д. О. Співвідношення страйку і локауту як можливих форм захисту прав та інтересів сторін трудових правовідносин / Д. О. Фоменко // Актуальні проблеми держави і права: теорія і практика : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2012. – № 23. – С. 489-495.
6. Conclusion of the Committee of Independent Experts of the European Social Charter. Conclusions IX – 2. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1984. – 355 p.
7. Мигаль С. М. Обмеження права на страйк правом на локаут у прецедентному праві ЄКСП / С. М. Мигаль // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 3. С. 51-57.
8. Сокол М. В. Порядок вирішення колективних трудових спорів і конфліктів в Україні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / М. В. Сокол ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 223 с.
9. Кильдеев А. Х. Проблемы правового регулирования коллективных трудовых споров / А. Х. Кильдеев, В. А. Сафонов // Правоведение. – 1995. – № 3. – С. 19-28.

Koberniuk N. The right of the employer to lockout under European law. *The article is devoted to the study of the right to lockout, gives different points of view on the definition of "lockout", considers the attitude to the right to lockout in different European countries.*

Keywords: law, lockout, employee, employer, European legislation.

РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ**I. С. Ковальчук**

Органи прокуратури займають особливе місце у правоохоронній системі нашої держави, це підтримується особливими функціями якими вони наділені. Саме при виконанні даних функцій і забезпечується захист прав і свобод людини прокурором.

Ключові слова: прокурор, функції, права і свободи

Судово-правова реформа 2014 року докорінно змінила функції, якими наділені органи прокуратури. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про прокуратуру» на органи прокуратури покладаються наступні функції: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Хоча так звана функція представництва органами прокуратури інтересів громадян було досить сильно звужено, яку повноцінно можна вважати функцією, яка покликана забезпечувати захист прав і свобод людини і громадянина, проте слід зауважити, що органи прокуратури забезпечують захист прав та свобод людини і громадянина при виконанні і інших функцій, які на них покладено.

При виконанні функції підтримання державного (публічного) обвинувачення прокурор наділений цілим комплексом прав та обов'язків, які зобов'язують його слідкувати за дотриманням прав і свобод людини в рамках судового розгляду кримінального провадження. Відповідно до частини 1 статті 340 Кримінального процесуального кодексу України якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог статті 341 цього Кодексу повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Саме відмова від державного обвинувачення є самим дієвим правовим інструментом у прокурора задля забезпечення дотримання та відновлення порушених прав та свобод людини і громадянина. Адже, в рамках кримінального провадження підозрюваний міг зазнати обмеження своїх прав і свобод збоку посадових осіб правоохоронних органів, які проводили досудове розслідування. І якраз вмотивована і обґрунтована відмова прокурора від державного обвинувачення забезпечує відновлення порушених прав та свобод людини і громадянина, адже фактично цими діями прокурор визнає, що в рамках досудового розслідування були допущені помилки і проти особи було необґрунтовано застосовані засоби процесуального примусу. Розглянувши цю функцію з іншого боку, а саме зі сторони потерпілого, тут слід зазначити, виконуючи її на належному рівні прокурор забезпечує відновлення справедливості та прав потерпілого, яких він зазнав внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Наступна функція нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. В рамках цієї функції прокурор наділений цілим комплексом повноважень, які надають йому можливість припинити порушення або відновити порушені права та свободи людини та громадянина. Відповідно до частини 2 статті 36 Кримінального процесуального кодексу України прокурор наділений наступними повноваженнями, які надають йому можливість не допустити, припинити або відновити порушені права людини або громадянина в рамках досудового розслідування, наприклад: мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення

слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; та інші. Надаючи такі процесуальні повноваження прокурору законодавець намагався забезпечити контроль з боку прокурора над посадовими особами органів досудового розслідування і як наслідок зменшити кількість порушень прав людини підчас досудового розслідування.

Підводячи підсумки слід зазначити, що органи прокуратури відіграють важливу роль у захисті прав і свобод людини. Адже даний орган наділений таким переліком функцій, які напряму чи опосередковано направлені на захист прав і свобод людини. Відповідно до цих функцій прокурору надаються такі процесуальні повноваження за допомогою, яких він може попередити, припинити або відновити порушені права.

Kovalchuk. I. The role of the prosecutor's office in the protection of human rights and freedoms. *The prosecutor's office occupies a special place in the law enforcement system of our state, which is confirmed by the special functions they are endowed with. It is in the performance of these functions that the protection of human rights and freedoms is ensured by the prosecutor.*

Keywords: *prosecutor, functions, rights and freedoms.*

ПРАВО НА СТРАЙК ПО ІТАЛІЙСЬКОМУ ЗРАЗКУ

Н. О. Колесниченко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол

Стаття присвячена дослідженню права на страйк по італійському зразку, суть якого полягає в нерационально точному виконанні інструкцій, що призводить до уповільнення темпів роботи. Автори аналізують поняття, ознаки та ефективність даного способу захисту працівниками своїх прав.

Ключові слова: *право на страйк, страйк, трудові права, італійський страйк.*

Фахівці права завжди приділяли і приділяють увагу темі захисту прав людини та громадянина. Серед людей не менше 3 мільярдів є офіційно працевлаштованими, що породжує для них нові права – трудові. Одним із способів захистити їхнє право на страйк, що має свій особливий різновид – італійський, – якому у вітчизняній доктрині не приділялося багато уваги. Це обумовлює актуальність даного дослідження.

Право на страйк випливає із ст. 11 (про свободу мирних зібрань та свободу об'єднань) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Коли особа звертається до Європейського суду з прав людини з приводу порушення її права на страйк, то Суд вирішує, чи мало місце порушення саме ст. 11 Конвенції [1-3].

Відповідно до пп. «d» п. 1 ст. 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права держави, які беруть у ньому участь, зобов'язуються забезпечити право на страйки при умові його здійснення відповідно до законів кожної країни [4].

Згідно зі п. 4 ст. 6 Європейської соціальної хартії її сторони визнають право працівників і роботодавців в тому числі і на страйк [5].

Право на страйк визнає і Конституція України у ст. 44, згідно якої ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [6].

Згідно із ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками підприємства, установи, організації з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) [7]. Дане визначення не охоплює особливі різновиди страйку, які не пов'язані із припиненням роботи. Одним з таких різновидів є «робота за правилами» або «італійський» страйк. Він полягає в нераціонально точному виконанні інструкцій, що призводить до уповільнення темпів роботи [8, с. 31-32].

Уперше такий вид боротьби за свої права почав застосовуватися в Італії ще у ХХ ст. За деякими свідченнями, такий страйк оголосили італійські льотчики, які, відстоюючи свої права, домовилися виконувати роботу суворо за інструкцією. Як результат, кількість польотів значно скоротилася. За іншими джерелами, уперше його почали застосовувати італійські поліцейські або залізничні працівники [8, с. 32].

На території сучасної України страйк «по-італійськи» почав застосовуватись у 1920-х рр. (тоді його називали «волинкою»). Він став одним з найпоширеніших форм трудового конфлікту та найбільш ефективним у період НЕПу: різке зменшення робітниками продуктивності праці фактично вело до зриву виробничих процесів. При цьому офіційного оголошення страйку не було, а за масштабами збитків такі «тихі» страйки можна було порівняти з традиційними. Такі «волинки» були особливо поширені на підприємствах Одеського округу [9, с. 98].

Науковець Швець Н. М. вказує, що хоча «італійський» страйк не передбачений українським законодавством, проте 2007 р. робітники ТзОВ «Луганський завод колінчастих валів», які вимагали від керівництва виплати заборгованості по зарплаті та припинення звільнення працівників, розпочали акцію протесту у формі «італійського» страйку – прийшли на робочі місця, але до роботи не стали, законно вимагаючи видати спецодяг. У цьому випадку жодних претензій з боку власника до працівників бути не могло, тому що вони законно вимагали видачі спецодягу у зв'язку з особливим характером роботи (надмірне забруднення), а на власника, за ст. 163КЗпП, покладено обов'язок видачі спецодягу та взуття [8, с. 33].

Швець Н. М. підкреслює, що «італійський» страйк досить ефективний, адже працювати, суворо дотримуючись інструкцій, практично неможливо. Така форма протесту призводить до суттєвого спаду виробництва і, власне, до значних збитків для підприємства. З «італійським» страйком важко боротися за допомогою антистрайкового законодавства, а притягти до відповідальності ініціаторів практично неможливо, тому що формально вони діють у суворій відповідності до КЗпП. Такий страйк вважається цивілізованим методом висловлення свого невдоволення [8, с. 32].

Основними ознаками «італійського» страйку є: а) здійснення працівниками лише мінімальних вимог, встановлених регламентами підприємства, установи, організації; б) виконання роботи у чіткій відповідності до правил, що призводить до «перекосів» через неврахування фактичних умов, які неможливо передбачити жодними правилами, та небажаням працівників втрачувати можливі наслідки [10, с. 101].

Страйк «по-італійськи» може завдати істотної шкоди виробництву, оскільки робочий процес спирається на допущення певних порушень правил для прискорення роботи, її спрощення або загалом для можливості її вчинення за певних умов. Особливо небезпечний для роботодавця такий страйк на підприємствах, де існують докладно врегульовані посадові обов'язки кожного і при цьому слід дотримуватися інструкцій з техніки безпеки, проводити відповідні інструктажі [10, с. 101].

Проведення «італійських» страйків неможливо регламентувати законодавчо, оскільки вони не виходять за рамки законодавства, а їх проведення формально не порушує існуючі норми законодавства та регламенти. Отже, за організацію та проведення не може бути передбачено відповідальності. Тому працівникам немає потреби обговорювати чи повідомляти керівництво про проведення страйку [11, с. 119]. Крім того, при організації «італійських» страйків не доводиться, на відміну від організації «класичного», стикатися з громіздкими

процесами примирних процедур і з бюрократичними зволіканнями, щоб діяти в рамках законодавства [11, с. 120].

Неможливо передбачити все в інструкціях, але й без регламентованих правил неможлива повноцінна робота організації. Тому єдиною протидією «італійському» страйку є пошук компромісу між формалізованою системою правил та людськими відносинами в колективі, що запобігатиме самій причині невдоволення працівників і зведе до мінімуму можливість появи ознак «італійського» страйку [10, с. 118].

Отже, для працівників одним із способів захисту їх прав є страйк. Право на страйк випливає із ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних актів, зі ст. 44 Конституції України, законів та інших нормативних актів.

Такий страйк вважається цивілізованим методом висловлення невдоволення, єдиною протидією якому є пошук компромісу між формалізованою системою правил та людськими відносинами в колективі, що запобігатиме самій причині невдоволення і зведе до мінімуму можливість появи ознак «італійського» страйку, що робить його одним із найбільш дієвих та перспективних засобів захисту працівниками своїх прав.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод {Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97}
2. Справа «Трофимчук проти України» (Заява № 4241/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 28 жовтня 2010 року [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_846#Text
3. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (Заява № 48408/12) : Рішення Європейського суду з прав людини від 2 жовтня 2014 року [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73)
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) {Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.418}
6. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)
7. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 34, ст.227)
8. Швец Н. М. Право на страйк та умови його реалізації: монографія. Х.: Право, 2009. – 228 с.
9. Костюк Є. С. Участь профспілок в організації страйкового руху та вирішенні трудових конфліктів на приватних підприємствах УСРР (20-і рр. XX ст.) /Є. С. Костюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – Випуск XIII. – С.97–101.
10. Ахмадуллин И. Р. Итальянские забастовки в России // Социологические исследования. 2020. № 10. С. 95–105. DOI: 10.31857/S013216250009284-5
11. Сибатуллина А. М. Феномен итальянской забастовки в российском правовом поле / А.М. Сибатуллина // Актуальные проблемы истории, политики и права: сборник статей VII Всероссийской научно-практической конференции / МНИЦ ПГАУ. - Пенза: РИО ПГАУ, 2019. - С. 117-121.

Kolesnychenko N. The right to strike based on the Italian strike model. *The article examines the right to strike based on the Italian strikemodel, the 'work-to-rule'tactic of which is the irrationally accurate execution of instructionsresulting in a work slowdown. The authors analyze the concepts, features and effectiveness of this method of protection of employees' rights.*

Keywords: *right to strike, strike, labor rights, Italian strike.*

РОЛЬ ОСОБИ ВИННОГО У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**В. В. Кондратішина**

У статті з'ясовано соціально-правову природу інституту покарання, який визначений у Кримінальному кодексі України, а також вивчено роль і місце винної у вчиненні кримінального правопорушення особи у правовому механізмі призначення для неї судом покарання.

Ключові слова: вина, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, покарання, суд, принципи кримінального права.

Як свідчить судова практика, однією з проблем, що виникають при застосуванні положень Кримінального кодексу України у процесі призначення судом покарання, щодо винної у вчиненні кримінального правопорушення особи, є неправильне тлумачення положень закону, які безпосередньо регулюють це питання.

Враховання особи винного при призначенні покарання – одна з традиційних, але досить актуальних проблем кримінального права. Особа винного в кримінальному судочинстві виступає в якості об'єкта призначення покарання. Одночасно, особа є найвищою соціальною цінністю, яка охороняється кримінальним законом. Таким чином, при призначенні покарання суд зобов'язаний максимально врахувати таке двояке значення особи винного, при якому призначене покарання, з однієї сторони, слугуватиме наданням особі винного справедливих обмежень, а з іншої сторони, – не принижуватиме її честь та гідність, не спричинятиме їй фізичних і моральних страждань і сприятиме її поверненню в суспільство в якості гідного та чесного громадянина. Саме тому, досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо, на це орієнтує суди п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року №7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [1].

Поряд з цим, на практиці суди не завжди належним чином оцінюють зібрані щодо особи винної у вчиненні кримінального правопорушення відомості, що у кінцевому підсумку приводить до винесення несправедливого рішення по конкретно взятому кримінальному правопорушенню, а також до недотримання принципів кримінального судочинства. Отже, в наявності складна прикладна проблема, яка має бути вирішена і за рахунок потенційних можливостей науки.

В юридичній літературі існує декілька підходів щодо визначення поняття особи винного, які, на нашу думку, в своїй основі є досить однорідними. Так П. С. Дагель під особою винного (злочинця) розуміє сукупність соціально-політичних, психічних і фізичних ознак особи, яка вчинила злочин, що мають кримінально-правове значення [2].

Л. Л. Кругліков вважав, що особа винного – це збірне поняття, яке включає в себе суспільну суть людини, його психологічні і біологічні особливості [3].

Незважаючи на те, що В. І. Ткаченко обмежується при характеристиці особи винного її соціально-біологічною сутністю, він робить основний акцент на соціальну сторону, а саме: «Під час вчинення злочину особа показує своє негативне відношення до інтересів особи, суспільства і держави» [4].

На думку С. А. Велієва, під особою винного, як об'єктом застосування кримінального покарання, необхідно розуміти сукупність соціальних, психологічних і біологічних властивостей індивіда, визнаного винним у вчиненні злочину, які існують на момент винесення вироку і мають важливе значення для вибору засобу кримінально-правового впливу з точки зору мети та принципів призначення покарання [5].

На наше переконання, для забезпечення оптимального (необхідного і достатнього) врахування особи винного в процесі призначення покарання важливу роль відіграє мета покарання, що зазначена в КК: встановлення соціальної справедливості, запобігання вчиненню злочинів та виправлення засудженого, а також принципи законності, гуманності, економії кримінальних репресій, ін. Через призму цих соціальних вимог і необхідно підходити до вирішення проблеми типології осіб, які вчинили однотипні (родові) кримінальні правопорушення. Більшість вчених переконані, що у відповідності з ними особа винного повинна виступати у трьох відносно самостійних якостях і зовнішніх проявах: як носій суспільної небезпеки; як носій перспективної користості; як носій ретроспективної цінності [6].

В юридичній науці існують різні підходи щодо визначення поняття «суспільна небезпека особи». Дається, зокрема, формальне поняття даного терміну як специфічного правового статусу особи, який є наслідком винного вчинення злочинного діяння [7]. Проте в дійсності, як зазначає П. С. Дагель, суспільна небезпека особи – це визначений суспільно-психологічний стан, а не правовий статус винного, і він є передумовою, а не наслідком вчиненого злочину [2]. Саме такий погляд і є пануючим в кримінально-правовій науці.

Характер та ступінь суспільної небезпеки особи, який мав місце під час вчинення кримінального правопорушення і знайшов в останньому більш-менш адекватне відображення, загалом не має безпосереднього відношення до призначення покарання і враховується лише при визначенні такого компонента суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення як суб'єктивна спрямованість кримінально протиправних діянь.

При призначенні покарання суд безпосередньо цікавить лише та суспільна небезпечність, яка існує на момент винесення вироку. Саме тому про юридичну (кримінальну) відповідальність говорять як про ретроспективу, тобто про визначені правом несприятливі наслідки, що наступають для винної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення не у сам момент вчинення суспільно небезпечного діяння, а на час винесення рішення суду по суті справи [8].

Окрім цього, під час вчинення кримінального правопорушення існують окремі розбіжності між суспільною небезпекою діяння та особою винного. Як зазначив І. Д. Шмаров «ступінь суспільно-моральної зіпсутості особи може не відповідати суспільній небезпеці вчиненого злочину» [9].

Необхідно також відмітити, що визначення суспільної небезпеки особи виключно через суспільну небезпечність вчиненого кримінального правопорушення взагалі знімає проблему самостійного врахування даної особистісної характеристики.

Для уточнення визначень суспільної небезпеки необхідно підкреслити, що її зміст полягає не просто у можливості, а в реальній можливості вчинення нового кримінального правопорушення, і не будь-якого кримінального правопорушення, а лише схожого з попереднім по своєму генезису (кримінологічній природі). Таким чином, під суспільною небезпекою (антисуспільною спрямованістю) особи винного необхідно розуміти реальну на момент винесення вироку можливість вчинення нею нового кримінального правопорушення, подібного з попереднім за своїм генезисом.

Існує думка про перевагу природної, біопсихічної обумовленості суспільної небезпеки особи, а відповідно і її кримінально протиправної поведінки. Такий погляд відстоюється західною кримінологічною школою, тобто більшість актів злочинної поведінки безпосередньо витікає з інстинктів, котрі внутрішньо притаманні людині від народження, і які панують над усім людським існуванням. Навіть ріст матеріального становища та інші позитивні соціальні зміни розглядаються як фактори, що сприяють прояву, ніби властивих людині руйнівних інстинктів (агресії, аморальності, прагнення до влади).

Отже, комплексне вивчення підходів щодо визначення особи винного та ступеня суспільної небезпечності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, дає можливість суду повно використати такі загальні засади призначення покарання, як врахування особи винного. Проте врахування особи винного не означає виявлення лише тих ознак особи, які підштовхнули її до вчинення кримінального правопорушення і свідчать про ту чи іншу суспільну небезпеку даної особи. Суд вивчає особу винного не лише з метою отримання ясної

картини про її минулу діяльність, тобто як суб'єкта, який вчинив кримінальне правопорушення. Мета вивчення особи винного є більш широкою.

Особа, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, стає об'єктом вивчення судом з наступних трьох позицій: як особа, яка в минулому вчинила кримінальне діяння; як особа, якій повинно бути призначене покарання; як особа, яка є учасником різних суспільних відносин в якості члена суспільства.

Вивчення судом особи винного, на думку С. А. Велієва, повинно бути здійснено саме з врахуванням цих підходів і відповідно для кожного із них мають бути свої засоби щодо вивчення суб'єкта злочину [5]. З кожною з цих позицій особа винного набуває ніби особливого кримінально-правового значення. Справа в тому, що в кожній з названих підходів правопорушник виступає в іншій ролі, яка суттєво відрізняється від інших. Разом з тим, вивчення особи винного з точки зору названих трьох позицій, дозволяє суду отримати повну характеристику даної особи і ефективно вирішувати завдання, які стоять перед кримінальним правосуддям.

Джерела та література:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання». Практика розгляду судами кримінальних справ: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. – К., 2004. – С. 258.
2. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Учебное пособие. Владивосток, 1970. – С. 15, 21-22.
3. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве. Ярославль, 1977. – С. 67.
4. Ткаченко В. И. Общие начала назначения наказания. – М., 1985. – С. 10.
5. Велієв С. А. Принципы назначения наказания. – СПб., 2004. – С. 194,132.
6. Зубкова В. И. Уголовное наказание и его социальная роль: Теория и практика. – М., 2002. – С. 195.
7. Беляев В. Г. Личность преступника в уголовном праве: Автореф... канд. юрид. наук. – Л., 1968. – 21 с.
8. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами). Підручник. – К., 2002. – С. 192.
9. Шмаров И. В. Общие начала назначения наказания. – М., 1996. – С. 72.

Kondratishina V. On some comprehensive elements of the concept of general principles of punishment infliction. *The article is devoted to the issue of comprehensive analysis of the concept of general principles of punishment infliction, the criteria and its system-forming features have been defined, and the practical significance of this concept in order to improve the legal mechanism on these issues has been proved.*

Keywords: *general principles of punishment infliction; punishment criteria; criminal punishment; principles of criminal punishment.*

ПРАВО ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ІНСТИТУЦІЙ, ОРГАНІВ ТА АГЕНЦІЙ СОЮЗУ

І. М. Конончук

Досліджено право громадян ЄС на звернення до інституцій, органів та агенцій Союзу. Проаналізовано положення установчих договорів, акти вторинного законодавства Європейського Союзу стосовно направлення петицій до Європейського парламенту, подання скарг до Європейського омбудсмена, звернень до органів та агенцій ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, громадяни ЄС, правовий статус громадян ЄС, Європейський парламент, Європейський омбудсмен.*

У статті 24 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що кожен громадянин Союзу має право направляти петиції до Європейського парламенту, подавати скарги Європейському омбудсмену, звертатися до інститутів і консультативних органів Союзу будь-якою офіційною мовою ЄС та отримувати відповіді цією ж мовою.

Громадяни Європейського Союзу мають право на звернення зі скаргою до Омбудсмена, який призначається Європейським парламентом. Як і подання петицій до Європейського парламенту, це право також належить кожній фізичній та юридичній особі, яка проживає або має юридичну адресу в державі-члені (ст. 228 Договору про функціонування Європейського Союзу).

У ст. 228 Договору про функціонування Європейського Союзу передбачено, що Європейський омбудсмен уповноважений розглядати скарги громадян Європейського Союзу та інших осіб, які постійно проживають або зареєстровані в будь-якій із держав-учасниць ЄС. При цьому скарга не може бути абсолютно довільною. Її предметом стають виключно недоліки в діяльності органів й інститутів Союзу, що перешкоджають, на думку заявника, реалізації завдань і досягненню цілей Європейських співтовариств. При цьому зовсім необов'язково, щоб наявні в скарзі факти безпосередньо стосувалися прав та інтересів заявника (як це передбачено Договором для випадків звернення з петиціями) [1].

Скарга особою може бути подана Європейському омбудсмену безпосередньо або ж через депутата Європейського парламенту. У ній зазначають особисту інформацію та предмет скарги. Особа, що подає скаргу, має право вимагати, щоб її персональні дані залишалися конфіденційними. Скарга має бути подана протягом двох років з моменту, як особі стали відомі факти, які становлять предмет скарги. Поданню скарги має передувати звернення до відповідних органів та інститутів ЄС, яких вона стосується. Омбудсмен за власною ініціативою або на підставі поданих йому скарг проводить розслідування, які він вважає обґрунтованими, крім випадків, коли викладені факти є або були предметом судового провадження. Якщо Омбудсмен встановлює факт незадовільного управління, він передає питання на розгляд відповідної установи, органу, служби або агенції, які мають тримісячний строк для інформування Омбудсмена про їхню позицію. Після цього Омбудсмен направляє звіт до Європейського парламенту та відповідної установи, органу, служби або агенції. Особу, що звертається зі скаргою, інформують про результат таких розслідувань (ст. 228 Договору про функціонування Європейського Союзу).

Право подавати петиції громадянами ЄС до Європейського парламенту закріплено в ст. 24 Договору про функціонування Європейського союзу та ст. 44 Хартії Європейського Союзу про основні права. Петиція повинна стосуватися особи, яка подає її, а предметом є порушення права особи, що гарантуються правом ЄС. У разі недотримання простих вимог петиція буде відхилена. З метою забезпечення розгляду петицій у Європейському парламенті утворений спеціальний підрозділ – Комітет із петицій. Петиція може бути подана в письмовій або електронній формі однією з офіційних мов ЄС чи будь-якою іншою мовою з обов'язковим перекладом. Вимоги щодо прийнятності заяви поділяються на формальні та матеріальні. Формальні вимоги стосуються оформлення петиції, яка повинна містити інформацію про ім'я, громадянство, адресу заявника. Матеріальні вимоги стосуються предмета петиції, тобто сфери діяльності Союзу. В іншому випадку петиція визнається неприйнятною. Заявника інформують про це і про причини прийняття такого рішення та може бути рекомендовано звернутися до інших національних або міжнародних органів [1; 2].

Петиція розглядається з участю заявника та представника органу держави і передається у Комісію ЄС із проханням надати інформацію та визначити свою позицію з питань, зазначених у зверненні. Комітет з петицій може консультуватися з іншими парламентськими комітетами, зокрема, коли петиції спрямовані на внесення змін до актів ЄС. Комітет з петицій може також провести слухання або відправити своїх членів для проведення розслідування.

У результаті розгляду петиції у Комітеті можуть бути прийняті такі рішення: 1) якщо петиція стосується конкретного випадку, що вимагає окремої уваги, Комітет може звернутися до відповідних національних органів влади або до постійного представництва відповідної держави-члена з метою врегулювання питання; 2) якщо петиція пов'язана із питанням, що

становить загальний інтерес, наприклад, якщо Комісія доходить висновку, що законодавств ЄС було порушено, вона може розпочати процедуру про порушення права. Результатом цієї процедури може стати розгляд питання у Суді ЄС, до якого заявник може звернутися; 3) петиція може привести до політичної дії з боку Парламенту або Комісії [3, 252].

Право на належне управління, закріплене в ст. 41 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р., уключає, крім розглянутого вище права громадян й осіб Союзу на звернення до інституцій та органів Союзу, такі права: на розгляд справи громадян й осіб Союзу інститутами, органами та установами неупереджено, справедливо й у розумні строки; бути заслуханими до вжиття стосовно них заходів індивідуального характеру, що спричиняють несприятливі наслідки; право доступу до матеріалів своєї справи за дотримання законних інтересів конфіденційності, професійної та комерційної таємниці; обов'язку адміністративних органів мотивувати свої рішення; на відшкодування Співтовариством збитків, завданих громадянам й особам Союзу інститутами Співтовариства або їхніми представниками, при здійсненні останніми своїх обов'язків [2].

У Європейському Союзі функціонують контрольні органи спеціальної компетенції, які можуть розглядати звернення фізичних або юридичних осіб в окремих сферах. Одним з них є Європейський Контролер із захисту персональних даних, який, зокрема, отримує скарги від службовців і працівників органів ЄС та будь-якої особи, яка має підстави вважати, що мало місце зловживання у процесі обробки персональних даних. Якщо скарга визнається прийнятною, Контролер, як правило, проводить розслідування, про результати якого повідомляється скаржнику і, за необхідності, вживаються заходи.

Отже, громадяни ЄС, наділені правом на звернення до інституцій, органів та агенцій Союзу. Право на звернення дає можливість відновити порушене право через подання скарг та петицій, та є своєрідною формою контролю за діяльністю органів й інститутів Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Договір про функціонування Європейського Союзу URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html> (дата звернення: 06.12.2021).
2. Зібрання актів Європейського права / за заг. ред. В. І. Муравйова. Київ: ред. журн. «Право України», 2013. Вип. 1.1052 с.
3. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків: Право, 2019. 360 с.

Kononchuk I. The right of citizens of the European Union to apply to the institutions, bodies and agencies of the Union. *The right of EU citizens to apply to the institutions, bodies and agencies of the Union has been studied. The provisions of the founding treaties, acts of secondary legislation of the European Union on petitions to the European Parliament, complaints to the European Ombudsman, appeals to EU bodies and agencies are analyzed.*

Keywords: *European Union, EU citizens, legal status of EU citizens, European Parliament, European Ombudsman.*

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ В УКРАЇНІ В ЧАСТИНІ ВИПЛАТИ СПРАВЕДЛИВОЇ САТИСФАКЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Є. П. Коняшин

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Р. В. Ярова

У статті досліджено питання проблем виконання рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати справедливої сатисфакції та запропоновано основні шляхи для їх вирішення.

Проаналізовано законодавчу базу щодо забезпечення виконання державою рішень ЄСПЛ, зокрема Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», яким закріплено забезпечення виконання рішення Європейського суду шляхом вжиття заходів індивідуального характеру. Заходом індивідуального характеру є відшкодування справедливої сатисфакції, що спрямоване на забезпечення відновлення порушених прав конкретного заявника, яке здійснюється шляхом відшкодування заборгованості за рішенням суду.

Досліджено порядок виплати постраждалій стороні компенсації та встановлено наявність проблеми виконання рішень ЄСПЛ у частині таких виплат. Запропоновано способи вирішення проблеми невиконання рішень ЄСПЛ в частині виплати справедливої сатисфакції, серед яких внесення змін до державного бюджету України, прийняття комплексного законодавчого пакету для вирішення першопричин системної проблеми, а також удосконалення та приведення у відповідність до європейських вимог положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в частині виплати стягувачеві відшкодування.

Ключові слова: ЄСПЛ, справедлива сатисфакція, заходи індивідуального характеру, невиконання рішень суду.

Постановка проблеми. Європейська конвенція про захист прав та основних свобод 1950 р. та протоколи до неї (далі – Конвенція) були ратифіковані Україною у 1997 році. Відповідно до законодавства України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Отже, Конвенція є частиною національного законодавства і підлягає застосуванню на рівні з національними нормативно-правовими актами України. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є також джерелом права України згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [1]. Одним з основних завдань України на шляху до євроінтеграції є виконання нашою державою рішень ЄСПЛ, оскільки даний процес є необхідною гарантією забезпечення прав людини, в тому числі й права на судовий захист. Однак, незважаючи на важливість та необхідність належного виконання рішень ЄСПЛ, в Україні існує проблема систематичного невиконання таких рішень, особливо в частині виплати справедливої сатисфакції.

Аналіз та наприклад дослідження. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в частині виплати справедливої сатисфакції були предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як Ю. Шевченко, Н. Косяк, А. Капітоненко, Н. Марущак, І. Кобець, Н. Камінська. Аналіз їхніх наукових праць указує, що ними розглядалися проблемні аспекти виконання рішень ЄСПЛ в цілому, однак індивідуального дослідження означеної проблематики фактично немає. Тому метою статті є визначення та аналіз проблемних аспектів виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати справедливої сатисфакції, а також пошук можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відшкодування справедливої сатисфакції є заходом індивідуального характеру, спрямованим на забезпечення відновлення порушених прав конкретного заявника, яке здійснюється шляхом відшкодування заборгованості за рішенням суду. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виконання рішення ЄСПЛ здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України [1]. Саме тому щорічно в проєкті Державного бюджету передбачаються кошти на їх виконання. При цьому згідно з ч. 4 ст. 8 даного Закону центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом 10 днів від дня надходження документів здійснює списання на вказаний стягувачем банківський рахунок або на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України.

Однак, аналізуючи практику останніх років, бачимо що кількість рішень, які покладають на Україну обов'язок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями ЄСПЛ заявнику настільки велика, що кошти, закладені в Державному бюджеті для цих цілей є

недостатніми. Таким чином це зумовлює проблеми з виплатою відповідних коштів протягом встановлених законодавством строків. Крім того, ст. 2 даного Закону встановлює збільшення суми виплати, стягваної у зв'язку з нарахуванням пені за порушення строків установлених виплат. Це призводить до збільшення суми виплат.

Сьогодні всі виплати за рішеннями ЄСПЛ здійснюються за бюджетною програмою № 3504040 [2]. За даною програмою на 2021 рік було передбачено 100 млн. грн на заходи щодо виконання рішень суду, що гарантовані державою. Як зазначає М. Щербатюк це мізерна сума, яка у 6 разів менша навіть за ту яка була у 2020 році і це більше виглядає як лицемірство, яке з боку держави нібито показує, що ми залишаємо цю бюджетну програму та піклуємося про вирішення цієї проблеми, але виділяємо на неї 1 копіючку. Зрозуміло, що не може вестись мова про вирішення проблеми боргів навіть по вже існуючому судовим рішенням, не кажучи про нові судові рішення, які не виконуються. Здається, що єдиною ціллю цього є необхідність звітувати в Комітет міністрів Ради Європи щодо прогресу виконання рішення ЄСПЛ Бурмич та інші проти України [2].

Тому, погоджуємося з думкою А. Капітоненко, який наголошує на тому, що відсутність відповідних законодавчих заходів щодо збільшення асигнувань на відповідні видатки Державного бюджету України є однією з основних причин невиконання або надзвичайно тривалого виконання рішень ЄСПЛ у частині виплати відшкодування [3, с. 20]. На наш погляд, з метою належного та своєчасного їх виконання держава повинна створити умови, за яких кошти на виплати справедливої сатисфакції будуть виділятися з Державного бюджету в належному об'ємі. Для вирішення проблеми Н. Косяк пропонує створити реєстр невиконаних рішень ЄСПЛ та встановлених сум справедливої сатисфакції у справах, які знаходяться на розгляді ЄСПЛ. Це дозволить обраховувати та прогнозувати кошторис, необхідний для виплат за рішеннями ЄСПЛ [4, с. 47].

З огляду на вищевикладене, вважаємо за необхідне здійснення таких кроків щодо вирішення проблеми невиконання рішень ЄСПЛ в частині виплати справедливої сатисфакції. По-перше, необхідно прийняти комплексний законодавчий пакет для вирішення першопричин системної проблеми, узгоджений з вимогами практики ЄСПЛ та Національною стратегією щодо виконання рішень у групі справ «Іванов/Бурмич проти України». По-друге, встановити та впровадити ефективні внутрішні засоби правового захисту, як компенсаційні, так і превентивні. По-третє, внести необхідні зміни до державного бюджету України, а саме збільшити фінансування статті № 3504040 з метою ефективного виконання рішень суду. А також держава повинна зняти неефективні мораторії, що перешкоджають виконавчим провадженням.

Висновок. Отже, в Україні існує проблема невиконання рішень ЄСПЛ в частині виплати справедливої сатисфакції, яка потребує негайного вирішення. Першочерговим завданням для вирішення проблеми має стати узгодження чинного національного законодавства щодо виконання рішень ЄСПЛ із сучасними реаліями. Для забезпечення ефективного і своєчасного виконання рішень ЄСПЛ, подолання проблем Україні необхідно провести реформи (зокрема забезпечити незалежність та неупередженість судової влади) та удосконалити положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в частині виплати стягувачеві відшкодування, які на тепер не приведені у відповідність до європейських вимог, а тому позбавляють громадян України права на своєчасне та в повному обсязі отримання відшкодування, присудженого ЄСПЛ.

Джерела та література:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

2. Зміни до Державного бюджету України-2021: як тепер виконувати рішення судів, де боржником є держава? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/articles/zmini-do-derzhavnoho-budzhetu-ukrainy-2021-ia-ker-teper-vikonuvaty-rishennia-sudiv-de-borznykom-ie-derzhava/>

3. Капітоненко А. Проблеми виконання рішень ЄСПЛ. Юридична газета. 2017. № 2–3 (604–605). С. 20–21 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://aequo.ua/content/news/files/201801_yug_kapitonenkocompressed_1516878367_ua.pdf

4. Виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини: проблеми та шляхи їх вирішення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/919162>

Koniashyn Y. The problems of implementation of ECHR decisions in Ukraine in part of the payment of just satisfaction and ways of their solution. *The article examines the problems concerning implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in terms of payment of just satisfaction and suggests the main ways to solve them.*

The legal framework for ensuring the implementation of ECHR decisions by the state is analyzed, in particular the Law of Ukraine «On the enforcement of decisions and the application of the case-law of the European Court of Human Rights», which enshrines enforcement of the European Court decisions by taking individual measures. An individual measure is the reimbursement of just satisfaction, which is aimed at ensuring the restoration of the violated rights of a particular applicant, which is carried out by reimbursing the debt by court decision.

The procedure for payment of compensation to the injured party has been studied and the existence of problems in execution of ECHR decisions in the part of such payments has been established. Ways to solve the problem of non-implementation of ECHR decisions in terms of payment of just satisfaction have been proposed, among which are making amendments to the state budget of Ukraine, adoption of a comprehensive legislative package to solve the primary causes of the systemic problem, as well as improving and aligning with European requirements of the provisions of the Law of Ukraine «On the enforcement of decisions and the application of the case-law of the European Court of Human Rights» in terms of payment of compensation to the claimant.

Keywords: ECHR, Just Satisfaction, individual measures, non-implementation of the court decisions

ПРАВО ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

І. О. Коpecь

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Дослідження присвячене аналізу нормативного регулювання суб'єктивного права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Зокрема, на підставі проведеного аналізу, з'ясовується місце та роль цього права в системі екологічних прав громадян.

Ключові слова: *право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, екологічна безпека, екологічні права.*

Загальновідомим та науково доведеним є взаємозв'язок здоров'я людей із середовищем, у якому вони проживають. Зважаючи на це чисте, здорове та стає навколишнє середовище є невід'ємним елементом права особи та безпечне навколишнє природне середовище.

Окрім того, відзначимо, що нині в контексті глобалізаційних процесів, що відбуваються в світі актуальним є дослідження правового регулювання права особи на безпечне навколишнє природне середовище на міжнародному та національному рівні, а також механізмів його реалізації та захисту, адже сучасний стан екологічної безпеки навколишнього середовища є кризовим через неефективне та нераціональне використання природних ресурсів та забруднення довкілля (небезпечні викиди в повітря, ґрунт, воду).

Право особи на безпечне навколишнє природне середовище закріплене у багатьох міжнародно-правових актах. У цьому контексті доцільно звернути увагу на позицію науковця Шомпол О., який класифікує міжнародно-правові акти на декілька груп.

Перша група – це акти, які закріплюють загальні положення про право особи на безпечне довкілля та визначають загальні принципи співробітництва держав в цій сфері [1, с. 184].

Зокрема, у 1972 року було прийнято Стокгольмську декларацію з навколишнього середовища, де закріплено, що навколишнє середовище має вирішальне значення для добробуту і реалізації основних прав людини, включаючи її право на життя. Відповідно до принципу 1 Стокгольмської декларації закріплено право кожної людини на свободу, рівність і сприятливі умови життя у довкіллі [3].

Дещо пізніше, у 1981 році була прийнята Африканська хартія прав та народів, що закріпила право усіх народів на задовільне навколишнє середовище, сприятливе для їх розвитку [4].

У 1992 році була схвалена Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку, відповідно до якої було уточнене право людини на сприятливе навколишнє середовище в контексті концепції сталого розвитку, щоб у взаємодії людини та природи були задоволені потреби не тільки сьогоднішніх, але і прийдешніх поколінь [5].

А 1998 році у Данії прийнято Конвенцію про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища [1, с. 184-185].

Друга група міжнародно-правових актів – це акти, що закріплюють такі основоположні екологічні принципи як раціональне використання та охорона природних ресурсів. До таких актів відносимо, наприклад, Конвенцію про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Гельсінкі, 1992 року) [1, с. 185].

І, нарешті, остання група – це міжнародно-правові акти, які спрямовані на забезпечення міжнародної екологічної безпеки та регулювання екологічно-небезпечної діяльності (Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій (1992 року), Віденська конвенція про охорону озонового шару (1985 року), Конвенція про відвернення забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів (1972 року) [1, с. 185].

Проаналізувавши, вищезазначені акти, можемо констатувати, що право особи на безпечне навколишнє природне середовище визнається одним із основних прав людини, яке ґрунтується на таких фундаментальних правах як право людини на життя, право на здоров'я і т.д., знайшло своє закріплення лише на галузевому рівні. У той же час, Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист основних прав людини та основних свобод не містять екологічних прав, у тому числі і права на безпечне навколишнє природне середовище.

Незважаючи на це, спираючись на практику ЄСПЛ, можна зробити висновок, що суд у разі звернення осіб, права яких на безпечне для життя і здоров'я довкілля було порушене, розглядає і вирішує справу, керуючись статтею 8 Конвенції, відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. таку позицію суду можна пояснити тим, що ці права є тісно взаємопов'язаними: гарантовані екологічні права, так чи інакше, зачіпають приватну сферу особи [2, с. 163].

Щодо національного правового регулювання, то право на безпечне природне навколишнє середовище гарантується перш за все на конституційному рівні (ст. 50 Конституції України). Інші акти у цій сфері, можна поділити на два види: акти загальнонаціональної дії та акти регіональної дії [6].

До актів загальнонаціональної дії відносимо галузеві кодекси, які регулюють окремі екологічні питання: Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс України про надра, Лісовий кодекс України, а також Закони України «Про охорону атмосферного повітря», «Про рослинний світ», Гірничий Закон України, «Про тваринний світ». Серед актів регіональної дії можемо виокремити, наприклад, Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», «Про ратифікацію Протоколу про сталий транспорт до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» та ін. Окремим специфічним видом актів є також акти, що регулюють

правовий режим окремих об'єктів/територій (наприклад, Закони України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»).

Таким чином, можемо дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку суспільства в умовах глобалізації та динамічного розвитку всіх сфер діяльності право на екологічне безпечне навколишнє природне середовище постає одним із найважливіших у системі екологічних прав людини. Саме тому, це право закріплене, перш за все, в Конституції нашої держави. Окрім цього право на безпечне довкілля регулюється низкою актів загальнодержавної та регіональної дії. У ході аналізу правового регулювання цього екологічного права ми також дійшли висновку, що на міжнародному рівні воно знайшло своє закріплення лише на галузевому рівні, однак, на прикладі практики ЄСПЛ, переконуємося, що така тенденція аж ніяк не впливає на механізми захисту цього права.

Джерела та література:

1. Шомпол О. А. Міжнародно-правові засади забезпечення екологічних прав людини. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 83 (Частина II), 2009. С. 183 – 187.
2. Бабіч А. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав громадян. Екологічне право. 2019. № 11. С. 161-165.
3. Стокгольмська декларація з навколишнього середовища: міжнародно-правовий акт. Прийняття від 16.06.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text
4. Африканська хартія прав та народів: міжнародно-правовий акт. Прийняття від 26.06.1981 р. URL: <http://hriibrary.umn.edu/russian/instreet/Rz1afchar.html>
5. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку: міжнародно-правовий акт. Прийняття від 14.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 23.07.1996 р., № 30, стаття 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Kopets I. Human right to a healthy environment: international and national legal regulation. *Researching of the regulation of the subjective right to safe and healthy environment was conducted. On the basis of the analysis, it turns out the place and role of this right in the system of environmental human rights.*

Keywords: *right for a safe and healthy environment, environmental security, environmental rights.*

УТВЕРЖДЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

П. С. Корнієнко

Формування пропозицій щодо удосконалення чинного конституційного законодавства у сфері утвердження, гарантування та захисту прав і свобод людини. Права та свободи людини, їх судовий і позасудовий захист і відновлення, а також система суб'єктів захисту прав і свобод людини, її завдання й функції, унормовуються у Конституції та законах України.

Ключові слова: *права та свободи людини і громадянина, захист прав і свобод людини, правозахисна діяльність, конституційна правозахисна діяльність.*

Конституційні права та свободи людини в Україні є найвищою цінністю для суспільства та держави, а їх гарантування та захист у більшості конституцій і конституційних актів (білі та декларації про права людини *etc*) країн світу належать до першочергових обов'язків держави. Як справедливо відзначає С. Головатий, у такій системі координат «...людина – найвища

цінність». А держава в цій системі – це слуга людини. Людина – із властивою їй гідністю, з належними їй правами і свободами, з усім тим, що, власне, й становить сам сенс існування держави» [1, с. 45].

У разі, коли держава нехтує своєю правозахисною місією, а природна гідність людини перебуває під загрозою, громадяни і громадянське суспільство повстають на боротьбу за свої основоположні права та свободи. Яскравим прикладом цього стала Революція Гідності 2014 року в Україні. Хоча правозахисна діяльність у період революцій і війн за незалежність значною мірою ускладнює правозахисну діяльність, зокрема в частині соціальних і економічних прав людини [2, с. 74-75].

Не менш важливою місією сучасної держави є й проведення системних реформ в інтересах всебічного забезпечення прав і свобод людини. У цьому сенсі можна погодитись із відомим американським журналістом і мислителем Ф. Закарією, який пише, що «найважливішою силою будь-якого суспільства є цілеспрямована реформаторська еліта» [3, с. 293]. Саме ці еліти мають спрямовувати свою енергію в правозахисне русло, забезпечувати дієвий захист конституційних прав і свобод людини.

Слід зауважити, що в XXI ст. держава в цілому та її уповноважені органи (омбудсман, конституційні суди та ін.) є основним, але не єдиним суб'єктом утвердження та захисту конституційних прав і свобод людини. Зокрема, важливою правозахисною інстанцією нині є громадянське суспільство. Слід погодитись із О. Лотюк, що «...дієве громадянське суспільство в XXI ст. складно уявити поза межами таких цінностей як конституціоналізм, верховенство права, права і свободи людини, демократія, правова держава. Втілення цих цінностей, у конституційній правотворчій і правозастосовній практиці має своїм наслідком трансформацію населення в соціально активних громадян, активних учасників громадянського суспільства, спроможних утверджувати і захищати свої конституційні права та свободи» [4, с. 273]. Власне, утвердження та захист конституційних прав і свобод слід вважати пріоритетним предметом партнерських взаємовідносин громадянського суспільства та держави.

Важливим суб'єктом правозахисної діяльності, ще із часів Магдебурзького права, до сьогодення є територіальні громади та органи місцевого самоврядування. Хоча зв'язок місцевого самоврядування з правами і свободами людини, на перший погляд, не є очевидним. У цьому контексті О. Батанов свого часу писав, що «... найбільш віддаленими від інститутів муніципальної демократії є громадянські права і свободи. Однак це, аж ніяк не означає, що їхній нормативний зміст і тим більше механізм реалізації перебуває поза сферою взаємодії з інститутами місцевого самоврядування» [5, с. 567]. Конституційно-правові реалії сьогодення, зокрема масштабна реформа місцевого самоврядування в Україні в 2015-2018 роках, підтвердили слушність цього судження О. Батанова.

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації публічної влади в Україні на засадах децентралізації та субсидіарності, а також позитивна динаміка добровільного об'єднання територіальних громад, кількість яких в Україні на початок 2018 року сягнула більше 700, спонукає до переосмислення місії місцевого самоврядування в системі правозахисної діяльності в Україні. Адже на сьогодні в Україні сформовані й продовжують формуватись владоспроможні територіальні громади, які забезпечують права жителів не лише на вирішення питань місцевого значення, а й права на працю, відпочинок, освіту, на охорону здоров'я тощо.

Як відомо, міжнародна спільнота, яка після страхіть Другої світової війни розробила та прийняла в особі ООН Загальну декларацію прав людини в 1948 році, опинилася в нових правозахисних реаліях. Як пише А. Репа, «сьогодні проблема прав людини розгортається в ситуації трьох «після»: ми перебуваємо *після* століття злочинних тоталітарних режимів; *після* згортання проекту та здобутків «держави загального добробуту»; *після* класичних форм війни і насильства» [6, с. 8]. У цій ситуації держави і нації зробили наступні важливі кроки – прийняли глобальні правозахисні акти і створили поважні міжнародні організації, які забезпечують дотримання прав людини у світі, а також визнали важливість місії міжнародних правозахисних організацій.

Тому важливим складником конституційно-правозахисного в Україні та за кордоном на сьогодні є міжнародні правозахисні організації (*Freedom House, Human Rights Watch,*

Transparency International та ін.). Їх внесок у правозахисну діяльність є значущим, а часто й безцінним. Фаховий моніторинг цими NGO стану дотримання міжнародних правозахисних договорів є не лише досконалою методикою виявлення фактів порушення прав і свобод людини, а й дає змогу підібрати довершений правовий інструментарій національного конституційного права, спроможний упередити кратність подібних деліктів надалі. Зокрема, внести зміни до чинного законодавства, які створять додаткові механізми захисту конкретних прав людини.

Відзначимо, що права та свободи людини, їх утвердження, реалізація та захист цілком заслужено стали одним із ключових предметів конституційної правотворчої та правозастосовної практики в XXI ст. Цю тезу підтверджує й діяльність Конституційної комісії, яка ще в 2015 році визнала три ключові напрями своєї роботи: реформа місцевого самоврядування на засадах децентралізації; удосконалення конституційних засад правосуддя та регулювання прав, свобод і обов'язків в Україні. І якщо перші два напрями конституційної реформи в 2015-2018 роках уже успішно втілені в Конституції та законах України, а також у реформах з децентралізації та правосуддя, то правозахисна реформа лише починає втілюватися в правовій реалії сьогодення.

Зокрема, 25 серпня 2015 року Президент України своїм Указом № 119/2021 затвердив «Національну стратегію у сфері прав людини», потреба в якій зумовлена «...необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері» [7, с. 1203]. На реалізацію цього важливого правозахисного документа Кабінет Міністрів України видав розпорядження від 23 червня 2021 року № 756-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2021-2023 роки» [8, с. 10], який започаткував новітній етап розвитку правозахисної діяльності в Україні, заснованої на використанні потенціалу громадянського суспільства та його інститутів [9, с.3-15], а також на перепрофілюванні органів державної влади на правозахисну діяльність.

Джерела та література:

1. Головатий С. Про людські права: лекції / С. Головатий. – К. : Дух і літера, 2016. – С. 45.
2. Fedorenko W. Problem ochrony praw człowieka w warunkach rewolucji oraz konfliktów wojennych / W. Fedorenko // Ochrona praw człowieka w wymiarze uniwersalnym. Akcjologia – instytucje – nowe wyzwania – praktyka. Red. naukowa J. Jaskiernia, K. Sprzyszak. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017. – S. 74-75.
3. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Фарид Закария ; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Ладимир, 2004. – С. 293.
4. Лютюк О. С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія / О. С. Лютюк. – К. : Вид-во Ліра, 2016. – С. 273.
5. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / О. В. Батанов ; відп. ред. М. О. Баймуратов. – К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2010. – С. 567.
6. Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата та Г. Ломана ; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – 2-е вид. – К. : Ніка-Центр, 2012. – С. 8.
7. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня. 2021 р. № 119/2021 // Офіц. вісн. Президента України. – 2021. – № 20. – Ст. 1203.
8. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки : розпорядження Кабінет Міністрів України від 23 червня. 2021 р. № 756-р // Урядовий кур'єр. – 2021. – № 245.
9. Корнієнко П. С. Правозахисні організації як основний елемент громадянського суспільства в Україні / П. С. Корнієнко // Часопис Київ. ун-у права. – 2021. – № 2. – С. 59-63; Корнієнко П. С. Роль правозахисних організацій у розбудові громадянського суспільства в Україні / П. С. Корнієнко // Держава і право : зб. наук. пр. Серія «Юридичні науки». Вип. 77. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ: Юридична думка, 2017. – С. 3-15.

Korniienko P. Promotion of human rights and freedoms in Ukraine. *Forming propositions to improve the current constitutional law pertaining to the assertion, guarantees and protection of human rights and freedoms. Human rights and freedoms, their judicial and extra-judicial protection and renewal, the system of entities responsible for protection of human rights and freedoms, its objectives and functions, are specified in the Constitution of Ukraine and Laws of Ukraine laying down the constitutional basis for human rights activities.*

Keywords: *rights and freedoms of human and citizen, protection of human rights and freedoms, human rights activities, constitutional human rights activities.*

СКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЯХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

В. М. Кравчук

Досліджується склад та ключові спільні риси термінології у сфері прав людини в конституціях України та Польщі, які зумовлені приблизно однаковим часом їх прийняття та подібною історико-правовою традицією. Доведено, що в термінології у сфері прав людини в конституціях України та Польщі мають місце як питомі (національні), так і запозичені терміни, в тому числі інтернаціональні слова.

Ключові слова: *запозичені терміни; конституція; питомі (національні) терміни; термінологія; юридична термінологія; юридичний термін.*

В сучасній державі конституція є не лише правовою основою функціонування держави, але й відображенням історичних правових традицій та віддзеркаленням сприйнятих державою міжнародних стандартів у сфері прав людини. Терміни, закріплені в конституції, є не лише універсальними мовними одиницями, але й базою формування галузевої термінології, в тому числі у сфері прав людини. Актуальність теми дослідження обумовлюється фундаментальним значенням конституційних термінів у сфері прав людини для правової системи держави.

Конституція України була прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України та набула чинності з дня її прийняття.

Конституцію Республіки Польща прийнято 2 квітня 1997 року Національними зборами, а 25 травня 1997 року на референдумі більшість громадян висловились в її підтримку. 16 липня 1997 року Конституцію Республіки Польща було підписано президентом О. Квасньєвським і передано для публікації в офіційному виданні та опубліковано. Уже 17 жовтня 1997 року, через три місяці після її оприлюднення, як було передбачено самою конституцією, вона набрала чинності.

Розглядаючи термінологію у сфері прав людини в конституціях України і Польщі, уточнимо, що юридичний термін – це слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ (адвокатура, арбітражний суд, інавгурація президента, позивач, правопорядок, правосуддя, юридична особа, юридичний факт, юрисдикція) і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). Далеко не кожен юридичний термін має законодавчо закріплену дефініцію: термін, що створюється і функціонує у правовій науці, може не фіксуватися в законах, а мати лише наукову дефініцію (аномія, диспозиція правової норми, правова система, правосвідомість, функції права, юридична деонтологія) [1, с. 39].

Юридичний термін – це слово або словосполучення, яке виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, але в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних значеннєвих відтінків, вводиться в обіг представниками юридичної науки або законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю та відносною стійкістю [2, с. 45].

Юридична (правнича) термінологія як предмет дослідження – це терміносистема, яка нині перебуває в стані формування. Тому вивчення загальних тенденцій її розвитку, дослідження дериваційного потенціалу, зокрема продуктивності / непродуктивності словотвірних типів, є актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані [3, с. 120].

В конституціях України та Польщі зустрічаються як питомі (національні), так і запозичені терміни у сфері прав людини.

До питомих (національних) термінів у сфері прав людини в Конституції України можна віднести людина (ст.ст. 21, 23, ч. 1 ст. 27 і т.д.); свобода (ст. 21, ч. 1 ст. 29 і т.д.); вільний розвиток (ст. 23); повага до гідності (ч. 1 ст. 28); нелюдське поводження (ч. 2 ст. 28); особиста недоторканість (ч. 1 ст. 29); недоторканість житла (ч. 1 ст. 30); таємниця листування (ст. 31); свобода пересування (ч. 1 ст. 33); свобода думки і слова (ч. 1 ст. 34); свобода світогляду і віросповідання (ч. 1 ст. 35); об'єднання громадян (ст. 37); письмові звернення (ст. 40); примусова праця (ч. 3 ст. 43); достатній життєвий рівень (ст. 48); охорона здоров'я (ст. 49); стан довкілля (ст. 50); шлюб (ч. 1 ст. 51); сім'я, дитинство, материнство і батьківство (ч. 3 ст. 51); діти-сироти (ч. 3 ст. 52) рідна мова (ст. 53); злочинний наказ (ст. 60); підозрюваний, обвинувачений чи підсудний, засуджений (ст. 63); захист Вітчизни (ч. 1 ст. 65) тощо.

Питомими (національними) термінами у сфері прав людини у Конституції Республіки Польща є: przyrodzona i niezbywalna godność (ст. 30), zatrudnienie (ч. 2 ст. 33), obywatelstwo polskie (ст. 34), nietykalność osobista (ст. 41), wolność osobista (ст. 41), pozbawienie lub ograniczenie wolności (ст. 41), pozbawiony wolności odpowiedzialność karna (ст. 42), przypadek rzeczy (ст. 46), nienaruszalność mieszkania (ст. 50), wolność poruszania się (ч. 1 ст. 52), wolność sumienia (ч. 1 ст. 53), cudzoziemcy (ч. 1 ст. 56), pokojowe zgromadzenia (ст. 57), wysokość wynagrodzenia (ч. 4 ст. 65), równy dostęp do wykształcenia (ч. 4 ст. 70), troska o dobro wspólne (ст. 82) тощо.

До запозичених термінів у сфері прав людини у Конституції України належать: конфіденційна інформація (ч. 2 ст. 32), політичні партії (ст. 36), право на страйк (ст. 44), авторські права (ст. 54) тощо. Запозиченими термінами в Конституції Республіки Польща є: eksperymenty naukowe (ст. 39), praktyki religijne (ч. 6 ст. 53), cenzura prawnicza (ч. 2 ст. 54), ekstradycja (ст. 55), prawo azylu (ст. 56), referendum (ст. 62), szkoły niepubliczne (ст. 70), konsument (ст. 76) тощо.

Також, окремі терміни у сфері прав людини у конституціях України і Польщі формуються шляхом поєднання питомих та запозичених термінів. Скажімо, в Конституції України зустрічаються такі терміни, як конституційні права і свободи (ч. 1 ст. 24), недостовірна інформація (ст. 32), професійні спілки (ст. 36), місцевий референдум (ст. 38), колективне письмове звернення (ст. 40); в Конституції Республіки Польща – życie polityczne (ч. 1 ст. 32), zabezpieczenie społeczne (ч. 2 ст. 33), mniejszość etniczna (ст. 35), prawo do odszkodowania (ст. 41), tajemnica komunikowania się (ст. 49), wolność religii (ст. 53), prawo udziału w referendum (ст. 62) тощо.

Деякі аналогічні терміни в сфері прав людини в конституції однієї держави можуть бути питомими, а в конституції іншої держави – запозиченими. Наприклад, термін «депутат» (ч. 2 ст. 42, ст. 76 та ін. Конституції України) походить з латинської мови, водночас аналогічний термін «poseł» (ч.ч. 1, 4, 5 ст. 105, ч. 1 ст. 107 та ін. Конституції Республіки Польща) є питомими терміном.

В конституціях України та Республіки Польща також мають місце інтернаціональні терміни в сфері прав людини. Наприклад, референдум (ч. 1 ст. 38 Конституції України; ст. 62, Конституції Республіки Польща); партія (ст.ст. 36, 37, п. 6 ч. 1 ст. 81 та ін. Конституції України; ст.ст. 11, 13, ч. 1 ст. 100 та ін. Конституції Республіки Польща) тощо.

За структурою терміни у сфері прав людини в конституціях України та Польщі можуть бути простими (слово) або складеними (словосполучка).

Наприклад, у Конституції України простими термінами є гідність (ст.ст. 21, 28), громадянство (ст. 25), мітинги (ст. 39), страйк (ст. 44), відпустка (ст. 45) тощо. У Конституції Республіки Польща простими термінами є ustawa (ст. 38), tortury (ст. 40), zatrzymanie (ст. 41), ekstradycja (ст. 55) тощо.

Словосполуками у сфері прав людини в Конституції України є такі терміни, як особиста недоторканність (ст. 29), таємниця листування (ст. 31), релігійні переконання (ст. 35), право власності (ст. 41) тощо. Словосполуками у сфері прав людини в Конституції Республіки Польща є такі терміни, як wolność człowieka (ст. 31), obywatelstwo polskie (ст. 34), nietykalność osobista (ст. 41), pozbawiony wolności (ст. 41), ochrona prawna życia prywatnego (ст. 47) тощо.

Термінологія у сфері прав людини в конституціях України та Польщі наділена спільним рисами, що пов'язано з часом їх прийняття та подібною історико-правовою традицією. У термінології у сфері прав людини в конституціях України та Польщі мають місце як питомі (національні), так і запозичені терміни, в тому числі інтернаціональні слова. Законодавцями обох держав при написанні текстів конституцій в частині прав людини використано значну кількість власне національних термінів, використовуються як прості, так і складні терміни (словосполуки).

Джерела та література:

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. Т. 90: Юридичні науки. (Нац. ун-т "Кієво-Могилянська академія). К.: Пульсари, 2009. С. 39-44.
2. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
3. Шеремета Н. Правничі термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. № 765. С. 120-123.
4. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правничі мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 17-29
5. Калиновський Б. В., Бугайко Ю. О. Вплив європейської правничої термінології на українську законодавчу терміносистему. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник*. 2019. № 4 (6). Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 86-100.

Kravchuk V. Composition of human rights terminology in the constitutions of Ukraine and Poland. *There are studied composition and key common features of human rights terminology in the constitutions of Ukraine and Poland. It is proved that in the terminology in the field of human rights in the constitutions of Ukraine and Poland there are both specific (national) and borrowed terms, including international words.*

Keywords: *borrowed terms; constitution; specific (national) terms; terminology; legal terminology; legal term.*

ПОНЯТТЯ ТА РИСИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ

М. А. Кравчук

Досліджуються різні підходи до визначення поняття «державна політика» та характерних рис цієї категорії, з метою формулювання поняття державної політики у сфері надання правової допомоги населенню. Державна політика у сфері надання правової допомоги населенню характеризується діяльністю держави, яка здійснюється за допомогою відповідних методів публічного адміністрування та спрямована на досягнення поставлених цілей у сфері надання правової допомоги населенню.

Ключові слова: *державна політика; правова допомога.*

Оскільки загальноприйнятною, чітко окресленою дефініцією «державна політика у сфері надання правової допомоги населенню» не існує, що власне пов'язано із складністю та

багатогранністю цієї категорії, варто розпочати з попереднього аналізу змісту родового поняття – «державна політика».

В англійській мові є два еквівалентні поняття щодо україномовного терміна політика: politics і policy. О. Кілієвич, у англо-українському глосарії термінів і понять з аналізу державної політики та економіки, дає наступні визначення цих термінів: політика (politics) – це суспільна наука, що вивчає політичні інституції і принципи та поведінку влади. Політику в цьому розумінні досліджують переважно політичні аналітики; політика (policy) – це певний курс дій, обраний заради вигідності, зручності тощо. Саме в такому контексті розуміється термін «державна політика» загалом чи її відповідний напрям: зовнішня, внутрішня, економічна, соціальна, культурна тощо [1, с. 9].

Аналіз змісту поняття «державна політика» останнім часом набуває неабиякого практичного значення. Це пов'язано, перш за все, з процесами реформування в сучасній Україні, що передбачає обов'язкові зміни як у політичній, так і функціональній сфері загалом. Питання державної політики відноситься до проблемних і дискусійних, але все ж серед значної кількості наукових досліджень, у яких так чи інакше розглядається феномен державної політики, спеціальних праць із даної проблематики не так багато або ж вони дещо застаріли [2, с. 21].

Як зазначає Андріаш В., державна політика – це оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і суб'єктивних суджень людей про власні інтереси в суспільстві. Державна політика дистанціюється від політики конкретних політичних сил, навіть тих які мають більшість у представницьких органах влади. По-перше, тому що необхідно, щоб державна політика представляла й інтереси меншості, інакше будуть виникати труднощі при її реалізації. По-друге, державна політика повинна бути досить стійкою, стабільною, мати історичну перспективу. По-третє, державна політика повинна виступати, об'єднуючою силою, і бути спрямованою на позитивний розвиток суспільства [3].

В свою чергу Т. Авакян вказує, що державна політика – відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади з метою визначення програми поведінки підвладних осіб, яку здійснюють шляхом використання різних засобів і методів для досягнення певних суспільно значущих цілей. Безперечною є теза про те, що державна політика реалізується за допомогою різних засобів, форм, методів і процедур, однак важливе місце серед цих елементів посідає законодавство країни [4, с. 107-108].

На думку Тертички В., державна політика, в широкому розумінні цього терміна, може визначатися як вибір державними інституціями між діяльністю та бездіяльністю щодо вирішення суспільних проблем. Адже втрати українського суспільства в темпах реформування зумовлені не стільки відсутністю чітких уявлень про цілі й перспективи країни в світовому геополітичному просторі, скільки відсутністю наукової, цілісної програми соціально-економічного й політичного розвитку на найближчі й більш віддалені роки [5, с. 7].

Колектив науковців пропонує під державною політикою слід розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [6, с. 8].

В свою чергу Волинець С. наголошує, що в результаті аналізу численних трактувань «державної політики» встановлено, що у вузькому розумінні вона є комплексом стратегічних завдань та цілеспрямованих заходів, які реалізуються органами державної влади у різних сферах суспільної діяльності. На відміну від окремого урядового рішення, дії чи реакції, державна політика є ретельно розробленою стратегією, результатом тривалої взаємодії багатьох структур та організацій [7, с. 58].

Коршунова Н. державною політикою пропонує вважати цілеспрямовану, порівняно стабільну, свідомо-вольову, правову форму організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, яка за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур спрямована на розроблення стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів [8, с. 91-92].

На сьогодні існує багато прикладів як вживання терміна «державна політика», так і є багато академічних визначень державної політики, але з точки зору її предметно-проблемних особливостей, на погляд колективу науковців за редакцією Л. Гонюкової та В. Козакова, її оптимальним є таке визначення: державна політика – це відносно цілеспрямована, стабільна й організована діяльність/бездіяльність державних інститутів, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства [9, с. 23].

Таким чином, з врахуванням плюралізму підходів у визначенні поняття «державна політика» та характерних рис цієї категорії, нами сформульоване поняття державної політики у сфері надання правової допомоги населенню.

Державна політика у сфері надання правової допомоги населенню – це діяльність держави, яка здійснюється за допомогою відповідних методів публічного адміністрування, організаційно-нормативна система владних дій та управлінських рішень спрямована на досягнення поставлених цілей у сфері надання правової допомоги населенню.

До основних ознак державної політики у сфері надання правової допомоги населенню можемо віднести:

загальнодержавні рішення та зобов'язання, що мають на меті надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення;

різновидами правової допомоги населенню є безоплатна (первинна і вторинна) та оплатна правова допомога;

залучення широкого кола суб'єктів до забезпечення надання правової допомоги населенню, а також проведення заходів правової освіти, правового просвітництва та правового виховання;

законодавче врегулювання кваліфікаційного відбору адвокатів, притягнення їх до відповідальності (в тому числі дисциплінарної) за ненадання або неякісне надання правових послуг.

Джерела та література:

1. Новакова О. В., Пашина Н. П. Аналіз державної політики. Навчальний посібник. Луганськ, 2013. 262 с.
2. Дзевелюк М. Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку. Національний юридический журнал: теорія і практика. 2016. С. 21-25. URL : <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2016/4/5.pdf>
3. Бірюк В. І. Комунальні установи з надання первинної правової допомоги. Безоплатна правова допомога в Україні: шляхи подальшого розвитку та модернізації: матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 жовт. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 13-15
4. Авакян Т. А. Нариси та дискусії щодо розуміння державної політики у сфері внутрішніх справ. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 104–113.
5. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. 750 с.
6. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
7. Волинець С. С. Щодо визначення поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства». Аспекти публічного правління. Том 6 № 6-7 2018. С. 54-63
8. Коршунова Н. В. Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 240 с.
9. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія / авт. кол. : [Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребкало та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ : НАДУ, 2018. 400 с.

Kravchuk M. Concepts and features of state policy in the field of providing legal aid to the population. *There are studied different approaches to the definition of "public policy" and the characteristics of this category, in order to formulate the concept of public policy in the field of legal assistance to the population. State policy in the field of legal aid to the population is characterized by the activities of the state, which is carried out using appropriate methods of public administration and aimed at achieving the goals in the field of legal aid to the population.*

Keywords: state policy; legal aid.

ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПАЦІЄНТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

А. В. Кривко

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Існують окремі категорії пацієнтів, які самостійно не можуть прийняти рішення щодо медичного втручання – неповнолітні пацієнти. Держава їм забезпечує додаткові гарантії охорони та захисту їхнього життя і здоров'я. Не зважаючи на посилену увагу та турботу з боку держави до неповнолітніх пацієнтів, існують суперечливі питання, вирішення яких покращить регулювання таких правовідносин та захист прав пацієнтів.

Ключові слова: неповнолітній пацієнт, медичне втручання, інформована згода.

Право на належне медичне обслуговування є таким правом, доступ до якого належить всім і кожному. Право людини на охорону здоров'я, що охоплює собою і право на належне медичне обслуговування, втілює прагнення суспільства бути цивілізованим. У відносинах, що пов'язані з наданням медичних послуг, лікуванням, дуже важливим є система гарантії прав захисту пацієнтів. Це зумовлено тим, що пацієнт в таких випадках є залежним від лікаря, через відсутність спеціальних знань про хворобу, про особливості лікування.

Особливо це стосується неповнолітніх пацієнтів, адже при наданні їх медичних послуг виникає більше нюансів, ніж з дорослими пацієнтами. Дорослі пацієнти (якщо вони є дієздатними та фізичний стан дозволяє) можуть напряму комунікувати з лікарем, давати згоду на ті чи інші маніпуляції, оцінювати стан здоров'я та аналізувати відчуття. Між неповнолітніми пацієнтами та лікарем майже завжди є «посередник» - представник неповнолітньої особи. Також неповнолітні пацієнти не завжди можуть достовірно надати лікарю якусь інформацію щодо стану свого здоров'я згідно власних відчуттів, вони є більш вразливими до різного роду інформації про стан здоров'я.

Дослідження у даній сфері та тематиці проводило ряд науковців, серед яких Н. Болотіна, Г. Миронова, С. Сільченко, С. Стеценко, М. Щирба та інші.

Проте, досліджуване питання не втрачає актуальності з огляду на те, що клінічні ситуації за участі неповнолітніх пацієнтів є найскладнішими як для етичного тлумачення, так і для застосування норми права і такі пацієнти потребують спеціальних інструментів та норм для захисту власних прав.

Чи не найбільш поширеним дискусійним питанням в межах захисту прав пацієнтів, а особливо неповнолітніх пацієнтів є питання інформованої згоди на медичне втручання. Інформування пацієнта та отримання його згоди – це обов'язки, не властиві медичній етиці та практиці попередніх часів. Доктринальні засади правового регулювання надання медичної допомоги з часом зазнали змін, і тепер основне правило європейського приватного права в сфері правосу́б'єктності пацієнтів полягає в тому, що нікого не може бути піддано медичному втручанням без його згоди.

Як відомо з цивільного права, обсяг цивільної дієздатності як здатності фізичної особи самостійно здійснювати свої права залежить від віку та психічного стану суб'єкта права. Ці норми поширюються і на регулювання приватноправових відносин у сфері надання медичної

допомоги: дієздатність дитини узгоджується з віковим критерієм. В Україні критерій віку є визначальним для надання згоди. Вітчизняний законодавець у ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає таким вік особи із досягненням нею 14 років [1].

Проте, варто зауважити, що у пункті 1 ст. 171 СК України сформульовано норму-принцип, згідно з якою дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також з питань сім'ї. У пункті 2 ст. 171 СК України роз'яснюється, що це право має застосовуватися до дитини, яка може висловити свою думку [2].

Теоретично, можна встановити, що право дитини бути заслуханою з усіх питань, що стосуються її життя, має поширюватися й на питання її медичного обслуговування та, зокрема, ухвалення рішень щодо вибору лікування, адже перелік законодавчо визначених сфер життя дитини, щодо яких вона має право бути вислуханою, не є вичерпним. Проте, практичної реалізації та визначення в правовий спосіб може на практиці здійснюватися вислуховування та врахування думок дитини, законодавець не роз'яснює [4]. Тобто, в дитини це право ніби і присутнє, але здійснити його зі всіма супутніми юридичними наслідками вона не може.

Проте, існують країни, де встановлена нижча вікова межа, і що цікаво, враховується (а іноді береться за основу) ще і рівень психологічного розвитку. Наприклад, не вказано чіткої нижньої межі для врахування думки пацієнта законодавство Австралії, проте роз'яснюється, що якщо людина молодша 16 років, а працівник охорони здоров'я, що спостерігає за нею, вважає, що вона така, що може приймати рішення щодо себе, їй надається право вирішувати питання власного здоров'я [6].

Ще одним дискусійним питанням є група неповнолітніх пацієнтів, що перейшли межу 14 років. Для таких осіб передбачена можливість надання згоди на медичне втручання, на вибір лікаря та методів лікування, проте не передбачено надання інформації про стан їх здоров'я та ознайомлення із документами, що містять інформацію про стан здоров'я [5]. Виходить, що такі пацієнти або отримують медичну допомогу без належної поінформованості або отримують медичну допомогу із залученням представників, для отримання необхідної інформації про стан здоров'я, що є вкрай нелогічним до наданої можливості самостійно вирішувати питання медичного втручання. Перше порушує норми національного та міжнародного законодавства, згідно яких згода на медичне втручання не може бути надана без належної поінформованості. А другий варіант розвитку подій порушує так звану «приватність у прийнятті рішення», яку надає ст. 284 ЦК України особам, віком від 14 до 18 років.

Вирішення вищевикладених непорозумінь можливе шляхом внесення змін до законодавства. Насамперед, слід врахувати досвід зарубіжних країн і в обов'язковому порядку враховувати рівень психологічного, психоемоційного розвитку дитини і залучати її для висловлення побажань щодо медичного втручання, не роблячи її згоду чи не згоду абсолютною, але брати її до уваги. Це було б доречно у випадку, якщо йдеться про якусь корекційну, естетичну медицину, яка може впливати на подолання комплексів у дитини, особливо шкільного віку. Проте, не слід забувати про часові рамки, адже в медицині досить часто рішення треба приймати негайно і довге дослідження психологічних особливостей дитини може завдати шкоди її фізичному здоров'ю.

Для групи неповнолітніх, що вже досягли 14 років необхідно все ж таки надати їм право бути повністю проінформованим про стан власного здоров'я (крім випадків, коли це може нашкодити лікуванню чи через психологічний аспект спричинити ускладнення) для того, щоб вони безпечно могли реалізувати своє право на висловлення згоди медичне втручання чи відмови від такої. Адже діти від 14 років, це не лише підлітки 14-15 років, сюди входять і особи 16-17 років, які в такому віці вже вступають до вищих навчальних закладів, переїжджають від батьків до інших міст, навчаються самостійно приймати рішення стосовно свого життя та здоров'я, набувають цивільної емансипації, зрештою. Тому, враховуючи це, вони повинні мати змогу отримати достовірну інформацію щодо стану власного здоров'я задля прийняття подальших рішень стосовно згоди чи відмови від медичного втручання.

Проте, тут також необхідно в обов'язковому порядку враховувати рівень психологічного розвитку особи, розуміння наслідків тих чи інших рішень та усвідомленості особи, оскільки на межі 14-18 років припадає перехідний вік у підлітків, який має свої особливості, зокрема у змінах характеру, темпераменту, поглядів і важливо, аби рішення щодо власного здоров'я особа приймала виважено та розумно, адже діти – це надія та основа нації. А здорові діти – основа здорової нації.

З огляду на вищевказане, можна зробити висновок про те, що неповнолітні пацієнти є вразливою категорією пацієнтів, оскільки вони не мають достатнього життєвого досвіду, психологічного розвитку для того, аби приймати рішення щодо медичного втручання, які впливають на їх життя та здоров'я. Проте, не варто обмежуватись суто віковим критерієм для визначення можливості вирішувати питання, що стосуються медичного втручання. Необхідно обов'язково робити психологічну оцінку діям та судженням пацієнта, аби зрозуміти чи в змозі він вирішувати питання стосовно власного здоров'я. А також необхідно усунути колізію в законодавстві і надати особам з 14 років право на отримання достовірної інформації про стан свого здоров'я, перед тим як вони дають згоду чи відмовляються від медичного втручання, обирають лікаря чи методи лікування. Але і в цьому випадку також враховувати психологічний та психоемоційний стан дитини, щоб навіть проінформована згода не стала згубною.

Джерела та література:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801- XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> .
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40.
4. Миронова Г. Врахування думки дитини у сфері надання медичної допомоги: міжнародні стандарти та досвід України. Медичне право 2 (26). 2020. С. 70.
5. Щирба М. Право на інформовану згоду при медичному втручанні неповнолітнім пацієнтам. Підприємництво, господарство, право. 2017. № 12. С. 213.
6. Consent to Medical Treatment - Patient Information: Policy Directive NSW № PD2005_406 27- Jan-2005. URL : <http://www.health.nsw.gov.au/policies/>

Kryvko A. Protection of the rights of minor patients: problems and prospects of legislative regulation. *There are certain categories of patients who cannot make their own decisions about medical intervention - minors. The state provides them with additional guarantees for the protection and preservation of their lives and health. Despite the increased attention and concern of the state towards minor patients, there are controversial issues that will improve the regulation of such legal relations and the protection of patients' rights.*

Keywords: *minor patient, medical intervention, informed consent.*

КОНЦЕПЦІЯ ZERO WASTE ЯК ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМИ ПЛАНЕТИ

М. А. Кривош

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

У статті розглянуто питання концепції Zero waste як комплексного підходу до збереження екосистеми планети. Наведено принципи й основні положення застосування екотренду.

Ключові слова: *zero waste, відходи, екологія.*

XXI століття – це епоха стрімкого розвитку науки, технологій і передового виробництва. Але разом з тим, це ера надмірного споживання, смітєвих ост-ровів й сотень років розкладання пластику. В таких умовах питання, пов'язані з мінімізацією впливу відходів на навколишнє природне середовище, набувають для людства все більшої актуальності. Для вирішення еколого-економічних проблем сфери відходів науковці разом з громадськістю розробляють і впроваджують різноманітні концепції, однією з яких є Zero Waste.

Сутність екологічної проблеми, способів її вирішення та підходу zero waste розглянуто в наукових працях Р. Байцар, О. Білопільської, Х. Депко, О. Ігнатенко, М. Крачило, В. Міщенко, Р. Мюррей та ін.

У 2011 році було створено організацію Zero Waste International Alliance, яка визначає свою концепцію так: «Zero Waste – це збереження всіх ресурсів завдяки відповідальному виробництву, споживанню, повторному використанню й переробці, упакуванню й матеріалам без спалювання й викидів у землю, воду, повітря, тому що це загрожує навколишньому середовищу й здоров'ю людей» [1].

Таке визначення концепції наведено в глобальному значенні. А на побутовому рівні Zero Waste – це спосіб життя, за якого люди стараються мінімізувати свій «екослід», керуючись п'ятьма основними принципами (5R):

- Refuse (відмовся);
- Reduce (скороти);
- Reuse (використай повторно);
- Recycle (перероби);
- Rot (компостуй).

Екоблогер Яна Потрекій стверджує, що «Zero waste має два значення: «нуль відходів» і «нуль втрат». Якщо об'єднати їх разом, то виходить новий принцип ставлення до відходів виробництва і споживання. Такий собі круговорот ресурсів: виробили, продали, споживач максимально використав повторно, передав іншим і повернув назад природі (компостував). На смітник у такому випадку потрапляє мінімум відходів» [2].

Zero waste – це новий рух, філософія й стиль життя. Його ідея в тому, щоб жити, залишаючи якомога менше відходів й раціонально використовувати всі наявні ресурси. Це виглядає утопічно, але тим не менш уже зараз багато хто намагається скоротити кількість відходів.

Що конкретно роблять ті люди, які живуть за принципами Zero waste? Вони відмовляються від одноразових товарів, замінюючи їх багаторазовими. Ні пластиковому посуду, трубочкам для напоїв, стаканчикам для кави, поліетиленовим пакетам із супермаркетів. Замість них – посуд із скла, нержавіючої сталі та кераміки, бамбукові чи металеві трубочки, власне багаторазове горнятко чи термос, екорторбинки для покупок.

Багато хто думає, що заходи із збереження екології повинні бути проведені «зверху», тобто державою. Безспірним є те, що для ефективного вирішення екологічної проблеми та поширення екотренду zero waste у суспільстві надзвичайно важливим є ще й створення державою відповідних умов. Проте варто замислитись над питанням: «А що я можу зробити для планети?». Відповідь дуже проста: кожен із нас повинен свідомо подумати перш ніж придбати ту чи іншу річ. Адже ми часто купуємо те, що нам може бути й зовсім не потрібне, проте є останньою новинкою моди чи на цей товар у магазині була шалена знижка, що «гріх було це не купити». В такі моменти ми не думаємо про те, скільки ресурсів було витрачено щоб виготовити цю річ, яку можливо так і не використаємо.

Дуже важливу думку можна побачити у книзі Р. Мюррей «Цель – Zero Waste»: «А чи завжди так необхідно виробництво самого товару, який рано чи пізно неминуче перетвориться на відходи? [3, с. 6]. Ось як це обґрунтовує Романко: «І навіть, якщо у цей момент у когось виникає наступна думка «Я ж не виробник, я звичайна пересічна людина, хіба у моїх силах впливати на виробництво?», пропоную подивитися на це з іншого боку. Кожен з нас покупець, а покупець створює попит, у свою чергу, виробник під час виготовлення певної продукції орієнтується на попит. За такої умови, можемо дійти висновку, що коли не буде попиту, або він буде мінімальним – відповідно зменшиться і обсяг

виробництва». З такою думкою важко не погодитись, адже це дійсно так. Романюк [4, с. 14-15].

Zero waste – це інструмент, який також може бути застосований для подолання голоду й бідності. Давно відомо, що масштаби виробництва їжі дозволяють «прогодувати» усіх жителів Землі, однак проблема в тому, що всю цю їжу не правильно поділено серед людей. Суть у тому, що можна створити так званий банк їжі, куди здавали б її ті, хто не реалізував протягом дня. В першу чергу це заклади громадського харчування й супермаркети. В такий спосіб бідні верстви населення були б забезпечені продуктами харчування.

Однак таку ідею варто застосовувати не лише щодо харчових продуктів. Концепція zero waste передбачає те, зайвий одяг, меблі чи предмети побуту можна й потрібно віддавати тим верствам населення, які цього потребують, але не мають змоги придбати. Такі дії допоможуть скоротити кількість виробництва й відповідно зменшать забруднення планети.

Питання екології – це не просто глобальна проблема, яку мають вирішувати правлячі верхівки, це питання, яким кожен із нас має проникнути й для безпечного майбутнього наших нащадків змінити свій спосіб життя. Тому Zero waste – комплексний підхід, який дозволяє кожному із нас це зробити.

Джерела та література:

1. Концепция Zero Waste и зачем прививать детям осознанное потребление. URL : <https://dec.camp/ru/kontseptsiya-zero-waste-i-zachem-privivat-detyam-osoznannoe-potreblenie/> (дата звернення 28.11.2021).

2. Потрекий Я. Zero Waste: осознанное потребление без фанатизма. Издательство «Бомбора», 2019. 208 с. URL : http://loveread.ec/view_global.php?id=82587

3. Мюррей Р. Цель – Zero Waste. (Перев. с англ.). Москва. ОМННО «Совет Гринпис», 2004. 232 с. URL : <https://www.waste.ru/uploads/library/zerow.pdf>

4. Романюк К. С. Створення та просування соціальної реклами для популяризації екотренду «Zero waste». Київ. Національний авіаційний університет, 2021. 72 с. URL : <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51562/1/%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%9A.%D0%A1.pdf>

Kryvosh M. Zero waste conception as a way of conservation planet ecosystem.

The issue of zero waste as a complex way to conserve ecological system is considered. Principles and basic conditions of ecotrend practice are given.

Keywords: Zero waste, waste, ecology.

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ВИНЯТКОВА ФОРМА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ

О. В. Крикунов

Розглянуто норми міжнародного права та національного законодавства щодо обмеженого винятковими випадками застосування тримання під вартою у кримінальних провадженнях, виявлено процесуальні гарантії від незаконного та необґрунтованого тримання під вартою.

Ключові слова: тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, слідчий суддя, суд.

На рівні міжнародно-правових актів приділяється значна увага захисту таких цінностей, як свобода та недоторканність особи. Цілий комплекс важливих гарантій їх дотримання прямо закріплено у загальних актах, міжнародних пактах, конвенціях та договорах щодо обмеження застосування тримання під вартою, який є найбільш суворим запобіжним заходом під час здійснення кримінального провадження. Ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [1] гарантує повагу права на свободу та особисту

недоторканність. Разом із тим, це право не є абсолютним і може тимчасово обмежуватися на законних підставах. Тримання під вартою може бути застосоване судом лише при неможливості забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого і виконання ним процесуальних обов'язків іншими, більш м'якими запобіжними заходами. Таке твердження відповідає п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., згідно з яким «взяття під варту осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом» [2]. Відповідно до п. 1 Резолюція (65) 11 Комітету міністрів Ради Європи від 09.04.1965 р. взяття під варту повинно розглядатися як винятковий захід та застосовуватися і продовжуватися в разі суворой необхідності [3]. У п. 15 Рекомендації R (80) 11 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи від 27.06.1980 р. встановлено обов'язок суду при вивченні питання щодо доцільності обрання взяття під варту до суду розглянути всі можливі альтернативні заходи [4]. За п. 6.1. Мінімальних стандартних правил ООН про заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням, від 14.12.1990 р. попереднє ув'язнення застосовується в судочинстві по кримінальних справах як надзвичайний захід за умови належного втручання інтересів розслідування правопорушення та захисту суспільства і жертв злочинів [5].

Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) у рішенні по справі «Вітольд Литва проти Польщі» від 04.04.2000 р. вказав, що взяття під варту – це «такий серйозний захід, який виправданий лише тоді, коли інші, менш серйозні заходи, були розглянуті та визнані недостатніми для забезпечення інтересів людини і суспільства» [6].

Стаття 29 Конституції України регламентує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність. Заарештовувати або тримати під вартою особу можна лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Затриману особу негайно звільняють, якщо протягом 72 год. з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [7]. Конституційний Суд у своїй практиці виклав правову позицію, згідно із якою метою наведеної норми є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи чи особистої недоторканності людини. Разом із тим, це конституційне право не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, визначених законами України, з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина та виключно на підставі вмотивованого рішення суду [8].

КПК у ст. 183 та у ст. 492 КПК наголошує на винятковості застосування тримання під вартою (тобто, позбавленні волі на певний строк підозрюваного, обвинуваченого й утриманні його у місцях попереднього ув'язнення на підставі ухвали слідчого судді, суду), яке допускається лише, якщо жоден інший більш м'який запобіжний захід не буде дієвим і прокурор зможе надати достатні докази цього твердження слідчому судді, суду. Також для застосування тримання під вартою до раніше не судимої особи визначена умова кримінально-правової кваліфікації підозри, обвинувачення як тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Разом із цим, якщо особа є судимою, раніше порушила умови застави чи, перебуваючи на волі, перешкождала кримінальному провадженню або якщо їй було інкриміновано іншу підозру, то дія цієї умови стає не обов'язковою згідно із ч. 2 ст. 183 КПК. Варто додати, що до неповнолітнього тримання під вартою має застосовуватись лише як винятковий захід з визначенням якомога коротших термінів такого тримання та із забезпеченням періодичного перегляду через короткі проміжки часу підстав для його застосування чи продовження (рішення ЄСПЛ у справі «Ассенов та інші проти Болгарії» від 28.10.1998 р.) [9].

При розгляді клопотання про обрання або ж продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обов'язково має бути розглянуто можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів (рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011 р.) [10]. Однак у ч. 4 ст. 183 КПК передбачено, що слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначити розмір застави, зокрема: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею. Слід мати на увазі, що у такому разі слідчий суддя, суд також вправі застосувати інший (більший) розмір застави (як альтернатива) відповідно до положень ч. 10 ст. 182 КПК; 4) щодо підозрюваного,

обвинуваченого у (ст.ст. 255 – 255-3 КК України); 5) щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. При обранні тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або який перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави-агресора, розмір застави не визначається.

Суворий режим тримання під варту у місцях попереднього ув'язнення встановлений Законом «Про попереднє ув'язнення» [11], а також Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів [12]. Основними вимогами такого режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, постійний нагляд за ними і роздільне тримання їх. Особи, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою, підлягають обшуку, медичному огляду, дактилоскопуванню і фотографуванню; їх ознайомлюють з правами, обов'язками та вимогами режиму. Речі, які є при них, а також передачі і посилки на їх ім'я підлягають огляду, а листування - перегляду. Їм забороняється мати при собі гроші та цінні речі, а також предмети, не дозволені для зберігання в місцях попереднього ув'язнення. Побачення з родичами або іншими особами може надавати взятим під варту адміністрація місця попереднього ув'язнення лише з письмового дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження, не менше трьох разів на місяць. Тривалість побачення встановлюється від однієї до чотирьох годин. Скарги, заяви, клопотання і листи (кореспонденція) осіб, взятих під варту, переглядає адміністрація місця попереднього ув'язнення, за винятком кореспонденції Уповноваженому Верховній Раді України з прав людини, ЄСПЛ, а також іншим відповідним органам чи уповноваженим особам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, та прокуророві (ст. ст. 7, 12-13 Закону «Про попереднє ув'язнення»). Отже, тримання під вартою суттєво обмежує конституційні права людини на свободу та особисту недоторканність, приватність, на працю, повністю змінює звичний спосіб життя, обмежує можливості вільного спілкування, реалізації культурних, соціально-економічних прав. Саме тому взяття під варту повинно обиратися тільки при неможливості іншими, більш м'якими запобіжними заходами забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків. Не зважаючи на такі норми міжнародного права, національного законодавства за 12 місяців 2019 р. з 34 780 клопотань про застосування запобіжних заходів 20645 становлять клопотання про тримання підозрюваних (обвинувачених) під вартою. Місцевими та апеляційними судами задоволено 18016 клопотань про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою [13].

Висновки. Як бачимо, у практиці є тенденція до зростання кількості застосування взяття під варту, що не відповідає міжнародно-правовим стандартам винятковості досудового позбавлення свободи щодо підозрюваних. Тримання під вартою як запобіжний захід становить собою найбільш суттєве вторгнення у сферу гарантованого Конституцією України права на свободу й особисту недоторканність, тому воно може бути виправдано лише цілями захисту ще більш глобальних чи важливих соціальних цінностей (національної і громадської безпеки чи економічного добробуту країни, охорони публічного порядку, для запобігання заворушенням чи злочинам), якщо у перспективі ці особи можуть бути піддані судом покаранню у вигляді позбавлення свободи.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Взяття під варту: резолюція (65) 11 Комітету міністрів Ради Європи від 09.04.1965 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/cm/documents>
4. Про взяття під варту до суду: рекомендація R (80) 11 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи від 27. 06. 1980 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/cm/documents>
5. Мінімальні стандартні правила ООН про заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням, від 14.12.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907#Text

6. Рішення ЄСПЛ у справі «Вітольд Литва проти Польщі» від 04.04.2000 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO0811.html

7. Конституції України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Рішення Великої палати КС України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 КПК України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/42212-poperednye-uvyaznennya>

9. Інформаційний лист ВСС України «Про практику обрання неповнолітнім запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та забезпечення першочергового судового розгляду кримінальних проваджень стосовно цієї категорії осіб» від 18.07.2017 р. №223-1346/0/4-17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00226>

10. Лист ВСС України "Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до КПК України» від 04.04.2013 р. № 511-55004-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text>

11. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р. № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>

12. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України від 14.06.2019 р. № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>

13. Іллюк С. «Тримання під вартою» та «домашній арешт» в Україні: експертний аналіз. URL: <https://ecpl.com.ua/news/trymannia-pid-vartoi-ta-domashniy-aresht-v-ukraini-ekspertnyy-analiz>

Krykunov A. Arrestment As An Exceptional Form of Restriction on the Right to Freedom. *The norms of international law and national legislation on the limited use of arrestment in criminal proceedings are considered, procedural guarantees against illegal and unjustified arrestment are identified.*

Keywords: *arrestment, suspected, accused, investigating judge, court.*

ВПЛИВ ЛЮДИНИ НА ЕКОСИСТЕМУ, ЕКОЛОГІЧНІ КРИЗИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ

М. М. Кудиба

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

У зв'язку із зростаючим впливом людини на оточуюче середовище та порушенням численних зв'язків між явищами природи екологічні проблеми є дуже актуальними. Розвиток людської цивілізації супроводжувався, з одного боку, поліпшенням якості життя, а з іншого – різким погіршенням якості навколишнього середовища. Надмірне техногенне навантаження і небезпеки, що виникають при стихійних природних лихах, є однією з ключових передумов виникнення надзвичайних екологічних ситуацій.

Ключові слова: *екологічна криза, екологічна катастрофа, техногенна катастрофа, надзвичайна екологічна ситуація.*

В умовах науково-технічного прогресу значно ускладнилась взаємодія суспільства з природою. Людина отримала можливість впливати на хід природних процесів, підкорила сили природи, почала опановувати майже всі доступні відновні і невідновні природні ресурси, але разом з тим забруднювати і руйнувати довкілля.

Сучасна діяльність людини, наприклад будівництво гідротехнічних споруд, шахт, рудників, доріг, свердловин, водойм, дамб, деформація суші ядерними вибухами, будівництво гігантських мост, озеленення пустель, та інші повсякденні аспекти діяльності людини, вже викликали значні видимі зміни довкілля. Нині людина експлуатує більше, ніж 40% суші, використовує 13% річкових вод, інтенсивність вирубування лісів досягла позначки 20 млн. га за рік. Щороку при будівельних та гірничих роботах переміщується більше 4 тис. км³ породи, видобувається з надр землі 100 млрд. т. руди, спалюється 7 млрд. т. умовного палива, виплавляється більше 800 млн. т. різних металів, розсіюється на полях більше 500 млн. т. мінеральних добрив і більше 4 млн. т. отрутохімікатів, третина яких змивається поверхневими стоками у водойми або затримується в атмосфері. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у практиці використовуються до 500 тис. різноманітних хімічних сполук. Біля 40 тис. сполук володіють шкідливими для людини властивостями, а 12 тис. – токсичні [1, с. 144]. В результаті такої діяльності людини, в суспільстві виникає надзвичайна екологічна ситуація.

Надзвичайна екологічна ситуація – це надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі.

На сьогодні існує багато визначень суті поняття надзвичайні екологічні ситуації, до яких відноситься поняття екологічна криза та екологічна катастрофа.

Екологічна криза – особливий тип екологічної ситуації, коли середовище існування одного з видів або популяції змінюється так, що ставить під сумнів його подальше виживання.

Проявом екологічної кризи є виникнення значних змін ландшафтів, швидке наростання загрози виснаження або втрати природних ресурсів (в тому числі генофонду), унікальних природних об'єктів, погіршення умов проживання населення.

Класифікації екологічних криз:

- *компонентні (видові) екокризи*, зумовлені зникненням, вимиранням або міграцією певних видів чи компонентів екосистеми внаслідок відповідних дій людини. Наприклад, цілеспрямоване винищення хижих звірів може призвести до різкого зростання трав'янистих тварин, що може спричинити кризовий стан лісових і степових ценозів, або ж винищення певних видів птахів може призвести до небаченого розмноження шкідливих комах, а отже, і до величезних втрат сільськогосподарської продукції.

- *репрезентативні (локальні) екокризи* почали виникати із заміною природних екосистем на штучні ценози, з появою продукуючого господарювання: розорювання степу, культивування необхідних сортів рослин та порід тварин, винищення лісових ділянок, видобування корисних копалин, зведення промислових об'єктів.

- *тотальні (панокіуменні) екокризи* стали звичним явищем з часів промислової революції і є своєрідним продовженням та посиленням локальних екокриз, лише з тією різницею, що деградації зазнають не окремі екосистеми, а більшість з них, а то й усі загалом. Наприклад, зарегулювання стоків Дніпра, осушування поліських боліт, розорення українських степів завдало непоправної шкоди величезній кількості екосистем;

- *глобальні (біосферні) екокризи* пов'язані з порушенням рівноваги в основних структурних блоках біосфери (атмосферному, гідросферному, літосферному, ґрунтовому). Мова йде про порушення цілісності межової екосистеми всієї земної кулі. Біосфера під впливом людської діяльності втрачає свої самоорганізаційні можливості і веде рух до такого стану, що може призвести не тільки до вимирання флори і фауни, масової елімінації видів, а й до загибелі всього живого взагалі.

Термін екологічна катастрофа за своєю суттю і змістовним наповненням відрізняється від екологічної кризи. Криза – це зворотній стан, в якому людина виступає як активно діюча сторона.

Екологічна катастрофа – незворотна зміна природних комплексів, пов'язана з масовою загибеллю живих організмів. Катастрофічні екологічні ситуації характеризуються глибокими і незворотними змінами природи, втратою природних ресурсів і різким погіршенням умов проживання населення. Спостерігається відчутне погіршення здоров'я людей, а також втрата біотичного різноманіття та унікальних природних об'єктів.

Техногенна катастрофа – катастрофа з тяжкими наслідками для довкілля і людини, викликана частковим або повним виходом з ладу або руйнуванням технічних засобів.

Різномасштабні катастрофи, пов'язані з виробничою діяльністю, завжди переслідували людство. Науково-технічний прогрес давав суспільству не лише блага, що ставили його на все вищий щабель розвитку, але й нові види катастроф, які призводили до значних людських жертв та економічних збитків. Щорічно у світі середня кількість жертв природно-техногенних катастроф, майже 50 % яких зумовлені діяльністю людини, складає близько 250 тис. осіб.

Причинами техногенних катастроф (авіаційних, залізничних, морських та річкових катастроф, вибухів, пожеж та аварій на техногенних виробництвах) є:

природні чинники: непогода, аномальна температура, землетруси, повені, пожежі тощо;

антропогенні чинники: помилки проектування, порушення правил обслуговування та експлуатації транспортних засобів та об'єктів техногенних виробництв, терористичні акти.

26 квітня 1986 року сталася найбільша техногенна катастрофа в історії людства – вибух на Чорнобильській атомній електростанції. Це змінило життя цілого покоління, зробило місто Прип'ять і 30 км поліських лісів навколо радіоактивними на тисячі років. Офіційно визнано радіоактивно забрудненими 2294 населені пункти у яких проживало понад 2,3 млн. громадян.

Вплив людини на навколишнє середовище зумовлює не лише позитивні наслідки, але спричиняє надзвичайну екологічну ситуацію, екологічні кризи та техногенні катастрофи.

Джерела та література:

1. Дерій С. Екологія / С. Дерій, В. Ілюха. К. : Фітосоціоцентр, 1998. 196 с.
2. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища : навч. посіб. 3-тє вид., випр. і доп. / В.С. Джигирей. К. : Т-во «Знання», КОО, 2004. 309 с.
3. Іванюк Д. П. Управління природоохоронною діяльністю : навч. посібник/ Д. П. Іванюк, І. В. Шульга. К. : Алерта, 2007. 368 с.
4. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника, М. К. Шапочки. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 759 с.
5. Чорнобильська катастрофа URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52416231>

Kudyba M. The human impact on eco-system, environmental crises, man-made disasters. *Due to the growing human impact on the environment and the disruption of the many links between natural phenomena, environmental problems are very relevant. The development of human civilization was accompanied, on the one hand, by an improvement in the quality of life and, on the other, by a sharp deterioration in the quality of the environment. Excessive man-made load and hazards arising from natural disasters are one of the key prerequisites for environmental emergencies.*

Keywords: *ecological crisis, ecological catastrophe, technological catastrophe, ecological emergency situation.*

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: КОМПАРАТИВІСЬКИЙ АСПЕКТ

Н. І. Курцеба

Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Досліджується інститут конституційної скарги, як один із засобів юридичного захисту прав людини. Аналізується правове регулювання інституту конституційної скарги, а також з'ясовуються особливості його функціонування в Україні та Польщі.

Ключові слова: *захист прав людини; конституційна скарга; Конституційний Суд; права людини.*

Ст. 3 Конституції України проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Водночас, обов'язком держави є створення гарантій, охорона та захист прав і свобод людини. З огляду на це варто зазначити, що важливу роль у процесі виконання покладеного на державу обов'язку відіграє єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України.

В арсеналі інструментів за допомогою яких Конституційний Суд України забезпечує верховенство права відносно нещодавно з'явився новий засіб юридичного захисту. Законом України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо правосуддя) від 02 червня 2016 року розширено на національному рівні перелік юридичних засобів захисту прав особи в спосіб надання громадянам прямого доступу до конституційного правосуддя через впровадження інституту індивідуальної конституційної скарги [1, с. 3].

Дослідженнями інституту конституційної скарги в порівняльно-правовому аспекті займались такі вітчизняні вчені як В. Кравчук, В. Лемак, В. Ковальчук, М. Гультай, В. Пирогов, А. Кучук, Ю. Завгородня, Н. Шаптала та ін. Однак, у нашому дослідженні ми акцентуємо увагу саме на компаративіському аспекті, тобто порівняємо інститут конституційної скарги в Україні та Польщі, виявимо спільне і відмінне, зробимо висновок щодо можливості перейняти позитивні моменти із іноземного законодавства.

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. У Польщі конституційна скарга – юридичний захід, встановлений як поштовх до вилучення з правової системи правових норм, що не відповідають Конституції.

Відповідно до ст. 56 ч. 1 Закону визначено, що суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

В той же час, Основний Закон Республіки Польща встановлює аналогічне до вітчизняного правове регулювання щодо кола осіб, яким надано можливість отримання індивідуального доступу до органу конституційної юрисдикції. Як свідчить практика Конституційного Трибуналу, під терміном «кожний» слід розуміти й юридичних осіб, обґрунтовується це тим, що він має за мету не стільки посилити позицію юридичних осіб, скільки інтенсифікувати охорону прав осіб, які або самі створюють таку юридичну особу, або користуються результатами її діяльності» [1, с. 13].

Суб'єктом конституційної скарги не можуть бути органи публічної влади, в тому числі органи місцевого самоврядування, оскільки їх правовий статус знаходиться поза положеннями про права і свободи людини та громадянина, тобто в інших розділах Конституції Польщі. Такі органи мають на меті реалізацію певної компетенції, а не використання прав і свобод. Незастосування категорії «кожен» до органів публічної влади стосується також тих суб'єктів, які насправді не є органами публічної влади, але виконують окремі публічні завдання в певній сфері [3, с. 177]. Крім того, в Польщі скарга має бути складена і підписана адвокатом або юрисконсультантом, якщо її не подає у власних інтересах суддя, прокурор, нотаріус чи професор або доктор юридичних наук.

Україна та Польща встановлюють тримісячний строк для подання особою конституційної скарги. Водночас, суттєвою перевагою вітчизняної національної моделі є надання Суду повноважень поновлювати строк за наявності такої поважної причини як невчасне одержання остаточного судового рішення у справі скаржником, а також можливість прийняття скарги, яка хоча і подана з пропуском встановленого законом строку, але має значний суспільний інтерес [1, с. 16].

Аналізуючи підстави конституційної скарги, потрібно зауважити, що для Польщі ця інституція має на меті охорону не прав взагалі, а основних прав, визначених Конституцією Польщі. Права загалом охороняються в порядку проваджень, здійснюваних загальними, адміністративними судами і Верховним Судом, а гарантією цієї охорони є частина перша статті 45 Конституції Польщі, яка визнає за кожним право на суд. Про випадок порушення конституційних прав чи свобод суб'єкта можна говорити тоді, коли орган публічної влади

шляхом прийняття конкретного рішення необґрунтовано втрутився у сферу прав чи свобод, що належать цьому суб'єкту, або ж коли мала місце відмова в охороні чи реалізації цих прав або свобод [3, с. 180].

В Україні підстави подібні, про це можна стверджувати спираючись на п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про Конституційний суд України» - «у конституційній скарзі зазначаються яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону».

Щодо прийнятності конституційної скарги, то в рамках цих двох національних моделей інституту конституційної скарги необхідна наявність остаточного судового рішення у справі, та вичерпання заявником інших національних засобів юридичного захисту.

Приєднання до держав, в яких діє інститут конституційної скарги, можна трактувати як бажання України вдосконалити та поповнити вітчизняні засоби захисту прав і свобод людини. Як свідчить практика, запровадження інституту конституційної скарги є надзвичайно позитивним, адже до 2016 року була можливість звертатися до Конституційного суду з конституційним зверненням і лише щодо питань офіційного тлумачення Конституції та законів України, за умови обґрунтування їх неоднозначного застосування, яке могло призвести до порушення прав і свобод людини й громадянина. Проте, рішення Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення закону або його окремої норми, яке отримувала особа за результатами звернення, не мали юридичного ефекту, оскільки така особа не могла з відповідним рішенням звертатися до судів і відновлювати на підставі нього своє порушене право неоднозначним застосуванням судами, іншими органами державної влади законодавства.

Отже, інститут конституційної скарги України та Польщі має багато спільного – зокрема визначення, функціональне призначення, вимоги до скарги, суб'єкт звернення та ін. Хоч для України це є нововведенням, але на прикладі сусідньої країни Польщі, ми змогли винести уроки для себе. Україна перейняла закордонний досвід під час впровадження такого спеціального інструмента охорони та захисту конституційних прав і свобод як конституційна скарга до вітчизняного законодавства. Можливо саме тому ми виявили й переваги регламентації, які вже зазначались по тексту – можливість Суду поновлювати строк для подання конституційної скарги у разі невчасного одержання остаточного судового рішення у справі скаржником, а також можливість прийняття скарги, яка хоча і подана з пропуском встановленого законом строку, але має значний суспільний інтерес.

Джерела та література:

1. Пирогов В. С. Інститут конституційної скарги в Україні та окремих зарубіжних країнах (Республіка Польща, ФРН): порівняльно-правове дослідження. 2018. 49 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9757/Dworkin%20law.pdf?sequence=1&isAllowed=1>

2. Про Конституційний Суд України: Закон України. ВВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B0#w1_2

3. Кравчук В. Польський досвід впровадження конституційної скарги: уроки для вітчизняної правової системи. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг.ред. Ю. В. Бауліна. – К.:БАЙТЕ, 2016. -186 с. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzGllMKBcHCXqzWlwSZLChZcgTfMP?projector=1&messagePartId=0.2>

Kurtseba N. Constitutional complaint as a means of legal protection of human rights in Ukraine and Poland: a comparative aspect. *The institute of constitutional complaint is studied as one of the means of legal protection of human rights. The legal regulation of the institute of constitutional complaint is analyzed, and the peculiarities of its functioning in Ukraine and Poland are clarified.*

Keywords: *constitutional complaint, Constitutional Court, human rights, protection of human rights.*

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

І. Є. Лаговський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У даній статті проведено аналіз прав і свобод військовополонених осіб, їх статусу, а також розглянуто нормативно-правову базу, що регулює їхнє положення. Розглянуті механізми та способи захисту прав військовополонених.

Ключові слова: *військовополонений, Женевська конвенція поводження з військовополоненими, безоплатне утримання, збройні конфлікти.*

Відповідно до статті четвертої «Женевської конвенції про поводження з військовополоненими» [1], військовополоненим - є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з нижче наведених категорій:

- особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

- членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загоони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

1. ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

2. вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний

3. на відстані;

4. вони носять зброю відкрито;

5. вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;

- членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

- осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку;

- членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

- жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито та дотримуються законів і звичаїв війни.

Варто зазначити, що в Україні визначення військовополоненого зазначено у наказі МОУ «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» [2], і повністю дублює визначення, наведене у «Женевській конвенції поводження з військовополоненими».

Щодо конкретних прав військовополонених, то їх зазначено у статтях 13-16 конвенції, у яких вказано, що з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення норм конвенції. Наприклад, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах.

Так само військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки. Застосування репресалій до військовополонених забороняється.

Військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі. Із жінками необхідно поводитися так само прихильно, як і з чоловіками. Військовополонені повністю зберігають свою цивільну правоздатність, яку вони мали на момент узяття в полон. Держава, що тримає в полоні, не може обмежувати здійснення прав, які забезпечує така правоздатність, за винятком того, наскільки такого обмеження вимагають умови полону.

Держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати безоплатне утримання їх, а також надавати їм безоплатну медичну допомогу, якої вимагає їхній стан здоров'я. Держава, що тримає в полоні, повинна поводитися з усіма військовополоненими однаково, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань, або за іншими аналогічними ознаками, за винятком випадків привілейованого режиму, який вона могла б установити для військовополонених з причини стану їхнього здоров'я, віку чи професійної кваліфікації.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна зробити наступні висновки:

1. Основним механізмом захисту прав військовополонених виступає ратифікована державами-учасниками військовополонених виступає ратифікована державами-учасниками ООН «Женевська конвенція про поводження з військовополоненими», додаткові протоколи до неї[3] та супутні внутрішньо державні нормативно-правові акти, що діють на її основі, та на основі ратифікованих міжнародних угод.

2. Основну відповідальність за дотримання норм вище згаданої конвенції, а також за збереження і гарантування прав і свобод військовополонених осіб, покладається на державу-окупанта.

3. За порушення прав і свобод військовополонених, а також вимог конвенції, держава-окупант, як сама, та і в особі конкретних військових несе відповідальність у Міжнародному суді.

На сьогоднішній день конвенція успішно застосовується у різних військових конфліктах, проте нажаль, доволі часто фіксуються порушення з боку певних держав. Як правило норми конвенції порушуються при вирішенні локальних збройних конфліктів усередині держави. Шляхом подолання цього явища може бути активне залучення представників ОБСЄ та підвищена увага з боку світової спільноти, з моменту початку таких конфліктів, а також введення більш активних та жорстких санкцій, щодо держави-порушника.

Джерела та література:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 (зі змінами). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1.

Lagovsky I. Mechanisms of protection of the rights of powers. *This article analyzes the rights and freedoms of prisoners of war, their status, as well as considers the legal framework governing their situation. Mechanisms and ways to protect the rights of prisoners of war are considered.*

Keywords: *prisoner of war, Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War, gratuitous detention, armed conflict.*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЕМБРІОНУ IN VITRO**П. В. Лобанова***Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба*

Зважаючи на досвід зарубіжних держав у галузі репродуктивного права, можна стверджувати, що законодавство України стикається з тими ж проблемами, з якими зіткнулися в цій галузі зарубіжні країни, а тому повинна бути систематизація правових норм і більш чітка політика держави в цій сфері. Отже, визначення статусу ембріона є однією з основних проблем сучасного права, біології і філософії.

Ключові слова: ембріон, право на життя, запліднення, правовий статус ембріона, правоздатність.

Питання правового режиму на ембріони in vitro є досить малодослідженим у науці цивільного права, з огляду на складний моральноетичний аспект цієї проблематики. Водночас існує немало праць, присвячених визначенню правового статусу ембріонів in vitro, зокрема як об'єкта цивільних прав. Серед них наукові доробки Н. В. Аполіньскої, Ю. Ф. Дружиніної, А. В. Майфата, М. М. Малєїної, А. Р. Пурге, В. О. Трубіної, А. С. Шабанової.

У нинішній час у світі є три позиції щодо визначення правового режиму ембріону, а саме абсолютистська, помірна та ліберальна.

Перша полягає у визнанні ембріону абсолютною цінністю з моменту зачаття і, відповідно, передбачає надання йому з того ж моменту державно-правового захисту. Друга зводиться до визначення рівня розвитку, від якого ембріон наділяється правом на життя (це або етап внутрішньоутробного розвитку, або етап досягнення життєздатності). Третя позиція полягає в тому, що на будь-якій стадії розвитку ембріон не може бути визначений як особистість і, відповідно, не потребує особливого правового захисту, не наділяється правом на життя [1, с. 43].

Ембріональна концепція виходить із того, що право людини на життя виникає до моменту народження. Так, З. В. Ромовська, розглядаючи це питання, стверджує, що право людини на життя має виникати безпосередньо з моменту зачаття

Одним із найбільш дискусійних питань у межах дослідження правового статусу ембріонів людини in vitro є їх визнання об'єктом права власності.

Зокрема, одне із перших судових рішень, які стосувалися правового статусу штучно створених ембріонів, було прийнято в 1988 році судом штату Теннесі (США), який розглянувши справу Davis v. Davis встановив, що людське життя починається з моменту зачаття, тканини ембріона володіють такими якостями, як індивідуальність, унікальність, тому людський ембріон не є об'єктом права власності [2, с. 43].

Проте останнім часом суди прямо характеризують ембріони in vitro як об'єкт права власності. Зокрема у 2018 році суд у Садбері (Онтаріо), визнав за жінкою право власності на ембріон, який суд своїм рішенням визначив безпосередньо як «власність» [3]. У 2019 році Апеляційний суд штату Огайо (США) ухвалив рішення по справі за позовом до клініки репродуктивної медицини університетських лікарень в Клівленді у зв'язку зі знищенням тисяч ембріонів через несправність морозильної камери, згідно з яким суд визнав знищені ембріони власністю [4].

Національними законодавствами більшості країн перебування ембріонів in vitro у цивільному обороті звужується до творення та використання їх виключно з метою лікування безпліддя і договірні відносини, що виникають з приводу таких ембріонів, складаються виключно у сфері репродукції.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини» ембріон людини – це зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів.

Найчастіше до моменту імплантації до ембріонів ставляться як до речі, що перебуває в спільній власності біологічних батьків. Саме в разі запліднення «in vitro» (ЗІВ) можна спостерігати залежність права на народження від спільної згоди батьків-замовників репродуктивної програми, що може бути відкликано будь-яким з батьків до перенесення ембріонів. Отже, це не допускає перетворення ембріонів in vitro у звичайний товар, тому розгляд їх як об'єктів права власності не загрожуює комерціалізації такого специфічного об'єкту цивільних прав, проте дозволяє впорядкувати правовідносини, які виникають щодо штучно створених ембріонів людини.

В межах дослідження питання права власності на ембріони in vitro необхідно розглянути підстави набуття права володіння, користування та розпорядження ними. З огляду на неврегульованість правового статусу ембріонів людини in vitro у вітчизняному цивільному законодавстві, підстави виникнення права власності на такий специфічний об'єкт цивільних прав можна розглядати лише з точки зору аналогії закону, проте такий підхід в цілому відображає ситуацію, що складається на практиці.

Згідно зі ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. При цьому в якості підстав для виникнення права власності на ембріон in vitro як на об'єкт, що раніше не існував, Ю. Ф. Дружиніна називає: 1) створення нової речі; 2) переробку речі [5, с. 134].

Доцільно також розглянути, чи можливе набуття закладом охорони здоров'я права власності на ембріони in vitro на підставі ст. 344 ЦК України. Так, статтею 344 ЦК України передбачається, що у випадку заволодіння особою майном на підставі договору з його власником, який після закінчення строку договору не пред'явив вимоги про його повернення, вона набуває право власності за набувальною давністю на рухоме майно через п'ять років з часу спливу позовної давності. У свою чергу, Порядком застосування ДРТ передбачено можливість заморожування ембріонів in vitro та їх зберігання за заявою на криоконсервацію ембріонів, що міститься у Додатку 21 до зазначеного Порядку.

Необхідно також розглянути, чи може набуватися право власності на ембріони in vitro в порядку спадкування. Так, за загальним правилом, встановленим статтею 1218 ЦК України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Із цієї точки зору ембріони in vitro як об'єкт цивільних прав нібито теж охоплюються поняттям спадщини, проте видається, що можливість включення їх до складу спадщини залежить від наявності або відсутності генетичного зв'язку спадкодавця з ембріонами in vitro. Зокрема, у справі «Паррілло проти Італії» (2002) Європейський суд з прав людини зазначив, що ембріони in vitro містять генетичний матеріал відповідної особи і тому становлять складову частину генетичного матеріалу цієї людини та її біологічної ідентичності [6]. Крім того, використання таких ембріонів нерозривно пов'язано із особистими немайновими репродуктивними правами людини на батьківство та материнство, які, у свою чергу, не включаються до складу спадщини. Так само вважає Є.Ю. Петров, вказуючи, що розпорядження щодо ембріона є розпорядженнями немайнового характеру, що підлягають включенню до заповіту як *modus* [7]. Саме тому право власності на ембріони in vitro, що генетично пов'язані з особою спадкодавця, не можуть включатися до складу спадщини за замовчуванням, а їхня доля після смерті одного або обох потенційних батьків має вирішуватися відповідно до положень договору із закладом охорони здоров'я, у якому відбувалося лікування із застосуванням ДРТ. На думку Ю. Ф. Дружиніної, у разі смерті одного з потенційних батьків право спільної сумісної власності має припинитися. Оптимальним є перехід прав до другого потенційного батька/матері [5, с. 140]. Як зазначає Дж. Хофман, жоден із батьків не має права уникати біологічного батьківства, якщо вони добровільно брали участь в репродуктивній діяльності, чим власне й висловили свою волю на розпорядження репродуктивними правами [8, с. 405].

Якщо говорити про, можливість спадкування ембріонів in vitro, які не мають генетичного зв'язку із спадкодавцем, оскільки створені із донорських ооцитів та спермій, то видається, що право власності на такі ембріони після смерті одного з пари пацієнтів, що мали

намір народити спільну дитину за допомогою ДРТ, має переходити до другого з пацієнтів. Після смерті обох таких пацієнтів право власності на ембріони *in vitro*, створені із донорських репродуктивних клітин, повинно переходити до закладу охорони здоров'я із можливістю подальшої імплантації як донорських ембріонів. У будь-якому випадку, подальша доля таких ембріонів після смерті пацієнтів має бути зазначена у договорі із закладом охорони здоров'я. Проте якщо такого розпорядження на випадок смерті зроблено не було, право власності на «сирітські» ембріони має набуватися закладом охорони здоров'я. Такий вдалий підхід закріплювався в австралійському Акті про безпліддя (медичні процедури) ще у 1984 році та зарекомендував себе із найкращого боку, усунувши прогалини, що існували у тодішньому законодавстві [9, с. 106].

Часто обговорюється проблема щодо долі «зайвих» гамет і ембріонів, тобто не використаних для якоїсь певної подружньої пари яйцеклітин та доімплантаційних ембріонів. У зв'язку з дискусіями про статус ембріону людини постає питання про те, що є гуманнішим: піддавати їх руйнуванню (як незатребуваних) або проводити з ними дослідження щодо загальних закономірностей розвитку людини (в разі природного запліднення ембріони для досягнення таких цілей недоступні).

Українське законодавство не визнає правоздатність ембріону, отже, не надає йому статусу суб'єкта права. Якщо на законодавчому рівні ембріон буде визнаний суб'єктом правовідносин, стосовно нього будуть заборонені будь-які дії, зокрема аборти, кріоконсервація, дослідження та перенесення (імплантація) в організм сурогатної матері.

Джерела та література:

1. Валід Камаль Абдель Салам Атіа. Правове регулювання правового статусу ембріону. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019; № 3(67) 43 – 47.
2. Еремеева О. И., Сайфуллина Н. А. К вопросу о понятии и правовом положении эмбриона человека. *Международный научный журнал «Инновационная наука»*. № 3. 2016. С. 40 – 44.
3. Scott Price. Embryos Are Now Considered Property Under The Law (2018). URL: <https://www.palsettvallo.com/whats-trending/embryos-are-now-considered-property-under-the-law/> (дата звернення: 17.01.2021).
4. Richard Vaughn. 24 May 2019 Ohio Appeals Court Affirms Embryos are not Persons (2019). URL: <https://www.iflg.net/ohio-appeals-court-denies-embryo-personhood/> (дата звернення: 17.01.2021).
5. Дружинина Ю. Ф. Правовой режим эмбриона *in vitro*. *Журнал российского права*. 2017. № 12. С. 134.
6. Постанова ЄСПЛ від 27 серпня 2015 р. по справі «Парілло проти Італії» (скарга № 46470/11). Прецеденти Європейського Суду з прав людини. 2015. № 12.
7. Петров Е. Ю. Сделки mortis causa. Бандо М. В., Брюхов Р. Б., Валева Н. Г. и др. Частное право. Преодолевая испытания. К 60-летию Б. М. Гонгалло. Москва, 2016. С. 230.
8. Hoffman, Jessica R. You Say Adop-tion, I Say Objection: Why the Word War Over Embryo Disposition Is More Than Just Semantics. *Family Law Quarterly*. 2012. vol. 46, №. 3, pp. 397-417.
9. Browne, Colleen M. and Hynes, Brian J. Legal Status of Frozen Embryos: Analysis and Proposed Guidelines for a Uniform Law. *Journal of Legislation*. 1991. Vol. 17: Iss. 1, Article 6.

Lobanova P. Legal regime of the embryo. *Despite the experience of foreign countries in the field of reproductive law, it can be argued that Ukrainian legislation faces the same problems faced by foreign countries in this area, and therefore there should be a systematization of legal norms and a clearer state policy in this area. Thus, determining the status of the embryo is one of the main problems of modern law, biology and philosophy.*

Keywords: *embryo, right to life, fertilization, legal status of embryo, legal capacity.*

ІНСТИТУТ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**І. Й. Магновський**

У загальнотеоретичному аспекті з акцентовано увагу автора на визначенні ролі та значенні інституту громадських об'єднань у системі забезпечення прав людини в Україні. З'ясовано особливості утворення даної інституції та заходи її ефективної діяльності в суспільстві.

Ключові слова: інститут громадських об'єднань, права людини, громадянське суспільство.

Громадянське суспільство як таке, має свої певні особливості становлення та розвитку у цивілізованих державах, не є виключенням цих правил й Україна на шляху інтеграції до європейської спільноти, де ключовою цінністю є відповідна система забезпечення прав людини. І тут одним із основоположних факторів суспільного розвитку виступають громадські об'єднання, які й посідають належне місце у загальній системі захисту прав людини. Тому на сьогоднішній прикута особлива увага громадськості, до утворення таких інституцій, котрі слугують вагомим запобіжником щодо певного свавілля владних структур у контексті порушень прав людини. Виходячи з цього, нині існує нагальна потреба у дослідженні теоретичних та практичних аспектів участі громадських об'єднань у системі забезпечення прав людини. Ураховуючи вищезначене, необхідність та значимість указанного дослідження викликана сьогоденням і засвідчує актуальність й перспективність даної тематики.

У сьогоденні, зауважує І. Ткаченко, роль інституту громадських об'єднань зокрема, як частини громадянського суспільства, почала набувати все більшого значення. По праву, їх діяльність у суспільному житті країни вважається невід'ємним елементом стійкої демократії. Розвиток громадянського суспільства перебуває у центрі уваги міжнародних організацій та об'єднань. Так, Рада Європи постійно наголошує на необхідності посилення ролі громадянського суспільства у становленні ефективної плюралістичної демократії та розвиває необхідні для цього інструменти. До таких інструментів можна віднести різноманітні програми Європейської комісії «Progress», які була спрямовані на взаємодію ЄС із багатьма мережами організацій громадянського суспільства в галузях зайнятості, соціального партнерства та соціального захисту, умов праці, протидії дискримінації та гендерної рівності; проведення на регулярній основі консультацій із такими структурами громадянського суспільства, як «CONCORD» (Європейською конфедерацією допомоги та розвитку щодо неурядових організацій) тощо [1, с. 16].

Своєю чергою, підкреслює О. М. Мороз, цивілізаційні виклики, породжують необхідність збереження і зміцнення фундаментальних загальнолюдських цінностей, таких як життя, свобода, справедливість, рівність, гідність, гуманізм, порядок, безпека, а також максимального розвитку правосвідомості та збагачення правової культури народу. Відтак актуалізуються питання ролі громадських інститутів у політичній системі держави, поступовому формуванні громадянського суспільства, становленні та розвитку демократії та правової державності [2, с. 16].

Таку форму взаємодії держави та громадянського суспільства, визначаючи громадянське суспільство і державу як внутрішньо єдиний механізм, у якому індивідуальні й загальні інтереси збігаються і реалізуються спільними зусиллями усіх громадян, держави як цілого, О. І. Здіорук відносить до «ідеального варіанта» співіснування [3, с. 67].

Звісно, рушійною силою даного процесу є зростання активної громадянської позиції, що постає основою утворення громадських об'єднань, які є базовою складовою громадянського суспільства.

Як зазначає М. В. Денисюк, громадянське суспільство виникає лише тоді, коли з'являється громадянин як самостійний, індивідуальний член соціуму, який визнається

найвищою соціальною цінністю, що наділений відповідним комплексом прав та свобод, і в такому статусі взаємодіє із суспільством [4, с. 87].

Свою чергою І. В. Борискова зауважує, що відносно держави і громадських об'єднань мають двосторонній характер. Тобто держава визначає правове становище громадських об'єднань, межі їх діяльності, обсяг повноважень тощо, а громадські об'єднання беруть участь у визначенні політики держави, у різних політичних кампаніях, контролі за діяльністю державних органів [5, с. 74].

Характерною ознакою громадського об'єднання є те, констатує А. О. Козирева, що воно створюється для здійснення конкретної мети, завдань, виду діяльності, в ході якої реалізуються певні права та інтереси громадян. Доречно згадати, що цілі діяльності громадських об'єднань можуть бути пов'язані із завданнями, які стоять перед державою і суспільством. Відповідно мета та завдання громадських об'єднань повинні бути суспільно корисними і спрямованими на виконання функцій держави, захист прав і свобод громадян, формування правової і демократичної держави [6, с. 463].

Найактивнішу роль у сфері забезпечення конституційних положень, підсумовує В. І. Дорофеева, відіграють саме інститути громадянського суспільства, які мають власні механізми впливу на правотворчість та форми контролю за діяльністю органів влади [7, с. 62].

У роз'ясненні Міністерства Юстиції України «Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства» від 24 січня 2011 року зазначено, що елементами правового інституту має бути все те, що необхідно для закінченого процесу правового регулювання окремого суспільного відношення або певного виду суспільних відносин. Як зазначається у роз'ясненні Міністерства юстиції, до інститутів громадянського суспільства віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства [8].

Надзвичайно важливим, указує Л. М. Усаченко, є принцип раціонального і збалансованого розвитку між органи публічної влади та організаціями громадянського суспільства при реалізації власних чи спільних проєктів і програм, дбаючи про їх раціональний та збалансований розвиток відповідно до існуючих у суспільстві потреб, щоб не дублювати один одного та уникнути неефективного використання ресурсів [9, с. 75].

Якість партнерства і співпраці органів публічної влади й громадськості має забезпечуватися не тільки їх бажаннями та намірами, а передусім професійними вміннями активно використовувати творчий потенціал усього громадянського суспільства і, насамперед, узгоджувати інтереси всіх верств суспільства та об'єднань, які ці інтереси акумулюють, презентують та обстоюють. При цьому, свідчить М. Г. Левчук, не зважаючи, що принципи регулювання взаємодії держави та громадських об'єднань закріплені в різних нормативних документах, є потреба зафіксувати основні принципи партнерства держави та громадянського суспільства на найвищому законодавчому рівні – конституційному [10].

Таким чином, удосконалення законодавчого регулювання інституту громадських об'єднань зумовлене нагальною необхідністю дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини в контексті вступу України до європейської спільноти, і що важливо, попри пріоритетність цієї амбітної мети й потребою системного правового регулювання суспільних відносин. Очевидно, що лише комплексне унормування основних складників інституту громадських об'єднань забезпечить його дієве функціонування та посилить систему інститутів громадянського суспільства в Україні, які є важливим інструментом демократичного, правового формування державної політики. Адже саме їм – громадським об'єднанням як інституціям, відводиться стабілізуюча та інтегруюча роль у суспільстві задля ефективного забезпечення прав людини, оскільки відкриваються широкі можливості для виявлення суспільно-політичної ініціативи, а звідси й спроможності до організаційного розвитку держави.

Джерела та література:

1. Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця. *Віче*. 2015. Випуск № 2. С.15–19.

2. Мороз О. М. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2015. 249 с.
3. Здіорук О. І. Пріоритети розвитку громадянського суспільства в Україні. Стратегічні пріоритети. 2010. № 1–2 (14–15). С. 66–69.
4. Денисюк М. В. Взаємозв'язок та взаємодія громадянського суспільства та держави (теоретико-правові аспекти). Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 86–89.
5. Борискова І. В. Государство и общественные объединения. *Территория науки*. 2012. № 2. С. 73–75.
6. Козирева А. О. Поняття та ознаки громадських об'єднань як суб'єктів публічного управління в Україні. *Форум права*. 2013. № 1. С. 459–465.
7. Дорофеева В. І. Громадські організації в Україні – від права до дії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2017. Вип. 43. Т. І. С. 60–63.
8. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства: роз'яснення Міністерства юстиції України від 24.01.2011 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11> (дата звернення: 26.11.2021).
9. Усаченко Л. М. Співпраця органів державної влади з інститутами 230 громадянського суспільства. Актуальні проблеми державного управління. 2009. № 1. С. 73–81.
10. Левчук М. Г. Взаємодія органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань в умовах децентралізації державно-управлінських послуг. *Державне управління: теорія і практика*. 2008. № 1 (7). С. 1–9.

Mahnovskyi I. Institute of public associations in the system of human rights enforcement in Ukrain: the general theoretical aspect. *In the general theoretical aspect, the author's attention is focused on determining the role and importance of the institution of public associations in the system of human rights in Ukraine. The peculiarities of the formation of this institution and the measures of its effective activity in the society are clarified.*

Keywords: *institute of public associations, human rights, civil society.*

МІЖНАРОДНЕ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА

Д. Г. Малко

Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Проаналізовано забезпечення права на свободу думки і слова на прикладі вітчизняного та міжнародного законодавства. Охарактеризовано встановленні межі та конституційні методи захисту цього права та гарантії свободи слова.

Ключові слова: *забезпечення прав; захист права на свободу думки і слова; межі свободи слова, свобода думки, свобода слова.*

Ми живемо у XXI столітті, у демократичному суспільстві, де кожен з нас хоче відчувати свободу, яка полягає у вільному вираженні своїх почуттів, думок та гарантій на право розвитку себе як особистості. Наша історія нагадує нам про те, як тяжко свобода слова досягалась українським народом, які репресії та заборони застосовувалися для обмеження вираження думок людей, які висловлювали свої заперечні погляди проти радянської влади та ідеології, яку було створено. Сьогодні ж ми хочемо жити у вільному просторі, де можна легко написати коментарі у соцмережах, поділитись публікаціями, виявити невдоволення щодо влади або повідомити про певні суспільні проблеми, які турбують людей через засоби масової інформації, радіо, телебачення та інші форми передачі інформації.

На нашу думку, право на свободу слова і думки дає позитивний двохсторонній зв'язок між громадянами та державою, адже суспільство спонукає державні органи звернути увагу на проблеми та події, які відбуваються кожного дня. Також, безперечно, право на свободу слова і думки має бути гарантоване та забезпечене державою. Висловлюючись, ми маємо бути впевненні, що через це нас не будуть переслідувати та застосовувати проти нас санкції. Адже люди, як птахи, тільки пташка виражає свою волю через політ на крилах, а ми через слово.

Міжнародне закріплення права на свободу думки і слова є досить широким та закріплюється у багатьох нормативно-правових актах. Зокрема у Конвенції про захист людини і основоположних свобод, у ч.1 статті 10: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств»[1]. Також відповідно до ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1950 р. вказано, що: «Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір»[2]. Тобто, виходячи в даних норм, можна сказати, що міжнародне законодавство гарантує кожному досить широкі простори самовираження, адже категорія прав на свободу думки і слова відноситься до особистих прав людини, які є невідчужуваними і не можуть бути скасовані органами державної влади.

Відповідно до ст. 34 ч. 1 Конституції України: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [3]. Право на свободу слова і думки міститься і в інших законодавчих нормах, зокрема ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 9 Закону України «Про інформацію», ст. 302 Цивільного кодексу України.

Право на свободу думки і слова на сьогодні є актуальним та водночас проблематичним питанням, адже не завжди свободу слова потрібно розуміти як необмежене поняття. На нашу думку, потрібно встановлювати рамки, які закінчуються там, де починається свобода іншої людини або загроза національній безпеці. Адже досить часто на просторах Інтернету люди стикаються з недостовірною інформацією, наклепом, погрозами, висміюванням за колір шкіри та іншими формами дискримінації. Ст. 34 ч. 2 Конституції України встановлює межі, які передбачають те, що: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Відповідно до ст. 32 ч. 2 Конституції України: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини»[3]. Згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України: «збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини»[4]. У разі розголошення недостовірних відомостей, Конституцією України гарантується судовий захист та право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Право особи на свободу слова і думки виникає ще з народження, є природнім і не обмежується за віком. Підтвердженням цього є Закон України «Про охорону дитинства», а

саме ст. 9: «Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку» [5].

Вагомими конституційними гарантіями забезпечення права на свободу слова є заборона цензури і те, що жодна ідеологія не визнається обов'язковою, відповідно до ст. 15 Конституції України [3]. Ці дві гарантії забезпечують людині право на самовираження та сприяють індивідуалізації, що є ще одним кроком до демократичного суспільства. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова»: «Забороняються створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладаються повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, що поширюється засобами масової інформації» [6], що безпосередньо сприяє забороні цензури.

І хоча в Україні знайшло своє закріплення право на свободу думки і слова, національне законодавство менше приділяє уваги до гарантій забезпечення цього права порівняно з міжнародними нормативними актами. Про це свідчить моніторингове дослідження «Барометр свободи слова» Інституту масової інформації, який у листопаді 2021 року виявив 12 випадків порушень свободи слова, серед яких: два випадки з цензурою та чотири випадки перешкоджання професійній діяльності журналістів [7].

Отже, право на свободу думки і слова знаходить своє закріплення як і в міжнародному законодавстві, так і в українському. Використовуючи своє право на свободу слова, кожен з нас повинен пам'ятати, що наша свобода закінчується там, де починається свобода іншого, тому не потрібно зловживати цим правом, порушуючи права інших людей. А задля зменшення порушень, потрібно вдосконалювати гарантії права на свободу думки і слова, спираючись на міжнародне право.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.11.2021р.)
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.11.2021р.)
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.11.2021р.)
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного толмачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 28.11.2021р.)
5. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 28.11.2021р.)
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-15> (дата звернення: 04.12.2021р.)
7. IMI «Барометр свободи слова» URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lystopad-2021-roku-i42645> (дата звернення: 04.12.2021р.)

Malko D. International and constitutional provision of the right to freedom of thought and word. *Ensuring the right to freedom of thought and speech on the example of domestic and international law is analyzed. The established limits and constitutional methods of protection of this right and guarantee of freedom of speech are described.*

Keywords: *ensuring rights; protection of the right to freedom of thought and speech; limits of freedom of speech, freedom of thought, freedom of speech.*

О ПРЕКРАЩЕНИИ УЧЕБНО-ТРУДОВОГО (УЧЕНИЧЕСКОГО) ДОГОВОРА В СВЯЗИ С ИСТЕЧЕНИЕМ СРОКА ЕГО ДЕЙСТВИЯ

Н. Н. Маслакова

В статье анализируется истечение срока действия учебно-трудового (ученического) договора в качестве одного из применимых оснований его прекращения. Автором критически осмысливается возможность прекращения указанного договора по таким основаниям, как «исполнение сторонами принятых на себя обязанностей» и «окончание срока обучения».

Ключові слова: учебно-трудовой (ученический) договор, профессиональная подготовка, переподготовка, повышение квалификации рабочих.

Одной из характеристик метода трудового права Республики Беларусь является трехуровневое регулирование трудовых и связанных с ними отношений: сочетание законодательного, коллективно-договорного (и локального), а также индивидуально-договорного уровней. Последний, в частности, представлен трудовыми договорами и иными соглашениями о труде. В научной литературе под таковыми принято понимать, например, учебно-трудовой (ученический) договор, договор о полной материальной ответственности, соглашение о переносе очередного отпуска, соглашение о неполном рабочем времени и другие.

Отметим, что законодательством о труде Республики Беларусь не регулируется порядок и основания прекращения ни одного из таких договоров (о труде), за исключением непосредственно трудового договора. Например, ни Трудовой кодекс Республики Беларусь (далее – ТК), ни специальные акты не регламентируют порядок расторжения (прекращения) договора о полной материальной ответственности. Негативную оценку подобной ситуации дали А. К. Безина, А. А. Бикеев, Д. А. Сафина, отметив, что отсутствие в нормах права оснований досрочного прекращения действия соглашений об индивидуальных условиях труда подчас служит одной из причин длительных трудовых споров [1, с. 123].

К сожалению, несмотря на доктринальную апробацию и широкую популяризацию в правоприменительной практике учебно-трудовой договор до сих пор не регламентирован нормами законодательства о труде Республики Беларусь. Пик интереса законодателя к исследуемой трудовой конструкции приходится на 20-30-е годы прошлого столетия. В обозначенный исторический период подвергались регламентации разнообразные вопросы, возникающие в связи с заключением и прекращением договоров об ученичестве. В частности, срок договора фактически определялся сроком обучения. Такой подход отражен, например, в п. 4 Временных правил об ученичестве у кустарей и ремесленников, утвержденных постановлением Народного Комиссариата Труда БССР от 24 сентября 1925 г. [2].

Ученые неоднократно обращали внимание на связь и даже коррелирование таких юридических фактов (для целей прекращения учебно-трудового (ученического) договора), как истечение срока обучения, истечение срока договора и исполнение встречных обязанностей сторонами договора. В начале прошлого столетия А. А. Симолин отмечал, что наиболее естественным случаем прекращения ученического договора является истечение условленного срока. При этом ученый указывал, что следует разделить срок договора, представляющий собой срок, на который установлено юридическое отношение между сторонами, и срок, в течение которого стороны действительно исполняли принятые ими на себя обязанности [3, с. 430-431].

Медиана советского периода положила начало эскалации внимания научного сообщества к вопросам ученических договоров и профессионального обучения в целом. Очерчиваясь только рамками обозначенного поля исследования (отдельный аспект прекращения учебно-трудового договора) укажем, что Е. И. Астрахан, С. С. Каринский, А. И. Ставцева высказали мнение, что по истечении срока ученического договора отношения по производственно-техническому обучению между обучающимся рабочим и предприятием

прекращаются [4, с. 113]. Ф. М. Левиант указывала, что по окончании обучения администрация обязана использовать учащихся на данном предприятии, ибо окончание срока обучения не является основанием для прекращения договора [5, с. 140].

До сегодняшнего дня продолжается научная полемика о возможности прекращения учебно-трудового договора в связи с истечением его срока. Л. Г. Березовская отмечает, что наиболее типичным основанием прекращения отношений по повышению квалификации является выполнение работником и нанимателем обязанностей по договору [6, с. 87]. В то время как Д. И. Федотов пишет о том, что ученический договор носит срочный характер – заключается на определенный срок обучения, но прекращается с окончанием срока обучения [7, с. 98].

В исследуемом контексте обратимся ко мнению белорусского ученого Н. И. Тарасевич, которая в качестве функции трудового договора определяет «создание правовой связи между работником и нанимателем, результатом чего является возникновение и действие во времени трудового правоотношения» [9, с. 145]. На наш взгляд, такая же функция свойственна и учебно-трудовому договору и реализуется посредством «фиксации» существования во времени учебно-трудового отношения (возникают в связи с профессиональным обучением рабочих непосредственно у нанимателя для его нужд). Соответственно, истечение срока договора неизбежно влечет прекращение отношений, основанных на нем. Также и Е. В. Мотина в качестве разновидности регулятивных сроков называет сроки, устанавливающие временные границы договоров о труде, поскольку трудовые и тесно связанные с ними отношения, содержанием которых является система корреспондирующих прав и обязанностей их участников всегда имеют срочный (конечный) характер [10, с. 497]. Мысль ученого воплощена в ч. 1 ст. 38 ТК, устанавливающей, что трудовой договор, заключенный на определённый срок, прекращается с истечением срока его действия.

На том основании, что учебно-трудовой (ученический) договор является срочным по своей природе, видится оправданной возможность его прекращения по такому основанию, как истечение срока его действия, но никак не «исполнение сторонами принятых на себя обязанностей» или «окончание срока обучения». Однако срок самого договора определяется сроком обучения, точнее на определение срока договора влияют сроки реализации соответствующих образовательных программ (профессиональной подготовки, повышения квалификации и переподготовки рабочих (служащих)).

Полагаем, в тех случаях, когда нужны частного правоприменения требуют увеличения либо сокращения сроков обучения (включая сроки прохождения итоговой аттестации) требуется внесение соответствующих изменений в договор (в отношении срока его действия), например, посредством подписания сторонами дополнительного к нему соглашения.

Источники и литература:

1. Безина, А. К. Индивидуально–договорное регулирование труда рабочих и служащих / А. К. Безина, А. А. Бикеев, Д. А. Сафина. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1984. – 136 с.
2. Об утверждении временных правил об ученичестве у ремесленников и кустарей: постановление Народного Комиссариата Труда БССР от 24 сентября 1925 г. // Бюлетень Савету Народных Камісараў Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі. – 1925. – № 5. – С. 52–57.
3. Симолин, А. А. Договор промыслового ученичества / Бар. А.А. Симолин. - Казань : Типо-лит. Ун-та, 1910 (обл. 1911). - [2], 558 с.
4. Роль советского трудового права в плановом обеспечении народного хозяйства кадрами / Астрахан Е.И., Каринский С.С., Ставцева А.И. - М.: Госюриздат, 1955. - 191 с.
5. Левиант, Ф. М. Виды трудового договора. - М. : Юрид. лит., 1966. - 188 с.
6. Березовская, Л. Г. Правовое регулирование подготовки и повышения квалификации работников на производстве в Республике Беларусь : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Л. Г. Березовская. – Минск, 2000. – 124 л.
7. Федотов, Д. И. Ученический договор: проблемы правового : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Д. И. Федотов. – Москва, 2008. - 152 л.

8. Курс трудового права. Особенная часть. Кн.1. Индивидуальное трудовое право: в 3 т. Т. 1 / Войтик А.А. [и др.]; под общ. ред. О.С. Курылевой и К.Л. Томашевского - Минск : Амалфея, 2014. – 372 с.

9. Курс трудового права. Общая часть: учеб. пособие / А. А. Войтик [и др.]; под общ. ред. О. С. Курылевой и К. Л. Томашевского. – Минск: Тесей, 2010. – 602 с.

Maslakova N. On termination of the educational and labor (apprenticeship) contract in connection with the expiration of its validity. *The article analyzes the expiration of educational and labor (apprenticeship) contract as one of the applicable grounds for its termination. The author critically comprehends the possibility of termination of the specified contract on such grounds as «fulfillment of the obligations assumed by the parties» and «the end of the training period».*

Keywords: *educational and labor (apprenticeship) contract, professional training, retraining, advanced training of workers.*

УТВЕРЖДЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОД ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ДЕРЖАВІ

М. В. Маслянка

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Цирба

Актуалізуються питання пов'язані з утвердженням і забезпеченням свобод людини в державі, висвітлено відповідні виклики сьогодення. Сформульовано основні положення щодо місця прав і свобод людини в державі та шляхи вдосконалення державно-правового механізму, залученого до вирішення даного питання.

Ключові слова: *права і свободи людини, гарантії прав і свобод, виклики сьогодення, правовий механізм, Національна стратегія, імплементація міжнародного права, декларація прав людини, правова система.*

Сьогодення ставить перед нами безліч викликів, серед яких й утвердження та свобод людини в державі. Реформування державного управління, його інституцій та функцій, окрім організаційних видозмін, потребує сутнісного переосмислення призначення влади, її соціальної місії. Концептуальні основи розуміння сутності свобод людини сформульовані філософами-класиками, М. Вебером, Гегелем, І. Кантом, Б. Кістяківським, П. Рікером, Ф. Хайеком та іншими, які обґрунтували значення свобод як атрибутивних властивостей людини [1, с. 16].

Ще у 1848 році Генеральна Асамблея ООН проголосила Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти гарантуванню цих прав і свобод і забезпеченню їх, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією [2].

В умовах розвитку державності України, як демократичної європейської країни, ключове місце належить формуванню правової системи, в якій одним з основних елементів є права людини з позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення [4, с. 16].

Для подальшої демократизації, гуманізації та розвитку інституту прав людини на європейському просторі, в тому числі в країнах романо-германської правової системи, до якої належить і Україна, доцільно було б здійснювати кроки в наступних напрямках:

а) творення демократичної держави (цей процес є досить інтенсивним в останні десятиріччя) повинно йти нерозривно з процесами оновлення і вдосконалення прав і свобод людини в цих державах, а не всупереч з ними;

б) забезпечення практичного дотримання прав людини, що є особливо актуальною проблемою для держав, що утворились на теренах колишнього соцтабору;

в) здійснення кроків по подоланню корупції і злочинності, які характерні для держав, що розвиваються;

г) здійснення державами програм по розвитку правосвідомості молоді, поглиблення знання про основні права і свободи людини, ознайомлення з основоположними міжнародними деклараціями та конвенціями з прав людини;

д) здійснення заходів по подоланню та недопущенню міжнародних конфліктів;

е) створення правового механізму взаємодії національних та міждержавних правових систем, який забезпечував би попередження чи подолання юридичних розбіжностей, що виникають у процесі взаємодії різних за змістом правових систем, а також сприяє їхньому зближенню, адаптації та ефективному функціонуванню в межах єдиного правового простору [3, с. 19].

В контексті даного питання, глобалізація в її сучасному варіанті приводить до «переформатування» структури сучасного світу, а в результаті цього - до коригування національних систем державного управління, зміни стратегій економічного, політичного та духовного розвитку, що породжує суцільну взаємозалежність світу, яка і складає основу його функціонування. Зростаюча взаємозалежність уніфікує й стандартизує умови та фактори розвитку окремих країн світу, є своєрідним індикатором визначення рівня сталості розвитку національних держав, а отже, і їх потенціалу в протистоянні викликам глобалізаційних процесів, які й стають сьогодні основним критерієм об'єднання держав у відповідні глобальні чи регіональні структури. Протистояти таким глобалізаційним викликам здатна лише та держава, яка має активну систему управління орієнтовану виключно на реалізацію інтересів та прав людини, реалізує власну геополітичну стратегію розвитку, максимально оберігає свій суверенітет, орієнтується в глобальному просторі, а головне - володіє ефективними механізмами впливу та навіть і управління ним [4, с. 9].

Безумовно, ще однією важливою складовою з точки зору викликів сьогодення щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини в національних державах, зокрема і в Україні, є імплементація норм міжнародного права в національне законодавство. Цей процес відбувається з метою більш ефективного забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина і є методологічно правильним, нормативно доцільним і епістемологічно обґрунтованим [5, с. 254].

В ході розгляду проблематики утвердження і забезпечення прав і свобод людини в сучасній національній державі стає зрозумілим, що сьогодення ставить перед нами безліч викликів, у тому числі й у питаннях, що сточуються прав і свобод людини. На даний час навряд чи можна визначити єдиний, однозначно вірний шлях утвердження та забезпечення людських прав. Але кожна національна держава в умовах світу, що глобалізується, в контексті власних можливостей та ресурсів намагається зробити все можливе для покращення життя громадян у правовому контексті.

Джерела та література:

1. Петровський П. Забезпечення прав і свобод людини – основний тренд модернізації публічного управління. *Збірник наукових праць «Ефективність державного управління»*. 2015. Вип. 43. С. 13 – 20.

2. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/955_015.

3. Васецький В. Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності) / В. Ю. Васецький // *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. 16 с.

4. Права людини. Збірник тез конференції. URL : <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/zbir-prava-ludunu1.pdf>.

5. О. Савчук, О. Каленюк. Процес юридичного закріплення прав і свобод людини і громадянина в Україні: міжнародно-правовий досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 251 – 256.

Maslanka M. Promulgation and implementation human rights in modern national state. *The publication raises issues related to the establishment and protection of human freedoms in the state and highlights the relevant challenges of today. This research contains the main provisions about the placement of human rights and freedoms in the state and ways to improve the state-legal mechanism involved in addressing this issue.*

Keywords: *human rights and freedoms, guarantees of rights and freedoms, current challenges, legal mechanism, National Strategy, implementation of international law, declaration of human rights, legal system.*

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

К. С. Музичук

Дослідження практики Європейського суду з прав людини у справах про захист права на свободу та особисту недоторканість є міжнародним стандартом кримінального судочинства, а тому аналіз правових позицій Суду щодо застосування статті 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод сприяє посиленню правових гарантій дотримання вказаного права національними судами під час судового розгляду кримінального провадження.

Ключові слова: *право на свободу та особисту недоторканість, судовий контроль, захист від свавілля, кримінальне провадження.*

Право на свободу та особисту недоторканість є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих як на міжнародному, так і на національному рівні, правовим стандартом кримінальної процесуальної діяльності. Забезпечення права на свободу зумовлене недоторканістю кожної людини від народження та є необхідним у демократичному суспільстві з метою захисту від свавільного обмеження.

Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканість [1, ст. 5]. Хоча це право не є абсолютним, особа може бути позбавленою свободи лише на законних підставах. Перелік випадків легітимного обмеження свободи, наведених у пункті 1 статті 5 Конвенції, є вичерпним, і лише вузьке тлумачення цих винятків відповідає меті цього положення, а саме – недопущенню свавільного позбавлення волі [2, п. 50].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) неодноразово констатував порушення нашої державою права, гарантованого статтею 5 Конвенції. Так, у рішенні в справі «Полович проти України» Суд вказує на сформовану негативну практику тримання обвинувачених під вартою після закінчення досудового розслідування кримінального провадження за відсутності належних достатніх підстав або чітких норм, які б регулювали цю ситуацію. Суд вважає, що така практика є несумісна з принципами правової визначеності та захисту від свавілля [3, п. 46].

Особливої актуальності проблема порушення права особи на свободу та особисту недоторканість набуває в судовому провадженні. Суди, продовжуючи запобіжний захід, автоматично керуються тими ж підставами, які зазначені в ухвалі слідчого судді про обрання запобіжного заходу, не розглядаючи можливості застосувати альтернативний запобіжний захід.

Гарантією дотримання вказаного права на стадії судового розгляду кримінального провадження є судовий контроль матеріально-правових та процесуальних умов обмеження чи позбавлення свободи особи, який повинен бути періодичним, здійснюватися у визначені законом часові інтервали. Першочергово це стосується застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою.

Розгляд клопотань про обрання, зміну чи скасування вказаних запобіжних заходів під час судового провадження повинен здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності, спрямованого на забезпечення справедливого балансу інтересів особи та суспільства. При цьому такі запобіжні заходи можуть бути застосовані судом на стадії судового провадження лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставі та в порядку, встановлених законом. Підтвердженням цьому слугує рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України», де Суд вказав на порушення пункту 3 статті 5 Конвенції національними судами України, які часто обґрунтовують продовження строку тримання під вартою однаковими підставами протягом всього періоду ув'язнення, та зазначив, що суди зобов'язані обґрунтовувати свої рішення про продовження строку тримання під вартою іншими підставами, які мають бути чітко вказані [4, п. 99].

У справі «Єлоєв проти України» Суд зазначив, що після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання особи під вартою; до того ж такі підстави мають бути чітко наведені національними судами [5, п. 60].

Отже, обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканість, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично, об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути [6, п. 3].

Продовжуючи запобіжний захід суду необхідно проаналізувати всі підстави, які слугують причиною продовження цього строку. Таке, що продовжується, тримання під вартою може бути виправданим у тій чи іншій справі лише за наявності специфічних ознак того, що цього вимагають істинні вимоги публічного інтересу, які, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи [4, п. 79]. Відсутність чітко сформульованих положень, які б визначили, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового розгляду запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового розслідування, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції [5, п. 53].

З правової позиції ЄСПЛ, викладеної у рішенні «Ігнатів проти України» слідує, що судовий контроль на новій процесуальній стадії при продовженні дії запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканість, має відбуватися з обґрунтуванням підстав такого продовження. Ненаведення судовими органами у своїх рішеннях будь-яких підстав, які дозволяють тримання особи під вартою протягом тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у пункті 1 статті 5 Конвенції [7, п. 36].

Цілом логічно видається і позиція Конституційного Суду України (далі – КСУ) з приводу того, що висновки слідчого судді щодо будь-яких обставин, які стосувалися суті підозри, обвинувачення та були взяті до уваги при обґрунтуванні запобіжного заходу, обраного під час досудового розслідування, для суду на стадії судового провадження не є преюдиційними. Зміна процесуального статусу особи з підозрюваного на обвинуваченого (підсудного) та початок стадії судового провадження у суді першої інстанції виключають автоматичне продовження застосування запобіжних заходів, обраних слідчим суддею до такої особи на стадії досудового розслідування як до підозрюваного. Отже, у разі відсутності вмотивованого рішення суду, яким дозволено позбавлення особи свободи на період, визначений цим судовим рішенням, така особа має бути негайно звільнена [6, п. 4]. Така позиція КСУ узгоджується з презумпцією свободи, яка випливає зі змісту статті 5 Конвенції.

Гарантією дотримання принципів правової визначеності та захисту від свавілля, передбачених у п. 1 ст. 5 Конвенції, є зазначення в ухвалі суду про обрання чи зміну запобіжного заходу строку та підстав тримання обвинуваченого під вартою. Недопустимим є продовження запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою за відсутності клопотань про це сторін кримінального провадження. КСУ трактує це як порушення принципів рівності всіх учасників судового процесу та незалежності і безсторонності судової влади, оскільки суд виходить за межі судової функції та фактично стає на сторону обвинувачення [6, п. 5].

Таким чином, гарантією дотримання права на свободу та особисту недоторканість особи під час судового розгляду кримінального провадження є своєчасний, об'єктивний та ефективний судовий контроль, здійснений незалежним та неупередженим судом на основі принципів поваги до особистої свободи та презумпції невинуватості, спрямований на захист особи від свавільного позбавлення волі.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Страсбург: Секретаріат Європейського суду з прав людини. 2010. 24 с.
2. ЄСПЛ, справа «Осипенко проти України», №94634/04, 09 листопада 2010 р.
3. ЄСПЛ, справа «Попович проти України», №44704/11, 22 квітня 2021 р.
4. ЄСПЛ, справа «Харченко проти України», №40107/02, 10 лютого 2011 р.
5. ЄСПЛ, рішення «Єлоєв проти України», №17283/02, 06 листопада 2008 р.
6. Рішення КСУ №1-п/2017 від 23 листопада 2017 р. у справі №1-28/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17#n63>.
7. ЄСПЛ, рішення «Ігнатов проти України», №40583/15, 15 грудня 2016 р.

Muzychuk K. Guaranties of observance of the right to freedom and personal inviolability during trial criminal proceedings. *The study of the case law of the European Court of Human Rights in cases of the protection of the right to freedom and security of person is an international standard of criminal justice, and therefore the analysis of the Court's legal position on the application of Article 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms strengthens of legal guarantees for the observance of this right by national courts in criminal proceedings.*

Keywords: *the right to freedom and security of person, judicial control, protection against arbitrariness, criminal proceedings.*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Г. Я. Наконечна

У тезах розкрито адміністративно-правові засади захисту прав громадян, досліджено законодавчо закріплені способи захисту прав громадян в умовах децентралізації публічної влади.

Ключові слова: *децентралізація, захист прав громадян, публічна влада, адміністративно-правові засади.*

Децентралізація публічної влади є одним з основних чинників побудови громадянського суспільства в Україні. Проблема сучасної влади в державі, як зазначає О. А. Зарічний, полягає в певному дисонансі, який передбачає, з одного боку, декларування певних демократичних цінностей, а з іншого - намагання олігархічно-кланових структур монополізувати владу, створивши певну «ширму» відкритості, прозорості та демократичності

влади в очах народу. Тому нинішня проблема полягає в реальному, а не декларованому народовладді та імплементації механізмів демократії в суспільну реальність. Домінантну роль тут відіграє консенсусний механізм взаємодії державної влади й суспільства у вигляді участі громадян у здійсненні публічної влади [3, с. 52].

М. О. Пухтинський наголошує, що сучасні, проєвропейські концептуальні, конституційні, політико-правові основи організації публічної влади, побудованої на засадах децентралізації, мають спиратися на: 1) людино-центристську філософію організації публічної влади, у якій фактичним володарем є людина, громадянин, громадянське суспільство, народ, а держава, публічна влада та її інститути обслуговують, захищають, представляють їх інтереси; 2) належне місце врядування, як комплекс взаємовідносин між органами публічної влади, інститутами громадянського суспільства та людиною, громадянами з пріоритетом їх прав і свобод, задоволення життєвих потреб та інтересів; 3) відповідність принципам Європейської хартії місцевого самоврядування та Додаткового протоколу до неї щодо організаційної, адміністративної, правової, фінансової автономії місцевого самоврядування, його повсюдності, субсидиарності щодо надання публічних послуг населенню, а також безпосередньої участі населення в управлінні місцевими справами; 4) конституційну визначеність основних елементів системи територіальної організації публічної влади; 5) комплексне конституційно-правове забезпечення здійснення децентралізації публічної влади, функціонування врядування та самоврядування [7, с. 24].

Відтак Р. М. Мінченко вказує, що розвиток вітчизняної державності відбувається у взаємодії з різними соціальними інститутами та структурами, але в першу чергу з різними особистостями. Ні для кого не є секретом, що така взаємодія набула в сучасних умовах якісно нового змісту. Тому в умовах модернізації вітчизняної державності варто по-новому подивитись на сутність, зміст, принципи та форми такої взаємодії, а також на можливі конфлікти та суперечності, які виникають або можуть виникнути між особистістю та державою, її публічно-владними структурами [6, с. 180].

А. С. Матвієнко поділяє суб'єктів публічної влади на три види: народ, державна влада та місцеве самоврядування. Взаємодія цих суб'єктів зумовить уникнення зайвої концентрації влади на центральному рівні, усуне перезавантаження центрального уряду суто місцевими справами, забезпечить участь громадян у здійсненні владних повноважень, сприятиме розбудові громадського суспільства й ефективної взаємодії з ним державних інституцій, а також сприятиме раціоналізації й оптимізації муніципального управління загалом [5, с. 29].

З одного боку, констатує О. А. Зарічний, проблема держави полягає у відсутності механізму реальної участі громадян у державно-владній діяльності, а з іншого – у загрозах, що виникають із закритості, клановості та корумпованості верхніх ешелонів влади. Громадськість повинна мати можливість контролювати обрану нею державну владу та впливати на ухвалення нею владних рішень, так щоб вони були в інтересах народу та гарантували права і свободи кожного громадянина. І саме відкрите суспільство – це не тільки участь громадян у діяльності держави, але й налагодження консенсусу між їхніми, можливо, навіть протилежними поглядами та інтересами. Відкрите суспільство не породжує анархії у владі, де правлять всі і ніхто не несе відповідальності за рішення. Навпаки, відкрите суспільство вимагає високого рівня права поваги, політичної та правової культури, вміння громадськості до самообмеження та високого рівня виконання суспільних і правових обов'язків. Участь громадян у здійсненні публічної влади – це реальний шлях до відкритості державної влади, побудови демократичної і правової держави. Законодавче закріплення цього права у формі безпосередньої й опосередкованої участі створює перспективу для розвитку держави, поваги до державної влади і для розвитку інститутів громадянського суспільства. Інститут участі громадян у здійсненні публічної влади забезпечує демократичну легітимність публічної влади. Для публічної влади одним із найважливіших чинників її функціонування є легітимність як фактор довіри громадян та елемент стабільності у здійсненні публічно-владних функцій [3, с. 62].

Процес децентралізації шороку породжує нові виклики для місцевого самоврядування в цілому, зокрема є актуальним питання захисту прав громадян та їх законних інтересів.

Важливою умовою існування дієздатної територіальної громади, тобто такої, де реалізуються права і свободи людини і громадянина є наявність правових засад захисту прав громадян. Перш за все, у статті 8 Конституції України закріплений принцип верховенства права, який є основою конституційно-правового регулювання суспільних відносин [1].

Також, адміністративно-правовими засадами захисту є Кодекс адміністративного судочинства України (надалі КАСУ), де в статті 2 закріплено, що його головним завданням є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Тому, громадяни можуть звернутися до адміністративних судів у п. 1 ст. 19 КАСУ, зазначено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема, спорах фізичних чи юридичних осіб з суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативноправових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження[2].

Крім судового вирішення спорів та захисту прав громадяни можуть звернутися до медіатора. Медіація є методом позасудового вирішення спорів за допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора (посередника), який супроводжує процес переговорів, застосовуючи певну техніку ведення переговорів, при цьому сторони конфлікту самостійно знаходять їх рішення яке задовольняє, у прийнятті якого медіатор не бере участі[8].

Проте, адміністративно-правових засад захисту прав може бути недостатньо, тому що частина наших громадян вихована в душі патерналізму, тобто пасивного очікування вирішення їхніх проблем державою публічною владою, тобто будь-ким, але не самостійно. Це призводить до того, що громадяни, маючи право на участь у місцевому самоврядуванні, ним не користуються[4, с. 8]. Водночас, здійснення повноваження територіальною громадою, зокрема вирішення нагальних вимагає високого рівня правової культури, самосвідомості та активності громад. Важливим аспектом є підвищення рівня самосвідомості громадян територіальної громади про їхні права, обов'язки та відповідальність, тобто підвищення рівня дієздатності територіальної громади[8].

Отже, адміністративно-правові засади у сфері місцевого самоврядування, численні міжнародно-правові акти та рекомендації, все це сприяє захисту прав громадян в умовах децентралізації публічної влади та є підґрунтям існування дієздатної територіальної громади, де кожен громадянин може реалізовувати свої права та законні інтереси, а також захищати їх.

Джерела та література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України : від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, 37. – Ст. 446.
3. Зарічний О. А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2017. 229 с.
4. Кампо В. М. Доступ громадян до права на участь у місцевому самоврядуванні та правова просвіта: проблемні питання Правовий часопис Донецького університету. Донецьк. 1999. № 1 (3). С. 8-10
5. Матвієнко А. Місьцеве самоврядування як ключовий суб`єкт децентралізації влади. Віче. 2008. № 9-10. С. 29-32
6. Мінченко Р. М. Еволюція державної влади в сучасній Україні (теоретико-правове дослідження) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Інститут законодавства ВР України. Київ, 2009. 397 с.
7. Пухтинський М. О. Децентралізація публічної влади в дискурсі трансформації територіального врядування. Децентралізація публічної влади: національний та зарубіжний досвід : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Одеса, 6 листопада 2020 р.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. С. 22–26.

8. Тімашов В. О. Адміністративно-правові засади захисту прав громадян в об'єднаних територіальних громадах. Тімашов В. О. Олещенко Ю. В., Юридичний науковий електронний журнал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/3_2020/68.pdf

Nakonechna H. Administrative and legal principles for protection of citizens' rights in the conditions of decentralization of public authorities. *The abstracts reveal the administrative and legal principles of protection of citizens' rights, investigate the ways of protection of citizens' rights in the conditions of decentralization of public power.*

Keywords: decentralization, protection of citizens' rights, public authorities, administrative and legal principles.

ПРАВО НА ПРАЦЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Д. С. Нестерук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол

У статті розкриваються основні правові характеристики права на працю неповнолітніх в Україні. Розглянуто проблему важливості надання додаткових пільг та гарантій працюючим дітям.

Ключові слова: праця неповнолітніх, право на працю, додаткові гарантії та пільги, гарантії захисту.

У сучасному світі велику роль відіграє заохочення молоді до праці. Воно відбувається завдяки покращенню економіки та добробуту громадян, забезпечення матеріальних благ.

Праця неповнолітніх заслуговує особливої уваги. Дана категорія осіб не може повноцінно реалізувати своє право на працю, адже має певні свої соціальні, психологічні, вікові особливості. Тому держава повинна створити додаткові гарантії охорони їх прав.

Значну увагу проблемам правового регулювання праці неповнолітніх приділяли такі науковці, як: Ю. В. Грицай, В. В. Жернаков, Ю. Ю. Івчук, Л. В. Мединська, В. Ф. Пузирний та інші [1, с. 192].

У статті 43 Конституції України закріплено: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Використання права жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється» [2].

У правових відносинах з неповнолітніми характерним те, що передбачено особливий правовий механізм реалізації трудових прав та надання пільг і гарантій. Умови праці неповнолітніх та дорослих дещо відрізняються [3, с. 134].

За загальним правилом на роботу не може бути прийнято особу молодше 16 років. Але є виняток, за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть прийматись на роботу особи, які досягли 15 років [1, с. 192].

У статті 21 Закону України «Про охорону дитинства» також згадується про права неповнолітніх на працю і мінімального віку допуску їх до праці [4].

У підлітковому віці багато осіб намагаються самоствердитись і у цьому їм допомагає праця, адже вона є формою індивідуального розвитку. Так підлітки можуть заробляти додаткові кошти для задоволення своїх потреб, отримати великий багаж знань та досвіду, який знадобиться їм в майбутньому для того, щоб стати повноцінним членом суспільства. Також варто зазначити, що даний розвиток дитини буде добробуту сім'ї. Але попри всі позитивні сторони, існують і негативні. Для полегшення праці молодих людей існують певні гарантії захисту, забезпечені державою [3, с. 134].

Існує декілька основних форм захисту інтересів неповнолітніх. Перше – це робочий час працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень [5].

До другої гарантії слід віднести відпустки. Особам віком до 18 років надається 31 календарний день відпустки у зручний для них час. Це не означає, що неповнолітній працівник вправі в будь-який час зажадати від власника надання відпустки. Право на використання відпустки в зручний час означає, що при складанні графіків надання відпусток власник і виборний орган первинної профспілкової організації зобов'язані запитати побажання працівника щодо часу надання відпустки і відбити це побажання у графіку відпусток [6].

Згідно із статтею 191 КЗпП України, усі особи молодше 18 років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові [5].

Щодо заробітної плати працівникам, молодшим 18 років, при скороченій тривалості щоденної роботи вона виплачується в такому ж розмірі як і працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи [5].

Відповідно до статті 190 КЗпП України забороняється використання праці неповнолітніх на важких роботах, на роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці та на підземних роботах незалежно від форми власності та галузевої належності підприємства. Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я [6].

Працівників молодше вісімнадцяти років забороняється залучати до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні [3, с. 135].

Важливими гарантіями права на працю неповнолітніх є сприяння у працевлаштуванні та надання молоді першого робочого місця. Перша передбачає певний перелік молодих осіб, яким встановлюється квота відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», а друга закріплює право на перше робоче місце на строк не менше двох років [5].

Варто зазначити, що неповнолітнього працівника не можна звільнити без згоди районної або міської служби у справах дітей. Звільнення неповнолітніх з підстав, передбачених пунктами 1, 2 і 6 ст. 40 КЗпП, допускається тільки у виключних випадках і не допускається без працевлаштування. Звільнення без працевлаштування повинне розглядатися як звільнення без законної підстави. Крім того, в разі спору про поновлення на роботі при звільненні з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 6 ст. 40 КЗпП, на власника покладається обов'язок доведення факту винятковості обставин, які стали підставою для звільнення [6].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна дійти висновку, що неповнолітні є особливою категорією працівників, котрі заслуговують на додаткові пільги та гарантії з урахуванням стану здоров'я та умов праці. Тому трудові правовідносини неповнолітніх є окремою сферою для вивчення та вдосконалення.

Для посилення гарантій неповнолітніх пропонуємо внести відповідні зміни до законодавства, а саме:

1. Встановити пріоритет у залишенні неповнолітнього на роботі при скороченні штату працівників, як одній з найбільш незахищених категорій громадян;

2. Обмежити можливість звільнення неповнолітніх через невідповідність посаді, яку він займає, внаслідок недостатньої кваліфікації, адже при прийнятті на роботу роботодавець міг і повинен був передбачити таку обставину.

Джерела та література:

1. Гусейнова К. М. Право неповнолітніх дітей на працю [Електронний ресурс] / К. М. Гусейнова // Щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Юридичні диспути з актуальних проблем приватного права», присвячена пам'яті Є.В. Васильовського. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/31150/1/192-196.pdf>.

2. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Бабій Я. Реалізація права на працю неповнолітніх осіб [Електронний ресурс] / Я. Бабій. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/50179/2/2018_Babii_Ia-Realizatsiia_prava_na_pratsiu_134-135.pdf.

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402- III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

6. Ротань В. Г. Кодекс Законів про працю України з коментарями [Електронний ресурс] / В. Г. Ротань, І. В. Зуб – Режим доступу до ресурсу: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/kzot.html>

Nesteruk D. The right to work of minors. *The article examines the main legal characteristics of the right to work of minors in Ukraine and the problem of the importance of providing additional benefits and guarantees to working children.*

Keywords: *work of minors, right to work, additional guarantees and privileges, guarantees for the protection.*

ГАРАНТУВАННЯ Й ЗАХИСТ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАНЬ

Т. І. Новосад

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Висвітлено поняття клінічного випробування та проаналізовано, які права пацієнтів гарантуються та захищаються при підготовці та проведенні з ними клінічних випробувань.

Ключові слова: *пацієнт, права пацієнта, гарантування та захист прав, добровільність, клінічні випробування.*

Фактично, жоден лікарський засіб не допускається до виробництва без проведення клінічних випробувань, адже на основі лише теоретичних відомостей неможливо визначити його безпечність для здоров'я пацієнта та безпосередню ефективність. Дослідження та проведення клінічних випробувань є важливим етапом при розробці лікарських засобів. Метою такого випробування є встановлення, визначення безпечного дозування препарату, підтвердження його ефективності, нешкідливості, досліджуються побічні реакції, дія препарату в разі одночасного прийому пацієнтом інших лікарських засобів.

Що ж таке клінічне випробування? Клінічне випробування (дослідження) лікарського засобу – науково-дослідницька робота, метою якої є будь-яке дослідження за участю людини як суб'єкта дослідження, призначене для виявлення або підтвердження клінічних, фармакокінетичних, фармакодинамічних та/або інших ефектів, у тому числі для вивчення усмоктування, розподілу, метаболізму та виведення одного або кількох лікарських засобів та/або виявлення побічних реакцій на один або декілька досліджуваних лікарських засобів з метою оцінки його безпечності та/або ефективності [1]. Відповідно до цього визначення клінічні випробування проводяться за участю пацієнта (добровольця), тобто особи, яка добровільно погодилася бути залученою до клінічних випробувань, та з якого буде проведено дослідження того чи іншого лікарського засобу.

Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» – є основним документом, який визначає основні принципи проведення досліджень за участю людини [2]. У декларації зазначено, що кожний потенційний об'єкт мусить отримати належну інформацію про мету, методи, джерела фінансування, про будь-які можливі конфлікти інтересів, інституціональну належність дослідників, очікувані вигоди та потенційні ризики дослідження і незручності, які воно може спричинити, і про будь-які інші відповідні аспекти дослідження, а також про

право відмовитися від участі у дослідженні або відкликати згоду на участь у будь-який момент без пред'явлення до нього претензій.

Інформаційна згода – це добровільне підтвердження суб'єкта, за допомогою якого він погоджується на участь у певному клінічному випробуванні, після того, як його проінформувати про характер клінічного випробування, його значення, вплив, ризики. Інформована згода оформлюється документально за допомогою підписання та датування форми згоди. Пацієнт з самого початку повинен розуміти, що він є вільним, і ніхто не може примусити його брати участь у дослідженні, а також те, що він у будь-який момент клінічного випробування, може відмовитися від нього. Відповідно до вищезазначеної декларації, відповідальність за захист об'єктів дослідження мусить нести лікар чи інший медичний працівник, і ніколи – об'єкт дослідження, навіть за умови, що він дав згоду [2].

Клінічні випробування з людьми проводяться лише за умови дотримання положень щодо захисту прав пацієнта, які забезпечують учаснику захист від безпідставних ризиків при проведенні цього випробування.

Захист прав пацієнтів, як зазначено у Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину: особи, на яких проводяться дослідження, мають бути проінформовані про їхні права та гарантії, встановлені законодавством для їхнього захисту [3]. Таким чином згідно з цим положенням захист прав пацієнтів при проведенні клінічних досліджень покладається на законодавство держави в якій проводиться дослідження.

Відповідно до законодавства, захист досліджуваних забезпечується шляхом оцінки співвідношення ризик/користь як перед проведенням кожного клінічного дослідження, в тому числі на підставі попередніх проведених досліджень так і під час його проведення шляхом нагляду з боку Центру та комісії з питань етики при відповідному закладі охорони здоров'я [4 с. 81]. Захист прав пацієнтів передбачений положеннями Конституції України, ЦК України, КК України, спеціальними законодавчими актами.

Відповідно до ст. 28 Конституції України жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам [5].

У статті 8 Закону України «Про лікарські засоби» закріплено захист прав пацієнтів, де чітко визначено, які саме права заборонено порушувати при проведенні клінічних випробувань, зокрема, керівник клінічних випробувань зобов'язаний припинити їх у разі виникнення загрози здоров'ю або життю пацієнта [6].

Відповідно до Наказу «Про затвердження Правил проведення клінічних випробувань медичної техніки та виробів медичного призначення і Типового положення про комісії з питань етики»: Усі клінічні випробування проводяться відповідно до міжнародних етичних принципів із забезпеченням захисту прав, безпеки та благополуччя досліджуваних. Клінічне випробування може проводитись тільки в тому випадку, якщо очікувана користь виправдовує ризик [1]. Тобто співвідношення користь/ризик є основою для здійснення захисту досліджуваної особи.

Відповідно до пункту 3.5 розділу III Порядку: усі клінічні випробування розпочинаються після прийняття рішення ЦОВВ, отримання протоколу(ів) комісії(й) з питань етики при ЛПЗ, де безпосередньо має проводитися клінічне випробування щодо погодження цього клінічного випробування, що є підставою для початку його проведення, та укладення договору про страхування життя і здоров'я пацієнта (добровольця) у порядку, передбаченому законодавством [1]. Цей протокол є гарантом безпеки пацієнта, адже без нього не починається жодне дослідження, він містить детальну інформацію про умови майбутнього випробування, його мету. Протокол аналізують, зважуючи користь та ризик для пацієнта, дивляться чи немає препарат властивості що можуть нашкодити пацієнту, і дають висновок, після чого МОЗ України його затверджує. Локальна етична комісія медичного закладу теж повинна надати свій висновок. І тільки на підставі цих документів клінічне випробування може розпочатися.

Комісія з питань етики є незалежним органом при лікувальному закладі, який зобов'язаний захищати права, безпеку та благополуччя пацієнтів (здорових добровольців), залучених до клінічних випробувань лікарських засобів. Тобто ця комісія здійснює нагляд за дотриманням прав, безпеки благополуччя пацієнта. Тому жодне клінічне випробування неможливе без діючої Комісії з питань етики. Адже вона проводить моніторинг клінічного випробування з метою захисту прав пацієнтів.

Порушення прав пацієнта передбачає, зокрема, кримінальну відповідальність, так у ст. 141 Кримінального кодексу України зазначено, що проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки, карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [7]. Адже об'єктом правопорушення є здоров'я та життя особи.

Отже, при проведенні клінічних випробувань, гарантується захист прав пацієнтів, адже жодне випробування не проводиться без забезпечення захисту прав пацієнту. Жодне клінічне випробування не може проводитися без добровільної згоди пацієнта. Захист прав пацієнтів забезпечується міжнародними конвенціями та нормативно-правовими актами держави, в якій проводиться те чи інше клінічне випробування.

Джерела та література:

1. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики» від 23 вересня 2009 р. № 690. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09>
2. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження": Декларація від 01.06.1964 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005
3. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text
4. Кашканова Н. Правове регулювання клінічних випробувань лікарських засобів та їхнє місце в медико-біологічному дослідженні людини / Н. Кашканова / Теорія і практика інтелектуальної власності. 2015. № 4. С. 80 – 87.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96-ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 22, ст. 86.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-II // Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Novosad T. Guarantee and protection of patients' rights during clinical trials. *The article highlights the concept of clinical trials and analyzes which rights of patients are guaranteed and protected during the preparation and conduct of clinical trials with them.*

Keywords: *patient, patient rights, guarantee and protection, voluntariness, clinical trials.*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД РОБОТИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДМОВОЮ ВІД ВАКЦИНАЦІЇ ПРОТИ COVID-19

І. А. Одіон, Т. С. Лукановська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол

У статті проаналізовано правовий аспект розвитку проблеми відсторонення від роботи у зв'язку з вакцинацією та обмеженням трудових прав працівників.

У результаті дослідження можливо зробити наступний висновок, що станом на сьогодні вакцинація від COVID-19 для працівників є добровільною, проте відсторонення осіб, які відмовляються від вакцинації є правомірним та відповідає вимогам національного законодавства.

Ключові слова: *право на працю, вакцинація, працівник, робота, відсторонення від роботи, верховенство права, інфекційна хвороба.*

Одним із потужних викликів для людства у сфері охорони здоров'я є поширення у світі гострої респіраторної хвороби спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (надалі – COVID-19). Станом на 5 грудня 2021 року в Україні зафіксовано інфікування близько 3,5 млн. осіб, з яких більше 88 тис. – летальних випадків [1].

І відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Тому в умовах пандемії, державою вживається низка заходів, які спрямовані на зниження рівня захворюваності та смертності. Серед яких важливе місце посідає вакцинація.

Запровадження обов'язкової вакцинації проти COVID-19 – це одна з найбільш обговорюваних тем у світі, яка викликає безліч дискусій та суперечливих питань, насамперед, у сфері трудового права. Карантин вивів трудові права та обов'язки працівників на інший рівень. У багатьох виникають питання щодо правильності проведення заходів щодо охорони праці під час карантину та вакцинації.

Станом на сьогодні, вакцинація від COVID-19 для працівників є добровільною, відповідно до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я", яким чітко визначено, що кожен громадянин України повинен піклуватися про своє здоров'я та здоров'я своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян, проходити відповідні профілактичні медичні огляди та робити щеплення [3].

Конституція України і ЄСПЛ вимагають, щоб будь-яке обмеження прав було законним. Відтак, Закон має бути чітким, доступним і передбачуваним.

В Україні першим урядовим заходом щодо вакцинації став прийнятий Міністерством охорони здоров'я Наказ № 2153[4], який з початку листопада 2021 року надає право роботодавцям відстороняти від роботи без збереження заробітної плати працівників деяких категорій, які відмовляються від щеплення проти ковіду. Першими, кого торкнулися зміни, є працівники центральних і місцевих органів виконавчої влади, навчальних закладів та наукових установ. Виключення у відстороненні становить лише медичне протипоказання працівника до цього щеплення.

Кодекс законів про працю чітко визначає порядок і підстави, з яких можна відсторонити від займаної посади (ст. 46 КЗпП). Відповідно до положень цієї статті таке відсторонення працівників власником або уповноваженим ним органом допускається у разі: появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмови або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони та в інших випадках, передбачених законодавством [5].

Що стосується випадків передбачених законодавством, то тут ми можемо говорити про випадки, які передбачені ст. 7 і 42 Закону «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» і які покладають на підприємства, установи, організації обов'язок за поданням відповідних службових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби усувати від роботи осіб, які ухиляються від обов'язкового щеплення проти інфекції [6].

Крім того, варто зазначити, що ст. 12 Закону «Про захист населення від інфекційних хвороб» визначає, що працівники окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб, підлягають обов'язковим профілактичним щепленням також проти інших відповідних інфекційних хвороб і відносить до компетенції Кабінету Міністрів затвердження переліку професій, виробництв і організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням проти інших відповідних інфекційних хвороб, а також передбачає можливість відсторонення від роботи осіб, які відмовляються чи ухиляються від обов'язкових профілактичних щеплень [7].

Виходячи з визначення, яке викладено у ст. 1 ЗУ «Про захист населення від інфекційних хвороб» COVID-19 можна віднести до інфекційних хвороб [7], хоча ми вважаємо, що більш точним було б визначення COVID-19, як небезпечної інфекційної хвороби.

Тобто, підсумовуючи наведене вище, ми можемо зробити висновок, що відсторонення осіб, які відмовляються від вакцинації проти COVID-19 на підставі ст. 46 у частині, що стосується відсторонення працівників в інших випадках передбачених законодавством є

правомірним та відповідає вимогам національного законодавства. Проте, наразі наказ Міністерством охорони здоров'я №2153 оскаржений до Окружного адміністративного суду м. Києва і ми очікуємо на чітку правову позицію, яка буде висвітлена у рішенні суду.

Джерела та література:

1. Данні про коронавірус (COVID-19). URL:<https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/>
2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
4. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням: наказ МОЗ України від 04.10.2021 № 2153 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21>
5. Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#n1182>
6. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: закон України від 24.02.1994 №4004-XII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
7. Про захист населення від інфекційних хвороб: закон України від 06.04.2000 №1645-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>

Odion I., Lukanovskaya T. Legal aspect of termination of work due to refusal of vaccination Covid-19. *The article analyzes the legal aspect of the development of the work dismissal problem due to vaccination refusal and reduction of labour rights of employees.*

The study concludes that COVID-19 vaccination is currently voluntary for workers. But the dismissal of employees who refuse vaccination complies with national legislation requirements.

Keywords: *right to work, vaccination, worker, work, dismissal, rule of law, infectious disease.*

МЕДІАЦІЯ – НЕЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

С. В. Ок蒂斯юк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. В. Сокол

Наукова стаття присвячена дослідженню поняття медіації як неюрисдикційної форми захисту трудових прав, наведено позиції різних науковців щодо поняття «медіації» особливостей та процесу застосування неюрисдикційної форми захисту у разі виникнення трудових спорів (конфліктів) між працівником та роботодавцем.

Ключові слова: *форми захисту прав, юрисдикційна форма захисту, неюрисдикційна форма захисту, медіація, захист права, трудові спори (конфлікти).*

У науковій літературі під формою захисту трудових прав, як зазначає Р. С. Харчук, слід розуміти комплекс правових процедур визначених у законодавстві, спрямованих на скасування обмежень реалізації певних трудових прав або поновлення порушених із метою їх подальшого належного застосування у сфері праці, що здійснюються компетентними правозастосовними органами і самою уповноваженою особою в рамках правозахисного процесу [1, с. 10]. Науковець В. В. Жернаков дає вужче визначення поняттю форма захисту, під якою розуміє сукупність способів, які спрямовані на поновлення, установлення та визнання права і законних інтересів [2, с. 278].

Формою захисту трудових прав є юрисдикційна та неюрисдикційна форми. Юрисдикційна форма захисту трудових прав передбачає діяльність відповідних органів, які визначені законом (органи із розгляду трудових спорів, органи із нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю). Неюрисдикційна форма – дії працівників із захисту трудових прав та інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення до юрисдикційних органів [3, с. 37].

В період реформування в Україні, з'являється нова процедура врегулювання спору (конфлікту) – медіація. На міжнародному рівні є досить велика кількість нормативно-правових актів, які регулюють процедуру медіації, нажаль в Україні поки що немає єдиного нормативно-правового акту який би регулював питання медіації, зокрема у трудовому праві. Однак в Україні існує проєкт Закону №3504 «Про медіацію» від 19.05.2020 внесений Кабінетом Міністрів України.

Основним завданням Закону є визначення правових засад та порядку проведення медіації в Україні, зазначено, що медіація відповідно до Закону може застосовуватися у трудових відносинах. Загалом у проєкті Закону визначаються основні принципи на яких базуватиметься процедура медіації, визначається поняття «медіатор» та його статус, що на мою думку є дуже правильним, адже це передумова ефективності медіації.

В проєкті Закону «Про медіацію» зазначено, що процедура розпочинається з укладання договору, хоча не зазначена його обов'язковість, визначено права та обов'язки сторін між якими виник конфлікт, при закінченні процедури укладається угода, що на мою думку є важливим етапом у регулюванні конфлікту, який виник, так як вона повинна містити спільне рішення сторін та є обов'язковою для виконання [4].

Однак, я вважаю, що проєкт Закону має загальні положення, а тому для регулювання конфліктів, зокрема трудових, цього замало. Для вирішення трудових конфліктів, потрібно розробити спеціальну процедуру медіації враховуючи усі нюанси трудових відносин та відокремити окремим розділом.

Дуже влучно науковці зазначають, що медіація відноситься до позасудової форми захисту, яка не пов'язана із здійсненням правосуддя і має договірну природу, хоча вона не виключає і не може виключати судовий захист як основну юрисдикційну форму [5, с. 12].

З огляду на те, що медіація є позасудовою формою захисту доцільним є формування переліку трудових спорів (конфліктів), які не тільки можна, але й варто вирішити за допомогою процедури медіації, а які категорично не підлягають цій процедурі. Ввести обов'язковість договору при проведенні медіації. Розробити стадії вирішення спорів, проходження яких є обов'язковим, адже чіткість, дисципліна та правильний підхід це запорука успіху та примирення конфліктуючих сторін.

В свою чергу Крестовська Н. М., зазначає, що відносини між суб'єктами трудового права передбачають можливість конфлікту через різницю їхніх інтересів, які часто є діаметрально протилежними тому така природа трудових відносин зумовлює специфіку вирішення трудових спорів (конфліктів) шляхом медіації.

Специфіка трудових відносин зумовлює певні особливості трудової медіації, а саме:

- медіація переважно ініціюється роботодавцем;
- часто юрист радить роботодавцю вдатися до медіації для вирішення трудового спору;
- незважаючи на те, що роботодавець є сильною стороною трудових відносин, під час трудового спору (особливо пов'язаного зі звільненням працівника) баланс сил нерідко змінюється на користь працівника [6, с. 354].

Науковець О. Г. Серета наголошує, що процедура медіації може застосовуватися до суперечок, що виникають із трудових правовідносин, за винятком колективних трудових спрів, а також трудових спорів, якщо вони зачіпають або можуть зашкодити правам і законним інтересам третіх осіб, які не беруть участі в процедурі медіації, або публічним інтересам [7, с. 41].

Виділяють різні стадії вирішення трудових спорів (конфліктів) за допомогою медіації між працівником та роботодавцем. Наталя Крестовська та Луїза Романадзе відмежовують саме такі стадії вирішення трудових спорів (конфліктів):

1) Попередня фаза або ініціювання медіації. Ініціювання медіації в трудових відносинах відбувається на етапі укладання трудового договору, протягом існування трудових правовідносин або на етапі припинення трудових правовідносин.

2) Координаційна зустріч медіатора і сторін трудового спору. При зустрічі оцінюється трудовий спір на медіабельність, мотивування сторін до вирішення спору шляхом медіації, створення атмосфери довіри до процесу медіації, вирішення організаційних питань.

3) Відкриття. Зміст даного етапу полягає у виступі та представленні медіатора, нагадування сторонам про принципи медіації, особливо наголошуючи на конфіденційності, незалежності, неупередженості та нейтральності.

4) Дослідження. Даний етап включає в себе дослідження трудового спору медіатором: збирання спільних тем, які цікавлять сторін, спілкування та взаємодія сторін, рух сторін по процедурі.

5) Етап торгів, у якому йде мова про розмір грошової компенсації, збереження медичної страховки на певний час працівнику, надання позитивних рекомендацій для майбутнього роботодавця.

6) Заключний етап включає у себе укладення договору про припинення трудових правовідносин (якщо спір стосується звільнення працівника), виданням роботодавцем наказу про припинення трудових правовідносин, проведенням остаточного розрахунку зі звільненим працівником та поверненням йому трудової книжки, виданням роботодавцем наказу, яким буде оформлено результат трудової медіації [6, с. 348-358].

Отже, медіація у трудових спорах є ефективною не юрисдикційною формою захисту трудових прав, яка полягає у залученні медіатора для вирішення трудових конфліктів. Дана процедура є примирною, яка дозволяє задовільнити інтереси обох сторін шляхом переговорів, примирення та знайдення компромісу, тому дуже важливо використовувати медіацію для вирішення трудових суперечностей з огляду на її позитивні ознаки та результат - досягнення спільного рішення.

Джерела та література:

1. Харчук Р. С Розвиток форм захисту трудових прав працівників за умови формування ринкових відносин в Україні: автореф.дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Л., 2011. 21 с.
2. Жернаков В. В. Теоретичні і практичні питання інституту захисту прав людини у сфері праці/В. В. Жернаков // Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – 2008. – Вип. 32. – С. 276-280
3. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників: Монографія. Одеса: Фенікс, 2008. 114 с.
4. Проект Закону "Про медіацію" від 19.05.2020 внесений Кабінетом Міністрів України.
5. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. 20 с
6. Крестовська Н. М., Романадзе Л. Д. Медіація у професійній діяльності юриста. Одеса : Екологія, 2019. 462 с.
7. Серета О. Г. Медіація (посередництво) як альтернативний спосіб вирішення трудового спору. Право та інновації. 2017. № 2. С. 38-45.

Oktisiuk S. Mediation is a non-jurisdictional form of protection of labor rights.

The scientific article is devoted to the study of the concept of mediation as a non-jurisdictional form of protection of labor rights, the positions of various scholars on the concept of "mediation".

Keywords: *forms of protection of rights, jurisdictional form of protection, non-jurisdictional form of protection, mediation, protection of rights, labor disputes (conflicts).*

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ**С. С. Олійник***Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук*

Досліджується людська гідність як фундаментальна основа прав людини з позиції втілення її ідеї на конституційному рівні. Визначено підґрунтя нормативно-правового регулювання права на людську гідність в Україні, запропоновано ідеї щодо його вдосконалення. Визначено, що право на людську гідність як визначальне право людини посідає центральне місце у системі конституційного права. Відзначено, що як правова категорія гідність людини, окрім фактичного закріплення на конституційному рівні, потребує належної практичної реалізації.

Ключові слова: *людська гідність; право на людську гідність; права та основоположні свободи людини.*

Інтеграція України у міжнародне співтовариство, втілення у національну правову систему загальновизнаних стандартів прав та основоположних свобод людини передбачає головним чином зміну розуміння і осмислення ролі Конституції України як цінності, а її нормативних положень як ціннісних орієнтирів розвитку держави і суспільства, поваги до прав людини, що є її основоположною засадою. Проголосивши себе правовою державою, Україна взяла на себе зобов'язання визнання принципу верховенства права і дотримання прав і свобод людини та громадянина, що є її визначальним пріоритетом. Інтеграція України до Європейського Союзу зумовлює необхідність приведення національної правової системи у відповідність до міжнародних стандартів прав і свобод.

Людську гідність визначають як базову та визначальну для всіх інших соціальних цінностей. Такий підвищений інтерес до даного феномену зумовлений рядом причин, а саме:

- людська гідність належить кожному від народження і не залежить від належності до громадянства держави;
- є фундаментом для багатьох конституційних прав і свобод;
- визначається як ефективна гарантія конституційних прав та прав, закріплених галузевим законодавством [2, с. 6].

Слід відзначити, що людська гідність є складним та багатограним феноменом, явищем суспільної дійсності, що перебуває у постійному русі та часто змінюється. З точки зору філософії права людська гідність визначає особливе місце людини, відображення її соціальної цінності. По-перше, людська гідність втілює всі найкращі ціннісні здобутки людства, виражає рівень гуманістичного розвитку автономної людини як родової істоти. По-друге, людська гідність вчиняє прямий і безпосередній вплив на кожну людину, її поведінку через базові цінності суспільства, формуючи її погляди на життя, особисту систему цінностей, ціннісні орієнтації і зумовлює та формує особисту гідність кожної людини [3, с. 3].

Правове регулювання права на людську гідність здійснюється на конституційному рівні. Це пояснюється тим, що повага до людської гідності – базова засада правової держави, а ідея цінності людської особистості, поваги її гідності є основою конституційного устрою будь-якої держави. Якщо проаналізувати міжнародні стандарти прав людини, конституції сучасних держав світу, то можна відзначити, що у більшості цих документів містяться положення, які визначають захист прав і свобод громадянина як зобов'язання держави.

Правові системи зарубіжних держав також закріплюють гідність людини в основних державних документах. У більшості країн гідність людини закріплюється в окремих статтях поряд з іншими конституційними цінностями та принципами. В конституціях деяких країн гідність людини сформульована самостійно, без поєднання з іншими конституційними цінностями та принципами, що також має важливе значення та проявляється у її ефективній інтерпретації конституційними судами [4, с. 30].

Дані засади відображає і Конституція України, а право на гідність посідає центральне місце у системі конституційного права. Усі передбачені в Конституції України права і свободи, гарантії їх дотримання як єдина система є юридичною основою взаємодії і передумовою діяльності держави й індивіда, однак держава у такій взаємодії зобов'язана виходити з пріоритету людської гідності, справедливості, які конкретизуються в правах на свободу і рівність[5, с. 112].

Зокрема, ст. 1 Основного Закону України визначає державу як демократичну, соціальну та правову державу. Гідність є одним із ключових понять і Конституції України (ст. ст. 3, 21, 28, 41, 68, 105). Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека проголошуються найвищою соціальною цінністю [1]. У ст. 21 Основного Закону України задекларовано, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», а в ч.1, 2 ст. 28 проголошується, що кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. У ч. 7 ст. 41, ч. 1 ст. 68 Конституції України міститься заборона «завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян», «посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей».

Окрім конституційних положень, право на людську гідність охороняється нормами, закріпленими галузевим законодавством – ч. 2 ст. 23, ст. 201, ч. 2 ст. 289, ст. 297, ч. 5 ст. 319, ч. 1 ст. 991 Цивільного кодексу України, ч. 3 ст. 50, ст. 116, 120, 123, 161, 365, ч. 2, 3 ст. 387 Кримінального кодексу України.

Таким чином, права та свободи людини є основою державного функціонування публічного апарату управління, основою конституційного устрою держави, а людська гідність – фундамент, основа системи прав людини, що охороняється національним законодавством. Людська гідність посідає центральне місце в сучасній системі прав людини. Право на повагу до людської гідності є абсолютним, природним, невідчужуваним правом, яким кожен наділений від народження, та яке не підлягає обмеженню. Всі рішення публічних органів мають бути спрямовані на утвердження її цінності в суспільстві, їхня діяльність не має порушувати її.

Зауважимо, що закріплення права на людську гідність як основи прав людини у Конституції України, проголошення України як правової держави недостатньо для утвердження людської гідності як такої у практичній площині. Так, концепція поваги до людської гідності, як проголошують національні правові акти, передбачає регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України.

Однак, слід відзначити, що практичній реалізації фундаментальної конституційної концепції людської гідності не приділялась належна увага, а національний механізм її реалізації потребує вдосконалення. Зокрема, існують проблеми у реалізації прав людини в Україні, серед яких варто виділити низьку ефективність діяльності органів державного управління та правоохоронної системи зокрема, відсутність належного механізму взаємодії між органами захисту прав людини та правозахисними організаціями, низький рівень правової культури громадян, який робить їх вразливими у ситуаціях, коли їхні права порушують.

Отже, право на людську гідність в нашій державі закріплюється та проголошується на конституційному рівні. Тому, на нашу думку, людська гідність як фундаментальна основа кожного з прав людини, потребує окрім конституційного закріплення, створення механізму належної реалізації та захисту прав людини.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

2. Омельчук О. М. Вітальне слово. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м. Хмельницький, 19-20 жовтня 2018 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 6-7.

3. Петришин О. В. Вітальне слово. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м.Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. С.3-5.

4. Стецик Н. В. Природа гідності людини (на основі аналізу сучасних європейських конституцій та прецедентної практики конституційних судів). *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 28–39.

5. Юровська Г., Жданкіна Л. Людська гідність і гендерна рівність: конституційні метаморфози. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 103-119.

Oliyryk S. Constitutional regulation of the right to human dignity. *Human dignity is explored as the fundamental basis of human rights from the point of life of its idea at the constitutional level. The basis of regulatory regulation of the right to human dignity in Ukraine has been determined, ideas for its improvement have been proposed. It is determined that the right to human dignity as a defining human right occupies a central place in the system of constitutional law. It is noted that as a legal category, the dignity of a person, in addition to actually consolidating at the constitutional level, requires proper practical implementation.*

Keywords: *human dignity; the right to human dignity; human rights and fundamental freedoms.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУРОГАТНОЇ МАТЕРІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В. А. Павловська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Дана стаття присвячена дослідженню правового статусу сурогатної матері, її суб'єктивного права на сурогатне материнство. В різних країнах правовий досвід сурогатного материнства різниться. На сьогоднішній день ряд європейських країн узаконили сурогатне материнство на законодавчому рівні по різному.

Ключові слова: *сурогатне материнство, правовий статус сурогатної матері, суб'єктивне право.*

Виклад основного матеріалу. Оскільки сурогатне материнство є суб'єктивним правом, то насамперед, потрібно розглянути значення «суб'єктивного права», а також його структуру та зміст. Суб'єктивне право – це визначена об'єктивним правом міра дозволеної поведінки суб'єкта права. Відмінна риса суб'єктивного права в тому, що суб'єкт, що володіє ним, може від нього відмовитися, не потребуючи для цього отримання спеціальних повноважень і не будучи зобов'язаним в цьому перед ким-небудь звітувати. Суб'єктивними правами виступають конкретні права і свободи особи, які суб'єктивні в тому розумінні, що пов'язані з суб'єктом, належать йому і реалізуються залежно від його волі і свідомості. Використання суб'єктивного права залежить від особистого бажання і розсуду індивіда [1, с. 244].

Суб'єктивне право – це визначена правова можливість, але ця можливість багатопланова, вона містить у собі, як мінімум, чотири елементи:

а) можливість позитивного поведіння самого уповноваженим, тобто право на власні дії;

б) можливість вимагати відповідного поведіння від правозобов'язаної особи, тобто право на чужі дії;

в) можливість удатися до державного примуса у випадку невиконання конфронтуючою стороною свого обов'язку ;

г) можливість користатися на основі даного права визначеним соціальним благом [2].

В свою чергу, сурогатне материнство – це один з методів лікування безпліддя, коли стан жінки не дозволяє вносити дитину самостійно, за допомогою екстракорпорального запліднення в матку сурогатної матері підсаджують ембріон генетичних батьків. Тобто сурогатне материнство – це коли сурогатна мати вагітніє та виношує й народжує дитину, щоб віддати її згідно з договором іншій людині, яка не може(або не хоче) народити.

На сьогоднішній день, ряд європейських країн узаконили сурогатне материнство на законодавчому рівні. Але є багато країн, які ще досі не готові прийняти законопроект про легалізацію сурогатного материнства, адже вважають, що репродуктивні технології порушують принципи етики.

Єврейські вчені розглядають питання хто є законною матір'ю дитини-сурогатна мати чи біологічна, в трьох аспектах:

Перший: генетична мати є законною матір'ю. Ця думка підтверджується такою нормою: «походження визначено генами»

Другий: законною є сурогатна мати. Альтернативна позиція базується на тому, що пересаджений орган (ембріон) стає не від'ємною частиною організму сурогатної матері. Тобто плід розриває свої правовідносини зі своїми генетичними батьками в момент розташування його в організмі сурогатної матері.

Третя: обидві матері є законними. В законодавстві існує єдиний прецедент, який підтверджує цю думку [3].

У Білорусі сурогатне материнство дозволене на законодавчому рівні. Закон про сурогатне материнство виключає виникнення суперечок, пов'язаних з батьківськими правами на новонародженого, після народження дитини сурогатна мати зобов'язана передати його генетичним батькам, і не має права залишити малюка собі. Генетичні батьки, у свою чергу, не можуть відмовитися прийняти дитину [4].

У Великобританії, сурогатна матір вважається матір'ю дитини, що створює небезпеку для майбутніх батьків, оскільки вона може вирішити не віддавати дитину після народження [3].

Голландська система сурогатного материнства має складну процедуру визначення батьківства дитини. Наприклад, «передача повністю всіх батьківських прав при сурогатному материнстві не відбувається проти волі будь-якої зі сторін». Це означає, що сурогатна матір не має юридичного обов'язку віддати дитину, а майбутні батьки – прийняти її [4].

У США світовим центром сурогатного материнства вважається штат Каліфорнія, в якому надаються міжнародні послуги сурогатних матерів. В 1993 році Верховний суд Каліфорнії виніс рішення про визнання законними батьками дитини, народженої за допомогою методу сурогатного материнства, подружжя, яке уклало договір про виношування дитини сурогатною мамою. Таким чином, в Каліфорнії почали застосовувати згодом законодавчо закріплений принцип, відповідно до якого всі права на дитину, народжену за допомогою сурогатної матері, належать генетичним батькам, а сурогатна мати не має ніяких прав на цю дитину [5, с. 7-8].

Цивільний Кодекс Чехії передбачає, що у випадку, коли сурогатна мати не хоче віддавати дитину батькам-замовникам, закон схильний в більшій мірі до її законних прав, оскільки вона має право залишити дитину собі [6].

Українське законодавство, яке пов'язане із послугами сурогатного материнства, базується на статті 123 Сімейного кодексу України, де зазначено, що подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій [7].

Висновки: Отже, сурогатне материнство є суб'єктивним правом. Використання суб'єктивного права залежить від особистого бажання і розсуду індивіда. В зарубіжних країнах система сурогатного материнства має складну процедуру визначення батьківства дитини. Передача повністю всіх прав не відбувається проти волі будь-яких сторін, але в деяких країнах права на народжену дитину сурогатна мати не має.

Джерела та література:

1. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 584 с.
2. Суб'єктивне право: поняття, зміст, структура. Правомочність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5259433/page:6/>
3. Скалецька З. С. Правовий статус сурогатної матері в зарубіжних країнах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10567/Skaletska_Pravovyy_status_surohatnoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Бондар Ірина Юріївна. Особливості регламентації сурогатного материнства: зарубіжний досвід та удосконалення законодавчого регулювання в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4923/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%202018_p025-030.pdf
5. Шифр «Мати й мачуха»: «Сурогатне материнство в Україні: проблемні питання правового регулювання». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9691/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%B9%20%D0%BC%D0%B0%D1%87%D1%83%D1%85%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Суррогатне материнство в Чехії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://xn-7sbbjlc3aghvajcuff5m.xn--p1ai/surrogatnoye-materinstvo-2021/24-strani/strani/834-surrogatnoe-materinstvo-v-chehii.html>
7. Сімейний кодекс України. [Електронний режим]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Pavlovska V. Legal status of a surrogate mother: domestic and foreign experience. *This article is devoted to the study of the legal status of a surrogate mother, her subjective right to surrogacy. The legal experience of surrogacy varies from country to country. To date, a number of European countries have legalized surrogacy at the legislative level in different ways.*

Keywords: *surrogacy, legal status of surrogate mother, subjective right.*

ГІГ-КОНТРАКТ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ В ІТ-СФЕРІ

В. І. Пальонка

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук

Стаття присвячена дослідженню особливої форми залучення спеціалістів в ІТ-сфері – гіг-контракту. Акцентовано увагу на спільних і відмінних ознаках гіг-контракту від цивільно-правового та трудового договорів.

Ключові слова: *гіг-контракт, цивільно-правовий договір, трудовий договір, соціальні гарантії, ІТ-сфера.*

На сьогодні більшість ІТ – розробників в Україні співпрацюють із компаніями як фізичні особи-підприємці на основі фрілансу, особливо зростає популярність такої форми працевлаштування протягом останніх двох років саме через пандемію коронавірусу, хоча це і дає розробникам низькі ставки оподаткування, проте абсолютно не захищає їх від порушення базових соціальних прав.

Щоб знайти баланс між гнучкістю фрілансу та забезпеченням соціальних гарантій, був розроблений спеціальний правовий режим для ІТ-індустрії, своєрідне середовище, яке сприятиме розвитку цифрової економіки, розробки в галузі передових ІТ-технологій, а також забезпечить створення нових робочих місць у віртуальному просторі – Дія Сіті, що

запроваджує нову гібридну форму договору виконання робіт та/або надання послуг – гіг-контракт.

Правовою основою цього нововведення став Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – Закон) [1].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V цього Закону.

Загалом, гіг-контракт – це своєрідна форма залучення гіг-спеціалістів, яка поєднує в собі ознаки цивільно-правового та трудового договорів, за якою спеціалістів не включають у штат, а залучають на конкретні проекти, які вони виконують в обумовлені строки.

Поняття «гіг-контракт» є унікальним, проте моделі такої роботи широко використовуються за кордоном, хоча мають інші назви, зокрема у Великій Британії діє запровадження почасових трудових договорів (zero-hour contracts), доцільність яких виражається у тому, що вони надають можливість будувати гнучкі трудові відносини у сферах, де трудовий процес є непередбачуваним.

Цей документ охоплює відомості щодо дати початку трудових правовідносин та обліку трудового стажу; робочого часу та часу відпочинку; розміру оплати праці або методу розрахунку; тривалості попередження, яке працівник зобов'язаний надати та має право отримати під час припинення трудових відносин; найменування посади, на яку приймається особа, або короткий опис роботи, для виконання якої її наймають; періоду, на який трудовий договір був укладений, або за наявності фіксованого строку – дати, коли він припиняється. [2, с. 103,104].

Відмінним від британського зразка є те, що гіг-контракт в Україні є виключно цивільно-правовим договором і не регулюється нормами трудового законодавства взагалі. Проте водночас Закон надає гіг-спеціалістам ряд базових трудових прав і соціальних гарантій:

- згідно з ч. 1 ст. 21 Закону «сторони гіг-контракту можуть погодити виконання гіг-спеціалістом робіт (надання послуг) протягом визначеної кількості годин на день та (або) на тиждень, які не можуть перевищувати 8 та 40 годин, відповідно. За відсутності домовленості сторін про визначену кількість годин, вважається, що гіг-спеціаліст виконує роботи (надає послуги) протягом 40 годин на тиждень»;

- відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону «гіг-спеціалісти мають право на щорічну оплачувану перерву у виконанні робіт тривалістю 17 робочих днів, якщо гіг-контракт не визначатиме більшу тривалість такої перерви»;

- відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону «гіг-спеціалісти підлягають страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та матимуть право на допомогу по тимчасовій непрацездатності в порядку та розмірах, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3];

- відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону «гіг-спеціалісти мають право на перерву у виконанні робіт (наданні послуг) у зв'язку з вагітністю та пологами».

Проте у порівнянні з трудовим законодавством, гіг-контракти не передбачають пільгових категорій працівників та не надають для них жодних переваг, усі спеціалісти є рівними, конкурентною перевагою може бути лише рівень майстерності та професіоналізму. Своєрідною новацією є те, що гіг-контракт може містити пункти щодо конкуренції, непереманювання працівників та нерозголошення інформації.

У цьому власне і проявляється гібридна природа гіг-контракту, який поєднує цивільно-правові та трудові елементи і є їх своєрідним симбіозом.

Таким чином, із прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» у національному (цивільному, праві соціального захисту) законодавстві з'явився новий вид цивільно-правового договору, як симбіоз приватних (цивільних), приватно-публічних (трудовах, соціального захисту) начал правового регулювання договірних відносин в ІТ-сфері.

Джерела та література:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 р. № 1667-IX // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20/conv#n4>
2. Венедіктов С. Правове регулювання праці у Великобританії: прогресивний досвід і перспективи для України. Київ : Ніка-Центр, 2017. 174 с.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України в ред. від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII. *Відом. Верх. Ради*. 2015. № 11. Ст. 75.

Palionka V. Gig-contract as a special form of employment of it professionals. *The article is devoted to the study of a special form of involvement of specialists in the IT-field - the gig-contract. Emphasis is placed on the common and distinctive features of the gig-contract from the civil and employment contracts.*

Keywords: *gig-contract, civil contract, employment contract, social guarantees, IT- sphere.*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НЕВАКЦИНОВАНИХ ОСІБ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЗАКОННІСТЬ VS ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

С. О. Пеньшіна

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Визначено законодавчі підстави запровадження обмежувальних заходів щодо невакцинованих осіб. Розглянуто національну та міжнародну практику застосування обмеження прав невакцинованих осіб. Проаналізовано законність встановлення таких обмежень. Сформульовано пропозиції щодо нормативного врегулювання обмеження прав невакцинованих осіб.

Ключові слова: *COVID-19, пандемія, вакцинація, карантин, обмежувальні заходи.*

Частина друга ст. 28 Конституції України проголошує: «жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням». Також в Україні гарантується право особою недоторканності [3]. Однак пандемія COVID-19 внесла свої корективи навіть у механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина, оскільки держави усього світу, в тому числі Україна, з метою протидії хвороби запровадили низку заходів, насамперед державні програми вакцинації та обмеження для осіб, які її не здійснили.

Обов'язкова вакцинація є досить делікатним питанням з точки зору чинного законодавства. З одного боку, сама по собі програма вакцинації слугує важливому суспільному інтересу щодо захисту населення від інфекційних хвороб і тому має легітимну мету. З іншого боку, не менш важливими і переконливими є суспільний інтерес у запобіганні зловживанням, повазі до фізичної недоторканості, людської гідності, принципи самовизначеності і особистої автономії [1].

Відтак, обмеження невакцинованих осіб повинні відповідати принципу законності та верховенства права а також містити чіткий регламент юридичного оформлення органами державної влади, іншими уповноваженими підприємствами, установами, організаціями.

У жовтні поточного року Міністерство охорони здоров'я України затвердило наказ «Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням». Цим наказом передбачено обов'язковість вакцинації для працівників закладів освіти, наукових установ, центральних органів виконавчої влади і місцевих державних адміністрацій та їхніх структурних підрозділів, проте відсутній перелік професій, виробництв, робота на яких може сприяти зараженню працівників та поширенню інфекційної хвороби. Особи, які відмовилися вакцинуватися, підлягають відстороненню від роботи [5].

Однак, як зазначила Уповноважена Верховної ради з прав людини, практична реалізація цього наказу в рамках чинного законодавства може призвести до порушення права на добровільність профілактичного щеплення та права на працю працівників закладів освіти, наукових установ та органів виконавчої влади [6].

Крім того, невакциновані особи (без повного курсу вакцинації), які не належать до переліку вищенаведених професій також підлягають певним обмеженням. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» в залежності від рівня епідеміологічної небезпеки, не мають змоги відвідувати фітнес-зали, ресторани, кафе, кінотеатри тощо, а також не можуть переміщатись транспортом обласного сполучення [4].

Такі обмеження, на перший погляд, можуть посягати на свободу пересування особи, що чітко передбачено статтею 33 Конституції України. Проте, для більш чіткого розуміння анамнезу проблеми, варто звернутись до міжнародних стандартів застосування законодавства у цій сфері, зокрема до практики ЄСПЛ.

Так, у квітні 2021 р. Європейський суд із прав людини виніс рішення, відповідно до якого обов'язкова вакцинація не суперечить Європейській конвенції з прав людини. Це рішення стосувалося обов'язкового щеплення дітей. Таким рішенням ЄСПЛ сформував прецедент, яким визнав абсолютно законною обов'язковість щеплення, якщо національним законодавством передбачено такий обов'язок.

Проте слід зауважити, що ЄСПЛ відповідним рішенням не сформував практику обов'язкової вакцинації від коронавірусної хвороби, зазначивши, що справа стосується виключно «стандартної та планової вакцинації дітей від хвороб, які добре відомі медичній науці», проти яких вакцинація вважається ефективною і безпечною. Також важливою умовою обов'язкової вакцинації буде очевидність суспільного блага через обмеження прав, тобто такі обмеження безперечно допоможуть вирішити проблему розповсюдження коронавірусу чи значним чином знизити відповідні суспільно небезпечні наслідки [2].

Тобто, бачимо, що навіть така авторитетна судова установа як ЄСПЛ не наважались взяти на себе відповідальність встановити законність та відповідність міжнародним стандартам обов'язкову вакцинацію від COVID-19.

Тому, при встановленні карантинних обмежень, в тому числі щодо невакцинованих осіб, законодавцю варто враховувати усталену національну практику та підкріплювати її загально визнаними міжнародними стандартами.

А саме керуватись наступними принципами:

- законність: обов'язковість вакцинації, її порядок, види, відшкодування шкоди, що може бути завдана життю та здоров'ю, мають бути встановлені законом;

- наявність нагальної суспільної потреби: повинна існувати «нагальна суспільна потреба» у запровадженні обов'язковості конкретної вакцинації. Така потреба повинна бути реальною, а не гіпотетичною чи уявною. Коли держава покладається на міркування загального інтересу чи суспільного блага для обмеження людських прав, такі міркування мають тлумачитись вузько, беручи до уваги необхідність дотримання справедливого балансу між різними інтересами у цій сфері;

- найменш обтяжлива для людських прав альтернатива: обов'язкова вакцинація повинна бути найменш обтяжливою для людських прав альтернативою. Якщо досягнути мети – захисту населення від інфекційних хвороб можливо іншими способами, то запровадження обов'язкової вакцинації є невинуватим і неправомірним. Тому при запровадженні обов'язкової вакцинації та відповідних обмежень слід довести, що менш обтяжливі для прав людини альтернативи є неможливими чи неефективними;

- пропорційність: запровадження обов'язкової вакцинації має бути пропорційним легітимній меті, тобто має існувати розумне співвідношення між життими заходами і метою, що переслідується. Пропорційність також вимагає дослідження того, чи дотримується баланс між суспільними інтересами і захистом прав людини, а також оцінки реального ризику для населення, який має зменшити чи усунути примусова вакцинація [1].

Отже, наразі питання обмежень прав невакцинованих осіб має бути додатково досліджено. Вважаємо, що законодавцю варто враховувати міжнародні стандарти запровадження обмежень, з метою недопущення порушень прав та основоположних свобод людини і громадянина, що гарантовані насамперед, Конституцією. Крім того, такі обмеження завжди мають бути обґрунтовані та відповідати законній меті.

Джерела та література:

1. Вакцинація від COVID-19: практика ЄСПЛ, яка має бути врахована у разі запровадження обов'язковості щеплень. ECHR: Ukrainian Aspect. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.echr.com.ua/vakcinaciya-vid-covid-19-praktika-yespl-yaka-maye-buti-vrahovana-u-razi-zaprovadzheniya-obovyazkovosti-shheplen/>

2. Дискримінація невакцинованих: як працюватиме ресторанный бізнес в умовах локдауну. Юридична газета онлайн. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/diskriminaciya-nevakcinovanih-yak-pracuyuvati-mestoranniy-biznes-v-umovah-lokdaunu.html>

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів від 09.12.2020 № 1236-2020-п. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#top>

5. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.10.2021 № 2153. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21#Text>

6. Уповноважений: будь-яке обмеження у правах осіб, які не вакцинувалися, є неприпустимою і прямо порушує норми Конституції. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/pr/bud-yake-obmezheniya-u-pravax-os%D1%96b,-yak%D1%96-ne-vakcinuvalisya,-porushu%D1%94-normi-konstituc%D1%96%D1%97/>

Penshina S. Restrictions on the rights of unvaccinated persons in the convention of the COVID-19 pandemic: legality vs prospects of settlement. *The article defines the legal basis for the establishment of restrictive measures against unvaccinated persons. The national and international practice of restricting the rights of unvaccinated people is considered. The legality of imposing such restrictions is analyzed. Proposals for normative regulation of restriction of the rights of unvaccinated persons are given.*

Keywords: COVID-19, pandemic, vaccination, quarantine, restrictive measures.

ІНСТИТУТ СТАРОСТ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

І. С. Пирого, Гомонай В. В.

У роботі проаналізовано досвід організації місцевого самоврядування в Польщі, Литві і Франції, з точки зору забезпечення управлінської та фінансової незалежності органів місцевої влади. Створення ОТГ в Україні спростило взаємодію державного апарату з місцевими органами, але віддалило місцеві органи від населення. Проаналізовано можливі способи наближення місцевої влади до населення.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, об'єднана територіальна громада, староста.*

Реформу місцевого самоврядування запустили у 2015 році. Її головною ідеологією як тоді, так і наразі проголошувався більш високий рівень управлінської та фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Утім, дати значну фінансову та управлінську свободу всім місцевим радам сіл та селищ України – означало б обтяжити управлінську систему в Україні загалом. Тому реформа передбачала створення об'єднаних територіальних громад. Філософія реформи передбачала, що з її допомогою влада та послуги мають стати ближчими для населення. З цією метою було запропоновано створити інститут старости, який повинен забезпечити присутність влади на місцях. Староста як представник громади має обиратися на виборах – це вияв до нього довіри, підтвердження його статусу [1].

Перші вибори старост в Україні відбулися 17 січня 2016 року. Відтоді й дотепер в Україні не завжди старости та органи місцевого самоврядування об'єднаних громад працюють у партнерстві. В об'єднаних територіальних громадах залишилося досить багато сіл та селищ, де досі працюють виконавчі обов'язків старост. Тому, можливо, законодавець вирішив, що є певна інституційна криза і тепер хоче спробувати нову модель взаємовідносин старости та органів місцевого самоврядування громад.

Польський досвід. Вважається, що основою моделі децентралізації в Україні стала польська модель. Відповідно до польської Конституції, основною одиницею системи місцевого самоврядування Польщі є громада (гміна) [2]. Закони Республіки Польща про місцеве самоврядування встановлюють трирівневу систему місцевого самоврядування: гміни, повіти, воеводства. У польській системі місцевого самоврядування старостою названо іншу посадову особу – голову повіту.

Аналогія українського староства можлива, імовірно, із цілою сукупністю польських інститутів, які являє собою солецтво. Сolecтво – допоміжна адміністративна одиниця в системі польського самоврядування, яка складається із ради солецтва, сільських зборів та очолюється солтисом. Польське законодавство передбачає, що кожна рада гміни приймає свій статут, в якому визначає статус солецтв. У солецтві, як у допоміжній одиниці, діє два органи: нормотворчий – сільські збори і виконавчий – солтис. Додатково може створюватися дорадчий орган із числа місцевих мешканців – рада солецтва. Компетенції і функції як зборів, так і солтиса визначаються власне у статуті. Зазвичай солтис виступає посередником між радою гміни та населенням солецтва, бере участь у засіданнях ради гміни, проте не має права голосу.

Додатковим документом, що може регулювати діяльність солецтва, виступає статут солецтва. Порівнюючи декілька статутів польських солецтв, можна зазначити, що як у питаннях функціонування та повноважень, так і у питаннях виборів статуту солецтв різняться один від одного. Так, здебільшого як сільські збори, так і солтиси обираються на виборах, але строк їх повноважень та періодичність проведення виборів відрізняються. Залежно від статусу та обсягу повноважень солтиса визначається його винагорода. У деяких статутах передбачено, що солтис діє на громадських засадах: у деяких гмінах солтисам компенсують вартість проїзду на засідання ради, а є такі, де солтисам установлюється щомісячна винагорода. Цікавим є те, що польське законодавство дозволяє створювати фонди солецтв – і тоді солецтва отримують гроші з бюджету гміни на виконання власних повноважень та реалізацію власних проєктів [3].

Аналізуючи польський досвід на старті української реформи децентралізації, дослідники часто, імовірно, порівнювали солецтва із національними органами самоорганізації населення. Це підтверджує той факт, що солтиси діють не одні – їх підсилюють сільські збори. Один із українських проєктів Закону «Про органи самоорганізації населення» навіть передбачав визначення старости як одноосібного представника місцевої спільноти, який здійснює повноваження органу самоорганізації населення.

Отже, основний принцип роботи солецтва, на відміну від українського староства, полягає у колегіальності роботи низки структур на рівні солецтва. У нас же староста – «єдиний воїн у полі».

Литовський досвід. Литовська система місцевого самоврядування дворівнева. Адміністративно-територіальний устрій Литви складають округи, в яких управління здійснюється адміністраціями вищого рівня, які підпорядковуються державній (урядовій) гілці

влади. Для здійснення місцевого самоврядування також функціонують сільські та місцеві ради самоврядування.

Могло б здатися, що Литва частково залишилася в пострадянській парадигмі, в якій децентралізація межує з централізацією, яка проявляється у значному представленні на місцевому рівні урядових представників. Глибший аналіз дозволяє зрозуміти, що практика представлення інтересів невеликих населених пунктів там наявна з 1995 року. Так, адміністрація самоврядування може на своїй частині створити філіал (і це формулювання з литовського закону) – сянюню. Кількість, найменування, а також функції юридичної особи сянюнії визначаються радою самоврядування. Рада самоврядування може засновувати установи та підприємства самоврядування, а також призначає старосту. Староста – це голова сянюнії. Він є литовською аналогією посадової особи органу місцевого самоврядування («державним службовцем кар'єри»). Староста призначається на посаду і звільняється з посади директором місцевої адміністрації на конкурсних засадах. Для призначення старости створюється комісія. До комісії входить 7 членів – не менше 3, але й не більше 4 членів цієї комісії – представниками території, яка входить до сянюнії [4, с. 152].

На протидію польської моделі, литовська модель стверджує такий принцип: якщо орган місцевого самоврядування вже призначає старост у сянюніях – він буде ділитися з ними повноваженнями, поділяти відповідальність. Якщо посада є виборною, то отримувач цієї посади відчуває свою самостійність, свою відповідальність, відповідно оцінює свій статус, свою здатність говорити від імені своїх виборців. Тепер він відповідальний тільки перед виборцями. В таких обставинах мотивація органу місцевого самоврядування передати більше повноважень старості може бути невисокою, адже, віддаючи свої повноваження, він не може бути впевненим, що контролює їх виконання.

Варто звернути увагу, як система працює у найбільш централізованій країні Європи – Франції. Так історично склалося, що Франція – централізована [5, с. 157]. Центральна влада має достатньо інструментів впливу на місцях. Це не заперечує того факту, що базова одиниця місцевого самоврядування Франції – комуна – має свої виборні місцеві ради і місцевих голів. Однак, на децентралізацію владних повноважень та ресурсів більше претендують великі міста. Так, у Парижі, Марселі та Ліоні є органи місцевого самоврядування не тільки на міському, але й на районному рівні. Ради районів у містах виборні, натомість на рівні сільської місцевості – багато маленьких комун.

Вивчаючи моделі децентралізації в різних країнах світу, складається враження, що спершу Україна мала намір йти «французьким шляхом». Франція усвідомила, що добровільність не спрацює, і тому поставила процеси об'єднання громад «на паузу», натомість підсилюючи інститут співробітництва громад. В Україні, навпаки, почали додавати до реформи місцевого самоврядування елементи досвіду Польщі – однієї з найбільш децентралізованих країн Європи. А тепер ще Україна хоче абсорбувати досвід, схожий на литовський. Будемо сподіватись, що українська, новаторська модель спрацює у довгостроковій перспективі.

На сьогоднішній день українське законодавство, українська юридична практика є централізованими. Законодавець намагається максимально врегулювати всі сфери суспільного життя, прописати кожне слово. А уявімо, якби закон містив буквально декілька норм про статус старости, а рішення про те, обирати старосту чи призначати, приймалося б на рівні громади. Чи готова українська правова система до таких кардинальних змін?

Джерела та література:

1. Про місцеве самоврядування: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.97 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Samorząd terytorialny w Polsce. URL: <http://administracja.mswia.gov.pl/adm/baza-jst/843,Samorząd-terytorialny-w-Polsce.html>
3. Nawiększe miasta w Polsce pod względem liczby ludności. URL: <http://administracja.mswia.gov.pl/adm/baza-jst/843,Samorząd-terytorialny-w-Polsce.html>
4. Черниженко О. Організація місцевого самоврядування в Литві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 151–154.

5. Чиркін А. Особливості місцевого самоврядування Франції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 176–181.

Pyroha I., Homonay V. Institute of village elder: Ukrainian and foreign experience. *The paper analyzes the experience of organizing local self-government in Poland, Lithuania and France, in terms of ensuring the managerial and financial independence of local authorities. The creation of OTGs in Ukraine has simplified the interaction of the state apparatus with local authorities, but has alienated local authorities from the population. Possible ways of bringing local authorities closer to the population are analyzed.*

Keywords: local self-government, decentralization, united territorial community, mayor.

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

С. С. Пирога

При реалізації заходів примусового виконання судових рішень і рішень інших органів державний (приватний) виконавець повинен здійснювати свою діяльність у суворій відповідності із чинною Конституцією, законами та підзаконними актами. Конституційні засади є основоположними при примусовому виконанні судових рішень в Україні. Незважаючи на примусовий характер вказаних заходів, виконавці повинні уникати будь-яких порушень прав людини.

Ключові слова: Конституція України, конституційні принципи, права людини, виконавче провадження, судове рішення, примусове виконання.

У сучасному світі не існує більш значущої і разом з тим настільки важко втілюваної у практику існування людства ідеї, ніж права та свободи людини й громадянина. Правам і свободам людини й громадянина присвячено цілий розділ в Конституції України. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України [1] права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а судовий захист неможливо повноцінно здійснити без обов'язковості виконання судових рішень. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом.

Принцип обов'язковості виконання судових рішень. Відповідно до ч. 5 ст. 124 і ч. 3 ст. 129 Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України, а обов'язковість рішень суду визнається однією з основних засад судочинства. Для випадків, коли рішення суду, що набрало законної сили, не виконується в добровільному порядку, чинне законодавство передбачило механізм його примусового виконання. Примусове виконання рішень покладається на органи Державної виконавчої служби (державних виконавців) та у випадках, передбачених ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» [2], на приватних виконавців.

Оскільки Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі і повинні відповідати їй. Встановлюючи загальні принципи судочинства та судочинства, Конституція оминає діяльність виконавчої служби. Деякі її норми, незважаючи на відсутність у ній прямих приписів стосовно діяльності цієї служби, хоча і опосередковано, мають значення для виконавчих процедур. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [3] державний виконавець, приватний виконавець під час здійснення професійної діяльності є незалежними, керуються принципом верховенства права та діють тільки відповідно до закону.

Принцип верховенства права вимагає від держави його втілення, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності, гуманізму. У контексті реалізації заходів примусового

виконання судових рішень в Україні суть принципу верховенства права полягає у тому, що під час реалізації відповідних заходів уповноважені суб'єкти повинні дотримуватись не лише букви закону, вони також повинні враховувати норми моралі, етики, правові звичаї тощо. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в статті 8 Конституції України, в якій зазначається, що в Україні діє принцип верховенства права.

Принцип законності слугує головним критерієм оцінки правового життя суспільства, його громадян. Відповідно до ст. 19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Щодо інших осіб, то відповідно до ч. 1 ст. 68 Конституції України «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей». Аналогічну норму передбачає ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження». Відповідно до ст. 18 вказаного Закону, державний (приватний) виконавець використовує надані йому права у точній відповідності із законом і не повинен допускати у своїй діяльності порушення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб. Щодо інших осіб, то відповідно до п. 8 ст. 19 Закону «Особи, які беруть участь у виконавчому провадженні, зобов'язані сумлінно користуватися усіма наданими їм правами з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі вчинення виконавчих дій». Отже, принцип законності реалізації заходів примусового виконання судових рішень передбачає, що всі суб'єкти відповідних правовідносин повинні неухильно дотримуватись норм чинного законодавства. А відтак, дотримання цього принципу є важливою гарантією для забезпечення неухильного дотримання прав та свобод стягувача, боржника та інших учасників правових відносин.

Принцип пріоритетності прав та свобод людини. При реалізації заходів примусового виконання судових рішень цей принцип передбачає, що, незважаючи на примусовий характер вказаних заходів, виконавці повинні уникати будь-яких порушень прав людини. Зокрема, недопустимою є брутальність державного та приватного виконавців у відносинах з учасниками виконавчого провадження;

Принцип справедливості бере початок ще з періоду Давнього Риму, про що свідчить афоризм: «Jus est ars boni et aequi» (право – мистецтво добра і справедливості). Аналізуючи різні втілення ідеї справедливості, можна виявити, що по відношенню один до одного люди мають право на певний відносний стан рівності або нерівності, відповідно до якого розподіляються труднощі чи блага. Отже, принцип справедливості конкретизується у принципі рівності всіх перед законом.

Принцип рівності полягає в гарантованій законом рівній можливості усіх громадян користуватися наданими їм правами і свободами, у рівній можливості виконувати свої обов'язки. Варто зазначити, що питання існування принципу рівності під час реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні є досить спірним. Специфікою прояву цього принципу є така рівність сторін, яка полягає у наданні законом стягувачу і боржнику не рівних (тотожних) прав, а рівних можливостей для реалізації ними суб'єктивних прав і виконання суб'єктивних обов'язків у виконавчому провадженні [4, ст. 56]. Зазначене вище яскраво свідчить про існування принципу рівності під час реалізації заходів примусового виконання судових рішень, однак, при цьому він має характерні особливості, саме тому він і був віднесений до спеціальних принципів;

Принцип справедливості, неупередженості та об'єктивності означає здійснення державними органами та посадовими особами всіх властивих їм функцій у суворій відповідності із чинною Конституцією, законами та підзаконними актами. Зміст вказаного принципу полягає у тому, що при реалізації будь-якого заходу примусового виконання судових рішень виконавець повинен здійснювати свою діяльність належним чином, в незалежності від до того, до якої особи ці заходи застосовуються. Тобто, виконуючи свої функції, виконавці повинні слідувати букві закону, відкидаючи у сторону якісь особисті вподобання (наприклад, симпатія чи антипатія до особи).

Таким чином, узагальнюючи весь матеріал, можемо констатувати, що вказаний перелік принципів не претендує на вичерпність. Однак, саме вказані конституційні засади є основоположними при реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні. Необхідно також відмітити, що всі зазначені принципи тісно пов'язані між собою та доповнюють один одного, а їх дотримання забезпечує якісну, своєчасну та ефективну реалізацію заходів примусового виконання судових рішень.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон № 254к/96-ВР від от 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k-96#Text>
2. Про виконавче провадження: Закон України № 2597-VIII від 18.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
3. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України № 403-VIII від 3.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
4. Штефан М. Й., Омельченко М. П. Виконання судових рішень: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 324 с.

Pyroha S. Constitutional principles of executive proceedings. *When implementing measures of enforcement of court decisions and decisions of other bodies, the state (private) executor must carry out its activities in strict accordance with the current Constitution, laws and bylaws. Constitutional principles are fundamental in the enforcement of court decisions in Ukraine. Despite the coercive nature of these measures, perpetrators must avoid any human rights violations.*

Keywords: *Constitution of Ukraine, constitutional principles, human rights, enforcement proceedings, court decision, enforcement.*

ПРИРОДА ТА ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ

О. Б. Пододворний, А. П. Гусак

В тезах розкрито природу та зміст соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими. Розглянутий об'єкт та суб'єкт соціально-виховної роботи у виховних колоніях, основні напрямки соціально-виховної роботи із засудженими.

Ключові слова: *соціально-виховна робота, об'єкт та суб'єкт соціально-виховної роботи, пенітенціарні заклади.*

Соціально-виховну роботу Кримінально-виконавчим кодексом України визначено одним із головних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених [4, с. 4].

Важливим завданням для практичної реалізації нормативно-визначеної мети соціально-виховними засобами є дефініція природи та розкриття змісту соціально-виховної роботи із засудженими.

Відповідно до ст. 123 КВК України «*Соціально-виховна робота – цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених*».

Структурний підхід до соціально-виховної роботи як до професійної діяльності дає можливість розглядати її як складну систему взаємопов'язаних компонентів. Їх змістовний аналіз дозволить уточнити й розширити надане законодавцем визначення розширеної такої категорії засуджених, як неповнолітні правопорушники.

Практично всі нинішні дослідники соціально-педагогічної діяльності, до одного з видів якої належить і соціально-виховна робота із засудженими (наприклад, О. Безпалько,

І. Зверева, А. Капська, до її структури вводять такі компоненти: *суб'єкт, об'єкт, мета, напрями, зміст, технологія (форми, методи, етапи), результат* [1, с. 38-43; 2, с. 39-45; 6, с. 39-45]. Ці компоненти функціонують нерозривно, тому можна говорити про соціально-педагогічну діяльність як про систему.

Тому для розкриття природи і змісту соціально-виховної роботи з неповнолітніми необхідно охарактеризувати кожний її компонент з огляду на діяльність спеціальних виховних установ для неповнолітніх – виховних колоній.

Відповідно до Кримінального кодексу України (КК України) до *об'єкту* соціально-виховної роботи у виховних колоніях належать *неповнолітні особи віком від 14 до 18* (за рішенням педради колонії – до 22) *років, які засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі за вчинення злочинів, передбачених КК України*, серед яких всі особи, яким до здійснення злочинів виповнилося 16 років, та окремі особи, що досягають 14 років і підлягають відповідальності тільки за певні види злочинів: умисне вбивство, посягання на життя державного громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, диверсія, бандитизм, терористичний акт, захоплення заручників, зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, крадіжка, грабїж, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна, незаконне заволодіння транспортними засобами і хуліганство.

Іншим особам до 16 років у якості покарання передбачено заходи виховного характеру [3].

Згідно з Кримінально-виконавчим кодексом України *суб'єктами* соціально-виховної роботи із засудженими є *«персонал органів та установ виконання покарань та інших соціальних інституцій»*. Щодо уточнення суб'єктів соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими у виховних колоніях, то до *персоналу* органів та установ належать: *персонал територіального управління Державної пенітенціарної служби України*; персонал виховної колонії, який безпосередньо виконує соціально-виховні функції, – *начальник відділення соціально-психологічної служби, старший вихователь, вихователь відділення соціально-психологічної служби; психологи, старший інспектор, інспектор, інспектори зі звільнення засуджених та фізичного виховання і спорту колонії; педагогічні працівники загальноосвітньої школи та професійно-технічного училища; педагогічна рада, піклувальна рада та спостережна комісія, батьківський комітет при виховній колонії*; та персонал виховної колонії, що безпосередньо не пов'язаний з соціально-виховною роботою – *персонал відділів режиму, охорони та оперативної роботи; з контролю за виконанням судових рішень; медичної частини та ін.*

До *соціальних інституцій*, що беруть участь в організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими належать *органи місцевої законодавчої та виконавчої влади, районні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служба у справах дітей, територіальні органи внутрішніх справ, суд, прокуратура, органи праці та соціального захисту населення, центри зайнятості; освітньо-виховні, психологічні, медичні, спортивні, мистецькі, промислові, соціально-захисні, релігійні, громадські установи та організації; окремі особи, волонтери, соціальні працівники та ін.* Володіючи виховним та іншим потенціалом усі ці соціальні інституції утворюють ресоціалізуюче середовище навколо виховної колонії, яке може бути використане на користь генеральної мети соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими – їх ресоціалізації та інтеграції в суспільство після звільнення.

Відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства основними *напрямами* соціально-виховної роботи із засудженими є:

- спеціально організоване всебічне *моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання* засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню

на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності [4, с. 65];

• участь засуджених у програмах диференційованого виховного впливу з урахуванням соціально-демографічних особливостей, ступеня соціально-педагогічної занедбаності та потреб засуджених: «Освіта», «Професія», «Правова просвіта», «Духовне відродження», «Творчість», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної та наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення» [5].

Насамперед зауважимо, що зазначені вище компоненти виховної роботи – всебічне виховання та диференційований виховний вплив на засуджених – тісно переплітаються і змістовно доповнюють одне одного. Різниця лише в тому, що це виховання здійснюється з усіма засудженими колонії, а до певних програм диференційованого виховного впливу залучаються засуджені відповідно до їх соціально-демографічних, кримінально-правових та психолого-педагогічних особливостей, ступеня соціально- педагогічної занедбаності, потреб.

Джерела та література:

1. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2006. 537 с.
2. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика монографія. К. : Правда Ярославичів. 1998. 333 с.
3. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 листопада 2008 року). Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 288 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Х. : ПП «ІГВІНІ», 2007. 96 с.
5. Положення про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі наказ ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116. К. : ДДУПВП, 2004. 20 с.
6. Соціальна педагогіка : підр. Ред. А. И. Капська. К. : Центр навч. л-ри, 2003. 256 с.

Pododvorny O., Gusak A. The nature and content of social and educational work with juvenile convicted. *The abstracts reveal the nature and content of social and educational work with juvenile convicts. The object and subject of social and educational work in educational colonies, the main directions of social and educational work with convicts are considered.*

Keywords: *social and educational work, object and subject of social and educational work, penitentiary institutions.*

ПРАВО НА ВІДМОВУ ВІД ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В. О. Правник

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Досліджено особливості права на відмову від проведення профілактичних щеплень, зокрема, їх особливості правового регулювання. В статті проаналізовано законодавчі акти, які регламентують право людини на відмову від проведення профілактичних щеплень. Також досліджено особливості міжнародно-правового регулювання в вищезазначеній сфері та проблематику добровільної згоди на проведення профілактичних щеплень.

Ключові слова: *щеплення, відмова, вакцинація, право, закон.*

Наразі наша держава пропагує щеплення як найуспішніший та найефективніший засіб охорони здоров'я.

Щеплення – це процес введення антигенного матеріалу, вакцини до організму людини чи тварини з метою викликати імунітет до хвороби, який припинить його зараження або ослабить його наслідки.

Інформація про користь та ризики цієї процедури, яку лікар повинен надати під час консультації, допоможе прийняти усвідомлене та зважене рішення про те, чи давати свою добровільну згоду чи написати відмову від вакцинації. Однак, якщо пацієнт, як і раніше, негативно ставиться до щеплень, то відмова від щеплення має бути оформлена належним чином.

Для проведення профілактичних щеплень необхідно одержання добровільної поінформованої згоди. Хто дає цю згоду, залежить від віку та здібностей пацієнта: сам пацієнт – якщо він дорослий та працездатний, батьки чи пацієнт – якщо йому виповнилося 15 років, але ще не дорослий, батьки – якщо пацієнт молодший 14 років. Варто зауважити, що усі щеплення з календаря є обов'язковими [1].

Стаття 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», зобов'язує медичних працівників, надавати пацієнту повну та достовірну інформацію про: спосіб проведення процедури, що застосовується лікарським засобом; ефективність цієї процедури та можливі негативні наслідки для здоров'я.

Медичний працівник зобов'язаний повідомити, що одним із наслідків відмови є можливість зараження на інфекційну хворобу. Лікар має право надати батькам або пацієнту інформацію про те, скільки було зареєстровано випадків конкретного інфекційного захворювання та скільки побічних ефектів спричинено щепленням. Ця інформація не є конфіденційною.

Добровільне щеплення можна розглядати як одну з форм реалізації особистого права особи у сфері охорони здоров'я. У цьому випадку держава виконує свій «позитивний» обов'язок щодо забезпечення здоров'я населення, створюючи можливості для реалізації цього права особистості.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права стверджує, що держава може вводити лише такі обмеження, які визначені законом, і лише в тій мірі, в якій це відповідає природі цих прав, і виключно з метою сприяння загального добробуту у демократичному суспільстві.

Відповідно до положення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на свободу і особисту недоторканність. Однак винятком із цього правила може бути законне затримання осіб з метою запобігання поширенню інфекційних захворювань.

Свобода дати згоду на медичне втручання є принципом практики Європейського суду з прав людини. Обов'язок щеплення є швидше винятком, ніж правилом для європейських країн. У більшості європейських країн вакцинація є добровільною, а високі показники імунізації населення досягаються іншими механізмами та методами: освітньо-просвітницькими компаніями тощо. З точки зору практики ЄСПЛ, держави мають право вирішувати питання про обов'язкове щеплення [3].

Право відмовитися від медичного втручання не відмінено. Отже, право ст. 289 Цивільного кодексу України є абсолютним та не передбачає винятків. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, підкреслюється в Конституції України.

Якщо пацієнт відмовляється від профілактичних щеплень, лікар повинен пояснити, як відмова від щеплення вплине на письмове підтвердження відмови пацієнтом, якщо пацієнт не змінює рішення після роз'яснення. Доказом такої відмови у заповненні поінформованої згоди на щеплення може бути лише письмова заява, щоб оформити письмову відмову та засвідчити її достовірність підписами двох свідків, якщо неможливо отримати письмову відмову.

Окрема форма відмови від щеплення законодавством не передбачена, і кожен факт відмови від щеплення фіксується з обов'язковою вказівкою поінформованості пацієнта про наслідки такого рішення у формі № 063-2/о «Інформована згода та оцінка стану здоров'я людини чи дитини, батьків чи іншого законного представника дитини для вакцинації або туберкулінової проби» (Наказ МОЗ від 16.09.2011 № 595 «Про порядок проведення

профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів»).

Документ, де зафіксовано поінформовану згоду/відмову на проведення профілактичних щеплень, підписують: пацієнт, якщо пацієнт неповнолітній, то його батьки або законний представник та медпрацівник. Заповнена форма підтверджує, що пацієнт (його батьки або законні представники) були поінформовані про: процедуру щеплення або туберкулінодіагностику та можливі ускладнення [2].

Отже, регулювання правовідносин та відповідальності за відмову від вакцинації та надання згоди на її проведення потребує доопрацювання. Оскільки, є потреба в нових підходах щодо цих та інших шляхів вирішення проблем у їх запровадженні.

Джерела та література:

1. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 лютого 2000 р. № 1645-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 02.12.2021).
2. Положення про організацію і проведення профілактичних щеплень від 11.08.2014 № з1238-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1238-14#Text> (дата звернення: 02.12.2021).
3. Демченко І. С., Дубицька Н. Т. Нормативно-правове регулювання обов'язкової вакцинації: аргументи «за» та «проти». Часопис Київського університету права. 2017. № 4. С. 133–138. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Chkup_2017_4_31.pdf (дата звернення: 02.12.2021)

Pravnyk V. The right to refuse of preventive vaccinations: features of legal regulation. *The article examines the features of the right to refuse preventive vaccinations, in particular, their features of legal regulation. The article analyzes the legislative acts regulating the human right to refuse preventive vaccinations. The peculiarities of international legal regulation in the above field and the issue of voluntary consent to preventive vaccinations are also studied.*

Keywords: vaccination, refusal, vaccination, law, legislation.

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

І. В. Приступа

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук

У статті проаналізовано сучасний стан правового регулювання криптовалюти в Україні на основі чинного законодавства. Визначено ряд проблем, що зумовлюють необхідність активізації діяльності держави в сфері правового регулювання криптовалюти.

Ключові слова: криптовалюта, віртуальний актив, цивільно-правовий статус криптовалюти; об'єкт цивільного права; грошовий сурогат; блокчейн.

Протягом останніх років у світі набув широкої популярності новий тип цифрових валют – криптовалюта. Найвпливовіша криптовалюта сьогодення виникла 3 січня 2009 року, коли був видобутий перший блок в Bitcoin's blockchain (цей блок називається блоком генезу, та містить 50 біткоїнів). Засновником стала невідома особа або група осіб, що працювала під псевдонімом Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto) [1, с. 9].

На сьогоднішній день Україна входить до десятки країн світу за кількістю користувачів біткоїнами. Однак наразі у світі не сформувалася ні стала термінологія, ні правове регулювання криптовалюти.

Перші спроби до правового регулювання в Україні криптовалюти були закріплені в листі НБУ № 29-208/72889 від 08.12.2014 р., у якому криптовалюта визначається як грошовий

сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і використання якого, фізичними та юридичними особами на території України, як засобу платежу заборонено відповідно до Закону України «Про Національний Банк України» [2].

Однак, 22 березня 2018 р. НБУ видав Лист № 40-0006/16290, яким відніс попередній Лист НБУ 2014 р. про визнання біткоїнів грошовим сурогатом до таких, що втратили актуальність [3].

Таким чином, можна стверджувати, що скасування Листа НБУ є першим позитивним кроком до вирішення питання врегулювання криптовалюти в Україні.

Наступним правовим регулятором криптовалюти мало б стати розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів» від 25 жовтня 2018 р., відповідно до якого в найшвидший час необхідним є дати нормативне визначення таким важливим термінам як віртуальна валюта, майнінг, ICO/ITO, смарт-контракт; визнати віртуальні валюти нематеріальним активом; наділити криптобіржі статусом суб'єкта первинного фінансового моніторингу. На жаль таке розпорядження так і залишилось в проєкті [4].

В 2017 р. до ВРУ було подано два законопроєкти: Закони України «Про обіг криптовалюти», «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні».

Метою прийняття цих проєктів було визначення загальних засад функціонування та регулювання правовідносин щодо обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалюти в Україні.

Головне науково-експертне управління Апарату ВРУ висловило низку питань, згідно з якими ці проєкти доцільно повернути на доопрацювання з урахуванням висловлених зауважень та пропозицій.

Зокрема, це необхідність попереднього ретельного дослідження правових та фінансово-економічних наслідків необмеженого застосування криптовалют в Україні, доопрацювання термінологічного апарату, визначення чіткого кола користувачів системи блокчейн та її майнерів, редакційного корегування окремих норм, а також недостатня конкретизація заходів щодо стимулювання ринку криптовалют в Україні та їх похідних [5; 6]. Проте така спроба виявилась знову невдалою і в 2019 році проєкти цих законів були відкриті ВРУ.

Таким чином, питання щодо правового врегулювання криптовалюти стоїть перед українським законодавцем вже кілька років, а криптобізнес в Україні існує і навіть в досить великих масштабах, при цьому він існує в «сірій зоні» і за рахунок цього як юридичні, так і фізичні особи, які користуються криптовалютою є незахищеними і не можуть в правовому полі відстояти свої права.

Тому 5 листопада 2020 р. народними депутатами поданий до ВРУ новий законопроєкт, який зможе врегулювати правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначить права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів [7].

Даний законопроєкт було прийнято 8 вересня 2021 р. і 21 вересня 2021 р. направлено на підпис Президенту України. Проте 5 жовтня 2021 року Президент повернув до ВРУ зі своїми пропозиціями Закон України «Про віртуальні активи».

Невдовзі, 29 жовтня 2021 р., Комітет ВРУ з питань цифрової трансформації за дорученням Голови ВРУ розглянув на своєму засіданні (протокол № 56) пропозиції Президента України до Закону України «Про віртуальні активи», прийнятого ВРУ 8 вересня 2021 р.

За результатами всебічного обговорення питання народними депутатами України – членами Комітету, Комітет ухвалив рішення підтримати пропозиції Президента України до Закону України «Про віртуальні активи» та рекомендувати ВРУ прийняти Закон України в цілому з їх урахуванням [7].

Таким чином, можна стверджувати, що невдовзі правове регулювання криптовалюти в Україні буде затверджено на законодавчому рівні.

Слід додати, що саме даний Закон України в порівнянні з попередніми правовими актами найбільш повно конкретизує визначення віртуальним активам.

А саме, віртуальним активом є нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [7].

Отже, ми вважаємо, що прийняття Закону України «Про віртуальні активи» стане фундаментом правового регулювання криптовалюти та дасть змогу захистити та відстоювати свої права користувачам віртуальних активів як об'єктів цивільних прав.

Джерела та література:

1. Бурдоносова М. А. Теоретико-правовий аналіз державного регулювання криптовалюти в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №1. С. 9–12.
2. Лист Національного Банку України № 29-208/72889 [URL]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14#Text>.
3. Лист Національного Банку України № 40-0006/16290 [URL]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6290500-18#n602>.
4. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів» [URL]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=dbfc2a7e-47f9-4fce-9110-66ed61c0ae17>.
5. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні [URL]. 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
6. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні [URL]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
7. Проект Закону про віртуальні активи [URL]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110.

Prystupa I. Problems of legal regulation of cryptocurrency in Ukraine. *The article analyzes the current state of legal regulation of cryptocurrency in Ukraine on the basis of current legislation. Also, a number of problems have been identified, which determine the need to intensify the activities of the state in the field of legal regulation of cryptocurrency.*

Keywords: *cryptocurrency, virtual asset, civil status of cryptocurrency; object of civil law; monetary surrogate; blockchain.*

ПРАВО НА РЕПРОДУКТИВНИЙ ВИБІР

Т. М. Рончко

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Дослідження присвячене праву на репродуктивний вибір, як одне з фундаментальних прав людини. Розкрито місце вищезазначеного права серед інших прав людини.

Ключові слова: *репродуктивний вибір, репродуктивні права, права людини, державне регулювання у сфері репродуктивних прав фізичної особи.*

Незважаючи на надзвичайну актуальність цієї проблеми, треба визнати, що сьогоднішнє питання репродуктивних прав в юридичній літературі приділяється дуже мало уваги. Окремі сторони цієї проблеми вже досліджувались у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі [1, ст. 2].

Предметом дослідження є право на репродуктивний вибір у сучасному світі.

Із часу офіційного закріплення в міжнародному праві репродуктивних прав людини науковцями та практиками обговорюється проблематика співвідношення права на життя і

права на аборт, правового статусу ембріона, прав ненародженого. Уважаємо, що розвиток сучасних технологій дозволяє дещо розширити поняття штучного переривання вагітності. Під ним варто мати на увазі не тільки аборт у його класичному розумінні, але і редукцію ембріона, яка відбувається на ранній стадії після запліднення. Концептуально головним у співвідношенні права на штучне переривання вагітності (як репродуктивного вибору) і права на життя ненародженого є питання свободи. Чи мають батьки, передусім генетична матір, свободу, вибір щодо продовження власного роду в разі, коли відбулося запліднення? Що превалює, свобода репродуктивного вибору чи інтереси ненародженого? Із практичного погляду важливим постає питання про те, з якого часу треба брати відлік виникнення невідчужуваних і непорушних особистих прав і свобод у людини, зокрема права на життя: з моменту запліднення, на певній стадії формування плода чи з народження. Ще більш складним дане питання постає у зв'язку з можливістю запліднення за допомогою методики *in vitro* [2, ст. 2].

Незважаючи на значний масив наукових праць, присвячених репродуктивним правам, юристи майже не розглядають їх через призму державної політики народонаселення. Окремі аспекти співвідношення державної демографічної політики й репродуктивного здоров'я розглянуто в роботах М. Малєїної, С. Мокрецова, Н. Русанової; деякі питання можливості реалізації репродуктивних прав за державного впливу висвітлено Г. Романовським, К. Світневим та ін.

З погляду природного права важливим є забезпечення впливу держави на право людини на репродуктивне відтворення виключно опосередковано. Людина повинна мати добровільний вибір, як розпорядитися власною фертильністю, а тому заходи стимулювання до певної репродуктивної поведінки не мають бути такими, що роблять її безальтернативною. Упровадження стимулів, які безпосередньо впливають на репродуктивний вибір і фактично роблять його безваріантним, є ознакою порушення природного права людини, відсутності реально діючого принципу верховенства права, надмірного втручання в особистий простір людини [3, ст. 2-3].

Отже можна вивести деякі закономірності права на репродуктивний вибір. По-перше кожна держава самостійно встановлює регуляцію права на репродуктивний вибір, у деяких же країнах регуляції немає. По-друге кожна людина бачить свої протиріччя у даному питанні.

Право на репродуктивний вибір, як і інші природні та невідчужувані права, теж не може бути безмежним і безумовним. Ідеться про необхідність пошуку балансу між правом на життя потенційної дитини та свободою репродуктивного вибору. І нині цей баланс чітко простежується через поступове обмеження права на штучне переривання вагітності, що пов'язано з терміном вагітності та розвитком плода, через встановлення державою сукупності умов (соціальних і медичних чинників), які можуть бути для цього підставою. Чим більший термін вагітності, тим менше залишається соціальних чинників для проведення абортів, а на пізніх строках він узагалі може здійснюватися тільки на підставі медичних показань.

Джерела та література:

1. Длугопольська Т. Правова природа репродуктивних прав фізичних осіб. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2016_2_21
2. Чечерський В. І. Співвідношення права на життя та права на репродуктивний вибір у разі штучного переривання вагітності. URL : <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/1/5.pdf>
3. Checherskiy V. I. Legislative assignment of public policy as an important factor of the implementation of human reproductive rights. URL : http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/contents.pdf

Ronchko T. The human right for reproductive choice. *This research is devoted to the right of reproductive choice as one of the most basic human rights. Reveal the role of above-mentioned right among other human rights.*

Keywords: *reproductive choice, reproductive rights, human rights, state regulation of individual reproductive rights.*

ПРАВО НА ФАКТИЧНИЙ ЗАХИСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА ОСОБИ**Р. А. Рубльов***Науковий керівник: к. ю. н., доц. О. М. Юхимюк*

В даній статті аналізується зміст окремих елементів суб'єктивного права особи, зокрема права на фактичний захист. З'ясовуються способи такого захисту та умови, за яких він є правомірним.

Ключові слова: *особа, суб'єктивне право, фактичний захист, самозахист, необхідна оборона, крайня необхідність.*

Актуальність теми дослідження. У наш час часто зустрічаються ситуації, в яких порушуються права окремих суб'єктів. Це, в свою чергу, породжує необхідність захисту таких прав через механізми, які такій особі надає законодавство.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивне юридичне право – це визначена об'єктивним правом міра дозволеної поведінки суб'єкта права. Відмінна риса суб'єктивного права полягає в тому, що суб'єкт, що володіє ним, може від нього відмовитися, не потребуючи для цього отримання спеціальних повноважень і не будучи зобов'язаним в цьому перед ким-небудь звітувати. Суб'єктивними правами виступають конкретні права і свободи особи, які суб'єктивні в тому розумінні, що пов'язані з суб'єктом, належать йому і реалізуються залежно від його волі і свідомості. Використання суб'єктивного права залежить від особистого бажання і розсуду індивіда [1, с. 179].

Суб'єктивне право включає в себе «чотири можливості уповноваженого суб'єкта: правоповедінку, право-вимогу, право-претензію та право-користування. Більш конкретно: по-перше, особа, існуючи у часі і просторі, може самостійно обирати законні засоби, шляхи та способи задоволення своїх потреб, якщо при цьому не порушується право інших осіб; по-друге, можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаної сторони, тобто від усіх інших суб'єктів, які оточують носія даного права; по-третє, можливість звернення до авторитету та сили держави за необхідності захисту порушеного права чи відшкодування збитків при порушенні цього права, а також можливість людини захищати свої права від протиправних посягань; по-четверте, можливість користування таким соціальним благом, як право, та вільне розпорядження ним» [2, с. 7].

Важливим елементом суб'єктивного права є захист від протиправних посягань, який може здійснюватися за двома напрямками. Першим є юридичний захист – діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав, прикладами якого є судовий та нотаріальний захист, адміністративний захист Президентом України, органами державної влади України, Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Конституцією, законом.

Другим напрямом є фактичний захист – застосування особою засобів протидії, які повинні бути не заборонені законом та не суперечити моральним засадам громадянського суспільства. Ці протидії здійснюються ними самостійно без звернення до компетентних державних органів [3].

Розглянувши теоретичні аспекти, варто звернути увагу на чинне законодавче регулювання фактичного захисту суб'єктивного права. Видом фактичного захисту виступає самозахист, поняття якого закріплене у ст. 19 Цивільного кодексу України. Це найдавніша форма правового захисту. Вона найбільш проста, але результативна. Разом з тим, при самозахисті існує велика небезпека вчинення неправомірних дій, прояву незаконності з боку суб'єкта, що захищається. Тому у ч. 2 ст. 19 Цивільного кодексу України підкреслено, що

«способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням» [4].

Правомірним самозахист є й у деяких передбачених Кримінальним кодексом України випадках (необхідна оборона, крайня необхідність).

Так, ст. 36 Кримінального кодексу України передбачає, що необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб. Але в той же час невинуваті дії особи, які виходять за межі необхідної оборони трактуються як перевищення меж необхідної оборони.

Крім того, ст. 39 Кримінального кодексу України окремо зазначає, що не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо ця небезпека в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. Проте, ч. 3 цієї статті регламентує, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрозувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.[5]

Висновки. Отже, захист є однією із найбільш важливих та ефективних гарантій існування суб'єктивного права. Кожна особа має право самостійно обирати спосіб захисту своїх прав. Невід'ємним правом особи на захист своїх прав є фактичний захист у вигляді самооборони або необхідної оборони. В такому випадку методи захисту прав повинні бути належними, ефективними та правомірними. При цьому необхідно не допускати перевищення меж такого захисту, інакше таке діяння розглядатиметься як правопорушення і матиме відповідні наслідки.

Джерела та література:

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одісей», 2008. 432 с.

2. Домбровська О. В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12. 00. 02 «Конституційне право». К., 2006. 18 с.

3. Форми захисту цивільних прав [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://article.leschishin.org/art035.php>

4. Цивільний кодекс України прав [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Rublov R. The right of factual defense as an element of a person's subjective right. *This article contains analysis of the content of certain elements of subjective rights of a person, including the right of factual protection. The methods of such protection and the conditions under which it is lawful are clarified.*

Keywords: *person, subjective right, factual defense, self-defense, necessary defense, extreme necessity.*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОЇ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

З. Ф. Самчук-Колодяжна, Д. О. Колодяжний

У статті розглядаються проблемні питання захисту та реалізації прав фізичної особи на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням в порядку цивільного судочинства та аналізуються подані до Верховної Ради України законопроекти з цих питань.

Ключові слова: майнова шкода, моральна шкода, матеріальна шкода, соціальний статус потерпілої особи, відшкодування (компенсація) шкоди, конвенція, спеціальний фонд, форма відшкодування, регресний позов.

На сучасному етапі розвитку світової спільноти проблема прав і свобод людини є однією з найактуальніших. У цьому напрямі прийнято низку міжнародних нормативно-правових актів, котрі визначають людину найвищою цінністю суспільства, а належне забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком держави демократичної держави. Недарма і Преамбула до Загальної Декларації прав людини закріплює положення про те, що визнання гідності, властивій всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру.

Конституцією України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю для держави, а головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини та захист їх в разі порушення. Особливої ваги такої обов'язок держави набуває у випадку найнебезпечнішого порушення прав особи – вчинення щодо неї кримінального правопорушення (злочину). Саме тому важливим способом захисту конституційних прав людини є відшкодування моральної та майнової шкоди, яка завдана кримінальним правопорушенням.

Міжнародними нормативно-правовими актами, Конвенціями та Конституціями багатьох країн світу передбачено обов'язок держави компенсувати потерпілому завдану шкоду насильницьким злочином, що випливає з принципу взаємної відповідальності громадянина перед державою та держави перед громадянином.

Європейська Конвенція по відшкодуванню шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 (Страсбург), яка започатковує таке відшкодування державою, передбачає право потерпілого, якому злочином нанесена серйозна шкода фізичному стану чи здоров'ю, утриманців загиблого на компенсацію тією державою, де цей злочин вчинено [2].

Особлива увага з боку міжнародного співтовариства до питань відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням обумовлена необхідністю додержання гарантій у сфері забезпечення прав потерпілих від злочину, врахування інтересів жертв злочину в аспекті розкриття злочину, більше того, для нашої держави набуває важливості вирішення даних проблем у зв'язку із процесом інтеграції України в європейське співтовариство.

До Страсбурської Конвенції 1983 року Україна приєдналася в квітні 2005 року, проте її основну вимогу щодо відшкодування шкоди, завданої злочином не виконала до сьогодні.

Щоправда, Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 року вперше на законодавчому рівні закріплено обов'язок держави щодо відшкодування шкоди потерпілим від злочину. Беззаперечно, поява даної норми у законодавстві нашої держави пов'язана із світовими тенденціями та стандартами щодо питань відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. [1]

Відповідно до ст. 1177 Цивільного кодексу України шкода, завдана фізичній особі кримінальним правопорушенням, відшкодовується з Державного бюджету. Статтею 1207

передбачено обов'язок держави відшкодувати потерпілому (в разі його смерті – утриманням) шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною [1].

Дані норми ЦК України однозначно визначають, що таке відшкодування проводиться згідно спеціального закону, який і досі не прийнятий.

Необхідність прийняття такого закону обумовлена встановленням шкоди, яка відшкодуватиметься за нормами ЦК України.

Основна проблема полягає у тому, чи зобов'язана держава відшкодувати разом із майновою і моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням. Так, у ст. 4 Європейської конвенції щодо відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, визначено, що компенсація повинна покривати залежно від випадку принаймні такі частини збитку: втрату заробітку, витрати на ліки і госпіталізацію, витрати на похорон і при наявності утриманців – щодо їх утримання [2].

У Цивільному кодексі України, в якому фактично сформульовані правові основи реалізації права потерпілих на відшкодування шкоди за рахунок держави, мова ведеться про відшкодування шкоди, як майнової так і моральної (ст. 1177 ЦК України). [1]

Положення чинного ЦК України свідчать, що національне законодавство встановлює значно розширеніші підстави та перелік випадків відшкодування державою шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину, ніж норми міжнародного права. Конвенція (ст. 2) [2] передбачає обов'язкове відшкодування державою шкоди лише в разі заподіяння умисним насильницьким злочином серйозної шкоди фізичному стану або здоров'ю потерпілого, а також відшкодування особам, які знаходились на утриманні того, хто загинув внаслідок такого злочину, а також можливість зменшення або повного скасування відшкодування шкоди залежно від фінансового стану потерпілого. Цивільний кодекс України започаткував відшкодування шкоди завданої будь-яким кримінальним правопорушенням (ст. 1177), або ж у разі ушкодження життя та здоров'я (ст. 1207). [1]

Таким чином, європейські країни, переважна більшість яких має потужнішу економіку, кращі фінансово-бюджетні можливості, ніж Україна, дуже обережно підходять до питання про взяття державою на себе зобов'язання відшкодувати шкоду особі, потерпілій від злочину.

Механізм процедури відшкодування шкоди за рахунок держави вимагає вирішення питання щодо джерел фінансування. У зв'язку з цим вагомим значення набуває створення спеціальних фондів. З метою вирішення таких проблем в Україні, опираючись на досвід більшості європейських країн, в науковому середовищі та юристами практиками ведеться дискусія про створення спеціального Фонду відшкодування шкоди, завданої злочинцем, який функціонуватиме за рахунок частини доходів Державного бюджету України від сплати державного мита та інших надходжень до Державного бюджету України, пов'язаних з діяльністю судів та правоохоронних органів, а також інших джерел, визначених законом.

Формування спеціального фонду дозволить своєчасність та ефективність відшкодування шкоди, так як потерпілій потребує швидкої компенсації для відновлення здоров'я, часто така компенсація є життєво необхідною (втрата житла, предметів домашнього вжитку, транспортних засобів і т.п.).

Необхідно відмітити, що у більшості країн світу створені такі спеціальні фонди.

Так, у США перша програма державної компенсації потерпілим від злочину виникла у штаті Каліфорнія у 1965 році. Конгресом США були прийняті важливі федеральні закони «Про захист потерпілих і свідків» 1982 р., «Про потерпілих від злочинів» 1984 р. Спеціальна комісія при Президенті США визнала необхідність створення Фонду допомоги потерпілим від злочинів (загальнодержавного). Закон «Про потерпілих від злочинів» 1984 р врахував рекомендації Спеціальної комісії і встановив створення видаткової статті в Державному бюджеті США як Фонд допомоги потерпілим від злочинів. [9, с. 145]

Відповідно до цих заходів в усіх штатах функціонують відповідні програми державної компенсації, які є частиною національного законодавства. Фінансовими джерелами таких програм є спеціально створені Фонди, які отримують фінансування з державного бюджету, а

також за рахунок конфіскованих коштів та коштів, отриманих від штрафів за злочини та адміністративні правопорушення.

У Франції функціонує Гарантійний фонд для потерпілих від терористичних актів та інших злочинів, утворений у 1990 році. Повне відшкодування з Фонду отримують потерпілі, які зазнали в результаті злочину серйозного каліцтва чи стали жертвами сексуальних злочинів. [9, с. 147]

Питання про державну компенсацію шкоди у Німеччині регулюється Карним кодексом ФРН та Законом про відшкодування жертвам насильницьких дій від 1985 року. [9, с. 148]

У Великобританії виплата відшкодування державою потерпілим від будь-яких насильницьких злочинів здійснюється за спеціальною Програмою «Схема компенсації тілесних ушкоджень, завданих злочином», яка почала діяти ще з 1964 року, своє законодавче закріплення знайшла аж у 1994 році, коли було прийнято Закон «Про компенсацію тілесних ушкоджень, завданих злочином», в основу оцінки завданих тілесних ушкоджень Схемою покладено тариф.

Створена також Служба відшкодування завданої злочином шкоди, яка керує спеціальним фондом, що створений для того, аби надавати відшкодування потерпілим від злочинів шкоду, яка не є істотною. [9, с. 152]

Існує спеціальний Фонд допомоги жертвам злочинів у Республіці Польща, що розпочав свою діяльність у 1986 році у співпраці з Державним управлінням страхування. Нині фонд надає допомогу не тільки полякам, але й іноземцям, які постраждали на території Польщі від майнових злочинів та злочинів проти особи [9, с. 150].

Необхідно відмітити, що нормативно-правові акти, які передбачають виплату компенсації шкоди зі спеціальних державних й громадських фондів потерпілим від злочину діють у багатьох країнах світу, зокрема: Австрії, Австралії, Мексиці, Нідерландах, Новій Зеландії, Норвегії, Фінляндії, тощо [9, с. 154].

На сьогодні в Україні на законодавчому рівні механізм забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави не врегульований, хоча робота щодо створення спеціального державного фонду відшкодування шкоди потерпілим від злочинних посягань проводиться. Подані законопроекти з цих питань до 2007 року відхилені Верховною Радою (Постанова ВРУ від 19. 04. 2007 року), а законопроекти 2010-2016 років знаходяться на розгляді. Проте, до їх положень є багато запитань як в науково-експертній службі Верховної Ради, так і в науковій спільноті.

Так, законопроект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» 2010 року передбачає, що цей закон не поширюється на відшкодування моральної шкоди, а визначає порядок та умови відшкодування матеріальної шкоди, що не є категорією цивільного права. Зі змісту законопроекту, відшкодування матеріальної шкоди можливе лише в разі ушкодження життя чи здоров'я потерпілого та після визнання особи потерпілою у кримінальному провадженні. Право звернення за таким відшкодуванням надано прокурору, який здійснює нагляд за розслідуванням злочину. Регресний позов до винної особи заявляє прокурор в інтересах держави у формі цивільного позову у кримінальному провадженні [6].

Законопроект 2016 року «Щодо надання державою спеціального соціального статусу потерпілим від особливо тяжких злочинів та відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди вказаним особам із обов'язковим відшкодуванням державі засудженими понесених витрат» передбачає встановлення спеціального статусу особи, що потерпіла від особливо тяжкого злочину, ведення єдиного державного реєстру таких осіб, надання їм спеціальним пільг, допомог. Відшкодування проводиться після винесення вироку. Позов подається прокурором і лише вразі неподання потерпілій може звернутися в суд за захистом свого права. Виплата проводиться з держбюджету згідно Положення розробленого Кабінетом Міністрів України.

Аналіз вказаних законопроектів вказує на те, що вони значно звужують коло осіб, які мають право на відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням, ускладнюють

процедуру звернення в суд та унеможливають отримання такого відшкодування протягом розумних строків [7].

Таким чином, прийняття спеціального закону, який забезпечить належний захист та реалізацію прав потерпілих від кримінальних правопорушень та створення державного фонду з відшкодування шкоди потерпілим від злочинів є вкрай необхідним, оскільки Україна інтегрує до Євросоюзу і її національне законодавство повинно відповідати нормам міжнародного права, зокрема Європейській конвенції про компенсацію шкоди жертвам кримінальних злочинів, та Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 році, якими передбачено повне та своєчасне відшкодування шкоди за рахунок держави потерпілим від злочинних насильницьких посягань.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України: Прийнят. 16.01.2003// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.
2. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 року №11 «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-95>.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року. №6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» (із наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0006700-92>
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
6. Проект Закону «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27.10.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7303&skl=7.
7. Проект Закону «Щодо надання державою спеціального соціального статусу потерпілим від особливо тяжких злочинів та відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди вказаним особам, із обов'язковим відшкодуванням державі засудженими понесених витрат» від 29.01.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57967.
8. Про скасування рішень Верховної Ради України про прийняття за основу проекту Закону України «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину»: Постанова Верховної Ради України від 19.04.2007р.// Відомості Верховної Ради України. 2007. №27. Ст.242.
9. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: Європейські стандарти і зарубіжне законодавство /за заг. ред. О, А. Банчука. – К.: Москаленко О. М., – 2015. – 268 с.

Samchuk-Kolodyazhna Z., Kolodyazhny D. Problems of protection and implementation of the right of a natural person victim of a criminal offense to compensate for damages. *The article considers the problematic issues of protection and realization of the rights of individuals to compensation for property and moral damage caused by criminal offenses in civil proceedings and analyzes the bills submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine on these issues.*

Keywords: *property damage, moral damage, material damage, social status of the victim, compensation (compensation), convention, special fund, form of compensation, recourse claim.*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЩО ПРОХОДИТЬ ПЕРЕВІРКУ (ДОСЛІДЖЕННЯ) НА ПОЛІГРАФІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

О. І. Саско, Н. І. Курцеба

Тези доповіді присвячені дослідженню питання використання поліграфа у кримінальному провадженні і проблемі дотримання прав людини, яка проходить на ньому перевірку (дослідження). Авторами розглянуто сучасний стан законодавчого врегулювання та окреслено перспективи його розвитку. Акцент дослідження зроблено на основні права, обов'язки та гарантії осіб, що проходять опитування (дослідження) на поліграфі.

Ключові слова: поліграф, права людини, гарантії прав людини, кримінальне провадження, кримінальний процес.

Сьогодні, в час новітніх відкриттів та технічного прогресу, не можливо уявити розслідування кримінальних проваджень без час використання технічних засобів, які не тільки полегшують роботу правоохоронних органів, а й допомагають швидше та ефективніше розслідувати та розкривати кримінальні правопорушення. Однією з таких новітніх технологій є поліграф, щодо легалізації застосування якого і досі тривають суперечки.

Дослідження цієї теми знайшло відображення у працях науковців, які займалися дослідженнями про доцільність використання поліграфа у кримінальному провадженні, а саме: С. Ю. Алесковського, Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, О. В. Белоужиної, О. Бусол, П. І. Гуляєва, Л. М. Іванова, І. М. Козленко, Я. В. Комісарової, Ю. І. Холодного, І. Усікова та інші.

Перевірка на поліграфі (у науковій і юридичній літературі використовується також назва «спеціальне психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа» або «опитування із застосуванням поліграфа») – процедура добровільна і здійснюється гласно та з відома особи, що перевіряється [1].

Зважаючи на зарубіжний досвід та сучасні тенденції щодо використання новітніх технологій у кримінальному процесі, перед українським законодавцем постало питання законодавчого врегулювання поліграфічних досліджень та дотримання прав людини при здійсненні таких досліджень. У таких країнах, як США, Канада, Японія, Китай та ін., поліграф використовується в діяльності державних органів, зокрема, і під час розкриття та розслідування злочинів. Тому, за рівнем нормативно-правового регулювання застосування поліграфа під час розкриття та розслідування злочинів, країни світу можна розподілити на чотири групи:

- країни, в яких застосування поліграфа врегульовано окремим законом (США, Литву та Молдову);
- країни, де застосування поліграфа врегульовано окремими правовими нормами закону, якими регулюється ширше коло суспільних відносин (Індія, Македонія, Польща, Туреччина, Сербія, Словенія, Канада, Угорщина);
- країни, де застосування поліграфа врегульовано підзаконними нормативно-правовими актами (Англія, Бельгія, Болгарія, Білорусь, Ізраїль, Південна Корея, Чеська Республіка, Росія);
- країни, в яких застосування поліграфа нормативно не врегульовано (Латвія, Сінгапур, Японія) [2].

Проте, варто зазначити, що далеко не у всіх країнах перевірка на поліграфі допускається і визнається доказом у кримінальному провадженні. Яскравим прикладом є Німеччина. Системне обґрунтування з точки зору конституційності, дотримання прав і свобод людини, об'єктивності та належності результатів дослідження на поліграфі наводить Федеральний Верховний Суд Німеччини.

У 1999 році 1-й Кримінальний сенат заявив, що свобода обвинуваченого приймати рішення та діяти порушувалася. Тому що за допомогою поліграфа реєструватимуться «несвідомі процеси в організмі обстежуваного, які тісно пов'язані з його... психічним станом».

Тест неприпустимий, бо обвинувачений відповідає «на запитання... не маючи можливості запобігти цьому, у тому числі й у несвідомому стані». Дослідження несвідомого - на відміну від виразних рухів, що відкрито виникають – неприпустиме. Сенат також посилаючись на рішення OLG Frankfurt aM, зазначив, що прийнятність у будь-якому випадку виключає використання результатів тесту для викриття обвинуваченого. Неконтрольований скринінг особистості, тобто предметне розкриття волевиявлення, є також точкою зору, згідно з якою BVerfG класифікує порівняні методи розслідування як неконституційні [3]. Однак, Сенат вважає за можливе добровільне проходження перевірки на поліграфі за ініціативи обвинуваченого, у цьому разі порушеня конституційних прав і свобод людини не відбувається.

Відповідно до інформації, зазначеної в Пояснювальній записці до проекту Закону України від 10.12.2015 № 3611, точність результатів поліграфічних тестів сягає до 98 %, решта 2 % - залежать від професіоналізму самого поліграфолога і суб'єктивних чинників: психічного стану людини, утомленості або стану наркотичного сп'яніння [2]. Проте німецькі юристи – практики та вчені мають сумніви щодо точності та достовірності результатів тесту на поліграфі. Відповідно до одностайної наукової думки (з погляду Сенату Німеччини) неможливо виявити чіткі зв'язки між певними когнітивними чи емоційними станами та конкретними патернами реакцій у вегетативної нервової системи. Вирішальним фактором тут є те, що жодні відповідні структури не розпізнаються, особливо для реакцій, пов'язаних з невірними відповідями на запитання («немає конкретної брехливої відповіді») [3]. Ще одним аргументом є те, що аналіз поліграфолога, ані суб'єкти подальшого дослідження результатів поліграфу (органи розслідування, суд) не зможуть розпізнати/встановити маніпуляції з боку опитуваного. Федеральний Верховний Суд Німеччини стверджує, що крім фізичної поведінки (наприклад, прикушування язика), багатообіцяючими є розумові дії, такі як розумова робота, що переносить концентрацію уваги з питань на вирішення арифметичних завдань наприклад.

Однак, станом на сьогодні ні КПК України, ні іншими законами порядок проведення досліджень на поліграфі та можливість використання результатів як допустимого та належного доказу у кримінальному провадженні не врегульовано.

Цікавою практикою для подальшого врегулювання на законодавчому рівні досліджень на поліграфі є позиція Верховного Суду. Постановою Верховного Суду від 12.02.2020р. у справі №457/906/17 фактично визнано допустимість та законність застосування експертизи із використанням поліграфу цілому: «Зважаючи на істотні протиріччя в поясненнях сторін щодо проведення розрахунку за оспорюваним договором купівлі-продажу, судом першої інстанції було призначено у даній справі судову психологічну експертизу з використанням поліграфу» [4]. Зазначене свідчить, що судові експертизи на детекторі брехні з точки зору допустимості, в розумінні Верховного Суду, можуть використовуватись як доказ у процесах.

Г. Москаль (депутат ВРУ 6 і 7 скликання) вніс проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфу (детектора брехні)», відповідно до якого, результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення в процесі доказування. Дослідження здійснюється за добровільною згодою особи з обов'язковою відеофіксацією, в якій в кадр повинні потрапляти як особа випробовуваного, так і показання графіків фізіологічних реакцій на екрані поліграфу. Відмова від проходження перевірки на поліграфі не є підставою для визнання особи винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, але ці відомості вносяться до протоколу слідчої (розшукової) дії. Застосування поліграфу не допускається у випадках, якщо особа страждає порушеннями серцево-судинної діяльності або дихальних шляхів та/або перебуває в стані психічного або фізичного виснаження, або регулярно вживає наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори чи інші медичні засоби, що їх містять [5].

Висновок. Довгий час в Україні триває обговорення питання щодо використання поліграфу як джерела доказування в межах кримінального провадження. Зважаючи на важливість теми, ми проаналізували зарубіжний досвід та сформулювали такі висновки:

- перевірка на поліграфі має бути добровільною та/або проводиться з ініціативи особи, що перевіряється;
- процедура здійснюється гласно та з відома особи, що перевіряється;

- результати перевірок на поліграфі мають мати орієнтовне значення в процесі доказування (оцінюватись як непрямий доказ).

Джерела та література:

1. Холодный Ю. И. Криминалистическая полиграфология и её применение в правоохранительной практике // Информационный бюллетень. – № 21. – М.: Академия МВД, 2003. – С. 14-19.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 10.12.2015 № 3611 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH2SB00A?an=3>
3. Prof. Dr. Carsten Momsen. Die Renaissance des Polygraphen? Wie effektiv lassen sich amerikanische Verteidigungsstrategien im deutschen Strafverfahren nutzen? URL: <https://kripoz.de/2018/03/01/die-renaissance-des-polygraphen-wie-effektiv-lassen-sich-amerikanische-verteidigungsstrategien-im-deutschen-strafverfahren-nutzen/>
4. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020р. у справі №457/906/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87602624>
5. Козленко І.М. Проведення поліграфологічних перевірок в Україні: стан і перспективи. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал. К., 2018. № 1 (18). Дата публікації: 30.06.2018. URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/853-2018-1-18>

Sasko O., Kurtseba N. Observation of human rights under verification (research) on polygraph in criminal process. *The report is devoted to the study of the use of the polygraph in criminal proceedings and the problem of respect for human rights, which is being tested (research). The authors consider the current state of legislation and outline the prospects for its development. The emphasis of the study is on the basic rights, responsibilities and guarantees of the persons who are interviewed (researched) on the polygraph.*

Keywords: polygraph, human rights, guarantees of human rights, criminal proceedings.

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА БУТТЯ (ІСНУВАННЯ) МОРАЛІ

А. О. Свіщевський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук

Досліджено шлях становлення та розвитку наукової думки щодо права на страйк. Висвітлено розуміння сутності цієї категорії мислителями та науковцями різних періодів історії.

Ключові слова: страйк, право на страйк, трудовий конфлікт.

Серед галузевих принципів трудового права важливе місце посідає принцип забезпечення права на вирішення трудових спорів, у тому числі забезпечення права працівників на страйк.

Право на страйк, як особлива форма захисту знайшло своє закріплення у конституціях або спеціальних законах переважної більшості держав світу, передбачено міжнародними актами та загальними принципами права й виступає невід'ємною частиною права на свободу об'єднання [1, с 348].

Загальновідомо, що відправним кроком на шляху до прогресу і свободи особи в цілому стало зародження у VI–V ст. до н.е. в Афінах, Стародавньому Римі ідеї прав людини. Мислителями Гераклітом, Сократом, Платоном було не тільки закладено підґрунтя для досліджень прав людини, але й чи не вперше філософами було привернуто увагу до проблематики трудових спорів.

Традиції античних та середньовічних мислителів, філософів та просвітителів щодо дослідження прав людини отримали свого нового звучання у період буржуазних перетворень.

У цей період основи наукових розробок щодо права на страйк заклали праці філософа А. Сміта. Вчений, як зворотний бік свободи праці, вбачав саме свободу коаліцій, підприємців і працівників. Причому саме за останніми мислитель визнавав право на коаліційні дії з метою покращення умов праці і збільшення заробітної плати [2, с. 8].

У XIX ст. значний вплив на утвердження та закріплення на нормативному рівні права на страйк справили економічні та політичні ідеї Карла Маркса, який вважав, що класова боротьба є неминучою і виникає у суспільстві в силу його розподілу на протилежні класи (експлуататорів і експлуатованих).

Дослідженням права на страйк займалися правники XIX – початку XX ст.: В. Яроцький, І. Янжул, О. Биков, Н. Бунге. У своїх працях вони наголошували на необхідності правового захисту робітників; допускали економічні страйки, але були проти зловживання ними; вказували на негативні економічні наслідки масових актів класової боротьби й надавали пріоритет чіткій правовій регламентації взаємовідносин працівників і роботодавців [3, с. 5].

Серед українських дослідників одним із перших до проблематики права на страйк звернувся відомий письменник І. Франко. Страйк та відповідне право він розглядав як одну з форм захисту селянської праці. Низька оплата селянської праці спонукала вченого до визнання цього права та необхідності проведення загального рілничого страйку в Східній Галичині [4].

У радянський період соціалістична юридична доктрина, виходячи з офіційної державно-партійної ідеології, не визнавала можливості колективних трудових спорів і права на страйк включно. Можливості отримувати більш об'ємну інформацію про страйк та відповідне право в СРСР з'являються тільки на початку 1970-х рр. У цей період у багатьох західних державах сталися зміни у трудовому законодавстві, котрі значною мірою були спрямовані на зростання ролі колективних договорів; було прийнято закони про страйки [2, с. 11-12].

У нашій державі поштовх для активізації наукових досліджень прав та свобод людини і громадянина, включно і права на страйк, надала Конституція України, де у ст. 44 зазначено, що кожен, хто працює, має право на страйк для захисту своїх економічних та соціальних інтересів [5]. У Кодексі законів про працю згадується страйк у контексті рівності трудових прав громадян (ст. 2) [6].

Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» визначає страйк як тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) [7].

Як зазначає Н. Швець, страйк – це завжди крайній засіб, і, як будь-який крайній засіб, він є досить ризикованим. Однак як в Україні, так і у світі страйки не втрачають популярності. Зокрема, серед останніх страйків на теренах європейських країн – страйк польських митників (червень 2016 р.), пілотів авіакомпанії Lufthansa (листопад 2016 р.), бортпровідників British Airways (лютий 2017 р.) тощо [8, с. 131].

Таким чином, право на страйк є невід'ємним конституційним правом громадян України. Існування цього права є важливою ознакою демократичної держави та громадянського суспільства.

Досліджуване право має довгу історію становлення та розвитку: від суворого кримінального переслідування учасників та активістів до фактичного дозволу використання страйку, як одного з фундаментальних прав людини.

Джерела та література:

1. Волохов О. С. Забезпечення права на страйк у міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 348-352.
2. Боняк В. О., Коломоець Ю. О. Конституційне право на страйк в Україні: теоретичний і прикладний аспекти: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 168 с.

3. Лушников А. М., Лушникова М. В. Право на забастовку: историко-правовое эссе. Известия вузов. *Правоведение*. 2005. № 5(262). СПб.: Изд-во юрид. факультета СПбГУ, 2005. 270 с.
4. Бунчук О.Б. Дослідження правового становища Галицького селянства у наукових працях І. Я. Франка. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 306: Правознавство. 2005. 124 с.
5. Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р. *Відом. Верх. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
7. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 березня 1998 р. № 137/98-ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр#Text>.
8. Ахмедов Г., Чуб Я. Право на страйк в українському законодавстві та у практиці ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 130–133.

Vsishchevsky A. The right to strike: historical and legal aspect. *The way of formation and development of scientific thought on the right to strike is studied. The understanding of the essence of this category by thinkers and scientists of different periods of history is highlighted.*

Keywords: strike, right to strike, labor conflict.

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЗАХИСТ ДАНИХ ОСОБИ

В. С. Семенович

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Розглянуто актуальні питання забезпечення кібербезпеки в сучасних умовах, які торкаються широкого кола приватних інтересів, та які мають широке розповсюдження і набувають загрозливого характеру. Наведено правовий аспект питань забезпечення кібербезпеки в Україні. Проаналізовано значення терміну «кібербезпека» та підходи до захисту від загроз, що виходять із глобального інформаційного простору. Проведено аналіз міжнародно-правових актів у сфері кібербезпеки та протидії кіберзлочинності, зокрема, Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність в контексті захисту персональних даних особи і захисту її приватності.

Ключові слова: кіберзлочинність, конфіденційність, захист персональних даних, приватність.

Широке використання телекомунікаційних, інформаційних та комп'ютерних технологій у різних сферах життя та діяльності суспільства стало сучасною тенденцією його розвитку. Разом з тим, сучасні інформаційні технології все дедалі частіше починають використовувати зі злочинною метою, оскільки законодавство в даній сфері відстає у зв'язку із глобалізаційними процесами, зокрема, технічного прогресу людства. Мова йде про кіберзлочинність.

Світовий інформаційний простір має всеохоплюючий характер завдяки використанню Всесвітньої мережі Інтернет, супутникового зв'язку та інших сучасних інформаційних технологій. Така інформаційна база включає політичну, економічну, військову, культурну та іншу інформацію практично всіх держав. Частина такої інформації стосується життєво важливих інтересів держави і суспільства та захищається від стороннього доступу. Особливо, зазнають несанкціонованих атак персональні дані про ту чи іншу людину. Як наслідок, відбувається витік таємної та іншої конфіденційної інформації. Забезпечення належної інформаційної безпеки держави та її органів є актуальною проблемою сьогодення.

Кіберзлочинність – незаконні дії, які здійснюються людьми, що використовують інформаційні технології для злочинних цілей. Серед основних видів кіберзлочинності виділяють поширення шкідливих програм, злом паролів, крадіжку номерів кредитних карт і інших банківських реквізитів, а також поширення протиправної інформації через Інтернет. Кіберзлочинністю прийнято вважати кримінально карані дії, що передбачають несанкціоноване проникнення в роботу комп'ютерних мереж, комп'ютерних систем та програм, з метою видозміни комп'ютерних даних. При цьому комп'ютер виступає в якості предмета злочину, а інформаційна безпека – об'єкта. До подій, пов'язаних зі злочиною можна віднести ситуації, при яких комп'ютер – знаряддя для вчинення злочинів, з метою порушення авторських прав, громадської безпеки, прав власності, моральності. Класифікація кіберзлочинів:

1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних даних і систем, зокрема:

- незаконний доступ, наприклад, шляхом злому, обману та іншими засобами;
- нелегальне перехоплення комп'ютерних даних;
- втручання у дані, включаючи навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без права на це;
- втручання у систему, включаючи умисне створення серйозних перешкод функціонуванню комп'ютерної системи, наприклад, шляхом розподілених атак на ключову інформаційну інфраструктуру;
- зловживання пристроями, тобто виготовлення, продаж, придбання для використання, розповсюдження пристроїв, комп'ютерних програм, комп'ютерних паролів або кодів доступу метою здійснення кіберзлочинів;

2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами, включаючи підробку і шахрайство, вчинені з використанням комп'ютерів;

3) правопорушення, пов'язані зі змістом інформації, зокрема, дитяча порнографія, расизм і ксенофобія;

4) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав, наприклад незаконне відтворення і використання комп'ютерних програм, аудіо/відео та інших видів цифрової продукції, а також баз даних і книг [4].

Швидка комп'ютеризація всього світу, котра відбувається з початку 90-х років минулого сторіччя, із поширенням Інтернету призвела до того, що все більше і більше інформації про людей, підприємства та державні структури було передано у віртуальний світ, у тому числі дані, що стосуються національної інфраструктури. Даний факт впливає на безпеку держави, а також, водночас, створює нові ділові можливості для заподіяння шкоди конкуренту. Україна, наприклад, не є винятком, оскільки бачить можливості і ризики, котрі пов'язані із зростанням ролі кіберпростору в контексті формування засад національної безпеки [5].

Базовим документом щодо боротьби з кіберзлочинністю для європейських країн стала Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, яка була підписана в Будапешті 23 листопада 2001 року [1] та Додатковий протокол до неї від 28 січня 2003 року. Дана Конвенція була підписана багатьма країнами Європи, а також США, Канадою, Японією, Південною Африкою в 2001 році. В Україні даний нормативно-правовий акт був ратифікований 2005 року та набув чинності 1 липня 2006 року.

Для покращення співпраці Конвенцією передбачено створення сторонами на національному рівні органу для здійснення контактів цілодобово з метою надання негайної допомоги для розслідування або переслідування стосовно кримінальних правопорушень, пов'язаних із комп'ютерними системами і даними, або з метою збирання доказів у електронній формі, що стосуються кримінального правопорушення. Така допомога включає в себе сприяння або, якщо це дозволяється внутрішньодержавним законодавством і практикою, пряме: а) надання технічних порад; б) збереження даних відповідно до статей 29 («Термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються») і 30 («Термінове розкриття збережених даних про рух інформації»); с) збирання доказів, надання юридичної інформації і встановлення місцезнаходження підозрюваних (ст. 35) [3].

Кібершпигуни не обмежуються атаками у віртуальному світі, але і виконують розширені операції кібершпигунства для доступу до стратегічних напрямів, привабливих з точки зору

економічних і політичних інтересів. Прикладом посягання на конфіденційну інформацію на міжнародному рівні стало викрадення хакерами у жовтні 2014 року конфіденційних даних щодо української адміністрації і американських науково-дослідних університетів зі структури НАТО. Одним з об'єктів, що становив інтерес для хакерів, була також польська енергетична компанія. У процесі кібератак хакери використовують уразливість в системі Windows. Використовуючи ці знання, хакерам вдалося отримати доступ до даних щодо стратегічно важливих інститутів в структурах НАТО. Виявляється, що об'єктами кібершпиунства також стали нормативні документи щодо питань адміністрації України, бази даних американських університетів і багатьох інших установ, відповідальних за координацію питань, пов'язаних з національною безпекою в країні [5].

Життя, бажання, мрії та діяльність людини завжди пов'язані зі словосполученням «недоторканність особистого життя», еквівалент у застосуванні якого використовують у законодавстві США, англосовітських країнах, публічних виданнях Європи та визначають терміном «privacy». Сьогодні приватність розглядається як фундаментальне право людини й перебуває в одному ряді із правом на життя, свободою переконань, власністю на майно та особисті здобутки на результати інформаційної та інтелектуальної праці.

Інформаційна приватність завжди займала особливе місце у стосунках між людьми. Її основою є забезпечення захисту відомостей про людину щодо нецільового та несанкціонованого отримання та використання її персональних даних. Вже загально зрозуміло, що будь-які відомості про людину можуть бути отримані завдяки Інтернет-технологіям та використані не лише на її користь, а з метою маніпулювання свідомістю, вимагання грошей, шантажу, залякування, або, нерідко, щоб протодохувати на ринок якийсь комерційний продукт та ін. Зазначені дії безпосередньо стосуються проблеми забезпечення безпеки інформаційної приватності персональних даних, яка є невід'ємною складовою забезпечення національної безпеки держави [2].

Захист приватності та безпеки даних особи покладається на державу, яка, в свою чергу, приймає та приводить у відповідність до вимог національного законодавства нормативно-правові акти у сфері кіберзлочинності. Для протидії кіберзлочинності необхідний активний постійний процес розробки дієвих заходів, спрямованих на правове, організаційне, технічне та інше забезпечення боротьби зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації, а також методик їх попередження, розкриття та розслідування.

Джерела та література:

1. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність : від 23 листоп. 2001 р. ; ратиф. Україною 7 верес. 2005 р. // *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2535.
2. Брижко В. М. Приватність, конфіденційність та безпека персональних даних / В. М. Брижко, В. Г. Пилипчук // *Інформація і право*. № 1(32). 2020. URL : http://ippi.org.ua/sites/default/files/5_16.pdf.
3. Марков В. В. До питання щодо зарубіжного досвіду протидії кіберзлочинності / В. В. Марков // *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). 2015. URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/310/MARKOV.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
4. Пфю О. М. Основні поняття і класифікація кіберзлочинності / О. М. Пфю. 2016. URL : http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/5119/1/AUConferenceCyberSecurity_November2016_p33.pdf.
5. Якубівська Ю. Є. Світові тенденції розвитку кіберзлочинності / Ю. Є. Якубівська. 2014. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1538/1/11_%d1%84%d0%b0%d1%85.pdf

Semenovych V. Cybercrime and personal data protection. *The article considers topical issues of cybersecurity in modern society, which affect a wide range of private interests, are widespread and threatening. The legal aspect of cybersecurity issues in Ukraine is presented. The meanings of term "cybersecurity" is analyzed not only at the domestic, but also at the doctrinal-legal and legislative levels, etc. Information security has been identified as a priority for national security. International legal acts in the field of cybersecurity and combating cybercrime are analysed, for example, the Convention of European Council on Cybercrime within the context of confidentiality and personal data protection.*

Keywords: *cybercrime, confidentiality, personal data protection, privacy.*

ОЦІНКА ДОКАЗІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Г. І. Сисоєнко

У статті проаналізовано питання оцінки доказів на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні на прикладі складання обвинувального акту.

Ключові слова: досудове розслідування, процес доказування, збирання та перевірка доказів, оцінка доказів, обвинувальний акт.

У теорії кримінального процесу 60-х років минулого століття процес доказування було умовно поділено на декілька етапів: 1) Пошук доказів; 2) Розгляд і процесуальне закріплення доказів; 3) Перевірка доказів; 4) Оцінка доказів [1, с.163]. На законодавчому рівні, у ст. ст. 66, 67 КПК УРСР 1960 р. (у подальшому – КПК 1960 р.) було закріплено положення про збирання, подання і оцінку доказів, визначено процедуру здійснення цих дій. Жодним чином у цих статтях не було вказано на те, що ці дій є складовими частинами процесу доказування [4, с. 39-40].

Визначення терміну «доказування» отримало законодавче закріплення тільки у ч. 2 ст. 91 КПК України 2012 р. (у подальшому – КПК 2012 р.), відповідно до якої доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [5, с. 50].

У КПК УСРР 1922 і 1927 років (у подальшому - КПК 1922 р., КПК 1927 р.) процедура доказування не була ніяким чином у них відображена. Лише питання оцінки доказів отримали законодавче закріплення, і то тільки стосовно суддів, під час наради і ухвалення вироку у нарадчій кімнаті. Вперше у ст. 296 КПК 1927 р. було закріплено положення про оцінку доказів судом за своїм внутрішнім переконанням (дослівно так – «Суд оцінює докази в справі з внутрішнього свого пересвідчення, оснований на розсуді всіх обставин справи сукупно») [3, 731]. І тільки у ст. 67 КПК 1960 р. було закріплене положення про оцінку доказів судом, прокурором, слідчим і особою, яка проводить дізнання за своїм внутрішнім переконанням. За своїм змістом це положення майже ідентично було відображено у ст. 94 КПК 2012 р. [5, с. 51].

Законодавче закріплення визначення того у чому полягає зміст процедури доказування не призвело до чіткого відображення його складових частин у відповідних статтях, розділах і параграфах діючого кримінального процесуального кодексу. Так, ст.93 КПК 2012 р. присвячена способам здійснення збирання доказів сторонами у кримінальному провадженні. У ч. 1 ст. 223 КПК 2012 р. також наголошується на тому, що отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Різновидом слідчих (розшукових) дій є негласні слідчі (розшукові) дії, проведення яких також спрямовано на збирання і перевірку доказів [5, с. 120, 134].

Положення ст. 94 КПК 2012 р. визначають загальні положення того, що таке оцінка доказів. А також вказується на те, що тільки за результатами проведення оцінки доказів, їх достатності та взаємозв'язку можливо прийняти відповідне процесуальне рішення. Процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

І тут необхідно звернути увагу на те (як процесуальне рішення про оцінку доказів відображено у відповідній постанові) у яких процесуальних документах минулих кримінально-процесуальних кодексів і діючого йде мова про проведену оцінку зібраних та перевірених у кримінальному провадженні доказів. Вказівка на такі процесуальні документи у яких закріплено процесуальне рішення про оцінку доказів на стадії досудового розслідування у кримінально-процесуальних кодексах України відсутня. Лише на етапі закінчення досудового слідства, при складанні обвинувального висновку, закріплено у кримінально-процесуальних

кодексах 1922, 1927 і 1960 років майже ідентичне за змістом положення, про необхідність зробити у обвинувальному висновку посилання на докази, які зібрані у справі. Так, у КПК 1922 р., у ч.1 ст.214 вказано на те, що у першій частині обвинувального висновку повинно бути викладено «обставини справи так, як вони були виявлені попереднім слідством, з зазначенням доказів, на яких побудований висновок слідчого про необхідність видання під суд звинуваченого» [2, с. 694].

Майже аналогічним чином у КПК1927р., у ч.1ст.203 вказано на обов'язок слідчого навести у обвинувальному висновку обставини справи, «як їх встановлено на досудовому слідстві, зазначивши ті докази, що на них оснований висновок слідчого про потребу віддати винуваченого під суд».

У ч. 2 ст. 223 КПК 1960 р. мова йде про відображення у описовій частині обвинувального висновку обставин справи як їх встановлено на досудовому слідстві, а також докази, які зібрані в справі [4, с. 104].

Посилання у обвинувальному висновку на зібрані у справі докази, що стали фактично підставою для прийняття рішення слідчого про направлення справи до суду для розгляду по суті, можна розглядати як своєрідну оцінку доказів, зібраних і перевірених у даній кримінальній справі. Розглядаючи справу по суті суд здійснював перевірку і оцінку доказів. І головна оцінка доказів відбувається у нарадчій кімнаті під час підготовки кінцевого судового рішення.

Відмовившись від обвинувального висновку законодавець закріпив у ч. 4 ст.110 КПК 2012 р. нове поняття «Обвинувальний акт», як своєрідне процесуальне рішення, яким прокурор висуває особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Порядок складання і перелік відомостей, які повинні міститися у обвинувальному акті закріплені у ст. 291 КПК 2012 року. Серед цього переліку, у п. 5 законодавець вказує на те, що у обвинувальному акті обов'язково повинен міститися «виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими...» [5, с. 156]. В цьому пункті важливим є те, що він протирічить здоровому глузду, адже навіть у КПК 1922 р. у подібній ситуації (випадку) мова йшла про те, що слідчий зобов'язаний був викласти в обвинувальному висновку обставини справи так, як вони були виявлені (а не так, як він вважає) попереднім слідством, із зазначенням доказів на яких побудовано висновок слідчого про необхідність видання обвинуваченого під суд. Адже, вважати і посилатись на існуючі у справі докази, це дві великі різниці. Навіть наявність, за діючим кримінальним процесуальним кодексом, у додатку до обвинувального акту Реєстру матеріалів досудового розслідування не усуває цю проблему. Оскільки у Реєстрі відсутня будь-яка оцінка наявних у справі доказів. Тільки голий реєстр процесуальних дій, реквізити процесуальних рішень, та вид заходу забезпечення кримінального провадження. Тут необхідно згадати слідчу практику складання обвинувальних актів і додатків до нього, після вступу в дію КПК 2012 р. За старою звичкою посилатись на докази в обвинувальному висновку багато слідчих стали вчиняти такі дії і при складанні обвинувальних актів. На сьогодні такі випадки мають місце, але не в такому обсязі, як це було раніше. Адже простіше просто описати обставини кримінального правопорушення, які прокурор (слідчий) вважає встановленими і вперед до суду. Хай вже там роками розглядають справу по суті і з'ясовують, що прокурору вважалося, а що дійсно мало місце.

Також у КПК 2012 р. відсутнє визначення такого поняття як «прокурор вважає встановленими». Щодо тлумачення поняття «оцінка доказів», як складової частини процесу доказування, то воно наведено у ст. 94 КПК 2012р. Фактично маємо приклад застосування діалектико-матеріалістичного методу пізнання такого соціального явища як злочин. Але у процесі доказування важливе значення має дотримання законів і встановлених кримінальним процесуальним кодексом правил, формальної логіки. Зрозуміло, що дотримання правил формальної логіки недостатньо для встановлення всіх обставин кримінального правопорушення. Але висновки органів досудового розслідування про встановлення або не встановлення тих чи інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, завжди відображаються у логічно побудованих процесуальних рішеннях. Тому будь-який висновок слідства, про який потім буде вказано у обвинувальному акті, повинен

бути логічним, виходити із правильних посилань, достовірно встановлених фактів. А не бути результатом того, що прокурору (слідчому) вважається. І тут важливо дотримуватись положень ч.2 ст. 91 КПК 2012 р., тієї послідовності яка вказана у законі – збирання, перевірка та оцінка доказів [4, с. 39-40]. Зрозуміло, що така послідовність не є сталою. Адже, кожного разу, коли слідчий отримує будь-яку інформацію у процесі розслідування, він здійснює її аналіз, оцінку. Але оцінка доказів зібраних у кримінальному провадженні, коли слідчий приходить до висновку, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акту або складання іншого кінцевого по справі процесуального документа, і є тим моментом, коли прокурор (слідчий) зобов'язані скласти відповідну Постанову про оцінку доказів. І ця постанова буде свідченням того, чи дійсно досудове розслідування проведено всебічно, повно і неупереджено, чи дійсно достатньо зібраних доказів і чи існує взаємозв'язок між встановленими по справі обставинами. Натомість ми маємо ситуацію, коли в обвинувальних актах прокурори (слідчі) викладають обставини кримінального правопорушення, які вони вважають встановленими. Складається враження, що законодавець намагається ввести до кримінального процесуального кодексу такі поняття як інтуїція, різного роду припущення і твердження, які досягаються інтуїтивним шляхом, тобто безвідповідально, без використання логічних прийомів і вимог закону, коли, як у даному випадку, щось вважається. Подібні намагання внести подібні положення до кримінально-процесуального кодексу мали місце під час підготовки проекту КПК 1960 р. Такі пропозиції були визнані шкідливими за своє суттє, від них відмовились, але таке враження, що вони поступово відроджуються і п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК 2012 р. є таким підтвердженням [5, с. 156]. Як приклад, можна навести ситуацію із матеріалів кримінальної справи, яка на сьогодні розглядається в одному із судів м. Києва. Особа обвинувачується у вчиненні злочину, вчиненого за попередньою змовою з іншою особою. У поданих прокурором суду матеріалах відсутні будь-які документи, на підставі яких (свідчення свідків, свідчення обвинувачених, аналіз телефонних розмов обвинувачених і т. п.) можна зробити висновок, що дійсно існувала попередня змова двох осіб про спільне вчинення злочину, з розподілом ролей і т. д. І це при тому, що даний обвинувальний акт двічі направлявся судом прокурору, оскільки не відповідав вимогам кримінального процесуального кодексу. Відсутність у матеріалах даної кримінальної справи процесуального рішення слідчого (прокурора) про оцінку наявних у справі доказів могло суттєво вплинути, або взагалі уникнути ситуації яка склалася на даний час. Справа розглядається п'ятий рік, від нормального життя відірвана значна кількість людей, про розумні строки взагалі не має мови. Фактично йде мова про виправдальний вирок, але честь мундиру не дає спокою стороні обвинувачення, та і суддя начебто занятий ділом. І якщо раніше суддя призначав судові засідання кожного місяця, то останнім часом через три-чотири місяці. Суддя призначає чергові судові засідання, прокурор може прийти, а може і не прийти, особа, визнана у справі потерпілою, вже більше року як відмовилась ходити на судові засідання, одні обвинувачені і їх захисники змушені відвідувати судові засідання. І всі зайняті ділом, працюють не покладаючи рук, але не має ніяких підстав говорити, що на черговому засіданні буде прийнято остаточне рішення по справі. А фактично все розпочалося з того, що слідчий, а потім і прокурор не провели передбачену законом оцінку наявних у справі доказів, вказали у обвинувальному акті (спочатку слідчий, а потім прокурор) те, що їм вважається. І це є підтвердженням того, що більшість юристів, коли заходить мова про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (або предмет доказування), завжди чітко вказують на ст. 91 КПК 2012 р. Але та сама більшість має певні труднощі при відповіді на питання у чому полягає доказування. А в ч. 2 ст. 91 КПК 2012 р. лише всього 13 слів.

Отже, у слідчого, прокурора, відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК 2012 р. наявне право виносити постанову і формулювати у ній своє процесуальне рішення, у будь-якому випадку, коли визнає це за необхідне. Але тут не тільки право, а і обов'язок провести за результатами проведеного розслідування оцінку наявних у справі доказів, з метою встановлення обставин, що мають значення і підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. І до того часу, поки слідчі, прокурори будуть нехтувати вимогами кримінального процесуального закону і складати, затверджувати обвинувальні акти на підставі того, що їм вважається – будемо мати недолуге слідство і завантажений на роки суд. Що ми і маємо сьогодні.

Джерела та література:

1. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Москва: Академия наук СССР, 1958, 703 с.
2. Кримінально-Процесуальний Кодекс УСРР / Київ, Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України, № 41, 1922, с. 669-728.
3. Кримінально-Процесуальний Кодекс УСРР/Київ, Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України за 1927 рік, № 36-38, 1927, с. 653-747.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України/Київ, Правова єдність, 2011. 211 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України/Київ, Правова єдність, 2018. 323 с.

Sysoienko H. Evaluation of evidence at the stage of pre-trial investigation. *The article analyzes the question of evaluation of evidence at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings on the example of drawing up the indictment.*

Keywords: *pre-trial investigation, the process of proving, collecting and verifying evidence, evaluation of evidence, indictment.*

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

А. А. Систук, Ю. С. Стасюк

Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Здійснено огляд змісту конституційного права людини і громадянина на судовий захист. Визначено основні способи реалізації права на судовий захист. Обґрунтовано місце і роль права на судовий захист у системі конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Ключові слова: *зміст права на судовий захист; незалежний і безсторонній суд; права і свободи людини; право на судовий захист.*

Питання законодавчого закріплення та забезпечення ефективності механізму реалізації прав людини, а також їх захисту посідає центральне місце в сучасних правових реаліях. Ключовим органом державної влади, діяльність якого спрямована на забезпечення захисту гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина є суд.

Можливість кожної людини звернутися до суду за захистом своїх прав і свобод являє собою одне з найважливіших прав людини. Воно закріплене у ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, ст. 8 Загальної декларації прав людини, якою передбачено право кожної людини на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй Конституцією чи законом. Відповідно до ст. 55 Конституції України: «Права і свободи людини й громадянина захищаються судом. Кожному громадянину гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, інших громадян» [1].

Для характеристики даного права особливе значення має момент його виникнення і припинення. Враховуючи те, що право на судовий захист закріплене в II розділі Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина» можна зробити висновок, що виникає воно з моменту народження і супроводжує особу протягом усього життя.

Існують різні точки зору щодо визначення змісту права на судовий захист, а саме:

1) дане право полягає в тому, що особа, наділена ним, за умови порушення її прав та свобод, має можливість вимагати від суду винесення рішення про застосування одного зі способів захисту, а суд зі свого боку зобов'язаний внести рішення відповідного змісту; 2) право на судовий захист містить два взаємопов'язаних компоненти: права на відновлення порушених прав та права на відшкодування збитків, заподіяних таким порушенням [2, с. 48-49]. Зважаючи на існування різних думок, можна дійти висновку, що встановлення єдиного поняття права на судовий захист є досить проблематичним.

Згідно з першою думкою зміст права на судовий захист полягає передусім у тому, що кожна людина володіє можливістю звернутися до суду для захисту своїх прав у випадку їх порушення. Суд в жодному разі не повинен відмовити у здійсненні правосуддя, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважаючи що належні їм права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші обмеження їх прав та свобод, звернулися до нього за захистом. Це означає, що держава гарантує рівність в реалізації цього права абсолютно всім, незалежно від того чи володіють вони громадянством України. Відмова суду у розгляді позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають вимогам, визначеним законом, є порушенням даного права, яке відповідно до змісту ст. 64 Конституції України не може бути обмежене [3]. З огляду на вищезазначене, схилиємось до думки, що зміст права на судовий захист об'єднує у собі як змогу звернення до суду, так і саму можливість відновлення порушених прав, як шляхом відшкодування завданих збитків, так й іншим, встановленим законом способом.

Крім того, право на судовий захист забезпечує можливість звернення зацікавлених осіб, після використання всіх засобів правового захисту національного рівня, за захистом своїх порушених прав і свобод звернутися до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

Кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним відповідно до закону. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України [4]. Ніхто не може бути жодним чином обмежений у праві на отримання в суді усної чи письмової інформації щодо результатів розгляду його судової справи.

Аналіз чинного законодавства дає можливість до складових права на судовий захист віднести право на відновлення порушеного права та на відшкодування збитків у порядку, передбаченому законом. Даний елемент права на судовий захист охоплює не тільки отримання компенсації майнового характеру законними способами та засобами, а й сам факт задоволення законних вимог громадян під час здійснення судового захисту їх прав [2, с. 49].

Отже, кожна особа має гарантоване Конституцією України, право на судовий захист її порушених прав і свобод. Всі, хто звертаються до суду для захисту своїх прав, можуть справедливо розраховувати на всебічний та швидкий розгляд справи, компетентність і незалежність суду. Зміст даного права людини та громадянина складається з декількох взаємопов'язаних компонентів: право на звернення до суду; право на відновлення порушених прав і свобод; право на відшкодування збитків, завданих таким порушенням.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 року, зі змінами. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Ніколаєнко Я. М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 8. С. 48-50.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року. № 9-зп/1997. Офіційний вісник України. 1998. № 1. ст. 25.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року, зі змінами. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Systuk A., Stasiuk Y. Content of the constitutional right of a human and citizen to judicial protection. *Done the review of the content of the constitutional right of a human and citizen to judicial protection. Identified the main modes of implementing the right to judicial protection. Soundly the place and role of the right to judicial protection in the system of constitutional rights and freedoms of human and citizen.*

Keywords: *content of the right to judicial protection; independent and impartial tribunal; human rights and freedoms; the right to judicial protection.*

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПОКУПКИ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ

Д. Р. Сімора, О. В. Старчук

У статті проаналізовано окремі аспекти правового регулювання захисту прав споживачів, які здійснюють покупки через Інтернет. Запропоновано прийняти спеціальний нормативно-правовий акт, яким була б визначена правова природа онлайн договорів купівлі-продажу через мережу Інтернет.

Ключові слова: захист, споживач, Інтернет-торгівля, онлайн купівля-продаж.

В умовах сьогодення неможливо уявити життя без використання Інтернету. Не є винятком і купівля-продаж, яка все частіше побутує у двох вимірах – офлайн і онлайн. Проте, на відміну від торгівлі на ринку чи у так званих «фізичних магазинах», онлайн-торгівля, здебільшого, здійснюється із порушенням норм цивільного законодавства.

Зокрема, найбільш поширеними порушеннями онлайн-торгівлі Інтернет-магазинами є: відсутність інформації як про продавця, так і про порядок подання скаргу у разі їх виникнення; відмова здійснити заміну товару або його ремонт, передбачений гарантією; відмова повернути гроші у тому разі, якщо було отримано товар неналежної якості; зміна ціни товару в останній момент; неотримання товару після того, як була здійснена передоплата.

Враховуючи величезну кількість правопорушень з боку онлайн-магазинів, проблема захисту прав споживачів, які постраждали від такої торгівлі, набуває особливого значення.

Проблеми захисту прав споживачів є предметом дослідження О. С. Баранова, Л. М. Іваненко, С. А. Косінова, Г. А. Осетинської, О. П. Письменної, Т. Ф. Стоянової, О. М. Шкринди та інші.

Однак, незважаючи на значний внесок науковців та їх напрацювання не охоплюють усіх аспектів захисту прав споживачів, які придбавають товари та послуги через Інтернет, що дає змогу продовжувати наукові дослідження в цьому напрямі.

Правове регулювання Інтернет-торгівля поряд із офлайн-торгівлею здійснюється нормами Цивільного кодексу України, Законом України «Про захист прав споживачів», однак ця сфера торгівлі потребує окремого спеціального нормативно-правового акту, у якому була б визначена правова природа онлайн договорів Інтернет-торгівлі, що є вимогою часу та актуальним в умовах сьогодення.

Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів», купівлю-продаж товарів в Інтернеті можна віднести до договорів, укладених на відстані, як договорів, укладених продавцем (виконавцем) із споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку [1].

Т. Ф. Стоянова акцентує увагу на тому, що вимоги до Інтернет-торговця сьогодні досить суворі. Перед укладенням договору купівлі-продажу він повинен надати споживачеві інформацію про:

- 1) найменування продавця та його місцезнаходження
- 2) порядок прийняття претензії.
- 3) основні характеристики продукції.
- 4) ціну, включаючи плату за доставку.
- 5) умови оплати;
- 6) гарантійні зобов'язання та інші послуги, пов'язані з утриманням чи ремонтом продукції;
- 7) мінімальну тривалість договору, якщо він передбачає періодичні поставки продукції;
- 8) порядок розірвання договору [2, с. 371–372].

Інтернет-торговці, не зважаючи на існування вищенаведених вимог, і далі продовжують обходити закон, шукаючи можливість схитрувати. Порушення прав споживачів пов'язане з тим, що держава приділяє недостатньо уваги Інтернет-торгівлі, не створює необхідних механізмів регулювання та впливу на здійснення купівлі-продажу у Всесвітній мережі Інтернет.

У ст. 13 Закону України «Про захист прав споживачів» визначено лише загальні засади торгівлі на відстані. Існування цієї норми дає нам зрозуміти, що для захисту прав споживачів в Інтернеті зроблено дуже мало. Тому, перед законодавцем стоїть завдання, яке полягає у створенні єдиного нормативно-правового акту, який би повною мірою здійснював правове регулювання онлайн-торгівлі.

Ми бачимо, що сьогодні законодавець не визначає сферу Інтернет-торгівлі пріоритетною, не робить ніяких законодавчих кроків щодо її правового регулювання. Враховуючи це, нам потрібно й надалі дотримуватись Закону України «Про захист прав споживачів».

Тому, зауважують О. П. Письменна, О. С. Баранова, О. М. Шкринда клієнти онлайн-магазинів нарівні з покупцями офлайн-магазинів, мають можливість захистити свої права у суді шляхом надсилання скарг до територіального управління захисту прав споживачів і прокуратури, проте для цього необхідно мати достатньо інформації про продавця товару [3, с. 56].

Отже, з метою недопущення порушення своїх прав як споживача, перш ніж здійснювати покупку через всесвітню мережу – Інтернет, необхідно отримати якомога більше інформації про: продавця; товар; порядок заміни товару чи його ремонт, якщо це передбачено гарантією; порядок оплати (передоплати); ознайомитись із відгуками покупців щодо цього товару тощо.

Доведено, що актуальним в умовах сьогодні є прийняття спеціального нормативно-правового акту, яким була б визначена правова природа, гарантії укладення онлайн договорів купівлі-продажу через мережу Інтернет та відповідальність сторін у випадку невиконання чи неналежного виконання домовленостей.

Джерела та література:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ із змінами та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
2. Стоянова Т. Ф. Захист прав споживачів в мережі Інтернет. Грані права ХХІ століття: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травн. 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 371–373.
3. Письменна О. П., Баранова О. С., Шкринда О. М. Захист прав споживачів під час придбання продукції через мережу Інтернет. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород, 2015. № 1. С. 54–57.

Simora D., Starchuk O. Regarding legal regulation of consumer protection, who buys online. *The article analyzes some aspects of the legal regulation of consumer protection, who make purchases over the Internet. It is proposed to adopt a special legal act, which would determine the legal nature of online sales contracts via the Internet.*

Keywords: protection, consumer, Internet commerce, online buying and selling.

ПРАВА ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ VS НОВІ ВИКЛИКИ

Д. А. Скорук

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Проаналізовано коло прав, що належать до четвертого покоління, виділено плюси і мінуси окремих прав людини. Досліджено евтаназію, віртуальні права людини та клонування як права четвертого покоління, їх правовий аспект.

Ключові слова: права людини, віртуальні права людини, клонування, інформаційні права людини, евтаназія, права людини четвертого покоління.

Зі зміною століть, розвитком філософії, медицини, технічним прогресом змінюються, виникають та припиняються ті чи інші суспільні відносини. Внаслідок «наукового буму», що відбувся в середині ХХ ст. і продовжує тривати до сьогодні, перед людиною постало багато можливостей, яких до цього часу не існувало, зокрема, клонування людини, трансплантація органів, використання «віртуальної реальності», штучне запліднення, зміна статі, «генна інженерія». Право як система правових норм повинне давати адекватну відповідь на ці зміни у вигляді відповідного нормативного регулювання. Внаслідок всіх цих можливостей у людини виникають нові права, яких до цього часу не існувало. Такі права називають «четвертим поколінням» прав людини [1, с. 213].

Найбільш популярною та визнаною у наш час є класифікація прав та свобод людини, зроблена чеським та французьким юристом Карелом Васаком, який поділив усі наявні на той час права і свободи людини та громадянина на 3 покоління [2, с. 28-29].

Першим поколінням прав і свобод людини і громадянина є засновані на традиційних ліберальних цінностях права і свободи, які визначали межі втручання державної влади у сфері громадянського суспільства і особистого життя людей, відображали пафос буржуазних революцій ХV-ХVІІІ ст.ст. – право на свободу думки, совісті і релігії, на рівність перед законом, на участь в управлінні державою, на недоторканність особи тощо.

Друге покоління прав і свобод людини і громадянина пов'язане з боротьбою людей за поліпшення свого соціально-економічного становища та культурного рівня.

Третє покоління прав і свобод людини і громадянина формується після Другої світової війни. До нього належать такі права і свободи, особливості яких полягає в тому, що вони здійснюються не окремим індивідом, а колективно: право на мир, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на соціальний і економічний розвиток, на міжнародне спілкування тощо [3, с. 452-453].

На думку Поліщук А. та Гуденка Д. каталог прав четвертого покоління становлять дві підгрупи прав: соматичні права (вільну від дитини сім'ю; право на смерть; права людини щодо його органів і тканин; сексуальні права людини (можливість шукати, одержувати і передавати інформацію, що стосується сексуальності, сексуальна освіта, вибір партнера, можливість вирішувати, бути людині сексуально активною чи ні, самостійно вирішувати питання про добровільні сексуальні контакти, вступ у шлюб, зокрема одностатевий; право на легалізацію проституції; оборот порнографічної продукції та правове регулювання положення сексуальних меншин); репродуктивні права людини (позитивного характеру: штучне запліднення; негативного характеру: аборт, стерилізація, контрацепція); право на зміну статі; право на клонування як всього організму, так і окремих органів; право на вживання наркотиків і психотропних речовин) та інформаційні права (використання віртуальної реальності; доступ до мережі Інтернет), тобто усі права, що виникли внаслідок наукового прогресу та розвитку моралі [4, с. 40].

Сьогодні виникають дискусії серед членів суспільства про те, чи потрібні людям такі права, якими повинні бути межі їх реалізації? Зокрема Рада Європи, ЄС, деякі інші міжнародні організації чітко визначилися з цих питань. Наприклад, Хартія Європейського Союзу про основні права в п. 1 ст. 3 встановлює, що кожна людина має право на власну фізичну і душевну цілісність, а п. 2 конкретизує: при застосуванні досягнень медицини і біології необхідно особливо дотримуватися таких вимог:

- добровільна і належним чином оформлена згода зацікавленої особи відповідно до правил, встановлених законом;
- заборона застосування еugenіки, особливо її частині, що має на меті селекцію людей;
- заборона використання людського тіла і його частин як джерела прибутку;
- заборона відтворення людини за допомогою клонування [5, с. 17].

До заборонених зараховують також право на евтаназію – задоволення потреб хворого із прискорення смерті діями або бездіяльністю. Проблема полягає в тому, що на міжнародному рівні щодо цього права людини відсутнє нормативне визначення. Наявні лише окремі міжнародні документи, наприклад, Конвенція Ради Європи 1997 р. про захист прав і достоїнства людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини. Водночас в Бельгії, Люксембурзі та Нідерландах проводять евтаназію смертельно хворим пацієнтам. До

речі, Нідерланди стали першою країною, яка законодавчо закріпила право на евтаназію у квітні 2002 р.

Менш спірним є ще один підвид цих прав четвертого покоління – «віртуальні права». Глобалізаційний вплив та повсякденна затребуваність консолідували позицію світу щодо необхідності виокремлення такої категорії прав. Наприклад, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН було закріплено таке інформаційне право, як право на свободу слова в Інтернеті. Цікаво, що переважно немає суперечностей між міжнародними нормами та внутрішньонаціональним правом [1, с. 215].

І українське законодавство може поповнитись цікавою новелою, адже нещодавно було зареєстровано проект Закон України "Про внесення доповнень до Цивільного кодексу України (щодо гарантування права фізичної особи на доступ до Інтернету)", який пропонує доповнити ст. 302 ЦК такими рядками: «Фізична особа має право на доступ до Інтернету. Право фізичної особи на доступ до Інтернету не може бути обмежене. Обмеження доступу до певних даних, що містяться у Інтернеті, можливо лише на підставі рішення суду про незаконність таких даних» [6].

Особливої уваги заслуговує право на одностатеві шлюби. Дозвіл на одностатеві шлюби дано лише в деяких країнах світу. До них відносять: Нідерланди, Данію, Норвегію, Канаду, Португалію, Аргентину, Швеція, Франція, Південна Африка, Бельгія та Іспанія.

Щодо України, то Сімейний кодекс встановлює, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [7].

Проблемним питанням, щодо прав людини четвертого покоління є право на клонування людини.

Застосування на законодавчому рівні заборони клонування є поширеним у більшості країн: Німеччині, Іспанії, Данії, Великобританії, Італії, Франції, Швеції, Нідерландах, Бельгії, Словаччині, Швейцарії, Японії, Австралії й ін. У США діє заборона на державне фінансування досліджень у цій сфері. 27 країн Європи підписали Додатковий протокол про заборону клонування людини до Конвенції „Про права людини та біомедицину” 1997р., де зазначено, що «інструменталізація людських істот шляхом навмисного створення генетично ідентичних людських істот є несумісною з гідністю людини і становить зловживання біологією та медициною». Протокол не розрізняє репродуктивне та терапевтичне клонування.

Аргументами щодо необхідності заборони клонування з моральної точки є: 1) клонування порушує людську гідність, зводить людське життя до рівня «біологічного матеріалу»; 2) відділяє сферу дітородження від правдивого людського контексту подружнього акту; 3) засвідчує брак поваги для людських ембріонів, які будуть знищені, щоб успішно відбулася репродукція цього типу (при клонуванні вівці Доллі здійснено 277 спроб, 8 з них доведено до ембріональної стадії, в результаті народилася одна вівця); 4) клонування – це радикальна маніпуляція розмноженням людини, при якій порушуються особові відносини батьків і дітей що може призвести до зникнення поняття сім'ї; 5) клонування недопустиме з огляду на гідність клонованої особи. Кожна людина має право на унікальність і неповторність. Її тіло та генотип є інтегральним елементом гідності й унікальності, тоді як клонована істота – це завжди «копія» когось іншого, що може призвести до втрати власної ідентичності, відчуття меншовартості; 6) клонування породжує небезпеку суспільної маніпуляції в евгенічному напрямі, вибору «генетично кращих» людей; 7) створення «клонів» живих осіб як джерела трансплантації органів є зведенням людини до рівня предмету вжитку, що недопустимо з точки зору християнського персоналізму [8, с. 57-58].

Отже, правове регулювання інституту четвертого покоління людських прав як в Україні, так і за кордоном є проблемним. В першу чергу це проявляється з особливостями самих прав. Такі права є досить специфічними і зрозумілими лише певному колу суб'єктів. По-друге серед більшості громадян простежується негативне ставлення до такого роду прав; по-третє, у багатьох країнах відсутнє правове регулювання таких прав, тим самим це призводить до проблем їх практичної реалізації.

Права четвертого покоління є відносно новими і перебувають на стадії активного розвитку та обговорення тому позитивним є те, що світ не стоїть на місці, і приймає

міжнародні нормативно правові акти, які дозволяють в повній мірі регулювати відносини, які виникають у цій сфері.

Джерела та література:

1. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. №837. С. 213 – 217.
2. Vasak Karel. A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*, Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, November 1977. P. 28 – 32.
3. Загальна теорія держави і права. Цвік М. В., Петришин О. В. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. Х.: Право, 2009. 572 с.
4. Гуденко Д. О. Поліщук А. А. Четверте покоління прав людини: реалії та перспективи для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 39 – 42.
5. Рудинский Ф. М. Гражданские права человека: общетеоретические вопросы // *Право и жизнь*. 2000. № 31. С. 15 – 18.
6. *Проект Закону України* «Про внесення доповнень до Цивільного Кодексу України (щодо гарантування права фізичної особи на доступ до Інтернету)». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50669
7. Сімейний кодекс України від 01.01.2002 №2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
8. Коваль К. В. Право людини на створення своєї копії: міжнародний аспект. *Матеріали III Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні»*, 29 листопада 2012 р. К: Нац. акад. внутр. справ. 2012. С. 57 – 58.

Skoruk D. Fourth-generation human rights: new opportunities against new challenges. *The range of rights belonging to the fourth generation characterized by the pros and cons of individual human rights. Euthanasia, virtual human rights and cloning as fourth generation rights, their legal aspect are studied.*

Keywords: *human rights, virtual human rights, cloning, information human rights, euthanasia, fourth generation human rights.*

ИЗМЕНЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СФЕРЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НАНИМАТЕЛЕЙ ЗА НАРУШЕНИЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

О. Я. Сливко, В. Г. Митько

В данной статье исследованы изменения, которые произошли с принятием нового Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях, в сфере ответственности нанимателя за нарушения административного законодательства в рамках трудовых и связанных с ними отношений.

Ключевые слова: *административные правонарушения, наниматель, административная ответственность.*

Совершенствование административного законодательства привело к появлению нового Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях (далее – КоАП) [1]. С принятием кодекса появилось определённое количество новаций, как в Общей части, так и в Особенной. В связи с появлением нового кодекса произошли изменения, касающиеся административной ответственности нанимателей за нарушения законодательства в рамках трудовых и связанных с ними отношений. В основном эти изменения затронули санкции

статей в сторону уменьшения размера административного взыскания. Кроме того, был исключён ряд статей, предусматривающих ответственность нанимателей за нарушения законодательства о труде. Отдельные статьи были объединены. Что несомненно говорит о либерализации административного законодательства.

Среди произошедших изменений – отсутствие административной ответственности за нарушение законодательства о пенсионном обеспечении, которая была предусмотрена ранее в ст. 9.14 старого КоАП и которая влекла наложение штрафа в размере от 20 до 50 базовых величин (далее – БВ) [2]. В новом КоАП такой нормы ни в виде отдельной статьи, ни в виде части другой статьи нет.

Нарушение законодательства о занятости населения предусмотрено ст. 10.11 КоАП 2021 г. Преобразования, произошедшие в данной статье, касаются только изменений размеров штрафов, за предусмотренные в статье административные правонарушения. Так, например, согласно ч. 1 ст. 10.11 нового КоАП невыполнение нанимателем обязанности по созданию рабочих мест для трудоустройства граждан, особо нуждающихся в социальной защите и не способных на равных условиях конкурировать на рынке труда, а также родителей, которые обязаны возмещать расходы, затраченные государством на содержание детей, находящихся на государственном обеспечении, в случаях, когда обязательность создания таких мест предусмотрена законодательством, влечёт наложение штрафа в размере от 5 до 50 БВ (ранее было от 20 до 50 БВ [2]), а на юридическое лицо – до 100 БВ [1].

В старом КоАП была отдельная ст. 9.16 «Отказ в приеме на работу», содержащая две части. В новом КоАП ответственность за необоснованный отказ должностного лица нанимателя в приеме на работу гражданина предусмотрен ч. 1 ст. 10.12 «Нарушение законодательства о труде». Отметим, что санкция за указанное правонарушение не изменилась [3; с. 63].

Также в старом КоАП была отдельная ст. 9.18 «Нарушение законодательства в сфере коллективных трудовых отношений». Теперь та же санкция за непредставление лицом, уполномоченным в соответствии с законодательством представлять нанимателя, информации, необходимой для ведения коллективных переговоров, предусмотрена ч. 2 ст. 10.12 – наложение штрафа в размере от 4 до 10 БВ [1].

Важно отметить, что в ч. 2 и 3 ст. 9.18 старого КоАП содержалось еще два правонарушения: неисполнение обязательного для сторон коллективного трудового спора решения трудового арбитража и действия, создающие препятствия исполнению своих трудовых обязанностей работником, не участвующим в забастовке. В новом КоАП данные правонарушения отсутствуют.

Согласно ч. 3 ст. 10.12 КоАП 2021 г., невыплата или неполная выплата в установленный срок заработной платы, иных выплат, причитающихся работнику от нанимателя в соответствии с законодательством, влекут наложение штрафа в размере от 4 до 50 БВ. А те же деяния, совершенные повторно в течение одного года после наложения административного взыскания за такие же нарушения, влекут наложение штрафа в размере от 30 до 100 БВ [1]. Санкция ч. 1 ст. 9.19 старого КоАП предусматривала ответственность за данное нарушение нанимателем или уполномоченным должностным лицом нанимателя в виде штрафа в размере от 4 до 20 БВ, а на юридическое лицо – до 100 БВ [2].

В соответствии с ч. 5 ст. 10.12 нового КоАП непроведение нанимателем или должностным лицом нанимателя, когда это необходимо, аттестации рабочих мест по условиям труда, либо нарушение порядка проведения аттестации рабочих мест по условиям труда, либо представление данными лицами документов по аттестации рабочих мест по условиям труда, содержащих недостоверные сведения, влекут наложение штрафа и размере от 5 до 50 (ранее было от 20 до 50 БВ [2]), а на юридическое лицо – до 100 БВ [1].

Сейчас ч. 6 ст. 10.12 действующего КоАП говорит, что несоблюдение должностным лицом нанимателя установленного порядка приема работников на работу, режима рабочего времени и времени отдыха работников, предоставления им отпусков, а равно нарушения законодательства о труде, причинившие вред работнику, кроме нарушений, предусмотренных ч. 1-5 этой статьи, влекут наложение штрафа в размере от 2 до 20 БВ. Ранее похожая норма была закреплена в ч. 4 ст. 9.19 КоАП.

Что касается нарушений требований по охране труда, то согласно ст. 10.13 КоАП 2021 г. нарушение данных требований должностным или иным уполномоченным лицом работодателя или индивидуальным предпринимателем влечет наложение штрафа в размере от 5 до 40 БВ. То же деяние, повлекшее травмирование работающих, влечет наложение штрафа в размере от 20 до 50 БВ. То же деяние, совершенное иным работающим – в размере до 5 БВ [1].

Важно отметить, что ч. 2 ст. 9.17 старого КоАП отдельно предусматривала ответственность в виде наложения штрафа в размере от 8 до 45 БВ за допуск к выполнению работ (оказанию услуг) лица, не прошедшего предварительный, периодический или предсменный медицинский осмотр либо освидетельствование на предмет нахождения в состоянии алкогольного опьянения. В новом КоАП такая норма отсутствует.

Ответственность за неуплату или неполную уплату обязательных страховых взносов или взносов на профессиональное пенсионное страхование предусмотрена ст. 12.15 нового КоАП. Так, ответственность нанимателей установлена в виде штрафа в размере от 2 до 20 БВ вне зависимости от организационной формы. Отметим, что ст. 11.54 старого КоАП закрепляла различные размеры штрафов в зависимости от субъектов административной ответственности. Так, к физическому лицу применялся штраф от 2 до 20 БВ, а к индивидуальному предпринимателю или юридическому лицу – штраф в размере 20 % от неуплаченной суммы указанных взносов [2]. Как в ст. 11.54 старого КоАП, в примечании к ст. 12.15 нового КоАП закреплено, какие деяния не будут признаваться административным правонарушением, предусмотренным этой статьей [1].

Таким образом, наниматель, в случаях совершения им административных правонарушений, обязан нести административную ответственность. Часть положений об ответственности нанимателей согласно старому и новому КоАП остались неизменными. Однако, проанализировав все произошедшие изменения в сфере трудовых и связанных с ними отношений, можно отметить, что теперь согласно КоАП 2021 г. отсутствует ответственность за некоторые составы правонарушений. Размеры штрафов также снизились. Можно прийти к выводу, что административная ответственность нанимателей за нарушения законодательства в рамках трудовых и связанных с ними отношений смягчилась. Но при этом, остается двойная ответственность за такие правонарушения. К ответственности привлекается как юридическое лицо, совершившее правонарушение, так и должностное лицо этого юридического лица.

Источники и литература:

1. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях [Электронный ресурс] : 6 января 2021 г. № 93-3 : принят Палатой представителей 18 дек. 2020 г. : одобр. Советом Респ. 18 дек. 2020 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

2. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях [Электронный ресурс] : 21 апреля 2003 г. № 194-3 : принят Палатой представителей 17 дек. 2002 г. : одобр. Советом Респ. 2 апр. 2003 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.12.2019 г. [утратил силу в соответствии с Законом № 93-3 от 06.01.2021] // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.

3. Сбитнева, О. В. Нарушение законодательства о труде: какие изменения предусматривает новый КоАП? / О. В. Сбитнева // Юрист. – 2021. – № 3. – С. 62-64.

Silvko O., Mitko V. Changes in the administrative and tort legislation of the Republic of Belarus in the sphere of responsibility of employers for violations of labor legislation. This article examines the changes that occurred with the adoption of the new Code of the Republic of Belarus on Administrative Offenses in the sphere of responsibility of the employer for violations of administrative legislation in the framework of labor and related relations.

Keywords: administrative offenses, employer, administrative responsibility.

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ЕВТАНАЗІЮ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

В. П. Слободян

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Дана стаття присвячена питанню законодавчого закріплення права на евтаназію. У статті коротко охарактеризовано поняття евтаназії та її видів. Було проаналізовано особливості визнання та проведення евтаназії у світі, на прикладі європейських країн. Також було підняте питання легалізації евтаназії в Україні. Розглянуто аргументи «за» та «проти» впровадження евтаназії.

Ключові слова: евтаназія, активна евтаназія, пасивна евтаназія, право, право на життя, право на смерть, легалізація.

Виклад основного матеріалу. Розгляд зазначеного питання пропонуємо розпочати із з'ясування значення терміну «евтаназія». Евтаназією є позбавлення життя невиліковно хворої людини у безболісний та швидкий спосіб, з метою припинення її страждань. Евтаназія існує у двох формах: активній і пасивній. Активна евтаназія — це проведення лікарем певних дій або введення організм певних ліків, які прискорюють настання смерті. Пасивна евтаназія — це умисне припинення надання певної медичної допомоги, спрямованої на продовження життя, для швидшого настання природної смерті.

Сам термін був введений англійським філософом Френсісом Беконем у XVII ст. і розумівся як спокійна і легка смерть, без мук і страждань.

На сьогоднішній день, ряд європейських країн узаконили (легалізували) право на евтаназію. Першою країною, яка легалізувала активну і пасивну евтаназію в Європі, були Нідерланди. 10 квітня 2001 року верхня палата парламенту цієї країни ухвалила закон, який звільняє від кримінальної відповідальності лікарів, що допомагають хворим піти з життя. За неофіційними даними, евтаназія в Нідерландах здійснювалася за домовленістю між пацієнтами і лікарями починаючи з 1984 року. [1, с. 200].

В Бельгії з 2002 року було легалізовано евтаназію. Проте право на неї мали лише повнолітні особи. Але у 2014 році було скасовано вікові обмеження, тобто дозволено евтаназію неповнолітнім особам з додержанням деяких умов, а саме: повинна бути згода від батьків, свідоме бажання пацієнта тощо [2].

У 2009 році третьою Європейською країною, яка легалізувала евтаназію, став Люксембург. Для прийняття закону цього закону парламенту доводилось ввести певні поправки до Конституції. Сам закон про легалізацію евтаназії був прийнятий депутатами у другому читанні ще 19 грудня 2008 року.

У Швеції, Фінляндії пасивна евтаназія шляхом припинення підтримки життя невиліковного пацієнта не вважається протизаконною, але основою припинення лікування є вільне й усвідомлене волевиявлення пацієнта [3]. Варто зазначити, що родичам пацієнта, який перебуває у несвідомому стані, заборонено просити припинити лікування хворого, навіть задля того, щоб зменшити йому страждання. Пацієнт повинен сам погодитись з цим рішенням.

Ще однією європейською країною, в якій легалізовано право на припинення життя за допомогою евтаназії стала Німеччина. У 2015 році парламентом ухвалено закон, який забороняв лікарям здійснювати евтаназію невиліковно хворим пацієнтом. Було встановлено покарання до трьох років позбавлення волі [4]. Але 26 лютого 2020 року Конституційним судом Німеччини винесено рішення, згідно з яким судді дійшли висновку, що право на смерть за власним бажанням належить до особистих прав людини, а заборона цього є порушенням прав хворих людей [5].

В Україні на даний момент евтаназія є забороненою. У 2003 році Верховною Радою України було підняте питання про легалізацію пасивної евтаназії при підготовці проекту Цивільного кодексу України. Проте дане явище не було закріплене. Діючий Цивільний кодекс

Україні у ч. 4 ст. 281 забороняє задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя [6]. Забороняється як пасивна евтаназія, так і активна (ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я) [7].

З результатів опитування, проведеного в жовтні 2011 р. інститутом Горшеніна серед 1 тис. респондентів у різних регіонах України, вдалося встановити, що проти евтаназії виступають лише 37,1% опитаних. А підтримують її, у тій чи іншій формі або ситуації, близько 62%. Для порівняння: у 2007 р. кількість людей, які були категорично проти добровільної смерті для невиліковно хворих, становила 57% [8].

Загалом, є чимало аргументів як "за", так і "проти" впровадження евтаназії. Евтаназія дозволяє повністю реалізувати право людини розпоряджатись своїм життям. Також забезпечується реалізація принципу гуманізму. Евтаназію можна назвати гуманною, адже вона припиняє страждання невиліковній людині. Не слід забувати і про право на гідну смерть.

З іншого боку, може виникати тиск на інвалідів та старших людей, які могли б ще жити, але всі, включаючи і самих пацієнтів, вважають себе проблемою для інших, «тягарем». З точки зору релігії, евтаназія — це гріх.

Висновки. Отже, регулювання права людини на смерть є доволі складним питанням. Проаналізувавши особливості визнання та проведення евтаназії, можна зробити висновок, що європейські країни поступово стають на шлях впровадження цього явища. Хоча залишаються і противники такої смерті.

Незважаючи на певні недоліки, Україна могла б поступово запроваджувати евтаназію, враховуючи досвід європейських країн. З кожним роком все більше людей вважають, що евтаназія, хоча б пасивна, є необхідною. На мою думку, евтаназія не є чимось незаконним і якщо все відбувається за згодою пацієнта, то вона має право на існування в Україні. Для ефективної реалізації такого права по-перше, потрібно встановити чіткі умови її застосування, тобто визначити конкретні хвороби, за яких людина матиме право на евтаназію. По-друге, згода пацієнта на здійснення евтаназії має бути у письмовій формі та завірена лікарем. По-третє, варто передбачити письмову згоду близьких родичів хворого. По-четверте, повинен бути висновок колегії лікарів, прийнятий одногосло. По-п'яте, лікар, який буде здійснювати дану процедуру, обов'язково повинен попередити органи прокуратури, а ті, в свою чергу, повинні бути присутніми під час вчинення таких дій і скласти відповідний документ який засвідчить відсутність складу злочину. По-шосте, необхідно встановити кримінальну відповідальність за недотримання вищезазначених вимог.

Джерела та література:

1. Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя. Право України. 2010. № 5. С. 199-205.
2. Эвтаназия в Бельгии [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://evtanazija.ru/belgiya/>
3. Евтаназія: за і проти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/3413-evtanaziya-za-i-proti/>
4. Конституційний суд Німеччини дозволив тяжкохворим людям робити евтаназію [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.info/news/konstytucijnyj-sud-nimechchynu-dozvoliv-tyazhkohvorym-lyudyam-robyty-evtanaziyu/>
5. Конституційний суд Німеччини дозволив евтаназію [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/golovna/konstitucijnyj-sud-nimechchini-dozvoliv-evtanaziyu.html>
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. Офіційний вісник України. 2003. №11. Ст. 461.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. №4. Ст. 19.
8. Наслідки евтаназії, або Чи узаконять добровільну смерть в Україні? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/family/naslidki-evtanaziyi-abo-chi-uzakonyat-dobrovilnu-smert-v-ukrayini-.html>

Slobodian V. Legislative consolidation of the right to euthanasia: the experience of European countries and Ukraine. *This article is devoted to the issue of legislative consolidation of the right to euthanasia. The article briefly describes the concept of euthanasia and its types. The specifics of acceptance and realization euthanasia in the world, on the example of European countries, were analyzed. The issue of legalization of euthanasia in Ukraine was also raised. The arguments "for" and "against" the introduction of euthanasia are considered.*

Keywords: euthanasia, active euthanasia, passive euthanasia, right, right to life, right to die, legalization.

ПРАВО НА ЗМІНУ ЗОВНІШНОСТІ

Ю. П. Сосновська

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

Здійснено спробу розкрити поняття «право на зміну зовнішнього вигляду». Розкрито сутність і зміст права на зміну зовнішнього вигляду, проаналізовано деякі аспекти права людини на зміну зовнішності, названо найпоширеніші способи модифікації тіла.

Ключові слова: зовнішність, права людини, пластична хірургія, право на зміну зовнішнього вигляду.

Ключовим визначальним чинником розвитку суспільства та найвпливовішою силою в умовах сучасної системи світобудови є глобалізація. Вона охоплює всі галузі суспільного життя, дає нові можливості, нівелює кордони та відмінності, розширює правомочності, в тому числі і уможливорює право людини на зміну зовнішності.

Право на зміну зовнішності (пластична хірургія, інші форми модифікації і реставрації тіла) є одним із важливих питань правового регулювання в умовах глобалізації. Унікальність та неповторність кожної фізичної особи як представника людської цивілізації є беззаперечною. Люди відрізняються одне від одного за цілою низкою ознак. В першу чергу, це, звісно, ознаки зовнішні, які безпосередньо пов'язані з біологічною природою людини: стать, вік, зріст, вага, колір шкіри, наявність чи відсутність тих чи інших органів тощо. Деякі з них мають вроджений характер, інші ж набуваються у процесі життєдіяльності індивіда.

Однією з найбільш популярних тенденцій модельної індустрії сучасності є модифікація тіла. З багатьох причин люди вдаються до неї по всьому світу. Це, до прикладу, і пірсинг носа, пов'язаний з індуїзмом, і подовження шії в Таїланді та Африці, і татуювання хною в Південно-Східній Азії та на Близькому Сході, і видалення зубів на Балі, і пірсинг губ та розтягнення мочки вух в Африці, зрештою, обрізання жінок та чоловіків у багатьох регіонах світу [1]. Практика сьогодні є іншою: косметична хірургія, пірсинг тіла, татуювання тощо. Тисячі людей змінюють свої тіла різними химерними та незвичайними способами.

Одним із найпоширеніших способів, за допомогою яких люди змінюють власну зовнішність, є, звісно ж, втручання пластичного хірурга. У сучасному світі послуги пластичної (естетичної) хірургії користуються все більшою популярністю. Питома вага тих операцій, які робляться за бажанням клієнта, з естетичною метою збільшується порівняно з тими операціями де потреба існує об'єктивно [2]. Варто зазначити, що в Україні відсутня достатня нормативна основа, яка б визначала усі питання пов'язані із пластичною хірургією. Актуальним залишається визначення юридичної природи та особливостей договору про надання медичних послуг (пластичних послуг), а в медичних вишах немає єдиного бачення проблематики становлення науково-дослідницького напрямку пластичної хірургії, як розділу медицини [3].

Ще одним із способів зміни зовнішності є нетрадиційні хірургічні процедури, що варіюються від простих, таких як імплантація металевих болтів на шию людини, до дуже небезпечних, таких як створення хребців під шкірою людини, щоб зробити її схожою на

ящірку (людину-ящірку). Популярними також зараз є калібрування вушних раковин та розтягування їх до гігантських розмірів.

Водночас треба наголосити, що прикладом активної модифікації є не тільки популярність через модну тенденцію, а й зміна психологічного сприйняття себе як особистості, бажання виокремити свою внутрішню сутність через зовнішній вигляд. Тому велика кількість людей, бажаючи виділитися серед натовпу, набиває на тілі татуювання [4].

Так, група експертів під керівництвом Л. Діксона в ході проведення дослідження із залученням на студентів північноамериканських коледжів довели, що татуювання може відіграти важливу роль у формуванні ідентичності дорослої людини. Основними причинами того, чому учасники дослідження вирішили зробити собі татуювання, були: бажання «закарбувати» ті чи інші зміни у своєму житті; естетична привабливість; «вказівка» на групову належність чи інші стосунки; згадка про близьких людей [5].

Таким чином, на основі проведеного дослідження щодо реалізації права людини на зміну зовнішності можемо стверджувати, що право на зміну зовнішнього вигляду тіла може визначитися соматичним правом людини в тому разі, якщо його реалізація не порушує законних інтересів інших осіб, особливо на сучасному етапі демократичних перетворень, який «характеризується загостренням політичних і соціальних суперечностей». У юридичному правотворчому порядку вказане право зазвичай чітко визначається, проте діє принцип «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом».

Джерела та література:

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Москва: Статут, 1998. 353 с.
2. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України: Підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. / Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
3. Санченко Д. Є. Цивільно правові аспекти пластичної хірургії в Україні. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми правової системи України» / Редкол. Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицький, О. В. Чернецька, М. О. Дей, С. І. Бевз. К.: Кондор, 2013. С. 57.
4. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. Київ: КНТ, 2008. 626 с.
5. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. Москва: МЗ Пресс, 2000. 244 с.

Sosnovska Y. The right to change your appearance. *The article attempts to reveal such a concept as "the right to change the appearance". The essence and content of the right to change appearance is revealed, some aspects of the human right to change appearance are analyzed, and the most common ways to modify the body are named.*

Keywords: *appearance, human rights, plastic surgery, right to change appearance.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ЗАБОРОНА НЕЗАКОННОГО РОЗГОЛОШЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

О. Л. Старко

У статті розглянуто кримінально-правові аспекти захисту особистих прав і свобод людини і громадянина. Досліджується питання щодо кримінально-правової заборони розголошення лікарської таємниці як засобу захисту права на недоторканість приватного життя.

Ключові слова: *лікарська таємниця, конфіденційна інформація, право на недоторканість приватного життя.*

1. У системі громадянських прав і свобод людини та громадянина закріплено право на недоторканість приватного життя. Так, згідно ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною.

Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя.

Такі діяння як розголошення лікарської таємниці, розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, таємниці усиновлення (удочеріння) тощо, посягають на недоторканість приватного життя, порушуючи збереження конфіденційної інформації про особу.

2. Ст. 145 Кримінального кодексу (далі — КК) України передбачає відповідальність за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки незаконне розголошення лікарської таємниці. Дане кримінальне правопорушення віднесено до кримінальних проступків, так як передбачає покарання у вигляді штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот сорока годин, або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років.

Згідно ст. 40 «Лікарська таємниця» Основ законодавства України про охорону здоров'я, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків. При використанні інформації, що становить лікарську таємницю, в навчальному процесі, науково-дослідній роботі, в тому числі у випадках її публікації у спеціальній літературі, повинна бути забезпечена анонімність пацієнта.

Лікарська таємниця — певним чином задокументована інформація про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина. Лікарську таємницю (інформацію про пацієнта) глід відрізняти від медичної таємниці (інформації для пацієнта). Остання передбачає відомості про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, які лікар зобов'язаний надати на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників, за винятком випадків, коли така повна інформація може завдати шкоди здоров'ю пацієнта [1, с. 312].

3. Ст. 145 КК України розміщена у розділі II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони життя та здоров'я особи. Відповідно основним безпосереднім об'єктом кримінального проступку за ст. 145 КК України є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони здоров'я особи.

Таким чином, слід розуміти, що розголошення лікарської таємниці заподіює шкоду життю та здоров'ю особи/ пацієнта або ставить під загрозу заповідання життя та здоров'я особи /пацієнта. Так, звісно в багатьох випадках розголошення певного діагнозу може чинити негативний вплив на психічний та фізичний стан пацієнта, тим самим

спричиняючи шкоду здоров'ю. Проте, як видається, незаконне розголошення даних, що становлять лікарську таємницю, у першу чергу, посягає на недоторканість приватного життя, у сфері забезпечення конфіденційності особистої інформації. Тому дане кримінальне правопорушення мало б міститися у розділі V Особливої частини КК України (Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина). Дотримання лікарської таємниці, на наш погляд, є необхідною умовою забезпечення недоторканості приватного життя особи.

4. Об'єктивна сторона кримінального проступку характеризується діями у вигляді розголошення лікарської таємниці, їх тяжкими наслідками, а також причинним зв'язком між цими діями і наслідками. Розголошення означає усну чи письмову розповідь стороннім особам про зміст документів, що містять лікарську таємницю, відповідні публікації у пресі та інше віддання гласності певних відомостей. Слід зазначити те, що до тяжких наслідків, які виступають у якості конструктивної ознаки складу кримінального проступку, можна віднести не лише шкоду здоров'ю особи (самогубство чи самокалічення потерпілого, серйозне загострення його хвороби внаслідок переживань), а й втрату роботи, майнових прав тощо. Крім того, настання певних наслідків кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень. Так, М. І. Хавронюк зазначає, що настання таких наслідків розголошення лікарської таємниці, як самогубство потерпілого, заподіяння йому тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень не охоплюється ст. 145 і за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації за ст. ст. 120, 128 [1, с. 313].

Також слід звернути увагу на необхідність усунення невідповідності назви та диспозиції ст. 145 КК України. А саме, варто доповнити диспозицію вказівкою, на «незаконність» розголошення лікарської таємниці, що власне й вказано у назві цієї статті.

Джерела та література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2004. 1056 с.

Starko O. Criminal law prohibition of illegal disclosure of medical secret as a means of ensuring personal rights of human and citizen. *The article considers the criminal law aspects of protection of personal rights and freedoms of man and citizen. The issue of criminal law prohibition of disclosure of medical secrets as a means of protecting the right to privacy is being investigated.*

Keywords: *Medical secrecy, confidential information, the right to privacy life.*

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА ТА РОБОТОДАВЦЯ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

О. В. Старчук

Стаття присвячена проблемі забезпечення балансу інтересів працівника та роботодавця у трудових правовідносинах шляхом чіткого визначення взятих сторонами зобов'язань в трудовому договорі з метою дотримання рівності трудових прав.

Ключові слова: *юридична рівність, диспозитивність, автономія волі, працівник, роботодавець, трудовий договір.*

Рівність та свобода – це природні права людини, тобто такі, якими вона наділяється з народження. Рівність у сфері праці проголошена в усіх нормативно-правових актах: міжнародних (Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародному пакті про громадянські і

політичні права від 16 грудня 1966 р., та ін.), національних (Конституція України, Кодекс законів про працю та ін.), локальних (колективний договір та ін.).

Варто зауважити, що юридична рівність, диспозитивність та автономія волі є засадничими ідеями всіх приватних галузей права (ст. 1 ЦК України). А оскільки у правовій доктрині обґрунтовується приватно-публічний характер трудового права як галузі права, то й рівність трудових прав повинна бути в основі норм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносин.

Поділяє цю думку й В. І. Щербина, який зауважує, що в трудовому праві рівність трудових прав тісно пов'язана і диспозитивністю (наприклад, у випадку зміни істотних умов праці працівник може погодитися на їх зміну або припинити трудовий договір) та повноправності працівників і роботодавців, у поєднанні з котрим і досягається справжня рівність працівника та роботодавця [1, с. 271].

Тому, рівність, зауважує В. М. Ведяхін, полягає в тому, що фактично нерівні люди, обмінюючись матеріальними й духовними цінностями на еквівалентних засадах, повинні визнати один одного рівними щодо себе [2, с. 31–32].

Будь-яке право кореспондує і обов'язок, а тому не тільки рівними мають бути права, але й обов'язки. Відносини, які не порушують права і обов'язки сторін трудового договору, на думку Т. І. Штриньової, сприяють ефективній реалізації економічних інтересів як роботодавців, так і працівників, досягненню балансу між ними в умовах спільної домовленості. Якщо ж відносини між працівником і роботодавцем обмежують права й обов'язки однієї зі сторін, то їхні економічні інтереси не будуть збалансовані, а існуючі суперечності ймовірно призведуть до конфлікту [3, с. 89–90].

Проблема рівності сторін під час укладення трудового договору є спірною у теорії трудового права. Нерівність працівника й роботодавця у сфері праці пояснюється тим, що вони є економічно нерівними в трудовому правовідношенні, адже, працівник після укладення трудового договору потрапляє в залежність до роботодавця та повинен йому підкорятися. Тому він перебуває в більш залежному становищі від роботодавця, ніж останній від нього.

На підтвердження цього Н. Б. Болотіна зауважує, що працівник і роботодавець не є рівними суб'єктами. Працівник завжди є слабшою стороною, необхідна ціла система правових заходів щодо вирівнювання економічних і юридичних можливостей між цими суб'єктами [4, с. 98].

Однак, зауважує Т. І. Штриньова, що працівник не повинен виступати як пасивна сторона. Адже активність працівника зумовлена його професійно-кваліфікаційним рівнем, пошуком підходящої роботи тощо. І, нарешті, його активність повинна будуватися на тому, щоб він не один, відокремлено від інших вступає у відносини соціального партнерства з роботодавцем, а це колектив працівників, які мають представницькі органи – профспілки працівників, які покликани відстоювати економічні інтереси працівників, боротися за них, йти на компроміси з метою досягнення соціальної миру й злагоди [3, с. 90–92].

Ми не визначаємо працівника як пасивного учасника трудових правовідносин, адже трудовий договір між ним і роботодавцем дає йому змогу виявляти ініціативу у висуненні вимог щодо умов праці, погоджуватися чи відмовлятися від умов, які пропонує роботодавець, що є свідченням його активності у сфері праці.

А тому, В. І. Щербина наполягає на необхідності пошуку оптимальних моделей правового регулювання трудових відносин, за допомогою яких досягалася хоча би відносна гармонія між інтересами роботодавців і працівників. Основне призначення цих моделей полягає у тому, щоб, з одного боку, забезпечити працівника таким рівнем юридичних гарантій реалізації його трудових прав, які, принаймні, не ставили б його в гірше становище, ніж те, яке він мав до переходу країни до ринкової економіки; а з іншого – необхідно врахувати, що встановлення гарантій може означати обмеження свободи підприємництва [1, с. 26].

Викладене вище є свідченням того, що:

по-перше, економічно роботодавець є більш сильнішою стороною трудових правовідносин, адже йому належать усі активи підприємства й він присвоює створені працівником блага та розподіляє їх на власний розсуд.

– по-друге, перебуваючи в юридично рівному становищі з роботодавцем, працівник певною мірою, залежить від нього, що дає останньому можливість нав'язувати йому свою волю під загрозою застосування різних санкцій. Але, водночас, працівник не є пасивною стороною трудового правовідношення, адже він має право виявляти ініціативу у висуненні своїх умов праці або погоджуватися чи відмовлятися від умов, які пропонує роботодавець. І тому, тільки від працівника залежить: буде він виступати активною чи пасивною стороною в трудових правовідносинах із роботодавцем. Також не потрібно забувати й про те, що у випадку порушення трудових прав працівника він може безперешкодно звернутися за захистом до органів державної влади чи безпосередньо до суду.

Для забезпечення дотримання рівності трудових прав необхідно на законодавчому рівні збалансувати відносини сторін трудового договору шляхом закріплення юридичних гарантій дотримання трудових прав працівників та застосування санкцій до роботодавців у випадку їх порушення.

Звідси, співпраця найманого працівника й роботодавця можлива лише через забезпечення балансу інтересів працівника та роботодавця шляхом чіткого визначення взятих сторонами зобов'язань в трудовому договорі.

Джерела та література:

1. Щербина В. І. Соціальні та правові засади забезпечення соціального миру та належного морально-психологічного клімату між роботодавцями і працівниками в умовах ринкових відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 7. С. 22–26.
2. Ведяхин В. М. Принципы правового регулирования рыночных отношений. *Правоведение*. 1995. № 6. С. 27–37.
3. Штринёва Т. И. Современные принципы трудового права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. СПб., 2001. 160 с.
4. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник. [4-е вид., стер.]. К. : Вікар, 2006. 725 с.

Starchuk O. On ensuring the balance of interests of the employee-employer relationship. *The article is devoted to the problem of ensuring the balance of interests of employee-employer relationship by means of legible definition of the parties acceptance obligations in the labour contract in order to respect the equality of labour rights.*

Keywords: *legal equality, optionality, autonomy of will, employee, employer, labour contract.*

К ВОПРОСУ О РОЛИ РЕКЛАМНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ И СВОБОД ЛИЧНОСТИ В БЕЛОРУССКОМ ОБЩЕСТВЕ

О. В. Степанов

В статье анализируются роль рекламных мероприятий в обеспечении прав и свобод личности в белорусском обществе через призму деятельности белорусских органов исполнительной власти, обосновывается и излагается авторская точка зрения на эту категорию.

Ключевые слова: *белорусское общество, права и свободы личности, рекламное право, рекламное мероприятие, мероприятие, нормативные правовые акты, предпринимательская деятельность.*

Расширение коммуникационных связей в современном обществе обуславливает устойчивый рост всех видов рекламных мероприятий в белорусском обществе. Содержание различных правоотношений, возникающих в процессе реализации рекламных мероприятий

неуклонно расширяется. Рекламная деятельность становится неотъемлемой частью современной общественной жизни. Это обуславливает наличие устойчивой взаимосвязи социальной и политической рекламы, что, в свою очередь, способствует развитию общественных и государственных институтов, поддержанию стабильного функционирования политической системы, широкому информированию всех социальных групп и слоев населения относительно прав и свободы личности. Тем самым реклама, становясь одним из инструментов политической социализации граждан, способна успешно развить и закрепить знания о правах человека и способах их защиты, закрепленных в Конституции Республики Беларусь.

При этом, говоря о всем многообразии участников рекламного правоотношения в обеспечении прав и свобод личности в белорусском обществе, можно их сгруппировать в две основополагающие их группы. А именно: государство в лице его исполнительно-распорядительных органов и самостоятельно действующие субъекты хозяйственной деятельности в сфере оказания рекламных услуг. Перейдем к последовательному рассмотрению их деятельности.

Обеспечение прав и свобод граждан Республики Беларусь является высшей целью государства. В свете сказанного совершенно очевидным представляется тот факт, что успешное исполнение принимаемых решений на государственном уровне во многом зависит от их всестороннего освещения и объяснения значимости принятых правовых предписаний. И в решении этой задачи важная роль принадлежит органам исполнительной власти при издании нормативных правовых актов, регулирующих проведение рекламных мероприятий. Ведь важнейшей составляющей системы управления рекламной деятельностью является ее государственное регулирование. Оно осуществляется как путем создания эффективной законодательной базы, так и путем формирования системы исполнительных органов, осуществляющих контроль в области рекламы. При этом рекламодатели, рекламные агентства и иные юридические лица, владеющие средствами распространения рекламы, негативно оценивают отсутствие детальных норм и правил, в результате чего создаются предпосылки для злоупотреблений, наносящих ущерб как потребителям, так и рекламодателям. Последовательно обратимся к теоретико-правовому освещению данного аспекта деятельности.

Как следует из проведенного изучения правовой литературы, в настоящее время в теории рекламного права отсутствует единство точек зрения относительно словосочетания «рекламное мероприятие» и его роли в освещении прав и свобод личности.

Е. Н. Махота полагает, что рекламное мероприятие – это рекламная акция, призванная повысить покупательский спрос на продукцию рекламодателя, направленное на увеличение объемов продаж, привлечение внимания потребителей к продукции, упрочение положения организации на рынке [1, 37]. При этом, к числу рекламных мероприятий она относит рекламную акцию и рекламную игру.

Ю. Кудрявец рассматривает анализируемое понятие как мероприятие, направленное на увеличение объемов продаж, на привлечение внимания потребителей к продукции, на упрочение положения организации на рынке [2].

А. В. Агеев. А. Н. Мудров. В. С. Мейер. А. Н. Александров. С. М. Павлов. И. В. Лебедева. М. А. Алексеева трактуют термин «рекламное мероприятие», как специальные мероприятия, организованные с целью рекламы и не направленные непосредственно на продажу товаров или услуг. Схожую точку зрения занимает и М. Ю. Рогожин [3, 1; 10-11].

Таким образом, в приведенных определениях исследователи в качестве опорного слова задействуют термины «мероприятие» и «акция» для раскрытия содержания рекламного мероприятия. Обратимся к рассмотрению этих слов с точки зрения семантики.

Большой толковый словарь русского языка под. ред. С. А. Кузнецова рассматривает мероприятие, как организованное действие или совокупность действий, направленных на осуществление определённой цели [4]. В свою очередь, Краткий словарь иностранных слов определяет акцию в качестве действия, предпринимаемого для достижения какой-либо цели [5, 20].

В свете сказанного, совершенно очевидным представляется высказывание, что для передачи рекламной информации субъект права проводит совокупность действий,

объединённых одной общественно значимой целью. А именно: распространения информации осуществляется в целях привлечения внимания к объекту рекламирования, формирование или поддержание интереса к нему. В любом случае, продвижение помогает развитию социальной, экономической и политической сфер жизнедеятельности общества. А правильное ведение рекламных мероприятий в PR-акциях формирует гуманистическое миропонимание, чувство человеческого достоинства, гражданской ответственности, глубокого понимания основного содержания прав, свобод и обязанностей. В этом сегменте, например, роль социальной рекламы может быть сориентирована на защиту семьи, материнства, отцовства и детства, борьбу с нищетой, поддержку здорового образа жизни. Более того, как верно указывает Ю.П. Савицкая в своей статье «Социальная реклама в государственном управлении» решение конкретных социальных проблем в регионах, активизация общественности на местном уровне требуют использования региональных средств распространения рекламы [6, 117]. К числу таких проблем можно отнести, например, благоустройство территории проживания, охрана окружающей среды, распространение культурных и духовных ценностей, решение демографической проблемы, охрана растительного и животного мира, создание и поддержание позитивного имиджа органов исполнительной власти.

В настоящее время, участники рекламного рынка хотя и проводят различные рекламные мероприятия, однако легального определения термину «рекламное мероприятие» в специальном законодательном акте нет [7]. В этой связи предлагается дополнить ст. 2 «Основные термины, применяемые в настоящем Законе, и их определения» Закона Республики Беларусь от 10 мая 2007 года № 225-З «О рекламе» новым абзацем следующего содержания: «Рекламное мероприятие – совокупность согласованных действий, проводимых субъектом хозяйствования в целях привлечения внимания к объекту рекламирования, его популяризации на потребительском рынке и (или) поддержания интереса к нему для его успешного продвижения на потребительском рынке».

Изучение научной юридической литературы в контексте предмета нашего исследования, нормативной базы дает основания для вывода о том, что правовое регулирование рекламных мероприятий представляет собой не только важнейшую теоретическую категорию рекламного права, но и способствует развитию общественных и государственных институтов, поддержанию стабильного функционирования политической системы, широкому информированию всех социальных групп и слоев населения относительно прав и свободы личности, посредством политической и социальной рекламы.

Безусловно, в рамках данной проблематики невозможно выработать единую точку зрения среди различных подходов в рассматриваемом направлении. Поэтому предлагаемый материал представляет собой авторскую позицию в излагаемом направлении.

Источники и литература:

1. Махота Е. Н. Организация рекламной акции на территории Республики Беларусь // Бухучет- 2019-№24. – С.37-65.
2. Кудрявец Ю. Рекламная игра или рекламная акция [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.jurk.by/solutions/reklamnaya-igra-ili-reklamnaya-aktsiya> – Дата доступа: 15.11.2021.
3. Агеев А. В., Мудров А. Н., Мейер В. С., Александров А. Н., Павлов С. М., Лебедева И. В., Алексеева М. А. Рекламные мероприятия. Теория и практика рекламной деятельности. [Электронный ресурс] // Индустрия рекламы. URL: <https://adindustry.ru/promotional-activities>. - Дата доступа: 19.10.2019. Рогожин М. Ю. Теория и практика рекламной деятельности. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2010. — 208 с.
4. Большой толковый словарь русского языка. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание: СПб.: Норинт, 1998. [Электронный ресурс], режим доступа // <http://gramota.ru/slovari/dic/> – Дата доступа 17.11.2021.
5. Краткий словарь иностранных слов /Сост. С. М. Локшина. – 6-е изд., стереотип.- М.:Рус.яз.,1979. – 352 с.

6. Савицкая Ю.П. Социальная реклама в государственном управлении. – Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – № 24 (353). – Философия. Социология. Культурология. Вып. 34. – С. 114-118.

7 Закон Республики Беларусь О рекламе от 10.05.2007 N 225-3 (ред. от 17.07.2017) // «Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь», 21.05.2007, N 119, 2/1321.

Stepanov O. To the question of the role of advertising events in the ensuring the rights and freedoms of the personality in Belarusian society. *The article analyzes the role of advertising measures in ensuring the rights and freedoms of the individual in the Belarusian society through the prism of the activities of the Belarusian executive authorities, substantiates and expounds the author's point of view on this category.*

Keywords: *Belarusian society, individual rights and freedoms, advertising law, advertising event, event, regulatory legal acts, entrepreneurial activity.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

О. О. Стецюк, І. І. Коваленко

Припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку – складне правове явище, оскільки охоплює припинення суб'єктивного права власності на спільну ділянку кожного співвласника та припинення самого режиму спільної часткової власності. В кожному окремому випадку, з наявності необхідних юридичних фактів, щодо припинення спільної часткової власності на земельну ділянку наслідки можуть наступати, з припиненням лише суб'єктивного права співвласника, або до одночасного припинення таких прав та припинення відповідного правового режиму спільної земельної ділянки. Підстави та порядок припинення спільної часткової власності на земельну ділянку недостатньо регулюється Земельним кодексом України і є необхідність звертатися до інших нормативно-правових актів законодавства України.

Ключові слова: *земельна ділянка, право власності на земельну ділянку, спільна власність на земельну ділянку, спільна часткова власність на земельну ділянку, множинність суб'єктів, єдність земельної ділянки, припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку.*

Підстави та порядок припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку здійснюється відповідно до норм які закріплені у законодавстві. Для припинення права власності на землю застосовується положення Глави 22 ЗКУ [1].

Припинення права спільної часткової власності на землю характеризується певною особливістю, яка виникає з правового режиму такого виду власності на земельну ділянку. Спільна часткова власність передбачає, що кожному суб'єктові права власності належить частка в праві власності на річ як певну єдність, а не реальна частка цієї речі. Особливість полягає у тому, що спільній сумісній власності характерна множинність суб'єктів та єдність об'єкта, і відсутність однієї з цих ознак, означає відсутність права спільної часткової власності. Так, коли суб'єктний склад даного різновиду права власності скорочується до однієї особи, у якій концентрується «спільна земельна ділянка», або втрачається єдність земельної ділянки як об'єкта цього права, правовий режим спільної часткової власності на земельну ділянку припиняється, перестає існувати [2, с.165].

Потрібно розрізняти повне припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку від зміни такого права. Оскільки, у випадку коли кількість суб'єктів спільної часткової власності на земельну ділянку зменшується до двох, відбуваються зміни цього права. Зокрема

змінюються розміри часток співвласників, площа земельної ділянки та її конфігурація, що призводить до необхідності зміни кадастрового номера цієї земельної ділянки.

Безумовна підстава припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку – поділ спільної земельної ділянки в натурі (на місцевості) між співвласниками. Поділ може здійснюватися тільки за домовленістю між співвласниками, і за умови, що земельна ділянка є подільною.

Такий поділ здійснюється лише за домовленістю між усіма співвласниками за умови, що спільна земельна ділянка є подільною. Здійснюється такий поділ на договірних засадах, де в договорі і повинна бути зазначена згода усіх співучасників. Договір укладається письмово і підлягає нотаріальному посвідченню. У судовому порядку поділ може бути здійснений у випадку відсутності добровільної згоди співучасників.

Частина 3 статті 88 Земельного кодексу України передбачає, що кожен співвласник має право вимагати в інших учасників спільної часткової власності на земельну ділянку виділення йому частки як окремого, так і разом з іншими учасниками які вимагають виділення. Важливу особливість цього виду припинення права спільної часткової власності є те, що припинення цього права є наслідком волевиявлення особи і право спільної часткової власності зберігається для інших учасників, якщо їх кількість залишається не менше двох. Здійснення права на виділ частки із права часткової власності не передбачає згоди інших співвласників, та не залежить від інших співвласників. Мотиви, з яких власник хоче реалізувати своє право на виділення – це його особиста справа [3, с. 49]. Це є вираженням норми Земельного кодексу закріпленим у ст.152 відповідно до якого власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Дана норма передбачає, що у разі неможливості виділення частки співвласник може вимагати відповідної компенсації. Положення «відповідної компенсації» не розкрито у Земельному кодексі. Для розкриття та розуміння цього положення необхідно використовувати норми Цивільного кодексу України. У статті 364 Цивільного кодексу конкретизується норма про компенсацію, у разі неможливості виділення частки тим, що це можливо і у випадку коли відчуження не допускається згідно із законом. Також, на відміну від земельної норми, цивільна зазначає що компенсація може бути грошова або інша матеріальна компенсація вартості частки співвласника, який бажає виділу, а і уточнює, що цей учасник спільної часткової власності має право на одержання грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки саме від інших співвласників, і лише за його згодою. Тому примусова компенсація, згідно цивільних норм не можлива. Форма компенсації і її розмір повинна визначатися за домовленістю між сторонами, а у разі не досягнення домовленості, спір може бути розглянутий у судді.

У Цивільному кодексі України передбачена підстава припинення права часткової власності за вимогою інших співвласників, тобто не з ініціативи особи яка виходить із спільної власності, а з ініціативи інших співвласників (у ЗКУ такої підстави не передбачено) [4]. Такий вид припинення права спільної часткової власності здійснюється виключно судом за позовом інших співвласників якщо: частка у спільній власності є незначна і не може бути виділена в натурі; земельна ділянка є неподільною; спільне володіння і користування майном (земельною ділянкою) є неможливим; таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

Наведена ситуація можлива, коли один із співвласників не користується спільною земельною ділянкою, не бере участі в її утриманні і збереженні, у сплаті земельного податку, тощо. Він не збирається передати належну йому частку іншому співвласнику, водночас виділити її в натурі неможливо. За таких обставин інші співвласники вимушені утримувати та зберігати земельну ділянку за свій рахунок. Отже спільне володіння і користування земельною ділянкою суттєво утруднюється, а то і зовсім стає неможливим. В цьому випадку суд може прийняти рішення про примусове припинення права співвласника на належну йому частку у спільній частковій власності на земельну ділянку [2, с.173].

Отже, станом на сьогодні Цивільний кодекс України своїми нормами регулює порядок та особливості припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку, як нормативний акт загального характеру. Тому ми вважаємо за необхідність доповнення Земельного кодексу України, які будуть регулювати порядок здійснення припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку, оскільки норми про можливість компенсації у разі неможливості виділення частки, а також про можливість припинення права часткової власності з ініціативи інших співвласників не містяться у Земельному кодексі України.

Джерела та література:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768- III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.;
2. Чирик О. А. Спільна часткова власність на земельну ділянку за земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Чирик Альона Олегівна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2019. - 20с.;
3. Настіна О. І. Право державної власності на землю: дис. ... канд. юрид. наук: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2011. 212 с.;
4. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2004р.// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40-44. – Ст. 356.

Stetsiuk O., Kovalenko I. Peculiarities of termination of the right of joint partial ownership to the land plot according to the legislation of Ukraine. *Termination of the right of joint partial ownership of land is a complex legal phenomenon, as it covers the termination of the subjective right of ownership of the joint plot of each co-owner and the termination of the regime of joint partial ownership. In each case, due to the necessary legal facts, the consequences of termination of joint partial ownership of land may occur, with the termination of only the subjective right of the co-owner, or with the simultaneous termination of such right and termination of the relevant legal regime of common land. The grounds and procedure for termination of joint partial ownership of a land plot are not sufficiently regulated by the Land Code of Ukraine and there is a need to refer to other normative legal acts of the legislation of Ukraine.*

Keywords: *land plot, ownership right to land plot, joint ownership of land plot, joint partial ownership of land plot, plurality of subjects, unity of land plot, termination of right of joint partial ownership of land plot.*

РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ ПРАВ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ

А. С. Ткачук

Науковий керівник: д.ю.н., доц. М. Ю. Щирба

У роботі розглянуто сучасний стан захисту конституційних прав і свобод українських громадян, які постраждали в результаті збройного конфлікту на сході України.

Ключові слова: *права людини, війна, збройний конфлікт, Донбас, мирне населення.*

Україна переживає надзвичайно складний період власного державотворення, який відзначається не лише глибинними проблемами соціально-економічного розвитку, а й необхідністю протистояти зовнішній гібридній агресії з боку Російської Федерації, що загрожує самому існуванню української незалежності. В умовах агресії Російської Федерації проти України, а також тимчасової окупації нею 7% території Луганської і Донецької областей, анексії АР Крим окремих напрямком аналізу стає оцінка дотримання прав людини в рамках міжнародного гуманітарного права. За період з середини квітня 2014 р. до 27 липня 2015 р. в ході збройного конфлікту на сході України загинуло 6 тис. 832 людини, більше 17 тисяч було поранено, близько 2,3 млн. залишили домівки (сьогодні це число в декілька разів більше).

Права будь-якої людини є універсальними (вони належать усім людям в будь-яких ситуаціях незалежно від соціального становища), вродженими і невід'ємними. В соціально-правовій практиці права можуть обмежуватися з метою захисту інших соціальних цінностей. Наприклад, заборона пропаганди расизму або закликів до бунту обмежують свободу слова; деякі заходи правоохоронних органів обмежують таємницю приватного життя, тощо. Важливо те, що таке втручання в сферу особистих прав не може бути свавільним й встановлюється вимогами закону. В демократичній державі умови, за яких права людини можуть бути обмежені, детально визначені в Конституції.

В цілому потрібно підкреслити, що з метою забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини і громадянина, потрібно, щоб на всіх рівнях влади та кожним громадянином було високо усвідомлена важливість дотримання прав і свобод людини [2].

Запровадження контрольно-перевірочних і обмежувальних заходів у зонах ведення бойових дій є загальносвітовою практикою, яка дозволяє локалізувати конфлікт, не дати йому поширитися на решту території країни. З метою забезпечення життяве важливіх інтересів суспільства і держави в умовах збройної агресії Російської Федерації Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та інші органи державної влади вимушені приймати рішення, які тягнуть за собою певний відступ від зобов'язань України за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [3].

На сьогоднішній день чинним законодавством передбачено чимало актів, які в різній мірі передбачають захист прав та інтересів, надання матеріальної допомоги, пільг та інше соціальне забезпечення учасникам АТО та членам їх сімей.

Указом Президента України від 25.08.2015 року №501/2015 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, прийняття якої зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері [2].

Населення, яке проживає в зоні АТО, доволі часто залишається без постачання електроенергії, що значно обмежує доступ таких осіб до інтернету і тому обмежує їх право на подання документів для отримання дозволу засобами електронного зв'язку, хоча такі нововведення значно полегшують процедуру отримання дозволу для більшості мешканців населених пунктів, що знаходяться в зоні АТО.

Дозвіл фізичній особі надається на підставі заявок: протягом 10 діб через відповідний підрозділ з питань режиму та економічної діяльності на територіях прилеглих до смуги безпеки вздовж лінії зіткнення, блокпости першого рубежу; протягом доби через контрольні пункти в'їзду-виїзду або блокпости першого рубежу на напрямках руху при наявності відповідних документів (документи про смерть або хворобу близьких осіб; документ, що підтверджує місце поховання близьких осіб) за письмовим (усним) погодженням керівників координаційного центру та координаційної групи.

Серед основних недоліків регулювання видачі дозволів слід відзначити відсутність конкретних адміністративних або судових процедур для оскарження відмови у видачі дозволу. Також незрозумілим лишається статус і сутність запровадженого Тимчасового порядку, адже його повний текст не був офіційно опублікований, а лише оприлюднений на офіційному сайті ДФС та СБУ [1].

Конституція України гарантує захист прав та основних свобод громадян у державі та за її межами за будь-яких внутрішньополітичних, соціально-економічних та інших обставин. Захист цих конституційних норм під час врегулювання збройного конфлікту на сході України виступає однією з невід'ємних складових відновлення нашої територіальної цілісності. Перемога у гібридній війні, яку розв'язала проти нас Російська Федерація, може бути досягнута не лише суто військовими засобами, а й за рахунок цілеспрямованої державної політики, спрямованої на консолідацію українського суспільства, зокрема, через нормативно-правове забезпечення рівних прав і свобод усіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, статусу, чи електоральних уподобань.

Але результатом військової агресії Російської Федерації проти України стало і те, що в нашій країні з'явилося декілька принципово нових соціальних груп людей, які також потребують державного захисту й підтримки. Це, мирні (цивільні) громадяни, які не брали безпосередньої участі у збройному конфлікті, але страждають внаслідок бойових дій та відсутності можливості захистити свої права, у т.ч.: - населення, що проживає у зоні конфлікту, серед них: інваліди, які отримали інвалідність внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій; особи, які отримали поранення чи інші ушкодження здоров'я у районах бойових дій, але не отримали інвалідність; члени сімей громадян, які загинули (зникли безвісти) або померли внаслідок поранення чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій; особи, які зазнали виключно матеріальних збитків, що виникли у районах бойових дій; - внутрішньо переміщені особи [3].

За оцінками Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, із початку конфлікту на Донбасі було задокументовано 33 тис. 146 загиблих і поранених серед цивільного населення, бійців Збройних Сил України та інших збройних формувань [4, с. 5].

На сьогоднішній день, існує низка нормативно-правових актів, які визначають особливості державного управління на сході України та покликані забезпечити соціальний захист місцевого населення, зокрема, це: Закони України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», акти Кабінету Міністрів України про затвердження переліку населених пунктів, на територіях яких здійснювалася АТО, про створення Державного агентства з питань відновлення Донбасу, про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України, про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО в інші регіони України, на період до 2017 року тощо [3].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасникам бойових дій та особам, прирівняним до них надаються наступні пільги:

1) безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

2) першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

3) безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

4) 75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. м загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

5) 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання;

6) 75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

7) безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів;

8) користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталами, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

9) щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

10) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація.

З 2014 року в Україні було чимало зроблено для захисту цивільних осіб. Вона знову має розмірно дієздатне військо, надійну національну гвардію й ужила позитивних заходів щодо припинення найгірших ексцесів з боку воєнізованих організацій, що діють в зоні конфлікту. Роботи, тим не менш, є ще багато. Чи не найголовніший виклик полягає у знаходженні відповідного набору правил, програм навчання і механізмів, що прищеплював би філософію цивільного захисту усім українським установам, зокрема, силовим. Щоб, насамкінець, у збройних силах жоден ветеран чи солдат дійсної служби не сказав би те, що мовив один під час інтерв'ю: «На мій погляд, цивільних осіб в АТО немає».

За умови створення послідовного і відповідального плану уряду щодо захисту цивільного населення, міжнародне співтовариство має забезпечити політичну, технічну та фінансову підтримку усіх ініціатив, згаданих у цій Доповіді, у плані державної політики, навчальної підготовки і розмінуння.

Джерела та література:

1. К. Халдей, Е. Григоренко Умови збройного конфлікту та права людини і права військовослужбовців. URL : <https://helsinki.org.ua/umovy-zbrojnoho-konfliktu-ta-prava-lyudyny-prava-viyskovosluzhbovtiv-k-hajdej-e-hryhorenko/>

2. Реалізація і захист прав людини, у тому числі соціально незахищених верств населення, учасників антитерористичної операції/операції об'єднаних сил, членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих внаслідок зазначеної операції URL : <https://zakarpatska.land.gov.ua/realizatsiia-i-zakhyst-prav-liudyny-u-tomu-chysli-sotsialno-nezakhyshchenykh-verstv-naselennia-uchasnykiv-antyterorystychnoi-operatsioperatsii-obiednanykhsyl-chleniv-ikh-simei-vnutrish/>

3. Проблеми захисту конституційних прав громадян URL : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/konf_Dondas-157ee.pdf

4. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2016 р. – 15 лютого 2017 р. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL : https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_UKR.pdf

Ktchuk A. Implementation and protection of the rights of civilians in eastern Ukraine. *The research considers the current state of protection of constitutional rights and freedoms of Ukrainian citizens affected by the armed conflict in eastern Ukraine.*

Keywords: *human rights, war, armed conflict, Donbas region, civilians.*

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ІЗ ДИСЦИПЛІНАРНОЮ СКАРГОЮ ЩОДО СУДДІ: РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ

Ю. О. Фідра

У статті розглянуто особливості реалізації суб'єктом права на звернення із скаргною щодо дисциплінарного проступку судді. Наголошено на неприпустимості використання інституту дисциплінарної відповідальності судді як засобу тиску на суддю та впливу на прийняття ним певного рішення. Акцентовано увагу на відсутності у законодавстві механізму відповідальності за зловживання правом на звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження щодо судді.

Ключові слова: *суддя, дисциплінарна відповідальність, дисциплінарна скарга, Вища рада правосуддя, дисциплінарний проступок.*

Проблематика дисциплінарної відповідальності судді уже досить тривалий час залишається актуальною як для наукових пошуків та досліджень, так і для правотворчої діяльності, суб'єкти якої шукають шляхи удосконалення положень законодавства про судоустрій і статус суддів з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик.

На сьогодні своєрідним орієнтиром у подальшому реформуванні судової влади в Україні може слугувати Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року №231/2021 (далі – Стратегія) [1]. Серед основних проблем, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, Стратегія називає неефективні механізми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. У цьому напрямку, на думку авторів Стратегії, серед іншого, необхідно забезпечити сталість, єдність та послідовність дисциплінарної практики; посилити вимоги щодо дисциплінарної відповідальності судді й ухвалити чіткі правила, стандарти і процедури розгляду скарг на неналежну поведінку суддів та прийняття рішень за результатами розгляду цих скарг; удосконалити процедури дисциплінарного провадження та притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності (п. 4.3.2).

Розглянемо деякі аспекти правової регламентації процедури звернення із дисциплінарною скаргою щодо судді та практики її розгляду детальніше.

Відповідно до ч. 1 ст. 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] право на звернення із скаргою щодо дисциплінарного проступку судді, з повідомленням про вчинення дисциплінарного проступку суддею (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників.

Зразок дисциплінарної скарги розміщений на офіційному веб-порталі судової влади, а у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» наведений перелік відомостей, які повинен містити цей документ. Проте за даними Вищої ради правосуддя 55,9 % від загальної кількості дисциплінарних скарг, розгляд яких завершено протягом 2020 року, за результатами попереднього аналізу членами Вищої ради правосуддя залишені без розгляду. Найчастіше зазначені рішення приймалися з таких підстав: дисциплінарна скарга не містить відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді (40,3 % від загальної кількості); дисциплінарна скарга не містить посилання на фактичні дані (свідчення, докази) щодо дисциплінарного проступку (32,7 % від загальної кількості) [3, с. 26].

Однією з причин такої ситуації є той факт, що досить часто дисциплінарні скарги використовуються певними суб'єктами як засіб тиску та впливу на суд, з метою схилити суддю до ухвалення певного судового рішення. Зловживання правом у такий спосіб на сьогодні є безкарним, не дивлячись на те, що відповідно до ч. 4 ст. 107 Закону не допускається зловживання правом звернення до органу, уповноваженого здійснювати дисциплінарне провадження, у тому числі ініціювання питання відповідальності судді без достатніх підстав, використання такого права, як засобу тиску на суддю у зв'язку зі здійсненням ним правосуддя. Наведена заборона не підкріплена жодним наслідком чи формою юридичної відповідальності. Виняток становлять адвокати, яких за поданням завідомо безпідставної дисциплінарної скарги може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності згідно із законом.

Варто зауважити, що до прийняття Закону № 193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16.10.2019 року, Вища рада правосуддя у випадку неодноразового подання особою очевидно безпідставних дисциплінарних скарг мала право ухвалити рішення про залишення без розгляду протягом одного року наступних скарг цієї особи (ч. 8 ст. 107 Закону в редакції до 16.10.2019 р.). Як показує аналіз рішень, Вища рада правосуддя вкрай рідко вдавалася до такого крайнього заходу впливу. Чи не єдиним прикладом застосування цієї норми стало рішення від 20 серпня 2019 року, яким Вища рада правосуддя ухвалила залишити без розгляду протягом одного року наступні скарги Оліярика Юрія Івановича. За результатами перевірки, проведеної членом Вищої ради правосуддя, було встановлено, що за період із 3 серпня 2015 року по 14 травня 2019 року до Вищої ради

правосуддя (Вищої ради юстиції) надійшло 307 поданих Оліярником Ю. І. дисциплінарних скарг на дії суддів. Відповідно до проведеного аналізу жодна із зазначених 307 скарг не мала підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [4]. На сьогодні згаданий механізм відповідальності чи будь-який інший вплив на особу за зловживання правом на звернення із дисциплінарною скаргою щодо судді відсутній.

Таким чином, ніяких обмежень щодо права будь-якої особи на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді до Вищої ради правосуддя законодавство не передбачає. Проте своєрідним запобіжником подальшого руху завідомо безпідставної дисциплінарної скарги, поданої з метою тиску на суддю, по стадіям дисциплінарного провадження є ст. 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [5], відповідно до змісту якої у відкритті дисциплінарної справи має бути відмовлено, якщо очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення (пункт 3 частини 1). Таке рішення ухвалюється Дисциплінарною палатою та оскарженню не підлягає. Але такий підхід має істотний недолік, адже страждає принцип процесуальної економії, оскільки Дисциплінарними палатами Вищої ради правосуддя витрачаються організаційні, матеріально-технічні, часові та інші ресурси на попереднє вивчення матеріалів та надання оцінки викладеним у них обставинам, щоб прийняти відповідне рішення.

Слід додати, що багато суддів розглядають звернення або висловлення намірів звернутися зі скаргою на їхні дії як втручання у свою професійну діяльність, про що повідомляють Вищу раду правосуддя в порядку п. 9 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Проте у даному випадку Вища рада правосуддя стала на сторону скаржників і дійшла висновку, що подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на дії судді, у тому числі й до закінчення судового розгляду справи, не можуть розцінюватися як втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя, оскільки це відповідає праву кожної особи на такі звернення.

У Щорічній доповіді «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2020 рік [6] Вища рада правосуддя зауважила, що наведена вище правова позиція відображена у значній кількості висновків членів Вищої ради правосуддя про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за результатами попередньої перевірки повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, в яких зазначалося, зокрема, про звернення учасників судових проваджень до Вищої ради правосуддя з дисциплінарними скаргами стосовно суддів.

Таким чином, пріоритет надано праву особи на звернення і, можливо, це виправдано, виходячи із принципу верховенства права. Проте очевидно, що треба шукати певні способи та алгоритми зменшення кількості дисциплінарних скарг, поданих з явною метою здійснення тиску на суддю, адже судді також повинні бути захищені від незаконних дій, вчинених у зв'язку із їхньою професійною діяльністю.

Джерела та література:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 року №231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення 04.12.2021р.)

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016р. № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n461> (дата звернення 04.12.2021р.)

3. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2020 році. URL:https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_zh_2020_rik.pdf (дата звернення 04.12.2021р.)

4. Про залишення без розгляду протягом одного року наступних скарг Оліярника Ю. І. : рішення Вищої ради правосуддя № 2223/0/15-19 від 20 серпня 2019 року. URL : <http://www.vru.gov.ua/act/19183> (дата звернення 04.12.2021р.)

5. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016р. № 1798-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення 04.12.2021р.)

6. Щорічна доповідь за 2020 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні». Вища рада правосуддя. URL : <https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini> (дата звернення 04.12.2021р.)

Fidria Yu. Right on disciplinary complaint in relation to judge: realization and misapply. *The article discusses how a person can realize a right on a complaint in relation to the judge's disciplinary misdemeanor. The author emphasizes that it is impermissible to use the institute of judge disciplinary responsibility as a method of pressure on judge to enforce him to make "right" decision. There isn't any law mechanism of responsibility for a person who misapplies a right on a complaint in relation to the judge's disciplinary misdemeanor.*

Keywords: judge, judge disciplinary responsibility, disciplinary complaint, The High Council of Justice, disciplinary misdemeanor.

ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИРІШЕННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

М. А. Хлистік

Науковий керівник: д.ю.н., доц. Н. В. Карпінська

У статті розглянуто питання гарантій захисту прав і свобод людини у сфері земельних правовідносин, зокрема висвітлено зміст передбачених Земельним кодексом України гарантій прав на землю. Акцентовано увагу на гарантіях, пов'язаних з вирішенням земельних спорів. Проаналізовано окремі норми прийнятого Верховною Радою України та направлено 23.11.2021 року на підпис Президенту України Закону «Про медіацію», яким врегульовано проведення медіації з метою запобігання та вирішення конфліктів (спорів), у тому числі у сфері земельних правовідносин, а також передбачено внесення змін до окремих законодавчих актів, зокрема і до Земельного кодексу України.

Ключові слова: гарантії прав на землю, земельний спір, медіація.

Можливість реалізувати свої права та свободи є необхідною умовою життя людини у сучасному світі, і будь-яка цивілізована, демократична, соціальноспрямована держава повинна забезпечити таку можливість та гарантувати захист прав і свобод. У нашій державі Конституцією – Основним Законом України проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. А утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Актуальним на сьогодні залишається питання гарантій захисту прав і свобод людини у сфері земельних правовідносин. Важлива конституційна гарантія щодо захисту прав на землю закріплена у статті 14 Конституції України, яка передбачає, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. [1]. Ця ж норма закріплена і у статті 1 Земельного кодексу України (далі – Земельний кодекс) [2]. Крім того, згідно з п. «г» ст. 5 Земельного кодексу одним з принципів, на яких базується земельне законодавство, є принцип забезпечення гарантій прав на землю [2]. Зазначені гарантії прав на землю та їх види передбачені розділом V Земельного кодексу, який так і називається «Гарантії прав на землю».

Виходячи зі змісту розділу V Земельного кодексу, гарантії прав на землю умовно можна поділити на три види:

гарантії захисту прав на землю (глава 23 Земельного кодексу);

гарантії, пов'язані з відшкодуванням збитків власникам землі та землекористувачам (глава 24 Земельного кодексу);

гарантії, пов'язані з вирішенням земельних спорів (глава 25 Земельного кодексу).

Зупинимось більш детально на гарантіях, пов'язаних з вирішенням земельних спорів.

Відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 158 Земельного кодексу, на сьогодні земельні спори вирішуються судами та органами місцевого самоврядування (далі – ОМС). Цією статтею також визначено, які категорії земельних спорів вирішуються виключно судом (частина 2), а які можуть розглядати ОМС (частина 3). Якщо власники землі або землекористувачі не погоджуються з рішенням ОМС, то спір вирішується у судовому порядку (частина 5).

В останні роки досить активно дискутується питання альтернативного (позасудового) вирішення спорів, у тому числі й земельних. Більшість вчених та науковців схиляються до думки про доцільність впровадження у сферу сімейних, трудових, господарських, земельних та інших видів спорів альтернативних процедур розв'язання конфліктів, зокрема шляхом медіації. Як показує досвід інших країн, альтернативні способи вирішення спорів, у тому числі медіація, досить популярні, оскільки не завжди учасники конфліктів, з різних на те причин, хочуть та/або можуть звертатись до суду, і не для кожного випадку вирішення питання у суді є ефективним.

Верховною Радою України було прийнято на направлено 23.11.2021 року на підпис Президенту України Закон «Про медіацію» (далі – Закон), яким врегульовано проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфліктів (спорів). У статті 3 цього Закону визначено, що його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [3]. Зі змісту вказаної статті Закону вбачається, що, у разі набрання ним чинності, процедуру медіації можна буде застосовувати і для вирішення земельних спорів. Так, пунктом 3 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» вказаного Закону передбачено внесення змін до Земельного кодексу, зокрема доповнення глави 25 «Вирішення земельних спорів» статтею 1581 «Врегулювання земельних спорів шляхом медіації». Зміст статті встановлює, що земельний спір може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону України "Про медіацію" з урахуванням особливостей, передбачених Земельним Кодексом. Результати медіації у земельних спорах повинні оформлятися відповідною угодою у письмовій формі. У разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації матимуть право звернутись для розгляду земельного спору до органів, що вирішують земельні спори.

Законом також передбачено, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Якщо результатом проведення медіації є укладення мирової угоди до прийняття рішення у справі судом, відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем до початку розгляду справи по суті або на стадії перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку, то суд вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 60 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову.

Передбачено можливість зупинення провадження у справі за зверненням обох сторін у зв'язку з проведенням медіації. Відповідно до змін, які пропонується Законом внести у процесуальні кодекси, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі на час проведення медіації, але не більше, як на дев'яносто днів. Результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою.

Звичайно є ряд питань, які не зовсім чітко врегульовані Законом, зокрема, у ньому не передбачено можливість примусового виконання договірних зобов'язань, які виникають у сторін за результатами процедури медіації, не встановлено застосування штрафних санкцій за невиконання медіаційної угоди або інших суттєвих наслідків ухилення від виконання домовленостей. У той же час статтею 18 Закону передбачено, що сторони медіації мають право у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації звернутися до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу в установленому законом порядку. Як вбачається, більшість норм Закону мають загальний (декларативний) характер, процедурні моменти у ньому майже не прописані, тому безумовно, порядок, умови та наслідки проведення медіації при вирішенні спорів, у тому числі у сфері земельних правовідносин, потребують більш чіткого визначення, що можливо зробити,

опираючись на зарубіжний досвід та практику мирного врегулювання земельних спорів у вітчизняному правовому середовищі.

Таким чином у разі підписання Президентом України Закону «Про медіацію» та набрання ним чинності у громадян України з'явиться більше можливостей для вибору способу захисту своїх прав у сфері земельних правовідносин.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28 червня 1996р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.12.2021).

2. Земельний кодекс України від 25 червня 2021р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n1573> (дата звернення: 05.12.2021).

3. Про медіацію: проект Закону України, прийнятий Верховною Радою України 16 лист. 2021р. та направлений на підпис Президенту України 23 лист. 2021р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 05.12.2021).

Khlystik M. Guarantees of land rights related to the resolution of land disputes.

The article considers the issues of guarantees of protection of human rights and freedoms in the field of land legal relations, in particular, the content of the guarantees of land rights provided by the Land Code of Ukraine. Emphasis is placed on guarantees related to the resolution of land disputes. Some norms of the Law "On Mediation" adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine and sent on November 23, 2021 for signing by the President of Ukraine were analyzed. This law regulates mediation in order to prevent and resolve conflicts (disputes), including in the field of land relations, and provides for amendments to certain legislative acts, including the Land Code of Ukraine.

Keywords: *guarantees of land rights, land disputes, mediation.*

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Н. О. Чечель

У статті розглянуто правові аспекти права на життя жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, як елементу права на особисту безпеку; визначено географію злочинів в установах виконання покарань для жінок; акцентується увага на тому, що персонал установи виконання покарань повинен проходити спеціальну підготовку до роботи в умовах конкретної установи виконання покарань з урахуванням особливостей жіночої психології засуджених; визначено окремі детермінанти вчинення посягань на життя жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Ключові слова: *право на життя, особиста безпека засуджених, позбавлення волі, жертва злочину, установа виконання покарань.*

Право на життя є основним фундаментальним правом людини. Конституція України проголосила життя людини найвищою соціальною цінністю, воно є невід'ємним, невідчужуваним та непорушним [1], а, отже, право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Право на життя є одним із елементів права на особисту безпеку осіб, які відбувають покарання, у тому числі й жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, яке закріплене як національним кримінально-виконавчим законодавством [2], так і міжнародно-правовими актами у цій сфері [3].

Аналіз наукової літератури показав, що право на життя було предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: М. В. Буроменського, В. Н. Денисова, Л. Г. Заблоцької, Ю. В. Бауліна, О. В. Онуфрієнко, О. Я. Светлова, С. Девідсона, А. Робертсона та інших. Разом з тим, зміст правових елементів права на життя як складового права на особисту безпеку жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, та практика їх захисту є динамічними, багато проблем залишається досі невіршеними. Тому, аналіз цього поняття, становлення права на життя як фундаментального права людини та дослідження новітніх аспектів його розвитку, у тому числі як складового елементу права на особисту безпеку жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, повинні мати вплив на визначення сучасного напрямку захисту цього права, на розвиток міжнародного та національного законодавства у цій сфері.

Як свідчить практика в установах виконання покарань (далі – УВП) в Україні щорічно реєструються злочини, потерпілими від яких є особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [4]. При цьому, джерелом агресії у бік засуджених до позбавлення волі жінок може бути як персонал УВП, так і інші засуджені жінки, які відбувають покарання в конкретній УВП [5]. При цьому, дані щодо географії злочинів в УВП для жінок щороку суттєво не змінюються та свідчать про те, що більшість злочинів у тому числі тих, які посягають на особисту безпеку засуджених жінок (злочини проти життя) вчиняються засудженими жінками в житловій зоні (75 %); у ДІЗО, ПКТ – 10,8 %; у виробничій зоні – 7,6 %; на контрольованих об'єктах – 6,6 % [4].

Як видається, персонал УВП, який працює із засудженими до позбавлення волі жінками повинен регулярно проходити спеціальну підготовку, навчання та підвищувати свій професійний рівень. Аналіз законодавства показав, що в Кримінально-виконавчому кодексі України не визначені вимоги до персоналу УВП для жінок, нечітко сформульовані вони в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [6]. Зокрема, відсутні вимоги до персоналу, які не передбачають звільнення працівника за жорстоке й нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження із засудженими жінками. Тому доцільно доповнити національне законодавство, передбачивши обов'язок персоналу УВП, у яких відбувають покарання засуджені жінки, проходити спеціальну підготовку до роботи в умовах конкретної УВП з урахуванням особливостей жіночої психології, порядку відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками, підготовки та звільнення, амністії тощо.

Безумовно, однією з детермінант, що породжують та зумовлюють учинення злочинів жінками, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні, є віктимологічна поведінка засуджених до позбавлення волі жінок. В. В. Коваленко, О. М. Джу́жа, О. Г. Колб, вважають, що у механізмі конкретного злочину в місцях позбавлення волі важливе місце посідає жертва злочину [7, с. 67–68]. Як свідчить практика, кримінально-виконавча діяльність пов'язана з ризиками, що створюють загрозу для життя й здоров'я осіб. Саме тому, як зауважили Ю. В. Баулін та В. І. Борисов, поновлення та своєчасне відшкодування завданої злочином шкоди є одним із найбільш актуальних завдань сучасної юридичної науки та правозастосовної практики [8, с. 5]. Як зазначив О. М. Джу́жа, проблема соціально-правового захисту жертв злочинів (включаючи жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі в Україні) потребує спеціального розгляду й вивчення у правовому, економічному, виховному аспектах [9, с. 296–297].

Віктимність жертв злочинів в УВП для жінок становить спеціальний предмет вивчення того, унаслідок яких причин і завдяки яким умовам певні засуджені жінки стають жертвами злочинів в УВП [9, с. 301]. На думку Ю. В. Бауліна й В. І. Борисова, кримінологічне значення має саме та поведінка жертви, яка сприяє виникненню злочинної рішучості та її реалізації або створює конкретні життєві ситуації, що передують вчиненню конкретного злочину [8, с. 40].

Отже, варто визнати, що в механізмі захисту права на життя як складового елемента права на особисту безпеку жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, варто на державному рівні постійно здійснювати заходи, спрямовані на удосконалення нормативної бази діяльності кримінально-виконавчої системи України; покращення контролю персоналу УВП, зокрема, за допомогою технічних засобів, у частині забезпечення контрольованості поведінки засуджених жінок у різних зонах УВП; удосконалення професійної складової

персоналу УВП з обов'язковим урахуванням психологічної особливості засуджених жінок; зменшення віктимогенності в УВП різними засобами залежно від типів жертв в УВП; здійснення заходів, спрямованих на відшкодування завданої шкоди жертвам посягань.

Джерела та література:

1. Конституція України / Електронний ресурс. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. Київ: Вид. Паливода А. В., 2007. 88 с.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.
4. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України / Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua>
5. Інформаційний портал «Права людини в Україні» / Електронний ресурс. Режим доступу : <https://khp.org>
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. // Офіційний вісник України. 2005. № 29. Ст. 1697.
7. Віктимологічні засади боротьби зі злочинами, що вчиняються в установах виконання покарань України : навч. посіб. для студ. юрид. навч. закл. / О. М. Джу́жа, В. В. Коваленко, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джу́жи та В. В. Коваленка. Хмельницький : ХмЦНП, 2012. 172 с.
8. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / кол. авт. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Вид-во Кроссрууд, 2008. 364 с.
9. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. О.М. Джу́жи. – Київ : Атіка, 2006. 352 с.

Chechel N. The right to life as an element of personal safety right of female offenders convicted to imprisonment in Ukraine. *The article discloses the legal aspects of the right to life belonging to the convicted female offenders in Ukraine which is an element of the right to personal security; defines the geography of crimes committed in penitentiaries for female offenders; emphasizes the issue of special training on institution specific penitentiary duties required for the penitentiary staff in compliance with female offenders' psychological peculiarities; defines separate determinants of female rights infringements of convicted women in Ukraine.*

Keywords: right to life, convicts' personal safety, imprisonment, a crime victim, penitentiary institution.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

А. С. Чубай

Науковий керівник: д.ю.н., доц. В. М. Кравчук

Проаналізовано проблему забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу в умовах поширення хвороби COVID-19. Проголошені у Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про права дитини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, інших міжнародних документах, здоров'я людини, право на його охорону та медичну допомогу знайшли закріплення на конституційному рівні у більшості цивілізованих країн світу в тому числі й в Україні.

Ключові слова: конституційне право; медична допомога; охорона здоров'я; права людини.

В Основному Законі України проголошено, що здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 КУ). Це одна із первинних передумов життєдіяльності людини.

Конституційне право на охорону здоров'я пов'язується з можливістю людини використовувати усі, соціальні, державні засоби, спрямовані на збереження, зміцнення та розвиток фізичного та психічного стану її організму. Щодо права на медичну допомогу то воно пов'язується з можливістю особи отримати допомогу при наявності певного захворювання. На даний час сфера охорони здоров'я, особливо в напрямку надання медичної допомоги суттєво реформується у зв'язку з прогресуючою хворобою. Пацієнти повинні бути забезпечені правом на якісну медичну допомогу, яка має відповідати принципам гуманізму та людяності. Кожній людині при будь-якому медичному втручанні мають гарантуватись якість і безпека, щоб не допустити невинуватих ризиків для життя та здоров'я.

Стаття 49 Конституції України визначає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. Дане положення Основного Закону України означає, що «кожен», тобто не важливо, чи це громадяни України, чи іноземці, чи особи без громадянства, забезпечені медичною допомогою. На основі Конституції України, міжнародних актів і практики Європейського суду з прав людини встановлено, що право на медичну допомогу – це можливість кожної людини вимагати від суб'єктів, що здійснюють медичне обслуговування населення, ужиття комплексу заходів, які спрямовані на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію фізичного й психічного стану її здоров'я [2, с. 135].

Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають основні принципи на яких ґрунтується охорона здоров'я. Одними з них є визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України та ще одним принципом є дотримання прав та свобод людини і громадянина у сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій [3]. Можна вважати, що на сьогоднішній день це є одними із пріоритетних принципів, на яких повинне ґрунтуватись дотримання наших прав та свобод, які передбачені Конституцією України.

Щоб здійснити наше право на охорону здоров'я, держава була змушена вдатися до обмеження прав і свобод людини, які повинні реалізовуватись лише у випадку введення надзвичайного стану в країні. Тобто, для того щоб захистити одні права особи, потрібно обмежити інші.

Також, постає питання, щодо охорони здоров'я медичних працівників, права яких теж захищаються ст. 49 Конституції України та пацієнтів які потрапляють в лікарні, оскільки, першочерговими причинами захворювання на коронавірусну інфекцію були і залишаються:

- нестача засобів індивідуального захисту належної якості та рівня захисту;
- переповнення лікарень та нестача робочої сили, що викликає перенавантаження лікарів;
- відсутність єдиного підходу з надання медичної допомоги;
- недостовірні результати тестування на COVID-19;
- відсутність або застарілість матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я [4,

с. 99].

Варто звернути увагу, також на Програму медичних гарантій на 2021 рік, яка була розроблена Національною службою здоров'я України, де велику увагу було зосереджено на проблемі коронавірусної інфекції. Щодо Програми медичних гарантій на 2022 рік, яка на даний період в розробці, пріоритетними тут залишаться вакцинація від COVID-19.

Держава зобов'язана здійснити певні заходи які матимуть позитивний результат, з метою захисту людини, її життя та здоров'я. Важливо підкреслити, що конституційна формула ефективного і доступного медичного обслуговування для всіх громадян під час протидії COVID-19 стосується як захисту від COVID-19, так і захисту тих, хто потребує медичної допомоги за іншими захворюваннями.

З вищевикладеного, можна зробити висновок, що в зв'язку з епідеміологічною ситуацією в країні, наша держава не може належним чином забезпечити охорону нашого здоров'я, надати відповідні, якісні медичні послуги, для того, щоб було забезпечене наше конституційне право на охорону здоров'я і медичну допомогу. Державі, варто переглянути способи врегулювання ситуації в країні та здійснити певні дії для досягнення позитивного результату в боротьбі з даною проблемою без обмежень наших прав. Найперше, це вдосконалити нормативну базу у питанні соціального захисту. Забезпечити належне

фінансування медичної сфери, створити безпечні, якісні умови лікування, переконатись у постійному постачанні кисню для медичних установ та контролювати постійну діяльність заводів які його виробляють. Доречним було б, розробити ефективні програми для лікування постковідного синдрому, забезпечити в лікарнях людям вільний, безкоштовний доступ до психологів. Варто звернути увагу на захист найбільш вразливих категорій людей, забезпечити доступність ліків, особливо, для старшого населення України.

Джерела та література:

1. Конституція України : чинне законодавство станом на 01 лютого 2021р.: Офіц. текст. Київ: Правова єдність, 2021. 64 с.
2. Швець Ю. Зміст конституційного права особи на охорону здоров'я. Підприємство, господарство і право. Київ, 2018. №8. С. 135-137. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/8/29.pdf> (дата звернення: 01. 12. 2021р.)
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>. (дата звернення: 01. 12. 2021р.)
4. Сидоренко А. Соціальний захист медичного працівника при боротьбі з COVID-19. Юридичні гарантії захисту конституційних прав і свобод людини в умовах COVID-19: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 черв. 2021р. Харків, 2021. С. 99-102.

Chubai A. Some issues of ensuring the right to health care and medical assistance in a pandemic. *The problem of ensuring the right to health care and medical assistance was analyzed in the context of the spread of COVID-19. Proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights, the UN Convention on the Rights of the Child, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, other international instruments, human health, the right to its protection and medical care are enshrined at the constitutional level in most civilized countries including in Ukraine.*

Keywords: *constitutional law, medical care, health care, human rights.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Н. Ф. Чубоха

У тезах розкривається поняття цивільно-правового захисту як суб'єктивного права особи, суб'єктивні інтереси та права якої порушені, не визнаються або ж оспорюються.

Ключові слова: *цивільно-правовий захист, суб'єктивне право, суб'єктивний (законний, охоронюваний) інтерес, процесуальні аспекти.*

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання цивільних відносин спрямоване на нормальне здійснення суб'єктивних прав їх учасників, в тому числі і на їх захист у разі порушення. Як зазначає Н. Кузнєцова, «правове регулювання будь-яких суспільних відносин пов'язане з процесом трансформації правових приписів в площину фактичних суспільних відносин передбачає, що кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту» [1, 100]. Це досягається за допомогою регулятивних, попереджувальних та охоронних способів. Основне місце у цьому посідають норми з регулятивною спрямованістю, що визначають характер і зміст, порядок набуття та здійснення прав і обов'язків.

І. В. Амірханова розглядає захист прав і законних інтересів осіб як складову частину механізму правового забезпечення поряд із безпосереднім регулятивним впливом, що являє собою сукупність заходів, прийомів і способів визначення меж поведінки індивіда у суспільстві, створення умов для формування і реалізації його інтересів, спрямованих на забезпечення

нормального здійснення прав та обов'язків, відновлення порушеного права і попередження правопорушень [2, 33].

Предметом цивільно-правового захисту є не тільки суб'єктивні цивільні права, але й охоронювані законом інтереси (ст.15 Цивільного кодексу України (далі ЦК), ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України(далі ЦПК) [3; 4]. Суб'єктивне цивільне право і охоронюваний законом інтерес є дуже близькими і часто співпадають, адже в основі кожного суб'єктивного права лежить той чи інший інтерес, для задоволення якого суб'єктивне право і надається уповноваженій особі. Цивільні інтереси, як правило, в переважній більшості випадків опосередковуються конкретними суб'єктивними правами, у зв'язку з чим захист суб'єктивного права являє собою і захист охоронюваного законом інтересу.

Залежно від суб'єкта, що забезпечує здійснення захист, у доктрині цивільного права сформувався усталений підхід до поділу форм захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну. Захист прав та інтересів у юрисдикційній формі здійснюється спеціально уповноваженими державою для цієї діяльності компетентними органами із властивим кожному з них певним процесуальним порядком, водночас захист прав у неюрисдикційній формі відбувається в рамках самого матеріального правовідношення та реалізується безпосередньо його учасниками. А тому неюрисдикційна форма захисту – це захист суб'єктивного цивільного права без звернення до суду чи інших уповноважених органів. Різновидом неюрисдикційного захисту цивільних прав є самозахист відповідно до ст. 19 ЦК України. Сутність останнього полягає виключно у можливості вчинення дій фактичного характеру, або ж він не обмежується лише діями фактичного характеру, а може включати в себе також юридичні дії, в тому числі й заходи оперативного впливу на порушника [5, 261–262] Сюди варто віднести необхідну оборону та крайню необхідність, регламентовані ст.ст. 1169, 1171 ЦК України як способи самозахисту за наявності протиправного посягання чи виникнення небезпеки. Підставами захисту відповідно до ч. 2 ст. 15 є порушення, невизнання або оспорювання цивільного права та інтересу особи як учасника цивільних правовідносин. Саме реалізація певної системи заходів, які включають різноманітні способи, форми, засоби та заходи, спрямовані на забезпечення нормального здійснення прав та обов'язків, відновлення порушеного права та запобігання правопорушень і забезпечують досягнення результатів захисту цивільних прав. Серед них варто виокремити превентивний захист, який здійснюється на підставі виникнення реальної загрози порушення суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів можливий при самозахисті особи. Наприклад, ст. 282 ЦК України зазначає, що фізична особа має право вимагати усунення небезпеки, створеної внаслідок підприємницької або іншої діяльності, яка загрожує життю і здоров'ю [3].

Суб'єктом цивільно-правового захисту незалежно від його форм є саме особа, чії інтереси або суб'єктивні права порушені, невизнані або ж оспорується.. Виходячи із диспозитивності приватних відносин особа, як учасник цивільних правовідносин, не може бути примушена до дій, в т. ч. і щодо захисту своїх інтересів. Право на захист є елементом її суб'єктивного цивільного права і згідно ст.ст. 12,20 ЦК України вона на власний розсуд визначає чи здійснювати захист, обирає спосіб, форму та момент для цього. Вона є ініціативною стороною у відносинах захисту, має повноваження як носій порушеного цивільного права чи інтересу (ст.15 ЦК України). Така її поведінка відповідає вимогам ст. 12 ЦК України, де особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Захист - особливе право суб'єкта цивільних правовідносин, яке реалізується лише ним та за наявності відповідних умов (порушення права, інтересу або ж загрози їх порушення тощо) та вільного, усвідомленого бажання особи – потерпілого (позивача) захищатися, усвідомлюючи свою поведінку та необхідні для цього дії.

Саме тому суб'єктом права на захист (його носієм, володільцем) є особа, якій належить порушене (або невизнане, оспорюване) право чи інтерес, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Проте наявність у ЦК України ст.ст. 16, 17, 18 ЦК України: «Захист цивільних прав та інтересів судом», «Захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або

органами місцевого самоврядування», «Захист цивільних прав нотаріусом» називає суб'єктами захисту зазначених вище учасників суспільних відносин. Такі положення є колізійними, оскільки право на захист належить потерпілій особі, як носію права на захист порушених цивільних прав та інтересів. Адже Президент, нотаріус та інші особи є суб'єктами захисту, проте їх відношення до права на захист конкретної особи є досить опосередкованим та завжди залежить власне від бажання самого суб'єкта захисту, потерпілої особи. Реалізуючи юрисдикційну форму захисту зазначені суб'єкти публічного права є опосередкованими учасниками цивільних правовідносин захисту суб'єктивних прав та інтересів особи.

Т. І. Ілларионова, Б. М. Гонгалюк та В. О. Плетнев зазначають, що цивільно-правовий захист порушених прав являє собою охоронний вплив норм, то способи захисту є нічим іншим як передбачені законом заходи реакції уповноважених осіб на порушення цивільних прав [6; 46, 53]. Адже як зазначає В. Тархов, охорона кожного права існує постійно, має на меті не допустити його порушень; до захисту ми вдаємося лише при його порушенні, або ж загрози порушення[7, 221].

Поряд із матеріально-правовими аспектами цивільно-правового захисту варто зазначити про його процесуальні (процедурні) аспекти. В. А. Белов під процесом вбачає застосування заходів або способів захисту цивільних прав, спрямованих на припинення наявного правопорушення, запобігання настанню або мінімізацію його шкідливих наслідків, а також на відновлення вже порушеного суб'єктивного права і (або) законного інтересу [8, 545, 526]. Тут акцент робиться на певний правовий результат, досягнутий при вчиненні певних правомірних дій із застосування до суб'єктивного права та охоронюваного законом інтересу обраного заходу впливу. У цьому випадку захист розглядається як не абстрактний захід (система заходів) і не діяльність із їх застосування, а результат, що виник при реалізації певного заходу в межах цієї діяльності. Проте якщо відсутній результат, то можна вважати що захист не відбувся. Процесуальне правовідношення являє собою сукупність дій, що вчиняються уповноваженою особою (суддею, третейським суддею) і сторонами правового конфлікту, результатом якого є гарантоване державою здійснення права (однією зі сторін спору) [9,127]. Ознаками цієї діяльності є наявність волевиявлення особи (або обох сторін правового конфлікту) та легальної процесуальної форми, можливість примусового здійснення порушеного або оспорюваного цивільного права (гарантованість державою примусового виконання його результатів), особливий правовий статус суб'єкта, який здійснює захист. [10, 31]. Захист права не може бути полягати в отриманні судового рішення у справі, в якому передбачено один із передбачених ст. 16 ЦК України способів захисту. Рішення має відповідати усім вимогам процесуального законодавства, адже практика свідчить про скасування рішень у цивільних справах саме з цих підстав.

ВИСНОВОК Захист цивільних прав є матеріально – процесуальною категорією, яка поєднує матеріальні (способи захисту) та процесуальні (форми і засоби) елементи, які тісно взаємопов'язані між собою та забезпечують досягнення результату. З цієї метою потерпіла особа вчиняє фактичні чи юридичні дії з дотриманням вимог законності, допустимості, розумності, справедливості та відповідності засобів, способів тощо. Метою цивільно-правового захисту є відновлення порушених прав особи, компенсація порушеного інтересу, припинення протиправних дій, які перешкоджають здійсненню права особи та відновлення усього втраченого нею. Відсутність бажання, необхідних засобів чи довіри до юрисдикційного органу держави є підставою відмови особи від здійснення захисту належних особі прав та інтересів.

Джерела та література:

1. Кузнецова Н. С. Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав // Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. - Юридичні науки. – 2009. – Вип. 81. – С.100-106.

2. Амирханова И. В. Гражданско-правовое обеспечение интересов предпринимателей: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03;12.00.06 /

Амирханова Ирина Викторовна; Каз.нац.ун-т им. аль-Фараби. – Алматы: Қазақ у-ті, 2005. – 46 с.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Цивільний процесуальний кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

5. Харитонов Є. О. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. Київ : Істина, 2003.- 776 с.

6. Гражданское право: учеб. для вузов / под общ. ред. Т. И. Илларионовой и др. – М.: Изд. группа НОРМА – ИНФРА-М, 1998. – Ч. 1– 464 с.).

7. Тархов В. А. Гражданское право. Общая часть. Курс лекций, г. Чебоксары: Чув. кн. изд-во, 1997. - 331 с.

8. Белов В. А. Гражданское право. Т. II. Общая часть. Лица, блага, факты: учебник для ба- калавров / В. А. Белов. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 1093 с.

9. Михайлова Е. В. Процессуальные формы защиты субъективных гражданских прав, свобод и законных интересов в Российской Федерации (судебные и несудебные): моногр. / Михайлова Е. В. – М.: Проспект, 2014. – 280 с.

10. Михайлова Е. В. Процессуальные формы защиты субъективных гражданских прав, свобод и законных интересов в Российской Федерации: судебные и несудебные: автореф. дисс. на соискание учен степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Михайлова Е. В. – М., 2013. – 46 с.

Chubokha N. Some aspects of civil law protection. *The thesis reveals the concept of civil protection as a subjective right of a person whose subjective interests and rights are violated, not recognized or disputed.*

Keywords: *civil law protection, subjective law, subjective (legal, protected) interest, procedural aspects.*

ПОНЯТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАНИНА

Т. И. Чугунова

В статье на основе анализа литературы и законодательства высказано обобщающее суждение о необходимости переосмысления подходов к определению национальной безопасности с учетом достижения цели поступательного и прогрессивного развития общества и государства на основе обеспечения прав и свобод гражданина.

Ключевые слова: *концепция, национальная безопасность, права и свободы гражданина.*

Проблема обеспечения национальной безопасности, как важнейшая проблема современности, находится в центре внимания как белорусских, так и зарубежных ученых. Одной из самых спорных категорий является понятие национальной безопасности. Безусловно, определить единственно верную общетеоретическую дефиницию национальной безопасности достаточно сложно. Однако, выработка корректного терминологического аппарата – необходимое условие наличия эффективного законодательства, направленного не только на укрепление в целом национальной безопасности государства, но и на обеспечение конституционных прав и свобод, высокого качества жизни гражданина.

В научной литературе используется достаточно большое количество подходов к определению национальной безопасности. Являясь объемным и достаточно неоднозначным,

оно вызвало широкую научную дискуссию среди представителей ряда наук (философии, истории, социологии, политологии, права). Отдельные авторы обращают внимание на его излишнюю широту, поскольку оно объединяет в себе все виды безопасности государства (национальную, государственную, конституционную). Так, например, Кукловский А. А. полагает, что национальная безопасность – это «состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства, достигаемое совместными действиями государственных и общественных институтов путем гибкого использования политических, экономических и иных средств как во внутренней деятельности государства, так и на международном уровне» [1, с. 8-9].

Другие ученые высказывают точку зрения, согласно которой говорить о национальной безопасности государства допустимо только тогда, когда речь идет о национальной доктрине, т.е. о наиболее общих представлениях о месте и роли государства в системе международных отношений, его исторических судьбах, стратегических целях и интересах нации, понимаемой как государство-нация [2, с. 38].

С целью ухода от неоднозначного термина «национальная безопасность», отдельные исследователи предлагают взамен использовать конструкцию «государственная безопасность». Но существует точка зрения, поддерживаемая в том числе С. Минасяном, что следует различать понятия «государственная безопасность» и «национальная безопасность» и соотносить их как часть и целое.

В западной политико-философской традиции понятия «государственная безопасность» и «национальная безопасность» часто употребляются как синонимы [3, с. 101]. «Западной» традиции придерживается В. С. Пирумов, понимая под национальной безопасностью защиту национальных ценностей (материальной, интеллектуальной, духовной собственности) и рассматривая понятия «национальная безопасность» и «государственная безопасность» как синонимы [4, с. 58]. В отечественной же научной литературе преобладает точка зрения о том, что «национальная и государственная безопасность отличаются по масштабам охвата интересов социальных структур их составляющих. Национальная безопасность понятие более широкое, чем государственная. Но сферы обеспечения национальной и государственной безопасности могут совпадать» [5, с. 33].

Принятие Конституции Республики Беларусь 1994 года вызвало необходимость приведения системы обеспечения национальной безопасности в соответствие с Основным Законом, международными нормами, направлениями внутренней и внешней политики государства. В связи с этим 27 марта 1995 года Советом Безопасности была одобрена Концепция национальной безопасности Республики Беларусь (далее – Концепция). Указом Президента Республики Беларусь от 17.07.2001 г. № 390 принята следующая Концепция. В ней впервые получили нормативное закрепление такие понятия, как национальная безопасность, жизненно важные интересы, угрозы национальной безопасности и обеспечение национальной безопасности. В частности, национальная безопасность определялась как состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз. Ныне действующей Концепцией, утв. Указом Президента Республики Беларусь от 9 ноября 2010 г. № 575, данная дефиниция национальной безопасности сохранена [6, п. 4].

Определение, закрепленное в Концепции, достаточно широкое и в целом соответствует сущности национальной безопасности. Однако, начало XXI в., характеризующееся появлением новых вызовов и угроз наряду с традиционно существующими (глобализация, терроризм, формирование так называемого «сетевого мира» и др.), обусловило трансформацию акцентов обеспечения безопасности на разных уровнях, но прежде всего, на национальном. Таким образом, вопросы правового регулирования обеспечения национальной безопасности Республики Беларусь были и остаются приоритетными.

В условиях происходящих перемен, по нашему мнению, возникает необходимость переосмысления Концепции и подходов к определению национальной безопасности. В связи с этим юридическая наука должна сказать свое слово не только в формировании понятийного аппарата, в том числе общетеоретической дефиниции национальной безопасности, но и при разработке нормативных правовых актов в данной сфере.

Проанализировав отдельные представленные в научной литературе точки зрения на понятие национальной безопасности, можно согласиться с теми авторами, которые считают, что национальная безопасность, это не только статичное состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз, но и «тенденции развития социума, его структур, институтов и установлений, при которых обеспечивается сохранение их качественной определенности с объективно обусловленными инновациями в ней и свободное, соответствующее собственной природе и ею определяемой, функционирование» [7, с. 91]. Полагаем, что национальная безопасность должна закреплять тенденции и стратегические цели поступательного и прогрессивного развития общества и государства на основе всестороннего обеспечения конституционных прав и свобод гражданина.

Источники и литература:

1. Куковский А. А. Национальная безопасность в Российской Федерации: теоретико-правовое исследование. Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. А. Куковский. – М.: АНО ВПО Центросоюза РФ «Российский университет кооперации», 2011. – 22 с.
2. Вишняков В. Г. О методологических основах правового регулирования проблем безопасности Российской Федерации / В. Г. Вишняков // Журнал российского права. – 2005. – № 9. – С. 27 - 39.
3. Минасян С. Мировой опыт принятия концепции национальной безопасности // 21-й ВЕК. – 2006. – № 2 (4). – С. 78-111.
4. Пирумов В. С. Методология комплексного исследования проблем безопасности России. Проблемы глобальной безопасности / В. С. Пирумов. – М.: ИНИОН РАН, 1995. – 120 с.
5. Мясникович М. В., Пузигов В. В. Основные направления обеспечения национальной безопасности Республики Беларусь. Современное состояние и перспективы / М. В. Мясникович, В. В. Пузигов и др. – Монография. – Мн.: Изд-во «Экономика и право», 2003. – 451 с.
6. Об утверждении Концепции национальной безопасности Республики Беларусь [Электронный ресурс]: Указ Президента Республики Беларусь, 9 ноября 2010 г. № 575: в ред. от 24 янв. 2014 г. № 49 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021.
7. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков // Безопасность. – 1994. – № 36. – С. 91-94.

Chugunova T. The concept of national security in the context of ensuring the rights and freedoms of a citizen. *The article contains based on the analysis of literature and legislation generalizing judgment about the need to rethink approaches to the definition of national security, taking into account the achievement of the goal of the progressive and progressive development of society and the state on the basis of ensuring the rights and freedoms of the citizen.*

Keywords: *concept, national security, rights and freedoms of a citizen.*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Б. О. Чупринський

У тезах на основі аналізу освітньо-професійної програми першого та другого рівня вищої освіти за спеціальностями право та правоохоронна діяльність актуалізовано питання формування комунікативної компетентності у майбутніх правоохоронців та юристів.

Ключові слова: *компетентність, конфлікт, комунікація, правоохоронна діяльність, право.*

На сучасному етапі розвитку суспільства нові правоохоронні завдання часто виявляються для вітчизняних фахівців інноваційними і вимагають спеціальної підготовки, яка не вкладається у контекст традиційних форм і методів професійної підготовки правоохоронців та правників загалом. Беззаперечним є той факт, що від рівня розвитку навичок, умінь та якостей ефективного професійного спілкування залежить успіх професійної діяльності даної категорії працівників.

В юридичній літературі формуванню комунікативної компетентності у майбутніх правоохоронців приділено особливу увагу у дослідженнях М. Ісаєнко, О. Новікової та К. Пономаренко, Л. Дунець, Н. Вовка та інших. Вчені акцентують увагу на тому, що в умовах професійної підготовки майбутніх правоохоронців повинні засвоїти необхідний досвід спілкування, набути відповідні знання, уміння і навички організації та здійснення різних форм комунікативної взаємодії з людьми [1].

Протягом усього робочого часу правоохоронець повинен покладатися на усне та письмове повідомлення, вибираючи відповідні стилі спілкування. Продовженням цього є звітність про вжиті заходи, оцінки та методи тестування; особливо якщо правоохоронець працював у ролі переговорника і, звичайно, якщо потрібно дати оцінку або придатність до виконання службових обов'язків. Потрібно пам'ятати і про базові навички спілкування: мову тіла, міміку, зовнішній вигляд і тембр голосу. Людина буде і розширює цей фундаментальний набір навичок та інші не вербальні навички для вираження більш складних форм спілкування. Тембр голосу, темп, висота тону, модуляція, мова тіла, міміка – ці елементи спілкування можна використовувати для висловлення впевненості та довіри, і навпаки, якщо вони використовуються неналежним чином, це може знищити довіру. Саме тому працівникам правоохоронних структур потрібно приділяти значну увагу мові тіла людей, з якими вони контактують, але зберігати доброзичливий тон до тих пір, поки дозволяє ситуація. Хоча насильство та фізична сила є частиною роботи працівників правоохоронних органів, небезпечній ситуації можна запобігти обережним та ефективним використанням комунікативних навичок [2, с. 180-182].

Таким чином, при формуванні професійної компетентності майбутніх правоохоронців особливу увагу слід приділяти комунікативній компетентності, яку можна представити як сукупність відповідних компетенцій які передбачають формування певних знань, розуміння та умінь : компетенція активне слухання передбачає формування умінь слухати та чути, уточнювати почуте та надавати зворотний зв'язок у вербальній, невербальній та паравербальній формі, підтримувати візуальний контакт зі співрозмовником, працювати з паузою; робота з емоціями – формує умінь розпізнавати, визнавати, називати, уточнювати емоції, трансформувати емоції у творчий ресурс для сторін; резюмування, префразування та переформулювання – умінь доречно застосовувати, усвідомлювати сутність, значення повідомлення співрозмовника, відслідковувати конфліктогени, переформулювати повідомлення з виключенням конфліктогенів, проясненням змісту і сенсу повідомлення; міжкультурна комунікація – спілкуватися з представниками інших культур, толерантно ставитися до культурних відмінностей співрозмовника; постановка запитань – доречно ставити різні види запитань, чітко та просто формулювати запитання; невербальна комунікація – розпізнавати невербальні повідомлення, контролювати власні невербальні повідомлення, передавати їх з дотриманням принципу нейтральності та утриманням балансу сторін [3, с. 195-196].

Формування комунікативної компетентності у працівників правоохоронних органів передбачає формування системи знань та умінь у сфері конфліктології, з огляду на ті ситуації та умови в яких дуже часто приходить дія правоохоронця: ситуації емоційної напруги, конфлікті ситуації, психологічного тиску, небезпеки, припинення агресії, схиляння до відмови від протиправної поведінки, тощо. Разом з комунікативною компетентністю вказані ситуації потребують навичок спілкування у конфліктній ситуації.

Щодо ефективних методів формування комунікативної компетентності, то варто зазначити, що провідне місце в процесі професійної підготовки працівників правоохоронних органів належить використанню активних методів групової психологічної роботи, зокрема, тренінгової роботі, яка вдало поєднує передачу психологічних знань й формування

конкретних моделей професійної поведінки; дозволяє навчити розумінню психологічної сутності і закономірностей реальних процесів взаємовпливу і взаємодії людей між собою; об'єктивує помилкові установки та оціночні стереотипи у поведінці й формує та розвиває здатність до адекватного і повного самопізнання; дозволяє удосконалювати емоційний та когнітивний самоконтроль, підвищувати рівень саморегуляції й навчити на цій основі більш ефективним моделям взаємодії з іншими; розвиває здатності виявляти нові нестандартні рішення проблем, нові засоби самовираження майбутніх правоохоронців та правників у закладах вищої освіти.

Джерела та література:

1. Вовк Н. П. Розвиток ефективного професійного спілкування курсанта-майбутнього працівника державного пожежного нагляду у навчально-виховному процесі ВНЗ МНС України. Освіта дорослих як фактор соціалізації і соціального захисту в сучасному суспільстві: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси, 2010. 360 с.
2. Макогончук Наталія Віталіївна. Роль спілкування у професійній діяльності правоохоронця. Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 жовтня 2020 року). С. 180-182.
3. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

Chuprynsky B. Formation of communicative competence in future law enforcement. *У тезах на основі аналізу освітньо-професійної програми першого та другого рівня вищої освіти за спеціальностями право та правоохоронна діяльність актуалізовано питання формування комунікативної компетентності у майбутніх правоохоронців та юристів.*

Keywords: компетентність, конфлікт, комунікація, правоохоронна діяльність, право.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ШЛЯХОМ ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

А. В. Швець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У статті досліджено проблеми забезпечення права на недоторканність ділової репутації, проаналізовано особливості недостовірної інформації, яка є підставою для порушення цього права.

Ключові слова: особисте немайнове право, право на недоторканність ділової репутації, ділова репутація, недостовірна інформація.

Актуальність теми дослідження. Ділова репутація є умовою успішної діяльності фізичної особи, а тому сприяє її розвитку та підтверджує її високі професійні та морально-етичні якості. У зв'язку з тією ситуацією, що склалася в останні роки, дедалі більше звертаються з позовом до суду про порушення права на недоторканність ділової репутації шляхом поширення недостовірної інформації. Тож актуальність теми дослідження зумовлена визначенням особливостей ділової репутації, а також застосуванням цивільно-правового захисту в разі її порушення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особисті немайнові права є тими невідчужуваними правами, які забезпечують соціальне буття фізичної особи, чільне місце серед яких займає право на недоторканність ділової репутації.

На міжнародному рівні, зокрема в Загальній декларації прав людини, закріплено положення про те, що ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на його репутацію і відповідно має право на захист закону від такого посягання [1].

Забезпечення права на недоторканність ділової репутації на національному рівні ускладнюється відсутністю чіткого визначення поняття «ділова репутація». Чинний Цивільний кодекс України присвячує цьому питання лише статтю 299, проте знаходить своє продовження у статтях 276-278, але і це є недостатнім, а тому спричиняє прогалини в законодавстві і зумовлює невідповідність правового регулювання [2].

У Постанові Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 № 1 зазначено: «Під діловою репутацією фізичної особи слід розуміти набуту особою суспільну оцінку її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків» [3]. Зокрема і в цивілістиці висловлюють різні позиції щодо розуміння цього поняття, і безумовно кожна з них заслуговує на увагу, проте, на наш погляд, найточнішим є визначення І. В. Саприкіної, яка стверджує що ділова репутація – це інформація, яка набула рис суспільного значення про досягнення тієї чи іншої особи [4].

Відповідно до частини 2 статті 34 Конституції України кожному гарантується право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [5]. Проте варто зазначити, що цьому праву кореспондент обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її ділову репутацію. Виходячи з цього у своїй постанові Пленум Верховного суду зазначив, що під недостовірною інформацією слід розуміти таку, що не відповідає дійсності, а отже викликає сумніви щодо її правдивості [3].

Важливою проблемою залишається спосіб захисту права на недоторканність ділової репутації від протиправних посягань. Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації, а найголовніше з'ясувати, є вона фактичним твердженням чи оціночним судженням. У своєму рішенні ЄСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії» зазначив: «Нааявність фактів може бути продемонстрована (доведена), тоді як правдивість оціночних суджень не підлягає доведенню» (п. 46) [6]. Оскільки на конституційному рівні закріплено право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, то будь-яка критика поведінки та оцінки вчинків фізичної особи не є предметом судового захисту.

В науковій доктрині виділяють «негативну інформацію». Проте дослідники, зокрема О. Кохановська, висловлює думку про те, що цей тип інформації є надто суб'єктивним, а тому може призвести до помилок при його застосуванні. Як «негативна» може суб'єктивно сприйматись інформація, яка не є такою в загальному розумінні, і доведення її достовірності буде абсурдним.

Обов'язком засобів масової інформації є повідомлення інформації, що становить суспільний інтерес. А тому журналіст має право написати статтю, описуючи в ній як позитивні, так і звертати увагу на ті негативні риси, недоліки, які притаманні будь-якій особі, про які йому стало відомо. О. Кохановська стверджує, що негативна інформація є результатом дій журналіста, який вважає своїм обов'язком проінформувати громадськість про будь-які прояви у суспільстві, а також не замовчувати інформацію, яка є значущою для вирішення суспільних проблем (Наприклад, корупція, екологічна безпека тощо). Таким чином, у випадку доведення достовірності негативної інформації, спростуватися вона не повинна [7].

Цивільний кодекс України передбачає можливість звернення особи до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування [2]. Проте гострою проблемою залишаються витрати, які фізична особа, право якої порушено, зобов'язана нести у випадку, коли поширювачем недостовірної інформації є особа невідома. Тому особа несе судові витрати, які складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи, що закріплені у статті 133 Цивільного процесуального кодексу України [8].

Варто зазначити, що цивільне законодавство передбачає право особи, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, на їх відшкодування, зокрема на ті, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права [4]. Найбільш дискусійним залишається питання про відсутність сталої системи нарахування розміру компенсації моральної шкоди як способу захисту ділової репутації, оскільки це залежить від обставин справи, підтвердженістю належними, допустими і достовірними доказами, а найголовніше встановлення причинного зв'язку між діянням та його наслідками.

Висновки. Отже, визначення поняття «ділова репутація» повинно бути закріплено на законодавчому рівні. Враховуючи, те що ділова репутація, належить до тих прав людини, що зумовлені її природою і є невідчужуваними, то варто закріпити спеціальні способи захисту цього права, які визначатимуть його особливості та вагомість для кожної фізичної особи індивідуально.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2009 № 1 // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 3. – Ст. 7.
4. Саприкіна І. В. Поняття захисту честі, гідності, ділової репутації у сучасному цивільному праві. Часопис Хмельницького університету управління і права. – 2005. – № 3 (15). – С. 137-142.
5. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.07.1986 року у справі Лінгенса № 12/1984/84/131. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/SO0496.html
7. Кохановська О. В. Проблеми захисту чесності, гідності та ділової репутації особи в Цивільному кодексі України. Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 6. – С. 30-35.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.

Shvets A. Violation of the right to inviolability of business reputation by disseminating inaccurate information. *The article examines the problems of ensuring the right to inviolability of business reputation, analyzes the features of inaccurate information, which is the basis for violation of this right.*

Keywords: *personal non-property right, right to inviolability of business reputation, business reputation, unreliable information.*

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

А. Б. Шевчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У даному дослідженні розглянуто основні положення захисту цивільних прав та інтересів, які охороняються законом, а також підстави для такого захисту. Визначено, що до захисту порушених прав та інтересів відносять матеріально-правові засоби, які полягають у визначенні способів захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу. Розглянуто поняття права на захист, як законодавчо закріплену можливість особи використати різні способи для відновлення порушеного права.

Ключові слова: *цивільне право, захист, цивільний інтерес, способи захисту.*

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 15 Цивільного Кодексу України (далі - ЦК), кожній особі гарантовано право на захист свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного цивільного права, та на захист свого інтересу, котрий не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [1]. Проблема щодо захисту цивільних прав та інтересів залишається на сьогодні актуальною, адже ефективний захист не тільки сприяє відновленню

порушеного права та показує реальну можливість скористатися відповідними механізмами такого захисту, а й має превентивний характер і є втіленням принципу верховенства права в суспільстві.

В основі права на захист цивільних прав та інтересів, зазначеного в ЦК, лежать такі норми Конституції України, як обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ст. 13), споживачів (ст. 42), захист прав і свобод людини судом та іншими державними органами (ст. 55) [2]. Цивільно-правовий захист – це вид і міра можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, передбаченого законом. Для уповноваженої особи застосування захисту становить право, яке означає змогу самостійно здійснити поновлення порушеного права у межах і порядку, визначеному законом (самозахист) або звернутися до державного, самоврядного чи громадського органу або особи за захистом свого права чи інтересу [3, ст. 116].

До прав, що підлягають захисту, відносять всі особисті майнові та немайнові права, які належать суб'єктам цивільних відносин і входять до змісту їх правоздатності. Порушення, невизнання та оспорювання цих прав є підставою для їх захисту. Порушення цивільного права є наслідком протиправної поведінки контрагента, діями якого завдано шкоду суб'єктивним правам та інтересам правомочної сторони. Відповідно до положень ЦК України, таке порушення може проявлятися в неповазі до гідності та честі фізичної особи (ст. 297), невиконанні або виконанні з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (ст. 610) тощо [1]. Невизнання належних особі цивільних прав та інтересів пов'язане з активними, та і пасивними діями контрагента, які спрямовані на повне або часткове заперечення суб'єктивних прав. Вказані дії створюють невпевненість носія суб'єктивних прав, декларованих йому державою, у своєму правовому статусі. Наявність спору між учасниками цивільно-правових відносин про приналежність чи відсутність права в одній із сторін є оспорюванням права [4, ст. 66]. Оспорювання прав, що підлягають захисту, здійснюється відповідно до чинного законодавства (ЦК України).

На наш погляд, дещо дискусійною є категорія захисту цивільного інтересу. В першу чергу, варто зауважити на те, що законодавцем не визначено поняття цивільного інтересу, що унеможливує повне та правильне його розуміння. За рішенням Конституційного Суду України поняття «охоронюваний законом інтерес» потрібно розуміти, як прагнення до користування конкретним благом, зумовлене змістом права та яке є самостійним об'єктом судового захисту й інших засобів правової охорони [3].

Деякі науковці, такі як Харитонов, Венедіктова та інші, вважають, що цивільний інтерес можна розглядати як мету суб'єктивного права, потребу, необхідність, котра змушує особу вступати в цивільні відносини. Якщо розглядати охоронюваний законом інтерес як складову суб'єктивного права, то можна припустити, що її захист реалізовується тими ж нормами, якими захищаються і суб'єктивні права. Проте, коли вважати охоронюваний законом інтерес самостійною категорією, яка існує не «в середині», а «поряд» з суб'єктивним правом, то захист законного інтересу забезпечують об'єктивні правові норми, основні принципи та дух законодавства [5, ст. 126]. Ми ж вважаємо, що охоронюваний законом інтерес є окремою юридичною категорією, яка підлягає захисту таким же чином, як і суб'єктивне право.

До захисту порушених прав та інтересів відносять матеріально-правові засоби, які полягають у визначенні способів захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу, з метою усунення перешкод при їх здійсненні. Загальний перелік способів захисту цивільних прав та інтересів, які підлягають застосуванню при їх порушенні, невизнанні чи оспорюванні, визначено ЦК України (ст. 16). Серед них виділяють визнання права, припинення дій, які порушують право, та ін. [1].

Оскільки перелік способів захисту цивільних прав та інтересів є невичерпним, то, на нашу думку, це дає змогу для вибору певного способу захисту. Вибір способу захисту залежить від характеру правопорушення та особливостей правовідносин між сторонами з метою ефективного їх поновлення. Адже відновлення суб'єктивного права не може відбутися за допомогою механізму, який не входить у сферу регулювання цивільно-правових відносин

[4, с. 69]. Наприклад, у договірних правовідносинах сторони можуть визначити такий спосіб захисту, який буде влаштовувати кожну зі сторін при невиконанні своїх зобов'язань.

Висновок. Отже, важливим інститутом цивільного права є забезпечення реального захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів. Базуючись на одному з основних принципів цивільного права, здійснення права на захист завжди відображає активну волю поведінку особи, право якої порушене, невизнане чи оспорюване, її свідомий вибір певного варіанта правової поведінки. Способи захисту порушених цивільних прав та інтересів, передбачені законодавцем, свідчать про зв'язок між наявністю суб'єктивного цивільного права та інтересу з можливістю фактичного їх захисту.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Цивільне право України: навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Правова єдність, 2009. – 116 с.
4. Родоман Т. О. До питання способів захисту цивільних прав та інтересів у контексті положень ст. 16 Цивільного кодексу України / Т. О. Родоман // Цивільне право та цивільний процес. – 2015. – № 4 (41). – С. 65-70.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України: від 01.12.2004 р. // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 239 (Додаток «Документи»). – С. 7-12.
6. Венедіктова І. В. Цивільно-правові способи захисту охоронюваних законом інтересів / І. В. Венедіктова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 121–126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11vivozi.pdf>

Shevchuk A. The question of protection methods of civil rights and interests. *This study examines the main provisions of the protection of civil rights and interests protected by law, as well as the grounds for such protection. It is determined that the protection of violated rights and interests includes substantive remedies, which are to determine ways to protect civil rights and legally protected interests. The notion of the right to protection is considered as a legally enshrined possibility of a person to use various methods to restore the violated right.*

Keywords: *civil law, protection, civil interest, methods of protection.*

ОСОБИСТА ІНФОРМОВАНА ЗГОДА ПАЦІЄНТА: ВИНЯТКИ ІЗ ЗАГАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

М. Ю. Щирба, І. І. Войтович

Розкрито питання нормативного регулювання інформаційної згоди пацієнта на адекватне лікування його хвороби. Визначено історію становлення цього інституту прав пацієнтів та медичних працівників. Оцінено моделі поведінки лікаря та пацієнта.

Ключові слова: *інформаційна згода пацієнта, правові основи лікування, права лікаря, права пацієнта.*

«Опікунська» модель відносин між людьми втрачає свої позиції у громадському житті. Взявши старт у політиці, ідея партнерства проникла в найпотаємніші куточки життя людини.

Не залишилася осторонь цього процесу і медицина. Патерналізм, що традиційно панував у медичній практиці, хоч і з великим опором, але все ж таки поступається місцем

принципу співпраці. Моральна цінність автономії пацієнта виявилася настільки високою, що благодяння лікаря всупереч волі та бажанню пацієнта стало вважатися неприпустимим.

Центром руху за права пацієнтів стала лікарня, що символізує всю сучасну медицину з її розгалуженістю, насиченістю різноманітною апаратурою, підвищеною вразливістю пацієнта. На відміну від інших рухів за громадянські права, боротьба за права пацієнтів розгорнулася не з ініціативи зацікавленої сторони. Вирішальну роль відіграли адміністратори лікарень та їхня організація – Американська асоціація лікарень [9, с. 14].

У 1969 р. Об'єднана комісія з акредитації лікарень, що діяла в США, видала документ, у якому позначила проблеми пацієнтів. Численні групи активістів запропонували перевидати документ, звернувши увагу на потреби та майбутнє пацієнтів. Потім Американська асоціація лікарень стала активно обговорювати питання прав пацієнтів та схвалила білл про права наприкінці 1972 р. (опубліковано у 1973 р.). Право пацієнтів на автономію вперше набуло офіційного визнання. Це революційний документ, порівняно з традиційним Гіппократівським патерналізмом, оскільки вперше лікарі були позбавлені монопольного права на прийняття рішень.

Серед прав пацієнта, прийнятих Американською асоціацією лікарень, першорядне значення має право на інформацію, необхідну для поінформованої згоди. Саме з кінця 1972 р. так зване право поінформованої згоди переміщається в центр досліджень американської біоетики і набуває широкого поширення в медичній практиці [5, с. 38].

Під поінформованою згодою розуміється добровільне ухвалення пацієнтом курсу лікування або терапевтичної процедури після надання лікарем адекватної інформації. Можна умовно виділити два основні елементи цього процесу: 1) надання інформації та 2) отримання згоди. Перший елемент включає поняття добровільності і компетентності. Лікаря зобов'язується інформувати пацієнта про: а) характер і цілі запропонованого йому лікування; б) пов'язаному з ним суттєвому ризику; в) можливі альтернативи даному виду лікування [2, с. 41].

З етичного погляду поняття альтернативи запропонованому лікуванню є центральним у ідеї поінформованої згоди. Лікар дає раду про найбільш прийнятний з медичної точки зору варіант, але остаточне рішення приймає пацієнт, виходячи зі своїх моральних цінностей. Таким чином, лікар ставить до пацієнта як до мети, а не як до засобу досягнення іншої мети, нехай ч це буде навіть здоров'я.

Особлива увага при інформуванні приділяється ризику, пов'язаному з лікуванням. Лікар повинен торкнутися чотирьох аспектів ризику: його характер, серйозність, ймовірність його матеріалізації та раптовість матеріалізації. Оскільки йдеться про розкриття суттєвого ризику, то виникають питання, у яких випадках вважати ризик суттєвим; скажімо, чи буде «істотним» серйозний ризик, ймовірність матеріалізації якого є мінімальною. У деяких штатах Америки законодавчі або підзаконні акти включають переліки ризику, про які лікар повинен інформувати пацієнта. Такий підхід, на думку американських біоетиків, полегшує лікарю його завдання, але веде до деперсоналізації стосунків лікар-пацієнт, що суперечить етичному сенсу поінформованої згоди [3, с. 26].

Відповідь на запитання «як (у якому обсязі)?» інформувати пацієнта пов'язані з проблемою про стандартів інформування. Спочатку в медичній та судовій практиці при оцінці обсягу та характеру інформації, що повідомляється пацієнту, керувалися «професійним критерієм», що вимагав від лікаря надання такої інформації, яку більшість інших лікарів дали б у таких же обставинах. Потім цей критерій був відкинутий на користь стандарту «розумної особистості», згідно з яким пацієнт повинен бути забезпечений будь-якою інформацією, яку розумна особистість хотіла б мати для того, щоб прийняти рішення про лікування. І нарешті, останнім часом все більше впливає «суб'єктивний стандарт», що вимагає, щоб лікарі, наскільки можливо, пристосовували інформацію до конкретних інтересів окремого пацієнта [7, с. 21].

З погляду етики, «суб'єктивний стандарт» є найбільш прийнятним, оскільки він спирається на принцип поваги до автономії пацієнта, визнає незалежні інформаційні потреби та бажання особи в процесі прийняття непростих рішень. «Інформація має диференціюватися, оскільки у пацієнта можуть бути індивідуальні чи неортодоксальні переконання, незвичайні

проблеми, пов'язані зі здоров'ям, унікальна історія сім'ї тощо». Йдеться, зрозуміло, лише про надання медичної інформації.

У початковий період формування доктрини поінформованої згоди основна увага приділялася питанням надання інформації пацієнтові. В останні роки вчених та практиків більше цікавлять проблеми розуміння пацієнтом отриманої інформації, а також досягнення згоди щодо лікування.

Добровільна згода – принципово важливий момент у процесі прийняття медичного рішення. Добровільність поінформованої згоди має на увазі незастосування з боку лікарів примусу, обману, погроз тощо при прийнятті пацієнтом рішень. Можна говорити у зв'язку з цим про розширення сфери застосування моралі, моральних оцінок та вимог щодо медичної практики. Відмова від патерналістської етики з її ненасильницьким благодіянням супроводжувалась переоцінкою цінностей традиційних принципів медицини та, зокрема, принципу «свята брехня». Щоправда, нехай жорстока, сьогодні набуває пріоритету в медицині. Лікаря зобов'язався бути більш чесним зі своїми пацієнтами [1, с. 55-56].

Забезпечити добровільність згоди певною мірою допомагає формуляр згоди, що заповнюється пацієнтом. Це документ, який підтверджує, що «переговори» між лікарем та пацієнтом пройшли задовільно. Формуляр підписується як двома зацікавленими сторонами, а й свідком.

Водночас заповнення формуляра, що відповідає вимогам, є необхідною, але недостатньою умовою в досягненні цілей поінформованої згоди. Найважливішим моментом є розуміння пацієнтом отриманої інформації.

Під компетентністю у біоетиці розуміється здатність приймати рішення. Виділяються три основні стандарти визначення компетентності: 1) здатність прийняти рішення, засноване на раціональних мотивах; 2) здатність прийти в результаті рішення до розумних цілей; 3) здатність приймати рішення загалом. Таким чином, загальним стандартом компетентності є наступний: особа компетентна, якщо і тільки якщо ця особа може приймати прийнятні рішення, що ґрунтуються на раціональних мотивах.

Існують дві основні моделі поінформованої згоди – подієва та процесуальна.

У подієвій моделі прийняття рішення означає подію у певний час. Насправді це виглядає так. Після оцінки стану пацієнта лікар ставить діагноз та складає рекомендований план лікування. Висновок та рекомендації лікаря надаються пацієнту разом з інформацією про ризик та переваги, а також про можливі альтернативи та їх ризик та переваги.

Зважаючи отриману інформацію, пацієнт обмірковує відносний ризик та переваги кожного виду лікування і потім робить медично прийнятний вибір, який найбільше відповідає його особистим цінностям. На поверхні ця модель цілком відповідає основним вимогам поінформованої згоди. Акцент робиться на надання повної та точної інформації пацієнтові у момент прийняття рішення. Однак у подієвій моделі недостатньо враховується розуміння пацієнтом отриманої інформації, і можливість для роздумів та інтеграції інформації в систему цінностей пацієнта невелика [8, с. 74].

На противагу подієвій моделі процесуальна модель поінформованої згоди ґрунтується на ідеї про те, що прийняття медичного рішення – тривалий процес, і обмін інформацією має йти протягом усього часу взаємодії лікаря з пацієнтом. Лікування тут підрозділяється кілька стадій, які можна охарактеризувати з допомогою основних завдань, що вони ставлять: 1) встановлення відносин; 2) визначення проблеми; 3) постановка цілей лікування; 4) вибір терапевтичного плану; 5) завершення лікування.

У процесуальній моделі пацієнт грає більш активну роль порівняно з відносно пасивною роллю подієвої моделі; створюються найсприятливіші умови для реалізації самовизначення пацієнта. Ця модель дозволяє звільнитися від формального ставлення лікаря до хворого та від рецидивів патерналізму, що виявляються в обмеженні контролю з боку пацієнта над перебігом лікування [8, с. 75].

Загалом поворот до доктрини поінформованої згоди став можливим завдяки перегляду концепції цілей медицини. Традиційно вважалося, що перша мета медицини – захист здоров'я та життя пацієнта. Проте нерідко досягнення цієї мети супроводжувалося відмовою від волі

хворого, отже, і його особистості. Пацієнт перетворюється на пасивного одержувача блага, на об'єкт маніпуляцій [4, с. 30].

Отже, головна мета сучасної медицини – допомога благополуччю пацієнта; відновлення здоров'я підпорядковане цій меті як один із складових елементів.

Модель спільного прийняття лікарем та пацієнтом рішення про лікування визнає, що обидві сторони привносять щось істотне у правильний вибір лікування. Лікарі на підставі свого досвіду дають експертизу щодо прогнозів лікування, але тільки пацієнт знає свої цінності, які набувають вирішального значення при оцінці очікуваних результатів від лікування.

Повага автономії індивіда є однією з основних цінностей цивілізованого способу життя. Будь-яка людина зацікавлена в тому, щоб приймати рішення, що впливають на її життя, самостійно. Сьогодні самовизначення індивіда є найвищою цінністю, і медичне обслуговування не повинно бути винятком.

Джерела та література:

1. Акопов В. И. Медицинское право в вопросах и ответах. М. : ПРИОР, 2000. С. 54–60.
2. Ащев А. В., Ащева Н. Л. Оформление информированного согласия пациента на медицинское вмешательство при лечении травм в ортопедической клинике. *Медицинское право и этика*. 2015. № 1. С. 41 – 44.
3. Гревцова Р. Ю. Актуальні правові питання провадження лікарської діяльності. *Здоров'я України*. 2007. № 20. С. 26.
4. Иванюшкин А. Я. Информированное согласие пациентов и сохранение медицинской тайны. *Главная медицинская сестра*. 2018. № 3. С. 27 – 35.
5. Индейкин Е. Н. Формирование информированного согласия больных. *Качество медицинской помощи*. 2009. № 1. С. 37 – 39.
6. Организационные технологии обеспечения прав пациента. Научно-практический комментарий. М. : НИИ социальной гигиены, экономики и управления здравоохранением им. Н. А. Семашко РАМН, 2012. 88 с.
7. Пищита А. Н. Согласие на медицинское вмешательство. Медико-правовой анализ. Юридические стандарты. Практика реализации. М. : ЦКБ РАН, 2016. 210 с.
8. Покуленко Т. А. Принцип информированного согласия: вызов патернализму. *Вопросы философии*. 2014. № 3. С. 73 – 76.
9. Сальников В. П. Право и медицина: доктрина информированного согласия / В. П. Сальников. *Вестник С.-Петербургского университета*. 2011. № 1. С. 13 – 19.

Schirba M., Voitovych I. Personal informed consent of the patient: exceptions to the general principles of legal regulation. *The issue of normative regulation of the patient's information consent for adequate treatment of his disease is revealed. The history of formation of this institute of the rights of patients and medical workers is defined. Physician and patient behavior patterns are evaluated.*

Keywords: *informational consent of the patient, legal bases of treatment, rights of the doctor, rights of the patient.*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ У РОЗПОРЯДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Я. В. Шнурко

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Б. О. Логвиненко

Наукова робота розкриває зміст обмеження права на доступ до інформації, яка перебуває у розпорядженні Національної поліції. Акцентована увага на необхідності чіткого відмежування забезпечення поліцією доступу до публічної інформації, якою володіє даний орган, та заборону оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом. Окремо

наголошено, що оприлюднення інформації з обмеженим доступом поліцією відбувається лише в нормативно-визначених порядку та випадках.

Ключові слова: право, інформація, доступ, поліція, обмеження.

Право на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні Національної поліції, є передумовою для побудови комунікативного зв'язку між особою та державою в особі державного органу, у даному випадку поліції. Доступність інформації, якою розпоряджається Національна поліція, має велике значення для реалізації особою суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів для здійснення громадського контролю, а, як наслідок, – підвищення рівня довіри особи до поліцейських.

Право, яке ми розглядаємо, набуло свого законодавчого гарантування в Україні порівняно недавно – у 2011 році, коли було прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації» [1]. Відповідно становлення права на доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні Національної поліції, відбувається дотепер, а норми, які перебувають на стадії розвитку, потребують свого переосмислення, наукового обґрунтування з урахуванням практики їх застосування та діючими у правовій царині теоретичними конструкціями. Це визначає необхідність виявлення як теоретичних, так і практичних проблем, що мають місце в ході нормативного закріплення та реалізації даного права, необхідність у аналізі вказаних проблем, пошуку шляхів їх вирішення.

В Україні нормативно встановлені правила взаємодії Національної поліції із засобами масової інформації. Таку взаємодію можна охарактеризувати двома протилежними напрямками: поліція забезпечує доступ до публічної інформації, якою володіє [2]; оприлюднення (поширення) інформації з обмеженим доступом, розпорядником якої являється поліція, відбувається лише в нормативно-визначених порядку та випадках [2].

Перший напрямок взаємодії поліції та засобів масової інформації демонструє відкритість поліції до громади, забезпечує реалізацію громадського контролю за діяльністю поліцейських. Надаючи правдиву інформацію засобам масової інформації, Національна поліція демонструє себе, як надійного партнера у взаємовідносинах. З метою покращення даного напрямку взаємодії між поліцією та засобами масової інформації питаннями зав'язків з громадськістю у складі Національної поліції займаються спеціальні підрозділи, які професійно спілкуються з журналістами, а також самостійно висвітлюють публічну інформацію.

Водночас поліцейським варто пам'ятати про те, що на фоні чесності, прозорості та відкритості до громади, не вся інформація підлягає розголошенню. Законодавчо встановлено, що до інформації з обмеженим доступом належить: конфіденційна; таємна; службова [1], а такої інформації у розпорядженні Національної поліції є значна кількість, зважаючи на специфіку діяльності даного правоохоронного органу.

Згідно чинного законодавства України обмеження доступу до інформації відбувається виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1]. Розголошення інформації з обмеженим доступом може завдати істотної шкоди цим інтересам [1]. Тобто під час оприлюднення інформації поліцейські мають зважати на те, щоб розголошення відомостей негативно не вплинуло на виконання ними службових обов'язків.

Якщо проаналізувати конкретну інформацію, яка була б цікава громадянам, та поділити її на ту, яку повинні оприлюднювати поліцейські, і це позитивно впливає на їх діяльність, та інформацію, яку заборонено поширювати поліцейським, оскільки таке розголошення може негативно вплинути на виконання ними службових завдань, а також може містити склад дисциплінарного, адміністративного чи навіть кримінального правопорушення, то прикладами даних категорій є наступне.

Поліцейські у власних інтересах повинні оприлюднювати інформацію: цікаву для журналістів (особливо інформацію про конкретні події, такі як нещасні випадки, злочини, крадіжки, арешти і звинувачення); яка може бути корисна для громадського обговорення

проблем, пов'язаних з функціями правоохоронних органів і виконання ними обов'язків; яку суспільство має право знати; яка висвітлює роботу правоохоронних органів, причому не тільки досягнення, а також і в проблемних областях; яка підвищує рівень довіри суспільства до поліції, правоохоронних органів; та іншу подібну інформацію, яка може бути у відкритому доступі [3].

Представники Національної поліції не повинні оприлюднювати, наприклад, подробиці досудового розслідування, які можуть зашкодити поточному розслідуванню або майбутнім розслідуванням; подробиці певних обставин, які можуть розкрити методи, використовувані в роботі правоохоронних органів; особисті дані заявників, свідків і потерпілих [3]; та іншу інформацію, яку можна віднести до інформації з обмеженим доступом.

Зокрема, на приватних сторінках у соціальних мережах поліцейським рекомендовано не висвітлювати інформацію, яка може зашкодити виконанню службових обов'язків, може скомпрометувати імідж поліцейського, тощо. При цьому варто враховувати, що інформацією є не тільки текст, а і зображення, фотографії, відеоролики, тощо.

Отже, обмеження права на доступ до інформації, розпорядником якої є Національна поліція, відбувається з урахуванням правила: шкода від оприлюднення інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [1].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що обмеження права на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні Національної поліції, можливе лише на законних підставах та в інтересах професійної діяльності поліцейських. Тільки у даному випадку не буде відбуватися порушення права громадян на доступ до інформації.

Джерела та література:

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. ст. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

3. Свобода самовираження і громадський порядок. Вибудовування взаємин між правоохоронними органами, поліцією та журналістами. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/freedomofexpressionandpublicorder_ukrainian_digital.pdf

Shnurko Ya. Restrictions on the right to access information ordered by the National Police. *The scientific article reveals the content of the restriction of the right of access to information held by the National Police. Emphasis is placed on the need to clearly delineate the provision of police access to public information held by this organization and the prohibition on disclosing (disseminating) information with limited access. It is emphasized that the disclosure of information with limited access by the police occurs only in the prescribed manner and cases.*

Keywords: law, information, access, police, restrictions.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИВАТНІСТЬ У КІБЕРПРОСТОРИ

С. М. Юхимчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

Стрімке зростання кількості користувачів мережі Інтернет породжує збільшення кіберзагроз і, у свою чергу, посягань на приватність людини. Станом на сьогоднішній день, одним зі світових трендів є тенденція до розповсюдження кібератак, які стають все більш витонченими і малопрогнозованими. Питання забезпечення кібербезпеки, зокрема охорони

права людини на приватність у кіберпросторі, є надзвичайно актуальними для України, проте заходи з протидії викликам і загрозам у зазначеній сфері не мають комплексного характеру.

Ключові слова: право людини на приватність, Інтернет-користувачі, мережа Інтернет, кіберпростір, кіберзагрози, ризики для приватності людини, віртуальний простір, персональні дані.

Право людини на приватність було, є і буде надзвичайно важливим. Воно закріплене у ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року, а саме: «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію» [1].

Подальший розвиток права на приватність пов'язаний із підписанням Конвенції Ради Європи «Про захист особи у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних» [2].

Проте, з плином часу, розвитком людства та масовим оцифровуванням охорона цього права потребує нових та дієвих способів. Д. М. Шебаніц зауважує, що право на використання віртуальної інформації належить до четвертого покоління прав людини [3, с. 58].

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», кіберпростір є середовищем (віртуальним простором), який надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утвореним в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечений електронними комунікаціями з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [4]. Зважаючи на це визначення, варто зауважити, що у цьому випадку реалізуються перш за все відносини, а не права у межах цих відносин. Тож перспективною і цікавою є сфера забезпечення права на приватність у кіберпросторі.

Вперше тлумачення поняття «право на приватність» наприкінці XIX століття надали американські юристи – Л. Брандейс (Louis D. Brandeis) і С. Уоррен (Samuel D. Warren), які визначили це поняття як право «бути залишеним на самоті» (let to be alone), оскільки напруженість і складність життя приводять до виникнення потреби в людині мати схованку від зовнішнього світу [5].

Але у зв'язку з стрімким розвитком телекомунікації, появою комп'ютерів і поширенням автоматизованої обробки персональної інформації право на приватність набуває додаткового змісту. Його влучно визначає О. С. Качний, який вказує на те, що на нинішньому етапі розвитку суспільства ми вже маємо можливість констатувати те, що й надалі без активного застосування новітніх досягнень інформатики, радіоелектроніки, зв'язку, обчислювальної й телекомунікаційної техніки ефективно керувати державою, її економікою буде неможливо. Тому розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, зокрема, в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики [6].

Проте, існує велика кількість ризиків для приватності людини у віртуальному просторі. В. А. Сокурєнко, Н. О. Хрякова виділяють основні ризики сьогодення для користувачів мережі Інтернет, а саме: технологія збирання, обробки та використання персоналізованої інформації користувачів Інтернет за допомогою cookie-файлів (дає змогу відстежувати персональну інформацію (вік, стать, походження тощо), місцезнаходження (пересування, зупинки в певних місцях), вподобання у різних сферах, що у результаті створює профіль користувача [7].

Можна простежити закономірність, що інформаційно-аналітичні центри компанії Google з метою формування рекламної видачі аналізують не лише дії користувачів он-лайн, а й відслідковують та розшифровують інформацію в їхніх електронних листах, що були відправлені чи отримані за допомогою сервісу Gmail [8].

Не менш важливим ризиком для користувачів у мережі Інтернет є втручання в приватну інформацію як поведінка компаній електронної комерції. Зараз все більшого поширення набуває надання послуг через веб-сайти. У більшості випадків для того, щоб їх отримати потрібно надати свою особисту інформацію. Кожна компанія гарантує конфіденційність, але не завжди це відповідає реальності. З кожним днем стають відомими все більше випадків, коли отримавши доступ до інформації, компанія використовує її не лише для

поточної транзакції, а й для продажу інформації третім особам або використання її з будь-якою іншою метою. Споживачі не мають деталізованого уявлення про те, як їх особиста інформація збирається і як вона використовується. І, на жаль, у нашій країні відносини, що виникають стосовно таких ситуацій не врегульовано на достатньому законодавчому рівні і потребують вивчення.

В. А. Сокурєнко, Н. О. Хрякова пропонують два основних способи щодо удосконалення сучасної системи захисту права на приватність у кіберпросторі – нормативний та інституційний. Нормативне регулювання полягає у створенні цілісного акта або сукупності документів, які в повній мірі змогли б регулювати такі відносини. Але це регулювання повинне бути не лише на рівні рекомендацій та декларацій, які існують і зараз, та не дають потрібного результату; вони мають зобов'язувати держави після їх ратифікації до включення відповідних положень до національного законодавства та забезпечення їх виконання на державному рівні [7].

Що стосується реалізації інституційного способу удосконалення сучасної системи захисту права на приватність, то варто зауважити, що 6 липня 2012 року на рівні Ради Європи був створений Комітет експертів із прав Інтернет користувачів, який займався дослідженням можливості адаптування прав до використання їх в Інтернеті, але наразі він припинив своє функціонування і на цей час не існує жодної інституції, яка врегульовувала б це питання [7].

А тому, створення на міжнародному рівні інституції щодо забезпечення, охорони, обробки персональних даних та удосконалення сучасного правового регулювання права на приватність у кіберпросторі є необхідним у зв'язку із відсутністю органу, який би забезпечував реалізацію права на приватність та гарантій її дотримання.

Отже, світ стрімко змінюється у зв'язку з масовою діджиталізацією у всіх сферах суспільного життя й нові можливості потребують нових шляхів правового регулювання. Користувачі мережі Інтернет щоденно зіштовхуються з численною кількістю ризиків, таких як: збирання, обробка та використання персоніфікованої інформації користувачів Інтернет без їхньої згоди на це, втручання в приватну сферу життя тощо. Існуючих правових засобів та інструментів у сучасному світі недостатньо для того, щоб вирішити всі можливі проблеми. Доцільно забезпечити належне правове регулювання відносин у цій сфері та створити відповідні інституції, які б забезпечували реалізацію права на приватність та гарантій її дотримання.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція Ради Європи «Про захист особи у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text
3. Шебаніч Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 57-61
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5.10.2017 р. № 2163-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
5. Louis D. Brandeis, Samuel D. Warren The Right To Privacy. 1890 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html
6. Качний О. С. Законодавчі аспекти впровадження інформаційно-комунікативних технологій – стратегічного напрямку оптимізації державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 5.
7. Сокурєнко В. А., Хрякова Н. О. Право на приватність у мережі Інтернету контексті Європейської системи захисту прав людини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/4_2021/70.pdf

8. Воєводін Б. В. Цивільно-правові аспекти таргетованої (цільової) реклами, персоналізації та приватності у рекламі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/112094/%C2>

Yukhymchuk S. Ensuring the human right to privacy in cyberspace. *The rapid growth in the number of Internet users is creating an increase in cyber threats and, in turn, encroachments on human privacy. As of today, one of the global trends is the trend towards the spread of cyber attacks, which are becoming more sophisticated and unpredictable. Issues of cybersecurity, in particular the protection of the human right to privacy in cyberspace, are extremely important for Ukraine, but measures to address the challenges and threats in this area are not comprehensive.*

Keywords: *the human right to privacy, Internet users, Internet, cyberspace, cyber attacks, risks to human privacy, virtual space, personal data.*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ЗАКРІПЛЕНИХ У КОНСТИТУЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТЕРМІНІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

О. М. Юхимюк

Досліджуються окремі особливості перекладу українською мовою польських конституційних термінів у сфері прав людини. Наголошується, що терміни у сфері прав людини, закріплені у Конституції Республіки Польща, з точки зору їх перекладу українською мовою можуть бути простими та складними.

Ключові слова: *конституція; прості юридичні терміни; складні юридичні терміни; термінологія; юридична термінологія.*

Нинішні стан глобалізації та інтеграція держав з різними правовими системами породжує проблему важливості розуміння та знання юридичної термінології, як юристами, так і перекладачами. Враховуючи близькість правових систем України та Польщі, юристу і перекладачу варто особливу увагу звертати на використання юридичних термінів у сфері прав людини у правовому контексті. Загалом переклад юридичних текстів вважається одним з найскладніших видів перекладів, оскільки неправильно перекладений юридичний документ може призвести до негативних наслідків, в тому числі юридичних. Звідси виникає не лише вимога щодо досконалого володіння термінологією, але й необхідність розуміння мовних реалій.

Конституція Республіки Польща [1] була прийнята 2 квітня 1997 року Національними зборами, а 25 травня 1997 року було проведено референдум, на якому більшість (53,45 %) громадян висловились в підтримку конституції. 16 липня 1997 року президент Республіки Польща О. Квасьньєвські підписав конституцію та передав для публікації в офіційному виданні. В той же день Конституцію Республіки Польща опублікували, а 17 жовтня 1997 року вона набрала чинності (через три місяці після її оприлюднення, як було передбачено самою конституцією). Конституція Республіки Польща належить до новітніх конституцій, на її зміст вплинули тогочасні суспільно-політичні події в Польщі, а також міжнародні та європейські стандарти конституціоналізму, накладені на відповідну національну традицію. Розділ II Конституція Республіки Польща має назву «Свободи, права і обов'язки людини і громадянина» та включає шість підрозділів.

Розглядаючи питання перекладу українською мовою термінів у сфері прав людини варто зазначити, що до особливостей юридичних текстів можна віднести вживання спеціальної юридичної лексики, основну частину якої складають юридичні терміни та реалії; загальноновживаної лексики зі спеціальним вузькогалузевим значенням; скорочень, більшість яких зустрічається тільки в юридичних текстах; синонімів (парних та потрійних), що

використовуються для позначення одного поняття з метою уникнення двозначності; кліше та сталих виразів; запозичень з латинської та французької мов (які часто не перекладаються); слова давньоанглійського походження, які вийшли із загального вжитку; ідіоматичних виразів та фразеологічних сполучень, які не вживаються чи рідко вживаються в літературній мові [2, с. 275-276]

Обов'язковою умовою роботи з текстом польського законодавства є необхідність широкого використання правових термінів і понять, однак цей процес може супроводжуватися проблемами чотирьох рівнів:

1) у польському законодавстві не всі вживані поняття та терміни мають законодавче визначення;

2) не всі правові поняття та терміни польського законодавства мають свій відповідник в українському;

3) в українському законодавстві є поняття та терміни, які не мають відповідників у польському;

4) відсутнє однозначне розуміння поняття і визначення термінів і в польській, і в українській мовах [3, с. 327].

Загалом, термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів, має чітко визначену дефініцію [2, с. 276]

Проаналізувавши зміст Розділу II Конституції Республіки Польща «Свободи, права і обов'язки людини і громадянина», можемо виділити кілька категорій термінів з точки зору особливостей їх перекладу українською мовою.

До першої категорії варто віднести терміни, що мають відповідники в українській юридичній термінології та Конституції України: *godność człowieka* – гідність людини; *ochronia prawna* – правовий захист; *obywatelstwo polskie* – польське громадянство; *nabyście obywatelstwa polskiego* – набуття польського громадянства; *nietykalność osobistą* – особиста недоторканість; *pozbawienie lub ograniczenie wolności* – позбавлення або обмеження волі; *prawa rodzicielskie* – батьківські права; *nienaruszalność mieszkania* – недоторканість житла; *wolność poruszania* – свобода пересування; *bezpieczeństwo państwa* – державна безпека; *ekstradycja* – екстрадиція; *ratyfikowana umowa międzynarodowa* – ратифікований міжнародний договір; *wolność zrzeszania się* – свобода об'єднання; *organy władzy publicznej* – органи публічної влади; *petycji, wnioski i skargi* – петиції, заяви та скарги; *zabezpieczenie społeczne* – соціальний захист; *ochrona praw dziecka* – захист прав дитини;

До другої категорії можна віднести терміни, що при перекладі потребують додаткових мовних засобів та знань. Серед них варто виділити наступні:

1) терміни, переклад яких передбачає звернення до інших нормативно-правових актів: *przeradek rzeczy* – конфіскація майна; *prawomocne orzeczenie sądu* – рішення суду, що набрало законної сили; *wolność sumienia i religii* – свобода совісті та віросповідання; *status uchodźcy* – статус біженця;

2) терміни, в яких закладено оціночні поняття, їх зміст може різнитись в польському та українському конституційному праві: *zgodnie z własnymi przekonaniem* – за власним переконанням; *trudna sytuacja materialna i społeczna* – складне матеріальне і соціальне становище; *obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej* – обов'язок вірності Республіці Польща та ін.

3) терміни, які неможливо перекласти без додаткових пояснень: *wolność uzewnętrzniania religii* – свобода сповідання релігії; *władze publiczne* – публічна влада; *senator* – сенатор; *droga sądowa dochodzenia naruszonych wolności lub praw* – судовий захист порушених прав і свобод та ін.

Таким чином, терміни у сфері прав людини, закріплені у Конституції Республіки Польща, з точки зору їх перекладу українською мовою можуть бути простими (відповідні аналоги існують в юридичній термінології, в тексті Конституції України) та складними (їх переклад потребує знань щодо інших норм конституції, норм інших нормативно-правових актів, а також відповідних знань в сфері права). Важливим фактором, який сприяє перекладу термінів у сфері прав людини, закріплених у Конституції Республіки Польща, українською мовою, на нашу думку є імплементація міжнародних стандартів прав людини як в польській,

так і українській конституціях. Це дозволяє уніфікувати переклад відповідних термінів та сприяє їх належному розумінню і застосуванню.

Джерела та література:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483. URL : <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970780483>
2. Шумило І. І., Карпушина М. Г. Труднощі перекладу юридичних термінів англійської мови. *Молодий вчений*. № 12 (52), 2017. С. 275-278.
3. Дуфенюк О. М. Стратегія перекладу польського правового тексту на прикладі термінології кримінального процесу. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017, № 1. С. 324-332.

Iukhymiuk O. Peculiarities of translation into the Ukrainian of terms in the field of human rights established in the Constitution of the Republic of Poland. *There are studied some peculiarities of the translation of Polish constitutional terms in the field of human rights into Ukrainian. It is emphasized that the terms in the field of human rights enshrined in the Constitution of the Republic of Poland, in terms of their translation into Ukrainian can be simple and complex.*

Keywords: *constitution; simple legal terms; complex legal terms; terminology; legal terminology.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

А. В. Юшко, О. А. Лук'яничук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

Стійкі гендерні стереотипи, відсутність рівних можливостей, вразливість жінок до численних форм дискримінації, котрі спостерігаються здебільшого у доступі до зайнятості, професійному зростанні та оплаті праці-це те ,що формує гендерну нерівність у сфері трудових відносин. У статті аналізується проблематика прав жінок й потенційні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *права жінок ,трудові відносини, гендерна дискримінація.*

Актуальність теми дослідження. Захист прав жінок й протидія гендерній дискримінації залишаються актуальними проблемами для сучасної України. Це питання повинне включати такі принципи: рівність можливостей і однакове ставлення до чоловіків і жінок у сфері зайнятості; рівну оплату; поліпшення балансу між роботою і сім'єю для працівників; рівні підходи для пропозицій у разі зайняття вакантних посад.

Виклад основного матеріалу. Принцип правової рівності як один із основних принципів правового регулювання є тим соціальним явищем, яке забезпечує якісне функціонування будь-якого демократичного суспільства. Україна як демократична правова держава проголошує пріоритет прав людини, закріпивши в Основному Законі країни гарантії дотримання прав і свобод людини на принципах паритетності. Ст. 2 Конституції України закріплює рівність усіх перед законом, забороняє привілеї чи обмеження за будь-якими ознаками, в тому числі й за ознакою статі [1].

На сьогоднішній день найбільш виразно гендерна дискримінація знаходить свій вияв у сфері трудових відносин . Стаття 2-1 КЗпП України забороняє будь-яку дискримінацію у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників за різними ознаками [2]. Найбільш вразливою групою залишаються жінки, права яких часто обмежуються. Дискримінація за ознакою статі у трудових відносинах проявляється в таких формах:

- нерівна оплата праці. На сьогоднішній день є досить розповсюдженими гендерні стереотипи в економічній сфері, з якими стикається майже кожна жінка. До найбільш розповсюджених належать наступні: чоловік повинен забезпечувати родину, тому він повинен отримувати більшу заробітну плату, ніж жінка, за однакову роботу; чоловік за своєю природою є значно кращим керівником/лідером, ніж жінка; жінки менш активні у пошуку роботи; професії поділяються на «чоловічі» і «жіночі», жіночі професії є більш легкими, тому заробітна плата за ними є нижчою; жінкам важче конкурувати з чоловіками на ринку праці, тому що вони менш кваліфіковані, мають нижчий рівень професійної освіти [3].

Підтвердженням гендерної дискримінації в Україні є дослідження Комітету державної статистики, в якому вказано, що чисельність жінок складає 54 % населення країни, разом з цим кількість жіночих організацій збільшується, проте кількість жінок в органах влади зменшується. Для прикладу, у нинішньому парламенті жінки складають лише 11% у порівнянні з країнами цивілізованої Європи де ця цифра, не суттєво, але все ж таки відрізняється та становить у середньому 26% [4]

- дискримінація жінок із сімейними обов'язками при влаштуванні на роботу. Як зазначають Войтенко А.В. і Юшко А.М. у дійсності в нашому суспільстві правові наслідки наявності дітей у сім'ї пов'язують лише з жінками. У процесі працевлаштування саме жінок роботодавці запитують про це. Чоловікам, як правило, подібні питання не ставляться. Виходить, що роботодавець саме жінці після народження дитини повинен змінити тип роботи (виключити із обов'язків відрядження чи нічну роботу), або взагалі звільнити (якщо це неможливо зробити). Оскільки в патріархальному суспільстві основна роль жінки пов'язана, в першу чергу, із материнством, то молоді жінки завжди є «потенційними матерями», тими, які в будь-який момент можуть завагітніти [5, с. 156]. Аналізуючи вищесказане, ми погоджуємось з таким стереотипним уявленням, що жінки є «ненадійними» працівницями, яких не слід призначати на відповідальні посади, давати серйозні доручення. Тому роботодавці схильні призначати жінок на радше допоміжні, менш важливі посади, які, відповідно, менш престижні та менше оплачуються.

- різне ставлення до працівників та працівниць, сприйняття та ставлення до жінок як до другорядних працівників. Аналізуючи статтю Я. Трегубової «Гендерна нерівність :п'ять порушень прав жінок в Україні», дискримінація щодо жінок у соціально-трудовах відносинах більш багатостороння, ніж щодо чоловіків. Так відбувається тому, що від початку ринку оплачуваної праці будувався з розрахунком на чоловіків як на працівників, не перевантажених сімейними обов'язками. Оскільки жінки зайняті ще й репродуктивною роботою (неоплачувана домашня праця, догляд за дітьми та обслуговування сім'ї), стереотипні уявлення та очікування роботодавців щодо їх нижчих можливостей порівняно з чоловіками часто обмежують перспективи жінок знайти гідну роботу і мати гідну зарплату. Роботодавці очікують від працюючої жінки залученості до сімейних зобов'язань, так би мовити, автоматично. А її стать відразу ж розглядають як ознаку другосортності працівника [6]/

Гендерна нерівність на ринку праці (де найбільшу частку робочих місць займають чоловіки і отримують вищу заробітну плату) і в соціальному житті, є гострою проблемою і потребує подолання дискримінації у всіх сферах життя в Україні. Держава повинна приймати заходи, які б не формально, а реально усували прояви гендерної нерівності. В Україні вже здійснені перші кроки щодо вирішення цієї проблеми: проведено гендерний аналіз українського суспільства; прийнято Верховною Радою України Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; відбувається розробка механізму управління гендерними процесами в системі законодавчої та виконавчої влади; розпочато гендерну експертизу українського законодавства тощо.

Як держава-учасниця міжнародних угод з прав людини Україна взяла на себе зобов'язання викоренити дискримінацію, в тому числі дискримінацію по відношенню до жінок. Україна також зобов'язана запобігати дискримінації в державному та в приватному секторах та надавати ефективні компенсації потерпілим від неї. Щоб виконати ці зобов'язання, держава повинна забезпечити відповідність національного права до міжнародного законодавства з прав людини.

Міжнародна організація праці в Конвенції № 111 «Стосовно дискримінації в сфері зайнятості та професії» (Конвенція про дискримінацію МОП) забороняє поведінку, практики або закони, що мають ефект анулювання або обмеження рівності можливостей або ставлення в галузі зайнятості або професії. МОП визначає терміни «зайнятість» та «професія» як такі, що включають доступ до професійного навчання, доступ до працевлаштування та до окремих професій і умов праці [7]. Аналогічно Рада Європи видала в 1976 р. Директиву з рівного ставлення, що мала спрямовувати держави-члени ЄС в процесі імплементації принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок щодо доступу до працевлаштування, професійної підготовки, умов роботи та соціального захисту. Хоча Україна не є членом ЄС, українське керівництво стверджує, що ЄС є моделлю для правових та політичних спрямовувань України, та неодноразово висловлювало бажання домогтися членства в найближчому майбутньому.

Висновки. Таким чином, гендерні проблеми у сфері трудових відносин – це проблеми не лише жінок або чоловіків, це проблеми всієї держави, яка бажає налагодити мережну систему постійного гендерного моніторингу проблем нерівноправності на ринку праці. Отже, для ефективного розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави, на нашу думку, необхідно: розробити та впровадити механізми інтеграції прав жінок в роботу державних інституцій та місцевих органів влади; забезпечити призначення на посади керівників різних рівнів виключно на конкурсній основі, не допускаючи гендерної сегрегації та надання переваг кандидатам чоловічої статі; запровадити, розширити гендерну освіту та ознайомлення з правами жінок для всіх вікових категорій; вжити заходи які б сприяли гармонійному поєднанню трудової, особистісної та сімейної сфер життя жінок. За умови, що всі ці заходи буде втілено в життя, в Україні з'явиться реальна можливість досягти рівноправності на ринку праці.

Джерела та література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 1996. № 30. Ст. 4
2. Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Ст.6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 30.11.2021)
3. Комліченко О. О. Гендерні особливості зайнятості та безробіття на ринку праці України. / О. О. Комліченко, Д. С. Комліченко // Центр тендерних досліджень НІІ Історії філософії. URL: <http://gender-ck.inf.ua/articles/genderni-osoblivosti-zajnyatosti-ta-bezrobittya-na-rinku-praci-ukrayini> (дата звернення : 30.11.2021)
4. Комітет державної статистики України : оф. сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення : 30.11.2021)
5. Войтенко А. В. , Юшко А. М. Гендерна нерівність на українському ринку праці: перевага чи недолік ? Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : матеріали ІІ Інтернет-конф., м. Харків, 29 листоп. 2019 р. Харків, 2019. С. 153–159.
6. Трегубова Я. Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html> (дата звернення 30.11.2021).
7. Міжнародна організація праці: Конвенція, Міжнародний документ від 25.06.1958 № 111 (Редакція станом на 24.06.1975) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text (дата звернення 30.11.2021).

Yushko A., Lukyanchuk O. Protection of women's rights in employment relations.

Persistent gender stereotypes, lack of equal opportunities, vulnerability of women to numerous forms of discrimination, which are observed mainly in access to employment, professional growth and remuneration, are what form gender inequality in the field of labor relations. The article analyzes the issue of women's rights and potential ways to solve them.

Keywords: *women's rights, labor relations, gender discrimination.*

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕРІВНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВ**І. М. Якушев**

У статті досліджено нормативне закріплення відмінностей у правовому статусі учасників трудових правовідносин. Доведено, що диференціація правового регулювання повинна відповідати конституційним положенням, бути обґрунтованою та об'єктивно виправданою і передбачатися виключно нормативно правовими актами найвищої та вищої юридичної сили.

Ключові слова: трудові правовідносини, рівність, диференціація.

Правове регулювання суспільних відносин здійснюється системою різноманітних форм права, які відрізняються один від одного юридичною силою, колом суспільних відносин, що є предметом правового регулювання, назвою, способами юридичного нормовстановлення тощо. Ефективність правового регулювання цієї системи залежить від визначення предмету регулювання кожної з форм, що входять до її складу, чіткого розмежування сфери впливу на суспільні відносини та запровадження механізмів взаємодії між окремими елементами.

Як зазначає Н. Ф. Чубоха, трудові відносини регулюються системою форм трудового права, що побудована на принципах ієрархії залежно від їх юридичної сили, яка зумовлена компетенцією органів, що ухвалюють такі акти [1, с. 285]. Найвищу юридичну силу має Конституція України. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [2, ст. 8]. Наступними за юридичною силою нормативними актам є укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, які видаються на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України [3, ст. 49]. Серед актів централізованого законодавства найнижчою юридичною силою наділені нормативно-правові акти міністерств, прийняті на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України.

Конституція України закріплює: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод визначаються виключно законами України (ст. 92); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22); утвердження прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3).

Принцип рівності в правах і свободах та рівності всіх перед законом і судом є втіленням у трудовому праві принципу рівності прав та можливостей працівників та принципу заборони дискримінації у трудовому праві, зазначає О. В. Старчук [1, с. 126].

На думку Н. Ю. Щербюк, завдання правового регулювання трудових відносин у сучасних умовах полягає у визначенні і захисті взаємних прав та обов'язків працівників і роботодавців, забезпеченні сприятливих умов праці для працівників, створення необхідних правових умов для досягнення оптимального узгодження, балансу інтересів працівників і роботодавців із врахуванням інтересів держави [1, с. 218]. Разом з тим, вона зазначає, що цілі і завдання правового регулювання трудових відносин можуть змінюватися залежно від конкретних соціально-економічних і політичних умов розвитку суспільства, але вони не можуть виходити за рамки соціального характеру трудового права, який полягає у захисті інтересів учасників трудових відносин [1, с. 217].

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод - вказує Конституційний Суд України у рішенні від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019 [4].

У Рішенні Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 зазначено, що рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними

принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), Протоколі № 12 до цієї Конвенції (статті 1), ратифікованих Україною, та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7) [5].

Відмінність у ставленні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного та розумного обґрунтування, іншими словами, якщо вона не переслідує легітимну ціль або якщо немає розумного співвідношення між застосованими засобами та переслідуваною ціллю, вказує Європейський суд з прав людини у § 49 рішення у справі «Пічкур проти України» від 7 листопада 2013 року [6].

Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 вказував, що мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими [7].

Отже, не може бути дискримінації у реалізації працівниками трудових прав. Порушення їх рівності у трудових правах та гарантіях є недопустимим, а будь-яке обмеження повинне мати об'єктивне та розумне обґрунтування і здійснюватись з урахуванням та дотриманням приписів Конституції України та міжнародних правових актів [4].

Отже, відмінності правового статусу учасників трудових правовідносин можуть бути зумовлені як об'єктивними обставинами, так і конкретними соціально-економічними та політичними умовами розвитку суспільства. Оскільки диференціація є необхідною і невід'ємною властивістю правового регулювання, вона відображається у нормах форм трудового права різної юридичної сили. Відмінності у трудових правах і гарантіях повинні мати об'єктивне та розумне обґрунтування і передбачатися виключно нормативно правовими актами найвищої і вищої юридичної сили.

Джерела та література:

1. Якушев І. М., Вусенко Ю. В., Старчук О. В., Чубоха Н. Ф. Теорія трудового права України: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 572 с.
2. Конституція України: закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відом. Верхов. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами).
3. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. ст. 222.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Жабо Тетяни Максимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 40 Кодексу законів про працю України від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-19> (дата звернення: 25.11.2021).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12> (дата звернення: 25.11.2021).
6. Справа «Пічкур проти України» Європейського суду з прав людини від 7 листопада 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984 (дата звернення: 25.11.2021).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України "Про вищу освіту" (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04> (дата звернення: 25.11.2021).

Yakushev I. Normative providing of inequality of labour rights. *In the article the normative fixing of differences is investigational in legal status of participants of labour legal relationships. It is established that differentiation of the legal adjusting must answer constitutional position, to be reasonable and objectively justified and envisaged exceptionally normatively by the legal acts of the greatest and higher legal force.*

Keywords: labour a right is relations, equality, differentiation.

ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Н. С. Ярошук, А. Б. Шевчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

У даній статті розглянуто основні аспекти захисту права на працевлаштування осіб з інвалідністю. Значна увага приділяється ефективності системи сприяння захисту права на працевлаштування та проблеми, які виникають при його реалізації людьми з обмеженими можливостями.

Ключові слова: захист права, працевлаштування, люди з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу. У нашому сьогоденні явище інвалідність може торкнутись будь-кого, але люди з інвалідністю мають таке саме право на працю, як і люди, що не мають інвалідності. Щоб більш детально охарактеризувати захист права на працевлаштування осіб з інвалідністю, вважаємо за потрібне виділити основні проблемні питання правового статусу таких осіб при реалізації права на працевлаштування, а саме: питання, пов'язані з доступом їх до ринку праці, як складова їхньої адаптації у суспільстві; питання самореалізації у різних сферах працевлаштування, а також створення необхідних умов для їх безперешкодної ефективної реалізації своїх трудових можливостей.

Вище перераховані труднощі, в першу чергу, зумовлені, зокрема, побоюванням роботодавців щодо того, як стан здоров'я працівника позначиться на виконанні службових обов'язків [1, с. 17].

На нашу ж думку, це є стереотипом, адже серед людей із обмеженими можливостями є чимало професіоналів, якщо при працевлаштуванні врахувати всі необхідні умови для реалізації їх робочих функцій.

Але все ж таки, норми вітчизняного та міжнародного законодавства, різні міжнародні організації сприяють створенню умов для людей з обмеженими можливостями. Підтвердженням нашої думки є ч. 2 ст. 17 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», де зазначено, що підприємства, установи і організації за рахунок коштів Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю або за рішенням місцевої ради за рахунок власних коштів у разі потреби створюють спеціальні робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, здійснюючи для цього адаптацію основного і додаткового обладнання, технічного оснащення і пристосування тощо з урахуванням обмежених можливостей осіб з інвалідністю [2].

Також не можна не згадати ще Конвенцію про права інвалідів, ратифіковану в 2009 році, яка передбачає основні стандарти захисту прав і свобод людей з інвалідністю. Проаналізувавши зміст даного правового акту, ми можемо стверджувати, що держави-учасниці забезпечують і заохочують реалізацію права на працевлаштування людей з обмеженими можливостями і вживають всіх необхідних заходів для рівного та ефективного правового захисту від дискримінації.

Задля забезпечення захисту трудових прав осіб з інвалідністю можна виділити низку пільг та гарантій, які втілені в державному та договірному регулюванні захисту трудових прав осіб з інвалідністю, а саме в законодавчих актах та трудових договорах.

Наприклад, державне правове регулювання захисту таких осіб міститься у ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» де вказано, що особи з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, належать до категорії осіб, яким надаються додаткові гарантії сприяння у працевлаштуванні [3].

Виходячи з змісту КЗПП можна виділити такі гарантії, які відображають договірне регулювання захисту права на працевлаштування осіб з обмеженими можливостями. Такими є: переведення на легшу роботу за бажанням особи з інвалідністю за медичним висновком, встановлюється режим роботи на умовах неповного робочого дня (неповного робочого тижня) та пільгові умови праці, можливість піти у щорічну відпустку в зручний для них час тощо.

Варто підкреслити, що є і інші загальні гарантії захисту даного права, такі як допомога при працевлаштуванні центральних органів виконавчої влади з питань праці та соціальної політики, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також при необхідності підбирають робоче місце з урахуванням побажань інваліда, наявних у нього професійних знань і навичок, а також рекомендацій медико-соціальної експертизи [4, с. 261].

Окрім того, варто зауважити, що Семигіна Т. В., Іванова О. Л. у своєму довіднику для роботодавців визначили, що працевлаштування особи з інвалідністю може відбуватися:

- на звичайному робочому місці, якщо за умовами праці та з урахуванням фізичних можливостей інваліда воно може бути використане для його працевлаштування;
- на спеціальному робочому місці як на відкритому ринку праці, так і в межах захищеної зайнятості (на підприємствах громадських організацій інвалідів, соціально-економічних підприємствах, трудових майстернях для осіб із психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, «модельні» робочі місця тощо [1, с. 57].

Висновок. Отже, з вищесказаного, ми дійшли висновку, що всі люди мають однакове право на працевлаштування, незалежно від їх фізичних можливостей та їх статусу в суспільстві. Звичайно, є проблеми при реалізації права на працевлаштування осіб з інвалідністю, однак держава вживає заходів для посилення ефективності та доступності механізмів гарантування, правового захисту права на працю та інших трудових прав даної категорії людей. Ми вважаємо, що дана тема буде актуальною ще досить довго, але віримо в те, що проблему дискримінації людей з обмеженими можливостями при працевлаштуванні буде усунуто завдяки покращенню механізмів захисту даного права державним та договірним регулюванням.

Джерела та література:

1. Працевлаштування та зайнятість людей із інвалідністю: Довідник для роботодавців / Упорядн. Т. В. Семигіна, О. Л. Іванова, 2010. – С.17-19
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII // Голос України. – 1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
3. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 63. – С. 2565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
4. Беззуб Б. С. Трудове право України: Опорний конспект лекцій / Б. С. Беззуб, О. М. Міхатуліна. – К.: МАУП, 2007. – С. 261-263.

Yaroshuk N., Shevchuk A. Protection of the right to employment of persons with disabilities. *This article considers the main aspects of protection of the right to employment of persons with disabilities. Considerable attention is paid to the effectiveness of the system to promote the protection of the right to employment and the problems that arise in its implementation by people with disabilities.*

Keywords: *protection, employment, people with disabilities*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**Ю. В. Яценюк***Науковий керівник: д.ю.н., проф. А. В. Духневич*

У статті розглянуто основні види та погляди науковців на обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю. Також вказано проблеми правового забезпечення даних обмежень на основі національних нормативних актів.

Ключові слова: підприємницька діяльність, сумісництво, обмеження права, свобода підприємства.

За своєю природою право на підприємницьку діяльність є невідчужуваним і передбачає рівні можливості кожному для його реалізації. Обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю свідчить про цінність та необхідність вирішення важливих завдань щодо реалізації особою свободи на зайняття підприємницькою діяльністю.

Тематикою даного питання, щодо обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю займалися такі науковці, практики як К. Боберської, О. Вінника, О. Гончаренко, А. Колодія, А. Кучеренка, В. Погорілка, С. Різника, Н. Саниахметової, В. Федоренка, В. Щербини й ін.

Найбільш доцільним є підхід А. Колінко, яка зазначає, що під цією категорією слід розуміти «встановлені законодавством межі здійснення людиною своїх прав і свобод, що виражаються в становленні певних заборон, відповідальності, покладанні додаткових обов'язків, призначення яких полягає в забезпеченні необхідного балансу між інтересами особи, суспільства і держави для захисту цінностей, що охороняються Конституцією» [3, с. 29].

Досить багато науковців не дають конкретної дефініції розуміння «обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю», обмежуючись лише констатацією його рис та функціонального призначення.

Конституція України гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42). Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність закріплюється ст. 43 Господарського кодексу (далі – ГК) України, де наголошується на тому, що підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.

Частина 2 ст. 42 Конституції України містить такий вид обмежень права на зайняття підприємницькою діяльністю, як обмеження за колом осіб або за критерієм суб'єкта підприємництва.[3]

Види обмеження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це згруповані за критеріями виробничої і комерційної діяльності, суб'єктами й іншими групами обмеження та заборони підприємцям здійснювати певну підприємницьку діяльність, що відповідає міжнародним нормам та нормам і принципам Конституції і законів України. [6]

Обмеження підприємницької діяльності може бути у двох формах:

1) повне обмеження, при якому певним особам забороняється здійснення будь-яких видів підприємницької діяльності, тобто має місце заборона здійснення її взагалі;

2) часткове обмеження, при якому не забороняється певним особам здійснювати окремі види підприємницької діяльності [1, с. 16].

Розрізняють такі критерії обмежень і заборон:

а) за видами виробничої і комерційної діяльності;

б) за суб'єктами;

в) за іншими критеріями групування.

Так, за видами діяльності можуть мати місце обмеження, пов'язані з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається встановленим Кабінетом Міністрів України порядком, а також діяльність, пов'язана із проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та

розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, зокрема з їх космічними запусками із будь-якою метою, та може здійснюватися тільки державними підприємствами й організаціями. Проведення ломбардних операцій може здійснюватися державними ломбардами і повними товариствами [2].

Можна зробити висновок, що існує досить багато засобів обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю, одними з яких є захист конкуренції та протидія зловживанням монопольним становищем на ринку нормативно-правовими актами.

Також, законодавство встановлює неможливість заняття підприємницькою діяльністю військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, нотаріату, внутрішніх справ, органів державної влади та місцевого самоврядування. Не можуть займатися підприємницькою діяльністю й особи, які вчинили злочин і до яких судом застосовано покарання у вигляді позбавлення права на заняття окремим видом діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво й інші корисливі злочини, які не можуть бути зареєстровані як підприємці, не можуть бути співзасновником підприємства, обіймати в підприємницьких товариствах і об'єднаннях керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю. [2]

Наступною категорією обмежень є; діяльність, пов'язана з:

- а) обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- б) виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин;
- в) видобуванням бурштину;
- г) охороною окремих особливо важливих об'єктів державної власності, перелік яких визначається встановленим Кабінетом Міністрів України порядком;
- ґ) розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, зокрема з їх космічними запусками з будь-якою метою, та в деяких інших випадках може здійснюватися тільки державними підприємствами й організаціями. [5]

З вище переліченого можна зробити висновок, що обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю є досить обширним поняттям. Це є закріплені Конституцією та законами України межі, заборони та обтяження щодо використання права на безпосередню або опосередковану, самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність з метою одержання доходу. Також складність змісту економічних відносин, їх регулювання з боку держави вимагає застосування багатьох інших обмежень та заборон у підприємницькій діяльності.

Джерела та література:

1. Андрушко П. Обмеження конституційного права на здійснення підприємницької діяльності: межі, види та проблеми відповідальності за їх порушення / П. П. Андрушко // Юридичний вісник України. – 2000. – 22–28 черв. – № 25. – С. 16–19.
2. Варналій З. Основи підприємницької діяльності. 2. Обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/23348-2-obmejennya-uzdysnenn-pdprimnitskodyalnost.html> (дата звернення: 22.02.2019)
3. Колінко Я. Поняття обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану / Я. А. Колінко // Юридична Україна. – 2010. – № 8. – С. 25–31.
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Про підприємства в Україні : Закон України № 887-XII від 27 берез. 1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – №24. – Ст. 272.
6. Щербина В. Господарське право : підручник. 2 вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком-Інтер, 2005. 592 с. електронний ресурс: kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/%D0%93%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%A9%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B0-%D0%92-%D0%A1.pdf

Yatseniuk Y Restrictions on the right to enter entrepreneurial activity. *The article considers the main types and views of scientists on the restriction of the right to engage in entrepreneurial activity. The problems of legal provision of restrictions on the basis of national regulations are also shown.*

Keywords: *entrepreneurial activity, combination, rights, freedom of enterprise.*

INCLUSIVE EDUCATION POLICY AND LEGISLATION: EXPERIENCE OF POLAND

N. Yatsyshyn

Issues of inclusive education policy and legislation are analyzed. Positive experience and main objectives of inclusive educational system of Poland are delt.

Keywords: *inclusive education, legislation, Poland.*

The objective of any education system is one of providing quality education for all learners, regardless of their educational level and all learners deserve nothing less than a quality education and training that would provide them with opportunities for lifelong learning, the world of work and meaningful participation in society as productive citizens.

For years the traditional education system worldwide has provided special education and related services to students with disabilities. As the educational, social, political and economic needs of society underwent rapid change, it became increasingly evident that these traditional ideas of schools and classrooms were becoming outdated. The effectiveness of current education systems was questioned, and as a result thereof, the concept of «inclusive school practices» was widely discussed as a philosophical basis for development of one education service delivery system to serve all learners [1].

Nowadays, Ukraine is seeking right decisions and practices in legislation policies for inclusive education implementation and realization.

Historical background of inclusive education states that inclusive education has evolved as a movement that seeks to challenge exclusionary policies and practices. It can be regarded as part of a wider struggle against the violation of human rights, and unfair discrimination. It seeks to ensure that social justice in education prevails. It is generally agreed that inclusive education has its origins in the human rights pronounced in the Universal Declaration of Human Rights in 1948 which states in relevant part:

- everyone has the right to education. Education shall be free, at least in the elementary and fundamental stages;
- education shall be directed to the full development of human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms.

Legislators, scientists and researches are constantly working out new approaches to inclusive education legislation policy. The study of foreign experience gives the opportunity to single out new challenges in this sphere. As an positive example of inclusive education legislation policy we can render Poland legislation policy experience.

Many definitions of inclusive education have evolved throughout the world. It ranges from extending the scope of ordinary schools so that they can include a greater diversity of children to a set of principles which ensures that the student with a disability is viewed as a valued and needed member of the community in every respect. Inclusive education is defined as a learning environment that promotes the full personal, academic and professional development of all learners irrespective of race, class, gender, disability, religion, culture, sexual preference, learning styles and language [1].

How can we characterize inclusive education:

- acknowledging that all children and youth can learn and that all children and youth need support;

- accepting and respecting that all learners are different in some way and have different learning needs which are equally valued and an ordinary part of our human experience;
- enabling education structures, systems and learning methodologies to meet the needs of all learners;
- acknowledging and respecting differences in learners whether due to age, gender, ethnicity, language, class, disability or HIV status;
- changing attitudes, behaviour, teaching methodologies, curricula and the environment to meet the needs of all learners;
- maximising the participation of all learners in the culture and the curricula or educational institutions and uncovering and minimising barriers to learning;
- empowering learners by developing their individual strengths and enabling them to participate critically in the process of learning;
- acknowledging that learning also occurs in the home and community, and within formal and informal modes and structures [1].

The inclusion of learners with special education needs or learning barriers, into mainstream classes, is part of a universal human rights movement. It has therefore become imperative to create equal opportunities for all learners to learn and succeed.

As for as Polish inclusive education policy is concerned, we should pay attention to these facts.

The Regulation of inclusive education signed by the Minister of National Education and Sport (January 18, 2005) on Circumstances of Organising Education for Disabled Pupils or Pupils with Social Problems in Mainstream Public Schools or Integrated Schools.

This act describes circumstances of organizing education, guidance and care for pupils with special education needs in:

- Main-stream preschools and schools
- Main-stream preschools and schools with Integrated classes
- Integrated preschools and schools.

Inclusive education is organized for a pupil on every level, in integration with other pupils and in environment closest to the place hi/she lives in.

Education for disabled student in inclusive settings is provided not longer than the student is:

- 18 years old – in case of elementary school,
- 21 years old – in case of gymnasium (lower secondary school),
- 24 years old – in case of upper secondary school.

Inclusive settings mentioned above offer disabled pupils with statement of educational needs (statement is issued by the team of professionals from Psychological and Educational Services Centre):

- Education that takes into account the suggestions written in the statement
- Special circumstances such as special educational recourses
- Proper techniques and methods of teaching and learning
- Therapy or psychotherapy if needed
- Integration with peers.

There are additional teachers with special qualifications employed in preschools and schools mentioned above. They:

- Diagnose educational and psychophysical needs of disabled pupils
- Together with teachers adapt curricula and develop individual programmes
- Give advise to the teachers on teaching methods
- Provide psychological and pedagogical help for disabled pupil and his/her family

All students with SEN take competency test organized at the end of the primary school and the examination organized at the end of gymnasium – in the form and circumstances taking into account their deficiency.

Pupils with special needs are entitled to extra 50% time allocated for work with a test paper.

There are different test papers for pupils with special needs:

- Paper with bigger fonts (16 and 24 p) for pupils with vision problems,
- Paper in Braille for blind pupils,

- Adapted paper for pupils with hearing problems,
- Adapted paper for slight mental disability [2].

Pupils with dyslexia get regular test paper but their paper is marked according to different criteria.

Only pupils with moderate and severe mental disability are not obliged to take compulsory test at the end of primary school or lower secondary examination.

Adapted form and circumstances of examinations also applies to the Matura examination. Disabled secondary school leavers may take the final secondary school examination in a manner adjusted to his/her speaking, writing and physical abilities. If necessary, the examination takes place in a separate classroom or at the pupil's home. The examinees are entitled to extra 30 minutes for each exam paper.

Director of Central Examination Board describes the adapted form and arrangements of examination that examinees with different types of disability are entitled to and a school head has the right to make decision about accommodations after the analysis of the statement issued by specialists from Psychological and Educational Services Centre [2].

Having analyzed the experience of Poland, we can give some practical recommendations how to improve the inclusive legislation of this country.

Policy implementation studies have shown that the success of any policy rests on the capacity to implement. Such as capacity is regarded as a strategic entry point to the development and implementation of education policies.

The success or failure of policy depends on the support the policy generates among those who are affected. Christie states that though policy makers may prefer the emphasise structural changes, they cannot sidestep human agency and its influence on policy outcomes.

In order to enable schools to accommodate the diversity in the learner population, overall curriculum transformation is required. This includes the review of different aspects of the curriculum such as the learning environment, learning programmes, teaching practices, capacity of teachers, assessment of the learning outcomes, equipment, medium of teachers, assessment of learning outcomes, equipment, medium of teaching and learning, and the nature of support provided to enable to the learning programme.

Inclusive Education emphasises the right of all learners to gain access to the curriculum. This means ensuring that the curriculum is responsive to the needs of all learners. The curriculum is therefore a critical variable for the effective implementation of inclusive education.

Inclusive education can be a success if we recognise that education is the joint responsibility of parents, teachers, curriculum advisors and the community. A community-based approach to inclusion is a central feature of inclusive schools. Belonging and support, which are basic human rights, are being turned into rights that have to be earned. Inclusive education for all as enshrined in policies and legislation runs the risk of becoming exclusive for all categories. If the emphasis is on testing and benchmarking of schools, it leaves little room for partnerships and inclusion. Social and educational transformation is not delivered by democratic elections and policy visions alone. It needs to be won in complex and concerted engagement with social, political and economic forces, in which the development of new policies is simply one step.

Enhancing the recognition and acceptance of the basic rights of all children to be accommodated in inclusive school communities involves an acknowledgement of the complexity of the dynamic interaction between societal as well as contextual factors and the continuous development and involvement of supportive and collaborative inclusive communities on all levels of the education system.

Inclusive education is not an end in itself, but a means to an end, that of the realization of an inclusive society.

References:

1. Plessis du P. Legislation and policies: Progress towards the right to inclusive education [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <https://journals.co.za/doi/pdf/10.10520/EJC136272>
2. Legislation and Policies for Inclusion. Information presented during the Case Study. Visit to Montluçon, France June, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2a>

hUKEWiG-JPM29b0AhVI_7sIHaE9A8cQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.european-agency.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FLegislation-and-Policies-in-relation-to-Assessment.doc&usg=AOvVaw3NoeF9CmGXTENFUOoTYIti

Яцишин Н. П. Політика та законодавство щодо інклюзивної освіти: досвід Польщі. Розглянуто досвід впровадження та застосування інклюзивного навчання на прикладі Польщі.

Ключові слова: інклюзивне навчання, законодавство, Польща.

ПИТАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ПРАЦЯХ

М. М. Яцишин

Розглянуто проблемні питання становлення, розвитку та функціонування ювенальної юстиції у історико-правових дослідженнях науковців.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, ювенальна юстиція, судівництво неповнолітніх.

Радикальні зміни у економічній, політичній, соціальній сферах життєдіяльності суспільства по-особливому гостро ставлять питання, що пов'язані зі значним зростанням та молодшанням підліткової злочинності. Неповнолітні почали рекрутуватися в нові види злочинної діяльності: політичний екстремізм, тероризм, рекет, наркоманію, проституцію, економічні злочини тощо. Неповнолітніх правопорушників, в першу чергу, формують соціальні умови, в яких вони живуть, і люди, які їх оточують. Статистика останніх років свідчить, що кожен десятий злочин вчинений неповнолітніми. Очевидно, що підлітки-злочинці – це резерв для дорослого кримінального світу: 50-60 % осіб, визнаних особливо небезпечними рецидивістами, свої перші злочини вчинили не досявши повноліття.

Різноманітні проблемні питання становлення, розвитку та функціонування ювенальної юстиції розглядали у своїх історико-правових дослідженнях такі науковці як Е. Б. Мельникова, Н. М. Крестовська, Ю. І. Стародубцев, Н. М. Штикова, В. П. Шпак, О. Н. Ярмиш та ін.

Піднесення наукового інтересу до історії вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення системи спеціалізованого судочинства у справах неповнолітніх відбувається з 90-х рр. ХХ ст. і триває до сьогодні. Зростання рівня дитячої злочинності і пошук способів боротьби з нею, з однієї сторони, та реформа судової системи у пострадянських державах, яка супроводжувалась спробами організації судів для неповнолітніх, з іншої, дала поштовх дослідженням, присвяченим витокам та шляхам розвитку ювенальної юстиції.

Перш за все, беремо до уваги ґрунтовні дослідження щодо історичних традицій кримінально-правового регулювання відповідальності неповнолітніх. Так, у монографії Ю. Є. Пудовочкина «Відповідальність неповнолітніх в кримінальному праві: історія і сучасність» надано характеристику відповідальності неповнолітніх відповідно до законодавства Російської імперії останньої третини ХІХ – початку ХХ століття [1].

У монографії Є. С. Назимка «Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України» проаналізовано погляди українських кримінологів та фахівців з кримінального права на покарання неповнолітніх, систему покарань неповнолітніх за Уложенням про покарання кримінальні та виправні у редакціях 1845, 1866, 1885 та 1903 рр., а також окремі аспекти створення та діяльності судів для неповнолітніх [2].

Стислий нарис розвитку інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх надано В. М. Бурднім [3] та І. Й. Бойком [4]. У працях Я. П. Кравченко здійснено аналіз кримінально-правових засобів реагування на злочинність неповнолітніх з найдавніших часів до початку ХХ століття. Кримінально-правові заходи протидії злочинності неповнолітніх у ХІХ–ХХ століття вона характеризує як державницький стиль поведінки з неповнолітніми правопорушниками

[5]. У дисертаційній роботі К. В. Продіуса здійснено історико-правовий аналіз становлення і розвитку судівництва у справах неповнолітніх на Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX століття [6].

Окремі аспекти протидії ювенальній делінквентності висвітлено у роботах, присвячених історії розвитку пенітенціарної системи та кримінально-виконавчого права. Так, у монографії В. М. Пальченкової [7] наведено матеріали щодо особливостей виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх і, зокрема, щодо організації та діяльності виправних притулків для неповнолітніх та громадського контролю над ними. В той же час, монографія М. М. Яцишина містить висновки щодо еволюції кримінально-виконавчої політики держави у відношенні до неповнолітніх. Зокрема, важливим видається висновок про періодизацію розвитку такої політики, в якій виокремлено: каральний (допенітенціарний), філантропічний благодійний, наблизений до потреб людей, у тому числі злочинців), та політичний етапи, а також простежено етапи становлення інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх [8].

У дисертаційних дослідженнях В. В. Россіхіна, О. М. Григор'єва, О. П. Неалова висвітлено теорію, норми та практику відбування покарання неповнолітніми у другій половині XIX – на початку XX ст. Зокрема, у дисертації О. П. Неалова на прикладі Харківського виправного притулку розглянуто діяльність виховно-виправних установ для неповнолітніх злочинців, зроблено висновок про змішаний за функціональним призначенням їх характер, оскільки у них утримувалися діти різних категорій, не тільки правопорушники, але й бродяжки та жебраки [9].

Дослідження історії створення та функціонування правосуддя щодо неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх правопорушників у Російській імперії кінця XIX – початку XX століття проведено у працях Л. І. Беляєвої, Ю. М. Богданової, О. М. Ведернікової, О. В. Мішиної, В. В. Селяніної, Ю. І. Стародубцева, І. В. Хулхачієвої, Є. О. Чернишова, Н. М. Штикової. У цих працях представлено факти і проаналізовано етапи становлення ювенальної юстиції, правосуддя щодо неповнолітніх та кримінально-виконавчої політики щодо неповнолітніх в Російській імперії та державно-правові засоби протидії делінквентності неповнолітніх.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб (дітей) посідають чільне місце у дослідженнях та працях різних авторів. Так, О. Ф. Скакун розуміє поняття «прав дитини» як можливості (свободи) дитини, необхідні для її існування, виховання та розвитку. Також не можна не погодитись з тезою автора про те, що «права дитини» є складовою поняття «права людини» [10]. І. І. Котляр також розглядає права дитини через призму системи прав людини та категорично критикує положення та точки зору, що права дитини самостійні відносно прав людини [11].

Сьогодні Конституція України закріплює такі права дітей (в тому числі і адміністративні): рівність дітей у своїх правах незалежно від походження (ст. 52), охорону дитинства (ст.51), заборона насильства та експлуатації (ст. 52), допомога дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування (ст. 52), право на освіту (ст. 53) тощо [3, с. 18-19]; а також права людини та громадянина (які безпосередньо стосуються і неповнолітніх осіб – дітей): непорушність та невідчужуваність прав та свобод (ст. 21), недопущення дискримінації (ст. 24), вільний розвиток особистості (ст. 23) тощо [12].

Основні принципи ювенальної юстиції передусім закріплюють:

- цінність особистості неповнолітнього, який постає перед судом;
- активне використання в судовому процесі щодо неповнолітніх даних, які отримані судом від спеціалізованих допоміжних юридичних установ (служб, органів);
- посилення охоронної функції судів щодо неповнолітнього (посилення судового захисту неповнолітнього як потерпілого, свідка, підсудного, засудженого тощо шляхом закритого судового засідання у справах про злочини неповнолітніх або злочинних посягань на них, зменшення терміну покарання за фактом неповноліття, надання переваги заходам виховного впливу та ін.);
- спеціальна підготовка суддів щодо справ неповнолітніх;
- наявність системи спеціалізованих допоміжних служб [13].

Таким чином, ювенальна юстиція, передусім, це не тільки комплекс заходів, а й політика держави, зорієнтована на виховання молоді в дусі поваги і любові до батьків, близьких, поваги до чужої праці та власності, виховання підлітка таким чином, щоб у нього не виникло бажання порушити закон, а у випадку, коли це сталося, існувала б реальна можливість виправлення, реабілітації, професійного навчання та працевлаштування у майбутньому.

Джерела та література:

1. Пудовочкин Ю. Е. Ответственность несовершеннолетних в уголовном праве: история и современность : монография / Ю. Е. Пудовочкин. – Ставрополь : Изд-во Ставроп. гос. ун-та, 2002. – 255 с.
2. Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України: генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія: монографія / Є. С. Назимко. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 382 с.
3. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія / В. М. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.
4. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : навчальний посібник / І. Й. Бойко. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2013. – 406 с.
5. Кравченко Я. П. Еволюція правових засобів протидії правопорушності неповнолітніх на теренах України (X – початок XX століття): дис... на здобуття наук. ступ. канд.. юрид. наук: спец. 12.00.01. – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Кравченко Яна Павлівна. – Одеса, 2016. – 204 с.
6. Продіус К. В. Судівництво у справах неповнолітніх на Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX століття : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право). – Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, 2017. – 205 с.
7. Пальченкова В. М. Трансформація громадського контролю за виконанням покарань: історико-правовий аналіз : монографія / В. М. Пальченкова. – Запоріжжя : Акцент Інвест–трейд, 2013. – 524 с.
8. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: монографія. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 448 с.
9. Неалов О. П. Організаційно-правове забезпечення реалізації тюремної реформи в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступ. канд.. юрид. наук: спец. 12.00.01. – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. П. Неалов. – Х., 2003. – 20 с.
10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. Вид. 4-те, допов. і перероб. – К. : Правова єдність : Алерта, 2014. – 524 с.
11. Котляр І. І. Права людини: навч. посібн. – Минск., 2002. – 256 с.
12. Конституція України від 28.06. 1996 р. – К. : Центр навч. л-ри, 2010. – 80 с.
13. Мокрыцка І. Я. Ювенальна юстиція: правовий захист дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmail.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8049/Mokrytska_Yuvenalna_yustytysia.pdf

Yatsyshyn M. Issues of Juvenile Justice in historical and legal Works. *Various problematic issues of formation, development and functioning of juvenile justice in historical and legal research of scientists are considered.*

Keywords: *juvenile offenders, juvenile justice.*

Наукове електронне видання на CD-ROMM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 10 грудня 2021 р.)

(Українською, російською, англійською мовами)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Укладач:

Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 3,43 Мб. Тираж 300 прим.

Зам. 138. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-388-9

9 789669 403889